SCI-CONF.COM.UA

EUROPEAN SCIENTIFIC DISCUSSIONS

PROCEEDINGS OF VI INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
APRIL 25-27, 2021

ROME
2021

EUROPEAN SCIENTIFIC DISCUSSIONS

Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference

Rome, Italy

25-27 April 2021

Rome, Italy

2021

UDC 001.1

The 6th International scientific and practical conference "European scientific discussions" (April 25-27, 2021) Potere della ragione Editore, Rome, Italy. 2021. 545 p.

ISBN 978-88-32934-02-1

The recommended citation for this publication is:
Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // European scientific discussions. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference. Potere della ragione Editore. Rome, Italy. 2021. Pp. 21-27. URL: https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-european-scientific-discussions-25-27-aprelya-2021-goda-rim-italiya-arhiv/.

Editor
Komarytskyy M.L.
Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring coutries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: rome@sci-conf.com.ua

homepage: ***https://sci-conf.com.ua***

©2021 Scientific Publishing Center "Sci-conf.com.ua" ®
©2021 Potere della ragione Editore ®
©2021 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. ***Seyidzade G. H.*** 13
PRESENT SITUATION AND PERSPECTIVES OF TOBACCO GROWING IN THE CONDITIONS OF NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC.

BIOLOGICAL SCIENCES

2. ***Abdiyev V. B., Ismayilova S. M., Aliyeva N. F., Aliyeva A. C., Rustamova G. Z.*** 20
IMPACT OF ISOCATION SODIUM SALTS TO BARLEY SEEDS SPROUTING PROCESS AND TO REDUCTION ACTIVITY IN SPROUTS.
3. ***Gasimova M. I., Aliyeva I. F.*** 26
IDENTIFICATION AND PHYSIOLOGY ACTIVITY OF BACTERIA SPREAD IN THE THERMAL WATERS OF AZERBAIJAN.
4. ***Багацкая Н. В.*** 30
ЦИТОГЕНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ У ПОДРОСТКОВ С ДЕПРЕССИЕЙ С ОТЯГОЩЕННЫМ СЕМЕЙНЫМ АНАМНЕЗОМ ПО ПСИХИЧЕСКИМ РАССТРОЙСТВАМ.
5. ***Жукова Ю. О., Кунах О. М.*** 36
ПРОСТОРОВЕ ВАРІЮВАННЯ СТРУКТУРИ ТРАВОСТОЮ ЗАПЛАВНОГО ЛІСУ.
6. ***Маленко Я. В., Хижняк О. Я.*** 40
ЕКОМОРФИ – ВТІЛЕННЯ АДАПТИВНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ БІОСИСТЕМ.

MEDICAL SCIENCES

7. ***Bodiaka V. U., Chuprovska Yu. Ya.*** 47
CHARACTERISTICS OF BREAST CANCER PROGRESSION.
8. ***Fik V. B., Fedechko Yo. M., Pal'tov Ye. V.*** 49
OPIOID ANALGESIC NALBUFFIN IN THE EXPERIMENT.
9. ***Kovalchuk T.*** 54
THE IMPACT OF PEDIATRIC SYNCOPE DUE TO ORTHOSTATIC HYPOTENSION ON PARENT’S HEALTH-RELATED QUALITY OF LIFE AND FAMILY FUNCTIONING.
10. ***Shatrova A. S., Cherednichenko R. V.*** 60
BIOMARKERS OF AUTOPHAGY AND ANTIVIRAL ROLE OF PLACENTA FOR PREDICTING PRETERM DELIVERY IN PATIENTS WITH PRETERM DELIVERY AND PREGNANT WOMEN WITH COVID-19.
11. ***Shepetko E., Kurbanov A., Prudnikova O., Nazarov Y., Altunina D.*** 66
THE IMPORTANCE OF ENDOSCOPIC VISUALIZATION FOR PATIENTS WITH ACHALASIA BEFORE SURGICAL TREATMENT.

12. ***Yevstihnieiev I. V.*** 71
LYMPHADENOPATHY IN THE PRACTICE OF THE PRIMARY CARE PHYSICIANS.
13. ***Авезова Т. П., Мухамеджанова М. Я., Рустамова Ш. Ф., Ахраров Х. Х.*** 76
К ВОПРОСУ МЕТАБОЛИЗМА МОЧЕВОЙ КИСЛОТЫ.
14. ***Косенко В. М., Закусило Н. В., Піткевич А. О.*** 84
ОЦІНКА СТАНУ КАРДІОРЕСПІРАТОРНОЇ СИСТЕМИ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗВО ЗА ПОКАЗНИКАМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПРОБ.
15. ***Стречень С. Б., Базалєєва І. В., Кучурка В. Є.*** 88
РЕФРАКТЕРНІ НАБРЯКИ: ВИЗНАЧЕННЯ, ПАТОГЕНЕЗ, ФАРМАКОТЕРАПІЯ.
16. ***Тимошина О. В., Дворнікова І. Д., Мицик Ю. І., Дем'яненко І. М.*** 91
ЧАСТОТА РОЗВИТКУ СИНДРОМУ ДИХАЛЬНИХ РОЗЛАДІВ У НОВОНАРОДЖЕНИХ М. МАРІУПОЛЯ ЗА 2020 РІК.
17. ***Хаитова З. К., Тураева Ж. Т., Саидолимова М. С., Аскарьянц В. П.*** 94
СТРЕССОВАЯ СИСТЕМА В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ.
18. ***Шупер В. О., Ратушна І. Л.*** 102
РОЛЬ ОЖИРІННЯ В РОЗВИТКУ АРТЕРІАЛЬНОЇ ГІПЕРТЕНЗІЇ.
19. ***Яров Ю. Ю.*** 106
ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ ПРО- ТА АНТИОКСИДАНТНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ГІПЕР- ТА ГІПОРЕАКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗМУ.

CHEMICAL SCIENCES

20. ***Klimko Yu. E.*** 111
REACTION OF ACYLIMINIUM SALTS WITH AMINO ACID ESTERS.
21. ***Pisanenko D. A., Klimko Yu. E.*** 113
SYNTHESIS AND EPOXIDATION OF 2- (1- AND 2-CYCLOPENTENYL) -5-METHYLTHIOPHENES.
22. ***Мустяца О. Н.*** 115
ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ СІЛЬ-СОЛЬВАТНИХ СИСТЕМ НА ОСНОВІ ЛУЖНИХ МЕТАЛІВ.

TECHNICAL SCIENCES

23. ***Ruban A.*** 122
STUDY OF THE BEHAVIOR OF TEPHROITE AND RHODONITE IN THE MnO-SiO_2 SYSTEM BY DIFFERENTIAL SCANNING CALORIMETRY.
24. ***Stefanovich P., Stefanovich I.*** 127
THE US CIVIL-DEFENSE SYSTEM.

25. ***Брацлавець Б. С.*** 133
СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРОТЕХНОЛОГІЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.
26. ***Григоренко С. М., Гіенко А. М., Карпунець О. О.*** 138
ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ NFC ДЛЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ БЕЗКОНТАКТНИЙ ПЛАТЕЖІВ.
27. ***Левченко Л. О., Коломоєць І. М.*** 144
МОДЕЛЮВАННЯ ПОШИРЕННЯ ЕЛЕКТРОМАГНІТНИХ ПОЛІВ МНОЖИННИХ ДЖЕРЕЛ ВИСОКИХ ЧАСТОТ.
28. ***Назаров А. С., Гринько К. А.*** 149
ОБУЧЕНИЕ МОДЕЛИ ИСКУСВТЕННОГО ИНТЕЛЕКТА В ВЕБ ОКРУЖЕНИИ.
29. ***Попов В. А., Яценко Д. В., Аданіков О. В., Онуфрей В. О.*** 153
ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ КОМУТАЦІЙНИХ АПАРАТІВ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ АКТИВНИХ РОЗПОДІЛЬНИХ МЕРЕЖ.
30. ***Хохлов С. С.*** 158
ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ПОКАЗНИКА ЗАЛОМЛЕННЯ ФОТОННО-КРИСТАЛІЧНИХ ОПТИЧНИХ ВОЛОКОН.
31. ***Эшметов Р. Ж., Салиханова Д. С., Абдурахимов С. А., Агзамова Ф. Н., Қалбаев А. М.*** 164
ВЛИЯНИЕ УЛЬТРАЗВУКОВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ВЯЗКОСТЬ ВОДОНЕФТЯНЫХ ЭМУЛЬСИЙ.
32. ***Юсіфова А. А.*** 168
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МУЗИКАНТА-ПРОФЕСІОНАЛА.
33. ***Ялина О. О.*** 173
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОЛОМОК.
34. ***Янішевський В. Ю.*** 175
РОЗРАХУНОК ПОТУЖНОСТІ І ПОДАЧІ ГІДРАВЛІЧНИХ НАСОСІВ.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

35. ***Цецик С. П., Самолюк І. В.*** 177
РОЗВ’ЯЗАННЯ КРАЙОВОЇ ЗАДАЧІ ДЛЯ НЕЛІНІЙНИХ ЗВИЧАЙНИХ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ ДРУГОГО ПОРЯДКУ МОДИФІКОВАНИМ РІЗНИЦЕВИМ МЕТОДОМ.

GEOGRAPHICAL SCIENCES

36. ***Борисюк П. Г.*** 181
ПРИМІСЬКА ЗОНА МІСТА КИЄВА. ЖИТЛОВА СУБУРБАНІЗАЦІЯ.
37. ***Тарасюк Н. А., Васковець Х. І.*** 186
СХЕМА SWOT-АНАЛІЗУ КЛІМАТИЧНИХ УМОВ ДЛЯ ПОТРЕБ ПРАКТИКИ АГРОВИРОБНИЦТВА.

38. ***Чижевська Л. Т., Нич М. М., Карпюк З. К., Качаровський Р. Є.*** 192
РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГІДРОЛОГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ПЗФ ГОЛОВНЕНСЬКОЇ ТГ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

39. ***Yakymchuk M. A., Korchagin I. M.*** 197
APPLICATION OF FREQUENCY-RESONANCE METHODS OF SATELLITE IMAGES PROCESSING FOR HYDROGEN AND LIVING WATER ACCUMULATIONS SEARCHING WITHIN LOCAL AREAS IN MALI AND ITALY.

PEDAGOGICAL SCIENCES

40. ***Andrushchak M. A., Balaniuk I. V.*** 207
AREAS OF TEACHING IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING IN THE 21ST CENTURY IN HIGH SCHOOL.
41. ***Feyzullayev R. A.*** 212
METHODOLOGY OF INTENSIVE DIDACTIC SYSTEM DESIGN IN ENGINEERING EDUCATION.
42. ***Бубир Н. О., Лавренова С. М.*** 217
ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ГЕОГРАФІЇ МАТЕРИКІВ І ОКЕАНІВ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.
43. ***Василюк Г. Д.*** 223
ФОРМУВАННЯ ЯКОСТЕЙ ТВОРЧОГО ЧИТАЧА НА ЗАНЯТТЯХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.
44. ***Ващенко Л. С.*** 230
ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ В БАЗОВІЙ ТА СТАРШІЙ ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ.
45. ***Гейко О. А., Мороз О. В.*** 239
ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТУ «ЕКОЛОГІЯ» ДЛЯ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ.
46. ***Дементьєва О. І., Луценко В. С.*** 248
ОСОБЛИВОСТІ ОЗЕЛЕНЕННЯ ІНТЕР'ЄРІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.
47. ***Івасенко Т. М., Гордієнко Т. В., Науменко І. А.*** 251
ПІДХОДИ ДО РОЛІ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.
48. ***Ізбаш С. С., Лавінда С. Д.*** 257
ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН.
49. ***Іншакова І. Є.*** 260
ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ МОВЛЕННЯ ВИХОВАТЕЛЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ ЗАНЯТЬ.

50. ***Куземко Л. В.*** 265
ФОРМУВАННЯ НАСКРІЗНИХ НАВИЧОК В КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.
51. ***Омельченко І. В.*** 270
МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.
52. ***Парпиева О. Р., Ходжикаримова Г. Т.*** 274
О ФОРМИРОВАНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ТРЕБОВАНИЙ ИННОВАЦИОННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ.
53. ***Пасічняк Л. В., Лопацький С. В., Белей Ю. П., Брошняк М. М.*** 279
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ФІТНЕС-ТРЕНЕРА З КЛІЄНТАМИ ФІТНЕС-КЛУБІВ.
54. ***Притуляк Л. М., Бреславська І. В., Клебанівська В. Ю.*** 284
ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ КУРСУ «ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ» ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.
55. ***Тесленко С. О., Потинга Л. І.*** 288
STREAM -ОСВІТА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ.
56. ***Федоренко О. І., Петрук О. В.*** 292
КОМУНІКАТИВНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ.
57. ***Худиева Фарида Тофиг гызы, Исаев И. Н.*** 296
ВЫДАЮЩИЙСЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЬ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ МУХАММЕД АГА ШАХТАХЛЫ.
58. ***Ходунова В. Л.*** 301
ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

59. ***Nikolaenko O., Bandurka N., Chernenko M.*** 305
THE ROLE OF THE READER IN THE PROCESS OF FORMATION OF SPECIFIC MEDICAL STUDENTS.
60. ***Shcherbakova I. N., Tverdokhlib I. A.*** 311
ACTIVATION OF STUDENTS' COGNITIVE INDEPENDENCE IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS.
61. ***Бульба І. М., Єльчанінова Т. М.*** 315
ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ УВАГИ І НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ПІДЛІТКІВ.

62. ***Калініна А. Л., Жванія Т. В.*** 319
ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У СІЛЬСЬКИХ ПІДЛІТКІВ.
63. ***Крамченкова В. О., Леонідова О. П.*** 322
ФЕНОМЕН МАТЕРИНСТВА В ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.
64. ***Кондрахіна Н. С.*** 329
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЕКСУАЛЬНИХ СТОСУНКІВ У ЖІНОК З ІСТЕРОЇДНИМ РОЗЛАДОМ ОСОБИСТОСТІ.
65. ***Ткачук Т. Л., Бершадська О. В.*** 336
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ ІЗ ПІДЛІТКАМИ.
66. ***Ткачук Т. Л., Корягіна А. С.*** 340
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОМАНДНОГО КОУЧИНГУ В КОМЕРЦІЙНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ.
67. ***Ткачук Т. Л., Кулькова О. О.*** 343
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ГЕШТАЛЬТ-ТЕРАПІЇ З ПІДВИЩЕННЯ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ ДОРОСЛОГО ВІКУ.
68. ***Туриніна О. Л., Карпачова Т. М.*** 346
ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.
69. ***Хрущ О. В.*** 354
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИНЦИПІВ ЗАСТОСУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.
70. ***Шопша О. Л., Дем'янова О. Ю.*** 359
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ.
71. ***Шопша О. Л., Каждан Д. С.*** 367
СПЕЦИФІКА ПРОЯВУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.
72. ***Шопша М. М., Яворська-Пилипенко У. І.*** 374
ПАНДЕМІЯ COVID-19 ЯК ЧИННИК, ЩО ВПЛИВАЄ НА РОЗВИТОК ТРИВОЖНОСТІ ТА ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ.

JOURNALISM

73. ***Антонова В. Ю., Положай М. В.*** 379
МОРАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЖУРНАЛІСТА.

ART

74. ***Самойленко О. Ю.*** 385
ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МОНУМЕНТАЛЬНОГО СКЛА В АРХІТЕКТУРІ.

HISTORICAL SCIENCES

75. ***Соловйова А. Б.*** 389
ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА КРАЇН БЕНІЛЮКСУ (2008-2013 РР.).

POLITICAL SCIENCES

76. ***Kravets K. P., Samoilenko A. O.*** 396
EUROPEAN UNION INITIATIVE «EASTERN PARTNERSHIP»: ACHIEVEMENTS OF UKRAINE.
77. ***Tymoshenko T. S., Bilan B. A.*** 402
FEATURES OF THE MODERN BRITISH PARTY SYSTEM AND ITS DEMOCRATIZATION.
78. ***Tymoshenko T. S., Kosenko A. A., Krasota M. V.*** 409
NATIONAL VALUES AND IDEALS AS A IDEOLOGICAL BASIS OF THE STRATEGY OF HUMANITARIAN DEVELOPMENT OF THE STATE.

PHILOLOGICAL SCIENCES

79. ***Бондаренко О. В., Лучко Ю. І., Столяренко Ю. М.*** 416
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ КРОССЕНСУ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН.
80. ***Колеснікова І. А., Рикичинська Д. О.*** 422
ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ВАРІАНТНИХ НАЗВ ЛІТАКІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЕРНЕСТА ҐЕМІНГВЕЯ «ПО КОМУ ПОДЗВІН»).
81. ***Якимчук М. Ю., Красько З. В.*** 429
ЗНАЧЕННЯ ТА ВЖИВАНІСТЬ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У МОВЛЕННІ.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

82. ***Радкевич В. О., Стрілець О. І.*** 433
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ ЗА ДУАЛЬНОЮ ФОРМОЮ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ.
83. ***Родян М. В.*** 441
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ПОСТМОДЕРНІЗМУ.

ECONOMIC SCIENCES

84. ***Tymoshenko D. V.*** 447
DIGITAL STRATEGY FOR UKRAINE AS THE BASIS OF LEADERSHIP IN MODERN CONDITIONS.

85. ***Кукса А. Г.*** 454
СТРАТЕГІЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ - ІНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА.
86. ***Кушнір В. С., Задояна К. Ю.*** 459
АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ПРОЦЕСІ ВИБОРУ І РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.
87. ***Ліпський Р. В., Мокієнко Т. В., Прийдак Т. Б.*** 466
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОБЛІКУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ ІТАЛІЇ КІНЦЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.
88. ***Лисицкий В. Л., Зизин А. М.*** 471
ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИЯ ПРОЦЕССОВ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ ПЧЕЛОВОДСТВА.
89. ***Лищенко О. Г., Ярмусь Д. В.*** 477
ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ.
90. ***Шаравара Р. І.*** 482
ВИБІР МОДЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ФОНДОВОГО РИНКУ КРАЇНИ: КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ.
91. ***Шаповал В. В., Манов М. А.*** 487
РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС ХАРКОВА ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ.
92. ***Юхименко П. І., Однорог М. А., Ястреб В. В.*** 491
КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ НА СЕЛІ.

LEGAL SCIENCES

93. ***Sikaliuk A. I., Perminova V. A.*** 496
ORGANIZATION OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN DIFFERENT LEVEL GROUPS.
94. ***Киричук Б. С., Якимчук М. Ю.*** 500
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ЮРИСТА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.
95. ***Корогод С. В., Васил'єва Д. В.*** 506
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ:ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ.
96. ***Курилін І. Р.*** 509
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КРИМІНАЛІСТИЦІ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ.
97. ***Масенко А. О.*** 514
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ У ЗАРУБІЖНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ.

98. ***Медвідь Ф. М., Маркелова А. А., Боршиполець К. В., Висоцька О. А., Кузьменко В. Л., Суярко О. М.*** 522
ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ.
99. ***Шульгін В. В.*** 530
ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД.
100. ***Юзікова Н. С.*** 538
КОНФІСКАЦІЯ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ - ЕФЕКТИВНИЙ ЗАХІД ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИМ ФОРМАМ ЗЛОЧИННОСТІ.

AGRICULTURAL SCIENCES

UOT 633.2.031/.033

PRESENT SITUATION AND PERSPECTIVES OF TOBACCO GROWING IN THE CONDITIONS OF NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC

Seyidzade G. H
Ph. doctor on agrarian.
docent

Anotation: State program adoption about tobacco growing serves speeding tobacco growing development. This program will help bettering tobacco seeds and modern aromatic tobacco sorts growing along with productivity increasing. Looking at the present situation of tobacco growing in the Autonomous Republic, according to statistics, the highest rate of tobacco production in the country is observed in Kangarli region in 2019 (70.7 tons), and the highest rate in the field of sowing in 2019 in Kangarli region (30 ha).

During 2017-2019 years in the soil-climatic condition of the Nakhchivan Autonomous Republic the influence of the main factors of cultivation on the yield and raw material quality of aromatic tobacco varieties Samsun-155, Zagatala-Dubeki and American-2 was studied in detail.

Key words: tobacco growing, sown area, productivity, highest indicator, lowest indicator

Dynamic development of non-oil sector diversification of economy reached, getting important results in the field of traditional agricultural sector growth that obtains purposed measure implementation. Available land climate condition of our country, current labor forces, opportunity provision based on local industrial establishment need for row material and having export potential creates suitable

condition to further more agrarian sector development.

For supplying the demand for high quality tobacco material urgent measure are taken by our state in our country. Decree by the President of the Azerbaijan Republic upon to December 6 2016 № 1138 approved “Strategic way map on agriculture product producing and processing in the Republic of Azerbaijan” due to strengthening state support to tobacco growing, use of potential opportunities rationally, for the purpose to increase interest to tobacco producing “State program on tobacco growing as for 2017-2021 years in the Republic of Azerbaijan” was worked out. In the decision for development in condition economy market industry of tobacco production and processing local tobacco sorts substitution in correlation optimum with aromatic tobacco sorts which demand on industry, so that, seeds of perspective tobacco sorts bringing to the country, selection and seed-growing forming with scientific basis, technology of processing applying and for the tobacco growing supplying with modern technique was intended [6].

The purpose of the State Program is to stimulate the development of tobacco growing in the country for tobacco and tobacco products needs paying, expanding the activities of tobacco processing enterprises and creating new enterprises based on modern technologies, improving the supply of raw materials, increasing tobacco exports and increasing employment.

Firstly 1492 European had acquainted with tobacco growing when was discovered America by Christopher Columbus. This plant was brought to Europe (Spain, Portugal, France, Germany, Italy) in the late fifteenth and first half of the sixteenth century and planted as decorative plant in the Royal Garden in Lissabon. Tobacco bringing to Europe is relating with the name of the famous traveler Christopher Columbus, its entry into the life of Europeans and its popularity is considered to be the work of French diplomat Jean Nico and the English nobleman Walter Callen.

Firstly time in 1560 Dr. Jean Niko prepared colourless substance from tobacco leaves and named it Nicotine in his honor. In 1828 Passelt and Rayman obtained pure nicotine from tobacco leaves. The formula of nicotine was determined in 1893 by

Pinner. In 1924, the Soviet scientist Academician A.A.Shmuk was determined the chemical composition of tobacco and printed in the publishing. [1, s. 19-25].

In the area Republic of Azerbaijan used from the tobacco in the XVII century. Tobacco growing is one of the leading sectors of agriculture in our country and has brought in an income with dynamic development to the farms. In our country development of tobacco growing on a scientific basis and the creation of high industrial potential in this area coincides with the beginning of the 70s of the XX century. In those years as a result of successful agrarian policy rapidly development of tobacco growing in Azebaijan, creating a great industrial potential, strengthening the scientific base of tobacco in 1970-1980 tobacco was sown on 17,000 hectares and produced more than 60,000 tons.

In the territoty of the Nakhchivan Autonomous Republic this plant has been cultivated in some farm with name « Turkish tobacco» since the end of the XVIII century. The tobacco plant is well introduced to the soil and climatic conditions of Nakhchivan AR, the sown areas have been expanded.

Tobacco growing also plays an important in the economy of the Nakhchivan Autonomous Republic. Nakhchivan Autonomous Republic accounts for 10-15% of tobacco growing area and 15-20% of its total production in Azerbaijan.

Looking at the history of tobacco growing in Nakhchivan AR, it can be seen that in 1954-63 the sown area under tobacco was 7.02 thousand hectares, and the average productivity was 16.05 s / ha. In 1970-79, in spite of the sown area falls to a certain extent (on average 3.47 thousand hectares), productivity increased slightly (average yield per hectare was 19.41 quintals). As can be seen, the sown area of tobacco in 1980-89 increased to the highest 13.3 thousand hectares and the average productivity was 28.8 s / ha. Since 1990, with the destroy of the Soviet Union, tobacco cultivation and productivity have decreased significantly in the autonomous republic. So that, the sown area under tobacco was 9,467 thousand hectares. During these years, a decrease in tobacco crop productivity (20.15 s / ha) was observed [2, s. 4-8]. In 2000-2009, this number fell to 0.05 thousand hectares, and productivity averaged 8.8 centners per hectares organized (picture 1).

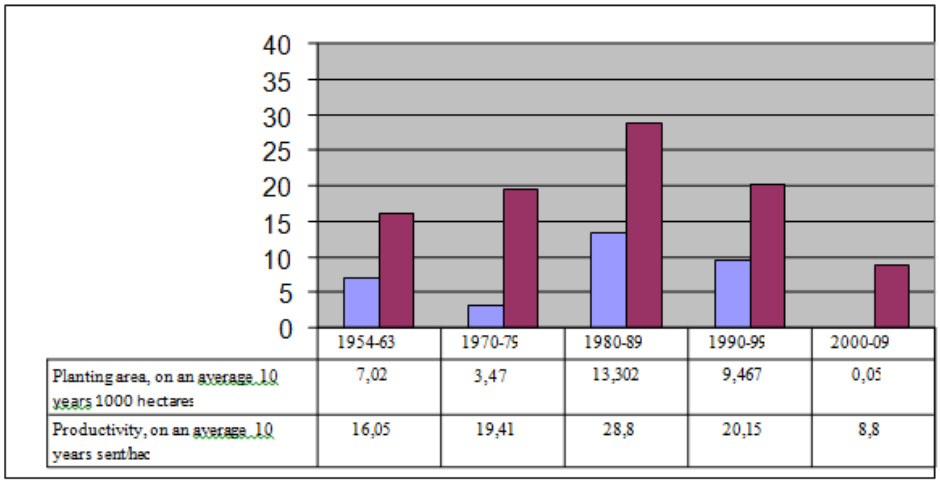

Picture 1. The development dynamics of tobacco growing in Nakhchivan AR (1954-2009)

Looking at the present situation of tobacco growing in the Autonomous Republic, according to statistics, the sown area and production of tobacco in the country are shown in the following tables. If we pay attention to the table, it can be seen that the highest indicator is observed in Kangarli region in 2019 (70.7 tons), and the lowest indicator is observed in Julfa region in 2007 (1 ton). In 2005-2008 tobacco production was not observed (Table 1).

Table 1

Tobacco production in Nakhchivan AR, tons

Cities and regions by years	2000*	2005	2006	2007	2008	2009*	2017	2018	2019
Total for Nakhchivan AR	28	-	5	1	-	31	11.1	51.5	97.2
Nakhchivan city	-	-	-	-	-	13	-	-	-
Sharur district	28	-	5	-	-	7	-	7.2	3.4
Babek district	-	-	-	-	-	-	-	2.7	23.1
Culfadistrict	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Kangarli district	-	-	-	-	-	11	11.1	41.6	70.7

Note: * No tobacco production was registered in 2001-2004, 2010-2016.

As can be seen from the table, the higest indicator is observed in Kangarli

region in 2019 (30 ha), and the lowest indicator is observed in Sharur region in 2009 (1 ha). There were no tobacco plantations in 2005 and 2008 (Table 2).

Table 2

Tobacco sowing area in Nakhchivan AR, ha

Cities and regions by years	2000*	2005	2006	2007	2008	2009*	2017	2018	2019
Total for Nakhchivan AR	16	-	2	2	-	8	9	41.5	50.5
Nakhchivan city	-	-	-	-	-	4	-	-	-
Sharur district	16	-	2	-	-	1	-	11.8	2.5
Babek district	-	-	-	-	-	-	-	3.5	18
Culfadistrict	-	-	-	2	-	-	-	-	-
Kangarli district	-	-	-	-	-	3	9	26.2	30

Note: * No tobacco sown area was registered in 2001-2004, 2010-2016.

The purpose of the research: The main purpose of the research was to study both separate and complex biological and economic characteristics of the aromatic tobacco plant Samsun-155, Zagatala-Dubeki and American-2, which differ in variety and origin in the gray soils of the Nakhchivan Autonomous Republic [3, s. 87-90].

Materials and methods: Samsun-155, Zagatala-Dubeki and American-2 aromatic tobacco sorts were taken as research material. The leave spaces of all three sorts engaged to investigation was calculated according to table “Площадей табачных листьев” by F.P.Qubenko [4, s. 8-22]. Also the methodic instructions by V.A.Dospekhov «Методика полевого опыта» was perfectly studied and used [5, s. 248-256]. Determination of protein nitrogen Baristein , water –soluble sugars were determined by Betran metod. Agro technical measures were carried out in accordance with the rules adopted for Nakhchivan AR, mineral fertilizers and sowing scheme were developed in accordance with the methodology.

Experimental part: During 2017-2019 years in the soil-climatic condition of the Nakhchivan Autonomous Republic the influence of the main factors of cultivation on the yield and raw material quality of aromatic tobacco varieties Samsun-155, Zagatala-Dubeki and American-2 was studied in detail. It was determined that different nutrition areas and standards of nitrogen fertilizer differently effected on growing of seedlings and leaf size of all three varieties. The highest rate of growth of

seedlings -98% was recorded in Samsun-155 variety with the nutrition area of 70 x 20 sm and fertilizer application in variant Fon + N_{45}. Area of leaf blade was increased, on average by 39% in Samsun-155, 38% in Zagatala-Dubeki, and 32% in American-2.

It was revealed that the increase in standards of nitrogen fertilizer and nutrition area contributed to early flowering of varieties in 8-13 days, thereby improving the quantity and quality of the harvested crop. Average yield increase over three years in Samsun-155 was 9.2 kg / ha, Zagatala-Dubeki 4.4 kg / ha, American-2 5.7 kg / ha with the nutrition area of 70 x 25 sm in variant Fon + N_{60} in comparison with the control. In variant Fon + N_{45} high commodity raw materials (I-II level) in varieties were got in the following schemes of planting: 88,3% in Samsun-155 in 70 x 25 sm, 85,7% in Zagatala-Dubeki in 70 x 20 sm, and 82.1% in American-2 in 70 x 20 sm.

It was determined that on 25% flowering of plants tipping of inflorescences increased the productivity by 9.0% and improved the quality of raw material of studied varieties. Also it was found that high-quality and abundant seed material of aromatic varieties was obtained in nutrition area 70 x 25 sm and in variant Fon + N_{60}. Practical suggestions were prepared and offered to farms.

LITERATURE

1. Abbasov.B.H. Tobacco growing. Bakı, 2003, p. 203
2. Seyidzade G.H. The main cultivation factors in the condition of Nakhchivan Autonomous Republic and its influence to the biological and economy properties of aromatic tobacco sorts: Autoreferat . dissertation work.,a.e.ü.f.d., Bakı, 2011, p. 22
3. Seyidzade G.H. The effect of mineral fertilizers on the biological properties of tobacco plants, depending on the food area // Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan Ganja State University. International Scientific Conference. Actual problems of modern Natural and Economic Sciences 03-04 May 2019, p. 87-90
4. Gubenco F.P. Table. Space of tobacco leaves.Crimea ASSR. Gosizdat,

1936, p. 24

5. Dospekhov B.A. Methods of field experience. M. Kolos, 1985, p. 351
6. http://www.e-qanun.az/framework/36324

BIOLOGICAL SCIENCES

IMPACT OF ISOCATION SODIUM SALTS TO BARLEY SEEDS SPROUTING PROCESS AND TO REDUCTION ACTIVITY IN SPROUTS

Abdiyev Vilayet Bashir,
Doctor of Biological Sciences, Professor;
Ismayilova Sevinj Mukhtar,
PhD in Biological Sciences, Associate professor;
Aliyeva Nigar Fazil,
PhD in Biology;
Aliyeva Aysel Chingiz,
Rustamova Gunay Zahid
Students
Baku State University, Baku, Azerbaijan Republic

Introduction. It is well known that during the considerably short period of history, 2 billion ha of fertile lands around the globe have lost their significance. It constitutes more than 1.5 billion ha of the land currently used worldwide for planting. Accordingly the mankind loses 15 million ha of biologically fertile lands every year. One of the main reasons for reduction of fertile soils is an increase of area of salty soils around the globe [2]. As per current estimates, about 50% of soils fit for planting will suffer from salinization in 2050 [1].

Salt-affected soils with total area of more than 1.3 million ha are also wide spread in Azerbaijan [6; 7]. It should be noted that salt content in Azerbaijani soil is quite diverse: chloride-sulfate or sulfate-chloride salinization type is more wide spread. Moreover, calcareous salinity occurs frequently as well.

Salinization of areas leads to decrease of agro- and biocenosis productivity and reduction of biodiversity [9]. Soil salinization takes one of the first places among stress factors, which limits the foodstuff production worldwide [10].

The soil salinization is therefore considered to be one of the key issues the world science is now facing with and study of impact of both plant salinity resistance and salts to plant activity and to physiological processes at separate development stages in particular can accordingly be reviewed as one of the topical issues. Study of impact mechanism of salts to a plant body is of both theoretical and big practical significance. In increase of salinity resistance of plants, the solution of the matter of its early diagnostics is first of all considered to be as one of the main issues.

Aim. The main purpose of the research paper is to study an impact of isocation sodium salts to the seeds sprouting processes and reduction activity of sprouts. In this connection, the impact of various densities of NaCl, Na_2SO_4 and $NaHCO_3$ salts (25-100 mM) to germination power, germination rate of "Garabagh-7" (*Hardeum vulqare)* barley type of seeds widely used in agriculture, growth of root and surface part as well as to reduction activity in 6-day sprouts was studied.

Materials and methods. Determination of reduction activity was carried out according to photocolorometric method [3; 4]. Determination of reduction activity through colorometric method is based on change of colors of special redox indicators in studied solutions. These redox indicators are sodium 2.6-dichlorfenolindofenol (+0.217 V), methylene blue (+0.011 V) and indigo carmine (-0.125 V). Of these indicators, indigo carmine is colored in reduced condition, it is colorless when oxidized while others on the contrary become colorless in reduced condition and get certain color in oxidized condition.

In our experiments, sodium 2.6-dichlorfenolindofenol (2.6-DXFIF) was used as redox indicator.

In order to determine the reduction activity, 6-day sprouts of barley seeds moistened with tap water were used as control option, while in test options 6-day sprouts of barley seeds were moistened with 25-100 mM densities of NaCl, Na_2SO_4 and $NaHCO_3$ taken as a stress factor.

The purpose of reduction activity was etiolated and conducted in both root and body of green sprouts.

The seeds sprouting was conducted in germinator at 25^0C. The healthy sprouts were firstly selected and moistened with tap water as well as with salt solutions for 20-22 hours following which they were laid on a filter paper in pans. Once the sizes reach 0.5-1 cm, the sprout roots were placed inside thin glass rods placed in parallel on excicators filled in with water and salt solutions. When used, such germination of sprouts prevent the roots from mechanical damage. From the other hand, the growth process is speeded up thanks to aeration improvement.

The same sized sprouts were selected for filtrate solution and after they were dried with filter paper, 1 gram of root and also body parts were taken, 5 ml distilled water was added and milled in mortar. Homogenate was passed through multiplayer filter and the resulting filter liquid was poured into a two-millimeter pan of the photoelectrocolorimeter. The change of optic density of filtrate solution was recorded every three minutes at pH-7 and room temperature in a neutral light filter with 70% efficiency. During measurement of optical density of studied homogenate, 0.05 ml coloring agent was added to a pan and continuously mixed. The mixing was made through micro-compressor. It took exactly 5 minutes from initiation of preparation of an extract until measurement of optical densities of solutions.

Experiments were held within 10-30 minutes in 3 repetitions. The results were processed statistically, the accuracy figure was not more than 5% [8].

Results and discussions. It is obvious from obtained results that while sprouting of seeds in tap water constitutes 97%, in 25 mM NaCl solution it equals to 88%, in 25 mM Na_2SO_4 solution - 84%, and in 25 mM $NaHCO_3$ solution is 78%. Sprouting rate starts sharp decrease with increase of density of salts. As such, when salt solution densities is brought to 50 mM, the sprouting rate consistently equals to 78% at NaCl, 71% at Na_2SO_4, 64% at $NaHCO_3$, while at density of 100 mM these numbers equal to 66%, 44% and 16% respectively.

It was determined that growth of surface part and roots of 6-day sprouts obtained from barley seeds sharply weakened due to impact of salts in relation to control.

Determination of reduction activity is considered as one of the integral indicators of cell metabolism. As such, the speed of oxidation processes and of biological oxidation in a cell in general is along with other factors also limited by amount of substrate in the cell and more exactly by amount of reduced products.

As it is known, any oxidation-reducing system or redox-system is characterized by a certain ratio of oxidation and reduction activity [5]. At high values of ox/red ratio, the system mainly acts as oxidator or electron acceptor, while at low ox/red values it mainly acts as reducing or electron donor. Change of oxidation-reduction condition of root system of the plants depends on many exogenous (external) and endopathic (internal) factors. One of such factors as indicated above can be mineral salts. The references have little information about determination of reducing activity of the plant root system in salty environment and obtained results are only of sporadic character. Therefore, more detailed study of reducing activity in plants under extreme salinity environment is of a big importance.

The study of 2.6-dichlorfenolindofenol reduction in homogenate of barley sprout roots and body has revealed that reducing activity in root system of etiolated and green barley sprouts was high in comparison to those in surface part. Moreover, reducing activity in green sprout roots was relatively high in comparison to etiolated sprouts.

It is obvious from obtained results that although the reducing activity in barley sprouts in low densities of salts (1.0-5.0 mM) is slightly different from the control option, kinetic regularities were similar. Reducing activity started sharp decrease with increase of salts density (25-100 mM).

The ions of used salts were built in the following sequence by weakening the sprouting rate of seeds, growth of surface part and roots of sprouts and reduction activity:

HCO3- > SO42- > Cl-

Therefore increase of density of salts (25-100 mM) increased ox/red ratio. Based on conducted experiments, the conclusion can be arrived at that during

increase of density of salts, substrates and components of respiratory system in sprouts go to an oxidized condition.

Conclusions:

1. Although the reducing activity in barley sprouts in low densities of salts (1.0-5.0 mM) is slightly different from the control option, kinetic regularities were similar.

2. Reducing activity in root system of etiolated and green barley sprouts was high in comparison to surface part. Reducing activity in green sprout roots was relatively high in comparison to etiolated sprouts.

3. Reducing activity started sharp decrease with increase of salts density (25-100 mM). The ions of used salts were built in the following sequence by weakening of reduction activity: $HCO_3^- > SO_4^{2-} > Cl^-$

4. During increase of density of salts (20-100 mM) increased ox/red ratio and substrates and components of respiratory system in sprouts went to an oxidized condition.

LIST OF REFERENCES:

1. Ashraf M. Breeding for salinity tolerance in plants// Crit. Rev plant. Sci. 1994, v.13, p.17-42.

2. Добровольский Г. В. Задача почвоведения в решении современных экологических проблем // Сохранить планету Земля. Международный экологический форум. Санкт-Петербург. 2014, с.15-18

3. Касумов Н.А., Тагизаде А.Х. Методы оценки устойчивости растений к неблагоприятным условиям среды. Ленинград, Колос, 1976, с.266-271.

4. Касумов Н.А. Физиолого-биофизические аспекты исследования механизма действия солей на растительный организм. Баку. “Элм”, 1983, 141 с.

5. Касумов Н.А. Механизмы действия солей на растительный организм. Lap. Lambert. Германия, KG, 2012, 175 с.

6. Мамедов Г.Ш. Почвоведения и основы почвенной географии (на азерб.яз.). Баку. «Элм». 2008, 667 стр.

7. Мамедов Г.Ш. Экзоэтические проблемы Азербайджана (научные, правовые, нравственные) (на азерб.яз.). Баку. «Элм». 380 стр.

8. Плохинский Н.А. Математические методы в биологии. М.: Наука, 1970.

9. Шевякова Н. И., Бакулина Е. А., Кузнецов Вл. В. Антиоксидантная роль пролина у галофита при действии засоления и параквата инициирующих окислительный стресс// Физиология растений. 2019, № 5, с.736-742

10. Чудинова Л.А. Орлова Н.В. Физиология устойчивости растений. Учеб.пособие. Пермь, 2006, 124 стр.

IDENTIFICATION AND PHYSIOLOGY ACTIVITY OF BACTERIA SPREAD IN THE THERMAL WATERS OF AZERBAIJAN

Gasimova Mehpara Ibrahim
PhD in biology, acting docent
Azerbaijan State Agrarian University, Ganja, Azerbaijan
Aliyeva Ilaha Fizuli
PhD in biology, acting docent
Azerbaijan State Agrarian University
Ganja, Azerbaijan

Abstract. In recent years, it has been established that microbial life exists at the point where the water temperature reaches the boiling point. In these conditions, these creatures differ not only in their biodiversity but also in their biotechnological importance. However, these organisms have not been studied sufficiently. The isolation and identification of thermophilic microorganisms are very different from other microorganisms.

Introductions.Microorganisms, which are an important part of the biosphere today, are increasingly recognized as food consumers and pathogens. Thermophilic bacteria isone of the most diverse living groups in which all living things cannot survive, have become one of the main objects of research in recent years.

Research has found that temperature is considered one of the most important factors for the physiological activity and development of microorganisms and that only different microorganismscan tolerate high temperatures. While many eukaryotic organisms cannot withstand 50 ° C for a short time, some microorganisms can survive at very high temperatures. Thermal waters have a variety of chemical compounds, pH, as well as sufficient nutrients for chemoorganotrophic microorganisms. [2nd; 3]. Microorganisms living in thermal waters have attracted the attention of researchers in recent years. Studies have shown that heat is an important factor affecting the physiological activity and development of microorganisms. Thermophiles are organisms that grow at high temperatures and live in solar heat, geothermal heat, and biologically produced heat. These organisms develop in

different temperature ranges and are grouped as thermophiles 35-700 ^{0}C, extreme thermophiles 55-850 ^{0}C, and hyperthermophiles 75-113 ^{0}C

The main purpose of this article is to identify microorganisms dispersed in extreme thermal water conditions in the territory of the Azerbaijan Republic and to evaluate the possibility of using these microorganisms as biologically active substance producers. [1].

The territory of the Azerbaijan Republic, which has a rich nature and 9 climatic zones, has a large number of thermal springs that differ in terms of ecological characteristics and origin. These thermal sources also have sufficient nutrients for chemoorganotrophs, as they differ in temperature and pH.

Geological exploration studies were carried out in Azerbaijan in 1964-1970 to examine the thermal waters in the Talish region (Astara, Lankaran, and Masallı districts), 17 exploration wells were drilled for this purpose, thermal waters with 38 - 64°C degrees were found in all these wells.Although there have been many studies on the microbiota of thermal water resources in Azerbaijan, the microbiological properties and biotechnological significance of this microbiota have not been fully studied.

Materials and methods. Samples from various thermal springs were brought to the laboratory and cultured in a nutrient medium containing Nutrient agar and tryptophan soy agar. Infected flasks were incubated at 65 ° C for 48 hours. After 48 hours, the cultures formed in the flasks were diluted 10-4 with distilled water and inoculated at this dilution onto Caso agar medium in 1 ml Petri dishes. It was incubated at 65°C for 24 hours.All experiments were performed at least 4 times, and the results were statistically processed. Additionally, it was found that vitamins and cofactors were required when grown in a nutrient medium, as well as thermophilic bacteria for glucose and sucrose as carbon sources. [3; 4; 5].

Results and discussion. At first, the number and species composition of the microorganisms in the examined samples were determined, and then, studies on the identification and enzymatic activity of microorganisms were conducted [1]. It was

found that the bacteria examined were both culturally-morphologically and physiologically-biochemically different microorganisms.

As can be seen from the table, among the bacteria there are those with high activity. Thus, most of the bacteria recorded have the ability to hydrolyze starch and gelatin and assimilate styrene. The variability in these substances is due to the activity of proteolytic enzymes in thermophilic bacteria.

Table 1.

Biochemical properties of thermophilic bacilli.

Bacterial type	**Min C^0**	**Max C^0**	**Opt. C^0**	**3%NaC tolerance**	**Hydrolyzing starch**	**Hydrolyzing gelatin**	**Citrat minimus**
B.thermodenitrificans	35^0	78^0	60-65	+	+	-	-
B.thermoglucosidasius	42^0	$67\text{-}69^0$	$61\text{-}63^0$	-	+	-	+
B.pallıdus	30^0	70^0	$60\text{-}65^0$	+	-	-	-
B. thermocloaceae	37^0	70^0	55^0	+	-	-	
B. thermoleovarans	35^0	78^0	$55\text{-}70^0$		+		
B.caldotenax				+	+	+	+
B.caldovelox				-	+	+	+
B. caldolyticus				-	+	+	+
B.caustophilus				-	+	+	+
B.thermocatenulatus	35^0	78^0	$55\text{-}70^0$	+	+	+	-
B.flavothermus	30^0	65^0	70^0	-	+	-	-

Conclusion. Thermophiles living in extremely high temperatures are getting more attention due to their ability to have thermostable biocatalysts. Many extremophiles are highly resistant to ion adsorption, assimilation of metal ions, and toxic effects (CdCl2) of some substances. Although our country is very rich in terms of thermal resources, very little has been done in terms of microbiological properties and their biotechnological applicationsresources.Currently, thermophilic bacteria are recognized as producers of enzymes or stable enzyme systems that can withstand

high temperatures. Therefore, the study of the microbial properties of thermal sources is considered an important area.

REFERENCES

1. Guliyeva NN, Abdullayeva TQ, Ahmadova F.R. Microorganisms common in thermal springs of Azerbaijan and their enzymatic activities. Scientific studies of the ANAS Institute of Microbiology. 2015, c 13, № 1.

2. Seda ErcanAkkaya and MerihKıvanç Thermophilic Bacteria; Isolation and Identification Methods of Gr (+) Basil Living in Hot Water Resources. Anadolu University, Faculty of Science, Biology. Div., Eskisehir

3. Migan, M.T., Martinco, J.M. and Parker, J. Procaryotic diversity of the Archaea. Brock Biology of Microorganisms, (Ed: Corey, P.F.) 546-571. (2000).

4. Gupta, R.S. ProteiPhlogenies and Signature Sequences: A Repraisal of Evolutionary Relationships Archaebacteria, Eubacteria, and Eukaryotes, Microbiology and Molecular Biology Reviews, 62., 1435-1491. (1998).

5. Wosse, C.R., Kandler, O., &Wheelis, M.L. Towards a natural organism system: suggestion for Archaea, Bacteria, an Eucarya areas. Poc. Natl. Acad. Sci. USA., 87, 4576-4579 (1990)

ЦИТОГЕНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ У ПОДРОСТКОВ С ДЕПРЕССИЕЙ С ОТЯГОЩЕННЫМ СЕМЕЙНЫМ АНАМНЕЗОМ ПО ПСИХИЧЕСКИМ РАССТРОЙСТВАМ

Багацкая Наталия Васильевна
Д.б.н., профессор
Государственное учреждение «Институт
охраны здоровья детей и подростков
НАМН Украины»
г. Харьков, Украина

Введение. Согласно данным ВОЗ, в мире насчитывается более 450 млн. людей, которые имеют различные психические расстройства, причем почти 15 % жителей планеты нуждаются в психиатрической помощи. Однако ситуация во всех странах, в том числе и в Украине, в последние годы ухудшается, что связано з негативным влиянием многих факторов на формирование психических расстройств, особенно в период пандемии COVID-19. Среди всех психических нарушений особое место занимают депрессивные расстройства, частота которых составляет 11-15 %. Украина является лидером среди европейских стран по частоте депрессивных расстройств среди населения (9,1 %), в том числе и среди подростков (5-6 %). Следует отметить, что расстройства поведения – группа распространенных и тяжелых психических заболеваний, которые обычно возникают в детском или юношеском возрасте и характеризуются антисоциальным и агрессивным поведением. Нередко они являются предикторами антисоциальных расстройств личности и во взрослом возрасте. В формировании депрессивных расстройств поведения (ДРП) у подростков особую важность приобретает роль не только средовых, но и генетических факторов. Работы, посвященные изучению состояния хромосомного аппарата у больных с депрессиями, малочисленны и касаются преимущественно частоты хромосомных нарушений у взрослых лиц с большими депрессиями (Malhotra Savita, 2007). В литературе представлены

отдельные работы, посвященные хромосомной нестабильности у больных с рекуррентной депрессией у детей и подростков (Аль-Ани И. Гх. Свидан, 2013, 2015). Именно поэтому пристального внимания заслуживает исследование различных нарушений хромосомного аппарата *in vitro* у подростков с ДРП. Сохранение стабильности генома является обязательным условием полноценного развития организма, а его дестабилизация ассоциируется с формированием патологического фенотипа, высоким риском апоптической гибели клеток или их переходом на путь онкогенной трансформации. Это и определило необходимость проведения настоящего исследования.

Цель работы. Изучение состояния хромосомного аппарата у подростков с депрессивным расстройством поведения из семей с отягощенным анамнезом по психическим расстройствам.

Материалы и методы. Цитогенетические исследования проводились у 44 подростков 12-17 лет с ДРП, у которых регистрировалась наследственная отягощенность по психическим расстройствам (ПР). Группу сравнения составили 29 сверстников с ДРП без отягощенной наследственности по ПР. Цитогенетичний анализ проводили в соответствии с международными требованиями; использовали лимфоциты периферической крови (ЛПК) с последующим культивированием в смеси *PB-Max* (фирмы Gibco, USA). Учитывали все нарушения хромосомного (парные ацентрические фрагменты, кольцевые и дицентрические хромосомы), хроматидного (одиночные ацентрические фрагменты, обмены) и геномного (полиплоидные клетки, преждевременное расхождение центромер) типов. У больных с ДРП проанализировали 7310 метафазных пластинок, среди которых 4400 метафаз у больных с отягощенным анамнезом и 2910 – у больных без отягощенного анамнеза по ПР. Препараты хромосом окрашивали красителем Гимза, проводили гомогенное и дифференциальное GTG-окрашивание. Анализировали на микроскопах Leica CME и Гранум, окуляры 10х18, объективы 100х, бинокулярные насадки 1,25х. Статистическую обработку полученных данных проводили с использованием программ табличных процессоров *Excel* и *SPSS*

Statistics 17,0.

Результаты и обсуждение. Согласно результатам цитогенетического анализа, уровень хромосомных аберраций в группе подростков с отягощенной наследственностью по ПР составил 7,07 %, что достоверно превышало частоту хромосомных аберраций в лимфоцитах крови у больных без отягощенного семейного анамнеза. Частота аберраций на 1 клетку составила 0,07 у больных с отягощенной наследственностью и 0,06 у больных без отягощенной наследственности по ПБ (табл. 1).

Таблица 1

Частота хромосомных аберраций в лимфоцитах крови больных с отягощенным семейным анамнезом

Типы аберраций	Подростки сДРП с отягощенной наследственностью по ПР, n=44			Подростки сДРП без отягощенного анамнеза по ПР, n=29			t	p
	n	%	±m	n	%	±m		
Общий уровень ХА	311	7,07	0,39	165	5,67	0,43	2,42	<0,05
Парные ацентрические фрагменты	122	2,77	0,25	39	1,34	0,21	4,39	<0,001
Дицентрические хромосомы	10	0,23	0,07	2	0,07	0,05	1,83	>0,05
Кольцевые хромосомы	1	0,02	0,02	1	0,03	0,03	0,28	>0,05
Всего аберраций хромосомного типа	133	3,02	0,26	42	1,44	0,22	4,64	<0,001
Одиночные ацентрические фрагменты	174	3,96	0,29	120	4,12	0,37	0,36	>0,05
Хроматидно-изохроматидные обмены	4	0,09	0,05	3	0,10	0,06	0,16	>0,05
Всего аберраций хроматидного типа	178	4,05	0,29	123	4,23	0,37	0,38	>0,05

Примечания: n – число метафазных пластинок, m – ошибка процента, t – критерий Стьюдента, p – достоверность различий.

У больных с отягощенным семейным анамнезом выявлено увеличение частоты аберраций хромосомного типа (3,02 % против 1,44 % у больных без отягощенного семейного анамнеза, $p < 0,001$). Среди аберраций хромосомного

типа чаще регистрировались парные ацентрические фрагменты, частота которых вдвое превышала их частоту у подростков группы сравнения (2,77 % против 1,34 % соответственно, $p < 0,001$). В отдельных случаях выявляли дицентрические и кольцевые хромосомы; хроматидо-изохроматидные обмены. Следует отметить, что образование парных фрагментов, кольцевых хромосом, обменов возможно в том случае, когда повреждения хромосомы регистрируются в пресинтетической стадии (G_1 – фазе) и хромосома реагирует как однонитевая структура. А формирование хроматидных разрывов и обменов может происходить при повреждении хромосомы на стадии двух ниток (фаза S и G_2).

Анализ аномалий геномного типа выявил такие нарушения как полиплоидные клетки и преждевременное расхождение центромер регистрировались с одинаковой частотой в обеих группах наблюдения (табл. 2).

Таблица 2

Частота нарушений геномного типа в лимфоцитах крови больных с отягощенным семейным анамнезом

Типы аберраций	Подростки сДРП с отягощенной наследственностью по ПР, n=44			Подростки сДРП без отягощенного анамнеза по ПР, n=29			t	p
	n	%	±m	n	%	±m		
Полиплоидные клетки	14	0,32	0,08	8	0,27	0,09	0,34	>0,05
Преждевременное расхождение центромер	4	0,09	0,05	2	0,07	0,05	0,33	>0,05
Всего нарушений геномного типа	18	0,41	0,09	10	0,34	0,11	0,45	>0,05

Примечания: n – число метафазных пластинок, m – ошибка процента, t – критерий Стьюдента, p – достоверность различий.

Среди аберраций хроматидного типа в обеих группах больных превалировали одиночные ацентрические фрагменты (рис. 2).

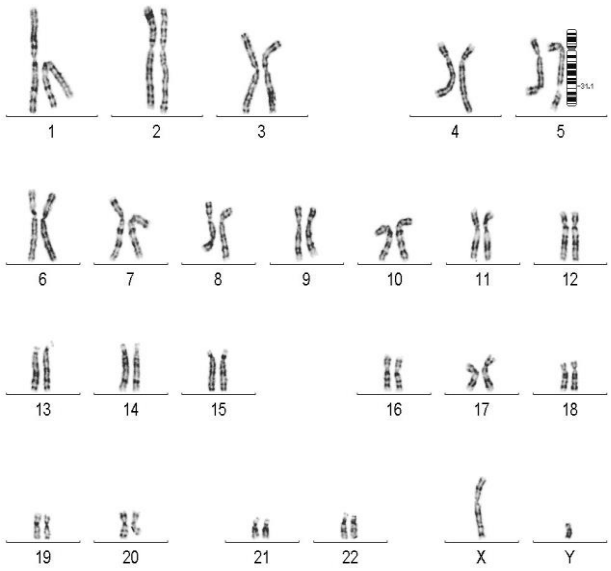

Рис. 1. Кариограмма больного Р. Г. с депрессивным расстройством поведения, кариотип 46,XY, парный фрагмент в длинном плече хромосомы 5 (GTG – окраска)

Вопрос о нарушениях генетического аппарата при психических расстройствах остается невыясненным до настоящего времени. Согласно исследованиям, проведенным группой ученых (Тощаков и др., 2013), в патогенезе эндогенных психических заболеваний существенную играют роль нарушения функционирования генома, приводящие к глобальной дисрегуляции экспрессии нейрональных генов. Ученые считают, что одной из важнейших причин дестабилизации генома при психических расстройствах являются изменения в работе системы поддержания стабильности генома – группы РНК-редактирующих белков AID/APOBEC. Хромосомные мутации образуются во фракции ДНК ранней репликации, то есть в последовательностях, связанных с ядерным матриксом. В G_1-фазе в лимфоцитах крови человека выявлен спонтанный процесс, при котором в определенных участках хромосомной ДНК, где формируются обменные хромосомные аберрации, образуются однонитевые пробелы, которые потом заполняются с помощью дополнительного синтеза. Этот процесс протекает в последовательностях, богатых АТ-парами, которые представлены повторами, тесно связанными с ядерным матриксом.

Хромосомные мутации отражают нормальный процесс, имеющий особое значение для структурно-функциональной организации ядра, в ходе которого возникают и исчезают в определенные моменты клеточного цикла дуплексы, которые служат молекулярными мишенями для хромосомного мутагенеза. Также факторами, которые могут оказывать влияние на формирование различных хромосомных аберраций, могут быть такие, как температура, ультрафиолетовое излучение, радиация, химические соединения – мутагены, некоторые лекарственных препаратов (Kaplan et al., 1997). Наряду с физическими и химическими агентами генетической активностью обладают и некоторые факторы биологической природы (вирусы оспы, кори, эпидемического паротита, гриппа, гепатита). Несомненно, нестабильность генома это широко распространенное в популяции человека биологическое явление, возникающее под влиянием различных воздействий на организм: повреждений молекул ДНК, возникающих как спонтанно, так и при химических, физических и биологических воздействиях. Следует учитывать и эпигенетические (метилирование ДНК) причины формирования нестабильности генома. Нестабильность генома в организме может возникать в результате двух причин – снижения активности геномпротекторных систем и повышения интенсивности процессов эндомутагенеза за счет усиленной генерации метаболитов-эндомутагенов под влиянием развивающегося патологического процесса (Захарова с соавт., 2002).

Выводы. Таким образом, установлена выраженная нестабильность хромосомного аппарата у подростков с депрессивным расстройством поведения. Выявлено достоверное увеличение спонтанной частоты аберраций хромосом, аберраций хромосомного типа, в лимфоцитах крови больных подростков с отягощенным семейным анамнезом по психическим расстройствам фрагментов.

ПРОСТОРОВЕ ВАРІЮВАННЯ СТРУКТУРИ ТРАВОСТОЮ ЗАПЛАВНОГО ЛІСУ

Жукова Юлія Олександрівна
аспірант
Дніпровський національний університет
ім. О. Гончара
м. Дніпро, Україна
Кунах Ольга Миколаївна
д.б.н., проф. кафедри зоології та екології

Вступ. Екологічні процеси, що відбуваються на ландшафтному рівні, мають значний вплив на стан і структуру заплавних екосистем. Незначні варіації структури рослинних угруповань залежать від властивостей ґрунту, структурних особливостей деревостану та факторів нейтрального характеру. Слід зазначити, що характер впливу дерев на трав'яний ярус набагато складніший і включає їх вплив на середовище існування інших видів шляхом модуляції доступності ресурсів. Породи дерев мають значний вплив на характеристики гумусу, що суттєво пояснює розподіл лісових видів трав’яного ярусу. Ці відносини можуть бути функціональними або непрямими. Дерева також впливають на мінливість ґрунтових умов, а ґрунтові умови впливають на динаміку росту та стан дерев.

Мета роботи. Оцінити роль варіювання властивостей ґрунту в просторовому варіюванні травостою заплавного лісу.

Матеріали та методи. Дослідження проводились на території заповідника "Дніпро-Орільський" у заплаві ріки Протіч, яка являється лівою притокою р. Дніпро. Експериментальна ділянка характеризується помірно-континентальним кліматом із середньорічною максимальною температурою за десятиріччя 25,7ºС, мінімальною –10,0ºС, і середньорічною кількістю опадів приблизно 565 мм (середнє значення за 20 років за даними Дніпровської метеорологічної станції). Досліджувана територія має площу 0,945 га, вона представлена листяними лісами і межує з терасою арени над заплавою річки

Дніпро. Експериментальний полігон складався з 7 трансект, кожна з яких представлена 15 пробними точками. Відстань між трансектами в полігоні становила 3 м. Таким чином, експериментальний полігон представляв собою ділянку розміром 45 × 21 м зі 105 пробними точками розміром 3×3 м, організованими у сітку. Для кожної ділянки 3×3 м був складений перелік судинних видів рослин разом, а також дані візуальні оцінки проективного покриття. Вимірювання механічного імпедансу ґрунту проводили в полі за допомогою ручного пенетрометру на глибину 100 см з інтервалом кожні 5 см. Середня похибка результатів вимірювань, отриманих за допомогою приладу, становить ± 8%. Вимірювання проводились конусом з розміром перерізу 2 см^2. У кожній точці механічний імпеданс ґрунту вимірювався одноразово. Для вимірювання електропровідності ґрунту використовували датчик HI 76305. Щільність ґрунту визначали за допомогою метода Качинського, а вологість ґрунту – ваговим методом.

Результати та обговорення. Рослинні угруповання експериментального полігону представлені 43 видами, з яких 18,6% складають фанерофіти, 39,5% – гемікриптофіти, 9,3% – терофіти, 7,0% – геофіти. Механічний імпеданс ґрунту в поверхневому шарі 0–5 см становив 0,72 ± 0,01 МПа (Рис. 1). До глибини 35–40 см зміни механічного імпедансу ґрунту були незначними, тоді як локальний максимум цієї ґрунтової властивості спостерігався на глибині 15–20 см. Нижче глибини 40–45 см спостерігалося швидке збільшення твердості ґрунту ґрунту, в результаті чого механічний імпеданс на глибині 95–100 см становив 3,69 ± 0,09 МПа. Це вказує на те, що механічний імпеданс ґрунту у межах експериментального полігону може служити значним обмежувальним фактором, який визначає структуру трав'янистої рослинності. Загальний тест випадкового маркування виявив не випадковий розподіл дерев у межах ділянки. Видовий специфічний тест на випадкове маркування показав невипадковий сегрегований розподіл *Acer tataricum, Pyrus communis, Quercus robur* та *Ulmus laevis*. *Crataegus monogyna* та *Euonymus europaeus* були розподілені випадковим чином. Найближчим сусідом *Acer tataricum* рідше був *Ulmus laevis*. Прямого

просторового зв'язку між *Acer tataricum* та іншими деревами не встанолвено. *Crataegus monogyna*, *Pyrus communis*, *Quercus robur* та *Euonymus europaeus* не були відокремлені від усіх інших видів. Найближчим сусідом *Ulmus laevis* рідше був *Acer tataricum*. Аналіз відповідностей застосовувався як підхід до ординації. Попередня процедура відбору дозволила нам відібрати 6 ґрунтових змінних, які разом були здатні пояснюснити 28,3% мінливості видової композиції трав'яного ярусу.

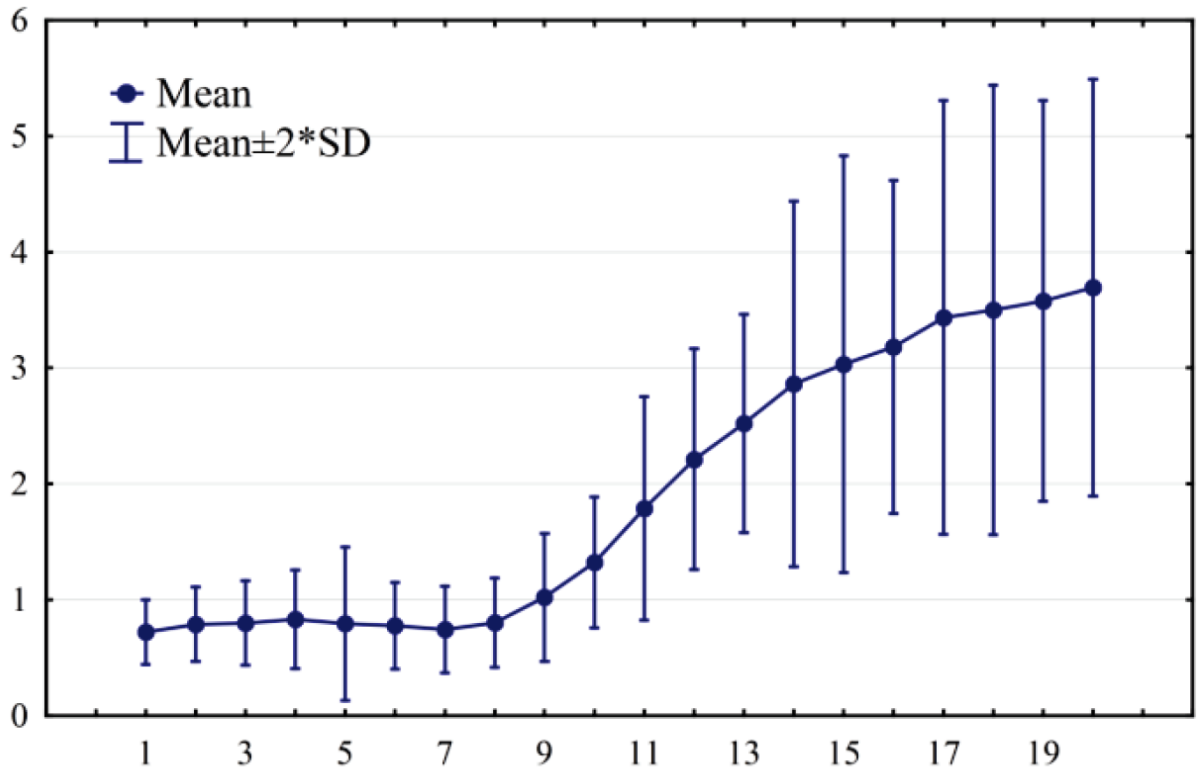

Рис.1. Розподіл профілем механічного імпедансу ґрунту: вісь X - глибина шару ґрунту: 1 - 0–5 см,… 20 - 95–100 см; Вісь Y - механічний імпеданс ґрунту, МПа

Більшість структурованих змін у складі рослинних угруповань залежно від відстані до дерев були широкомасштабними. Просторові скейлограми були лівокосими асиметричними.

Висновки. Чиста просторова компонента була найбільш важливою для пояснення варіації угруповання трав'яного ярусу в заплавному лісі, ніж вплив варіації ґрунтових властивостей та дистанції до дерев. Чистий просторовий

вплив мав ускладнену структуру. Виявлено важливу роль невиміренних факторів у формуванні просторових моделей рослинності. Обмеження поширення видів та вегетативний ріст, а також конкурентна взаємодія між видами рослин були розглянуті як джерело чистого просторового компонента варіації угруповань трав'яного шару.

Механічний імпеданс ґрунту на різних глибинах, щільність та вологість ґрунту, а також вміст мезоагрегатів, мали значний вплив на угруповання трав'янистих рослин. Виявлено, що дерева виступають як значущий і складний структуруючий фактор, який незалежно впливає як на рослинність, так і на фізичні властивості ґрунту.

ЕКОМОРФИ – ВТІЛЕННЯ АДАПТИВНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ БІОСИСТЕМ

Маленко Яна Вячеславівна
к.б.н., завідувач кафедри ботаніки та екології
Хижняк Олександр Ярославович
студент
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна

Вступ. Екологічний аналіз угруповань організмів є багатоємкою та складною проблемою широкого загальнобіологічного значення, контури якої ще недостатньо окреслені, а підходи і принципи відзначаються суттєвими розбіжностями. Поняття екоморфа, незважаючи на широке поширення у ряді галузей сучасних біології та екології і вагоме значення у розробці багатьох наукових концепцій, до теперішнього часу не має достатньої визначеності й різними авторами трактується по різному, що як відзначає Ю.Г. Алєєв [1] суттєво ускладнює аналіз накопичених матеріалів.

Мета роботи – аналітичний огляд основних підходів до визначення та розвитку вчення про екоморфи.

Матеріали та методи. Окреслення теоретичної проблематики вчення про життєві форми проведено на основі системного, елементно-структурного та структурно-функціонального підходів з використанням загальноприйнятих методів загальнонаукової та конкретнонаукової методології.

Результати та обговорення. Ідея екоморфи («життєвої форми») належить до числа самих давніх у системі людських знань. У всесвітньо відомих епічних поемах «Іліада», «Одіссея», що описують події XIII – XII століття до нашої ери, наявні чіткі уявлення про такі категорії організмів, як «дерева», «чагарники», «риби», «звіри» тощо. Виникнення цих та подібних понять безумовно занурено у більш ранній період людської історії, оскільки вони відбивали існування особливих груп організмів, котрі відрізняються за

своїм морфологічним виглядом та способом життя та безпосередньо пов'язані з найбільш давніми аспектами трудової діяльності людини – полюванням, рибальством, скотарством, землеробством. Вже в ботанічних працях Феофраста (Теофраста) IV та III століть до нашої ери вживалися такі поняття, як «дерева», «чагарники», «напівчагарники», «трави». Поняття «екоморфа» в різних галузях біології (бактеріології, ботаніці, мікології, зоології, вірусології) має специфічні відтінки та особливості становлення. Перші спроби еколого-морфологічної типізації рослинності, що належать до передісторії наукового обґрунтування поняття екоморфи, пов'язані з працями засновника ботанічної географії Олександра фон Гумбольдта, котрий в роботі «Ідеї про фізіономічність рослин» виділив та описав 19 «основних форм» рослин та вказав на обумовленість їх існування певними умовами навколишнього середовища, зокрема кліматичними факторами. В 1884 році Йоханнес Еугеніус Вармінг сформулював поняття та термін «життєва форма», котру тлумачив як форму в якій вегетативне тіло індивіду (рослини) знаходиться в гармонії з зовнішнім середовищем протягом усього життя, від насіння до відмирання. Й. Вармінг відмічав, що «життєві форми мають екологічне, тобто адаптогенетичне походження, а отже розвиток життєвих форм є розвитком адаптацій».

В сучасній екології термін «екоморфа» використовується в ряді таких понять як життєва форма, біоморфа, екобіоморфа, що відбивають основні напрями його становлення, а саме еколого-морфологічний, еколого-ценотичний, еколого- еволюційний. Життєва форма – це зовнішній вигляд (габітус) рослин чи тварин, що відбиває їх історичну пристосованість до різноманітних умов середовища, це цілісна система взаємообумовлених адаптацій еколого-морфологічного ґатунку, що визначають загальну конструкцію (габітус) організму відповідно до конкретних напрямів еволюції виду в умовах конкретного біотопу (екотопу). Життєва форма – група організмів, ізольованих один від одного генетично, але з подібними пристосувальними структурами. За визначенням О.Л. Бельгарда [2] екоморфа – життєва форма, котра характеризує пристосування виду до зовнішніх умов

середовища (тобто фітоценозу загалом та окремим структурним елементам екотопу зокрема). Екоморфологія (вчення про життєві форми) – галузь життєзнавства, що вивчає життєві форми (екоморфи) у їхній специфічності, генезі та розвитку, зв'язках у біосфері [4]. Біоморфа – життєва форма, що визначається систематичним положенням видів, їх формами росту та біологічними ритмами (синонімами біоморфи є епіморфа, феноїд). Екобіоморфа – певний тип пристосувальної структури рослин та пов'язані з нею фізіологічні особливості, існуючі в певних екологічних умовах. Термін екобіоморфа запропонував в 1965 р. Є. М. Лавренко. Б.О. Биков [3] розуміє екобіоморфу як єдність біоморфи та екоморфи, як сукупність видів (іноді й внутрішньовидових таксонів), котрі мають схожі форми росту, біологічні ритми, а також еколого-морфологічні та середовищетвірні (медіопативні) особливості, що виникли в процесі природного добору в певних умовах зовнішнього середовища.

На теперішній час існує багато класифікацій життєвих форм, що були розроблені вченими у різний час (Гумбольдт, 1806; Де Кандолль, 1818; Кернер, 1863; Ірміш, 1864; Гризебах, 1874; Хульт, 1881; Вармінг, 1884; Аршуг, 1896; Друде, 1896; Паунд, Клементс, 1898; Раункієр, 1907; Ліндманн, 1914; Висоцький, 1915; Пачоський, 1916; Гамс, 1918; Казакевич, 1922; Вільямс, 1922; Лінкол, 1922; Дю Ріє, 1931; Сукачов, 1928; Мальцев, 1931; Келлер, 1933; Мейзель, 1935; Коровін, 1934; Алехін, 1936; Раменський, 1938; Прозоровський, 1940; Рау, 1940; Скрипчинський, 1940; Сенянинова-Корчагина, 1949; Браун-Бланке, 1951; Шалит, 1955; Шмід, 1956; Биков, 1957; Зозулін, 1959; Серебряков, 1962, 1964; Голубєв, 1962; Зиман, 1976 та ін.). Найвідомішими та широко використовуваними в екологічному аналізі рослинних угруповань класифікаціями життєвих форм є: класифікація датського ботаніка Х. Раункієра, в основу якої покладений критерій положення бруньок відновлення в умовах зниження температур або нестачі вологи, захищеність бруньок, наявність або відсутність листків протягом несприятливого періоду; класифікація біоморф І.Г. Серебрякова, що ґрунтується на розбіжності у

структурі пагонів та тривалість життєвого циклу наземних особин (для відділу деревних рослин) або рослин у цілому (для відділу наземних рослин); класифікація біоморф В.М. Голубєва, критеріями котрої є тип кореневої системи, структура пагонових надземних та підземних органів, темпи вегетативного розмноження; класифікація екоморф О. Л. Бельгарда, підґрунтям якої є розбіжності у пристосуванні рослинних видів до умов фітоценозу загалом і до структурних елементів екотопу зокрема (кліматопу, геліотропу, термотопу, трофотопу, гігротопу).

Важливим етапом розвитку вчення про екоморфи стали праці українського вченого Ю.Г. Алєєва, який в 1986 році на основі поєднання просторового аспекту з вивченням еколого-генетичних та еволюційних параметрів, запропонував оригінальну, докладно обґрунтовану класифікацію екоморф, ієрархічна сукупність яких описується принаймні дев'ятьма таксономічними категоріями: Царство, Відділ, Тип, Клас, Когорта, Порядок, Секція, Гілка, Ряд [1]. На відміну від таксономічного підходу, екоморфічний менш придатний для оцінки генетичної (субстратної) спорідненості окремих видів, але незамінний у разі звернення до їхньої функціональної, фенотипічної закріпленості у певних умовах довкілля. Для екоморфології ані систематична приналежність об'єкта, ані його просторова експансія, ані характер між популяційних взаємин не є визначальними. На передній план постає проблема реалізації вибору певного генотипу та морфогенетичного потенціалу геному, переключення генів на ту чи іншу адаптивну стратегію, що враховує усі складові пристосування та успіху організму (виду) у боротьбі за існування у певних умовах середовища. Запропонований Ю.Г. Алєєвим підхід, можна порівнювати з «Ліннеєвським» зрушенням в екоморфології, оскільки він уніфікує опис та визначення будь-яких життєвих форм [4]. Тим часом саме їх постання, особливо різних екоморф у межах одного й того ж виду, ще чекає свого остаточного розв'язання. Про реальність екоморф, їх виразний еколого-еволюційний зміст свідчать наступні емпіричні та теоретичні узагальнення: 1) один і той самий вид може набувати різних життєвих форм навіть у межах

континуального ареалу; 2) одна й таж сама екоморфа може траплятися у віддаленних (з погляду генетичної спорідненості) таксонів; 3) можлива зміна життєвої форми виду, причому як за стадійністю онтогенезу, так і в разі зміни біотопу (акліматизації та інтродукції тощо). Вивчення екоморф (життєвих форм) істотно збагачує наше бачення еволюції та існування живого. З еволюційного погляду, процес розвитку біоти може розглядатися як набуття біосистемами адаптивних властивостей, втіленням яких завжди виступає певна екоморфа. У такому разі сам процес еволюції постає не тільки послідовним видоутворенням, а й екоморфотворенням, за якого вид та популяції стають засобом усталення певних життєвих форм, а потік генів між особинами та таксонами – як континуальний пошук в умовах боротьби за існування оптимальної адаптивної стратегії. Тому, еволюція екоморф сприймається як основний зміст еволюції біосфери загалом. З екологічного погляду, спектри життєвих форм – функціональна характеристика екосистем, причина і наслідок взаємокооперації видів у певному угрупованні (біогеоценозі). З цих позицій, угруповання постає як сукупність різноманітно пристосованих видів, що, у свою чергу, характеризує стан самого середовища і переважання певних екоморф у взаємодіях з ним.

Деталізації вивчення життєвих форм (екоморф) рослинних організмів сприяли праці В.І. Шанди, який зазначає, що з позиції загальнонаукової методології екологічної науки доцільним є розширення уявлень про компоненти екосистем (біогеоценозів) шляхом додавання категорій простір і час. В такому разі життєві форми, яким властиві певні пристосувальні ознаки та властивості у заселенні та утриманні простору угруповань, можна називати топоекоморфами чи хороморфами, а ті, які характеризуються різними рухами у часі – хрономорфами [5]. Крім того, автор пропонує розглядати будову угруповань з позиції стереометрії – основи стереобіології та стереоекології, проблематику яких складають дослідження модифікуючої чи мутагенної дії екологічних факторів, просторів існування на еволюційно визначені форми різних тіл живої природи, а також роль простору як екологічного фактора на

клітинному, організмовому, екосистемному рівнях, вплив просторової форми організмів, їх органів, частин або освоєного простору на життєдіяльність, розвиток, еволюцію. Це стало підставою для введення в ряд екоморф О.Л. Бельгарда терміна «стереоморфа», котрий можна тлумачити як особливу просторову характеристику тих видів, яким вона забезпечує утримання екологічних позицій у тих чи інших умовах. Стереоморфи видоспецифічні спадково визначені та екологічно обумовлені нормою реакції генотипу життєві форми організмів. Розмаїття стереоморф інтегрується у будові біогеоценозів і забезпечує формування їх специфічних середовищ, ефективне використання ресурсів і факторів. Незалежно від виду стереоморфи, можуть бути класифіковані за подібністю геометричним фігурам або комбінаціям частин цих фігур. У межах одного біогеоценозу на фоні розбіжностей абіотичних і біотичних умов один і той самий вид може мати різну стереоморфічність [5].

Висновки. Усе різноманіття живих організмів можна розглядати як в аспекті їх генетичних зв'язків, що на теперішній час є традиційним підходом систематики, так й в аспекті їх функціонально-структурної схожості, тобто екоморфічної подібності, що виникає еволюційно.

Ідея екоморфи – одна з самих давніх в системі людських знань. Інтерес до вивчення екоморф потенціювала різноманітна господарська діяльність людей, пов'язана з найбільш суттєвими видами суспільного виробництва. Як загально біологічна концепція екоморфа є найважливішим узагальненням, що відбиває реальність та конкретність адаптивних типів організмів, що виникають в ході еволюції. В різних галузях біології, екології та еволюційному вченні поняття екоморфи розвивалося неоднозначно, у різних напрямах, різними темпами, на основі різних підходів до визначення сутності. Основними напрямами вивчення екоморф є: еколого-морфологічний, еколого-ценотичний, еколого-еволюційний.

Екоморфа – цілісна система взаємообумовлених еколого-морфологічних адаптацій, що визначає загальну конструкцію тіла організму відповідно конкретним напрямам еволюції виду в умовах конкретного біотопу (екотопу). З

екологічного погляду, склад та спектри життєвих форм – функціональна характеристика екосистем, причина і наслідок взаємокооперації видів у певному біогеоценозі: причина – тому, що екоморфи уможливлюють співіснування різних видів у певних екологічних нішах, а наслідок – тому, що лише за збереження досягнутих станів екоморф забезпечується стійкість як екосистеми загалом так і кожного її компонента. З еволюційного погляду, процес розвитку живої речовини може розглядатися як набуття біосистемами адаптивних властивостей, втіленням котрих виступає екоморфа. Еволюція екоморф – основа філогенезу будь-якої систематичної групи організмів.

Сучасний розвиток екоморфології характеризується розробкою подальшої їх диференціації та основі деталізації складових екотопу та спробами побудови загальної системи екоморф з метою пізнання загальних законів формотворення живого, що не залежать від генезису та систематичної приналежності організмів, а визначається об’єктивно реальними і наявними аналогіями їх морфологічних адаптацій. На теперішній час розробка теорії екоморф є перспективною галуззю знань, котра, без сумніву, є ареною інтенсивного міждисциплінарного синтезу та джерелом нових ідей і наукових напрямів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алеев Ю.Г. Экоморфология. Киев: Наукова думка, 1986. 424 с.

2. Бельгард А.Л. Лесная растительность юго-востока УССР. Киев: Изд-во Киев. гос. ун-та, 1950. 263 с.

3. Быков Б.А. Экологический словарь. Алма-Ата: Наука, 1988. 212 с.

4. Крисаченко В.С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології. Київ: Заповіт, 1998. 688 с.

5. Шанда В.І. Теоретичні проблеми екології та біогеоценології: монографія. Кривий Ріг: Вид-во Р.А. Козлов, 2013. 247с.

MEDICAL SCIENCES

CHARACTERISTICS OF BREAST CANCER PROGRESSION

Bodiaka Volodymyr Uriyovich
Doctor of Medical Sciences,
Head of the Department of Oncology and Radiology
Chuprovska Yulia Yaroslavivna
assistant of the Department of Oncology and Radiology
Bukovina State Medical University
Chernivtsi (Ukraine).

Introduction. Despite the rapid development of oncology, the prediction of breast cancer metastasis still remains a disputable and unexplored issue.

A retrospective study of the characteristics of breast cancer progression will provide an opportunity to better understanding of the problem. This one can serve as the basis for further research aimed at identifying objective criteria for predicting breast cancer progression.

The aim of the research was to study the clinical and statistical characteristics of the breast cancer course with the verified progression of the tumor process, depending on the stage of the disease and the molecular subtype of the tumor.

Method. A retrospective analysis of 242 outpatient records of patients with breast cancer was carried out. The female patients, depending on the breast cancer progression after treatment, were divided into two groups: the one consisted of 179 people “without breast cancer progression” and the second one - of 63 (26.0%) people “with verified breast cancer progression”. The median age of the patients was 57.3 ± 0.69 years.

Results. On the basis of the data obtained, it can be concluded that there is a clear dependency between the increase in the persons’ percentage with breast cancer progression and the stage of the disease. There is no significant difference between

the two research groups in the course of the study of a woman median age, the frequency of the right or left mammary glands lesions, the number of regional lymph nodes affected by metastases, except for the average tumor size, where the rates in patients with verified progression of breast cancer are significantly higher. The longest period to verify the progression of breast cancer is common for stage II B of the disease, with the Luminal-A subtype of the tumor.

Conclusions.

1. All of the listed: woman's age, localization of tumors in the right or left breast, the number of regional lymph nodes affected by metastases do not affect the breast cancer progression.
2. Within breast cancer progression, larger average tumor size is noted, especially with the Luminal-A subtype of the tumor.
3. The longest period to verify the progression of breast cancer is common for stage II B of the disease, with the Luminal-A subtype of the tumor.

BACTERIOSCOPIC INVESTIGATIONS OF THE MICROFLORA IN THE NECK OF THE TEETH DURING THE LONG-TERM ACTION OF THE OPIOID ANALGESIC NALBUFFIN IN THE EXPERIMENT

Fik Volodymyr Boguslavovich,
PhD in Anatomy, Assoc. Professor,
Department of Normal Anatomy
Danylo Halytskyy Lviv National Medical University,
Lviv, Ukraine
Fedechko Yosyp Mikhailovich,
PhD in Microbiology, Assoc. Professor,
Department of Laboratory Medicine
Andrei Krupinsky Lviv Medical Academy,
Lviv, Ministry of Health of Ukraine
Pal′tov Yevgen Vladimirovich,
PhD in Anatomy, Assoc. Professor,
Department of Normal Anatomy
Danylo Halytskyy Lviv National Medical University,
Lviv, Ukraine

Introductions. In medical practice, the opioid analgesic nalbuphine has been widely used recently, which intensively alleviates somatic and visceral pain, its analgesic effect is not inferior to morphine [1, p. 106]. However, uncontrolled use of opioid drugs leads to the development of abstinence, overdose and as a consequence of high mortality among opioid addicts [2, p7 664, 3, p. 698]. In addition, under the influence of various factors, the antagonistic effect of saprophytic microflora is disturbed, the resistance of the gingival mucosa is reduced, which leads to a violation of the microbiocenosis and contributes to exacerbation or chronic diseases of the oral cavity [4, p. 21, 5, p. 21]. It should be noted that the bulk of microorganisms in the oral cavity is localized in plaque - about 70% of the volume, or about 250 million microbial cells in 1 mg of dry plaque [6, p. 85]. Given this aspect, there is a need for careful study of biofilms as a determining factor in the etiology and pathogenesis of inflammatory diseases of the oral cavity [7, p. 338].

Aim. Investigate the features of the bacterioscopic picture of the cervical part

of the teeth in the gingival margin of the oral cavity of rats at the end of the eighth, tenth and twelfth weeks of opioid effects in the dynamics.

Materials and methods. Bacterioscopic studies were performed on 46 outbred male rats, aged 4.5-7.5 months, body weight 160-270 g. The animals were divided into 4 main groups. The first group consisted of intact rats (10). The experimental groups included 12 individuals who were administered the intramuscular opioid analgesic nalbuphine in a medium therapeutic dose with a gradual increase in dose every two weeks. In group 2, rats were administered the drug at a dose of 0.260 mg / kg for 7-8 weeks, in group 3 - for 9-10 weeks - at a dose of 0.283 mg / kg, in group 4, nalbuphine was administered for 11-12 weeks at a dosage of 0 , 3 mg / kg. All animals were kept in a vivarium and work on keeping, care, marking and all other manipulations were carried out in compliance with the provisions of the "European Convention for the Protection of Vertebrate Animals Used for Experimental and Other Scientific Purposes" [Strasbourg, 1985].

Collection of the microflora of the cervical part of the teeth in the gingival margin of the oral cavity of rats was performed at the end of the experiment in each group of animals, depending on the experimental conditions. The smear material was applied to a glass slide, fixed over a burner flame, and Gram stained. Bacterioscopic examination of smears took into account the presence of cellular elements and their number in the field of view. Evaluation of prokaryotic gram-positive and gram-negative microflora was performed on the morphology of cells, cell placement - in pairs, clusters or chains, the presence of extracellular structures with the participation of different morphotypes of bacteria as elements of the biofilm. Quantitative relationships of the main elements in the smear, the presence of yeast-like cells, as well as cellular elements of the tissues of the oral cavity were taken into account.

Results and discussion. Bacterioscopic examinations of smears from intact animals revealed gram-positive microorganisms Leptothrix, lactobacilli of the genus Lactobacillus. Gram-positive coccal microorganisms were mainly located in separate clusters. Polymorphic rods were found among the gram-negative rod-like microflora. Cellular elements consisted of 2-3 epitheliocytes and 3-5 leukocytes in the field of

view.

Under the action of the opioid analgesic nalbuphine for eight weeks, in the cervical part of the teeth in the gingival margin of the oral cavity of rats of the 2nd group, dysbiotic changes were observed, which was manifested in an increase in bacterial morphotypes characteristic of opportunistic and pathogenic microphytes. Bacterioscopic examination of smears in the area of the studied subbiotope of the oral cavity observed the formation of plaque as a continuous biofilm with a predominance of coccal microflora.

After ten weeks of opioid exposure, the animals of group 3 developed microorganisms uncharacteristic of the natural microbiocenoses of the oral cavity. Bacterioscopic examination of smears showed signs that are characteristic of the purulent-inflammatory process, namely, an increase in the number of degeneratively altered and destroyed epitheliocytes, neutrophilic leukocytes were visualized throughout the field of view. The number of gram-positive bacteria decreased significantly, however, accumulations of gram-negative rod-shaped microflora in the form of extracellular structures were determined. Capsule bacteria, probably Klebsiella, as well as bacterial species, which were classified as bacteroids by morphotinctorial properties, were observed in smears from periodontal pockets. Gram-negative coccal microflora, gram-positive diplococci and staphylococci were visualized as clusters. Fungal microflora cells and changes in bacterial morphotypes were also detected.

In the 4th experimental group, the action of the opioid analgesic nalbuphine for twelve weeks caused marked changes in the microbiome of the cervical part of the teeth in the gingival margin of the oral cavity of rats. Microscopic studies showed changes in the microflora in the studied subbiotope in the dynamics, which were manifested by the formation of supragingival biofilm, due to the interaction of microbial factor, probably cariogenic species of streptococci (Streptococcus mutans) and organic substrate - microbial polysaccharides and proteins. Based on a comparative analysis of bacterioscopic studies during the experiment, it was found that in the cervical part of the teeth in the gingival margin was found coccal

microflora, which was partially adsorbed in aggregates with filamentous bacteria Leptothrix, which were characteristic of the formed biofilm.

When conducting a more detailed description of plaque, it was found that it included aggregates - plaques, which were formed with the participation of extracellular polysaccharides produced by these microorganisms. Apparently, the production of these polysaccharides increased due to the development of inflammatory processes against the background of long-term opioid exposure. This was confirmed by the results of bacterioscopic studies of plaque at the end of a twelve-week experiment, which revealed supragingival biofilm in the form of a solid dental plaque, which was formed by aggregates of coccal microflora and Leptothrix. Examination of subgingival biofilm smears within the established periodontal pockets after twelve weeks of action of the opioid analgesic nalbuphine revealed aggregates - plaques consisting of polymorphic gram-negative rods, which morphotypes corresponded to bacteroids.

Thus, with chronic opioid exposure in the cervical part of the teeth and gingival margin there were changes that contributed to the formation of stable plaque elements on the type of plaque, with the participation of morphotypes inherent in periodontal and cariogenic species and organic substrate - microbial polysaccharides, . Thus, the composition of supragingival and subgingival dental plaques differed significantly.

Conclusions. Prolonged action of the opioid analgesic nalbuphine led to the progression of dysbiotic changes in the subtope of the cervical part of the teeth in the gingival margin of the oral cavity of white rats. Bacterioscopic studies revealed the formation of a continuous biofilm in the dynamics, which was dominated by coccal microflora.

Comparative analysis at the end of the twelfth week of the experiment showed differences in the bacterial composition of supragingival and subgingival biofilms, where the interaction of microflora and organic substrate contributed to the progression of the inflammatory process in the cervical teeth of rats against long-term opioid action.

REFERENCES

1. Narver H.L. Nalbuphine, a non-controlled opioid analgesic, and its potential use in research mice // Lab Anim (NY). 2015. - № 44. – p. 106–110.

2. Barnett M.L., Olenski A.L., Jena AB. Opioid-prescribing patterns of emergency physicians and risk of long-term use // N Engl J Med. 2017. - 376(7). –p. 663–673.

3. Guy G.P., Jr Zhang K., Bohm M.K., Losby J., Lewis B., Young R., Murphy L.B., Dowell D. Vital signs: changes in opioid prescribing in the United States. 2006–2015 // MMWR Morb Mortal Wkly Rep. 2017. - №66(26).- p.697–704.

4. Казеко Л.А., Александрова Л.Л., Довнар А.Г. Грибковая инфекция ротовой полости // Медицинский журнал. 2014. - №1. – С. 21-25.

5. Palmer R.J. Composition and development of oral bacterial communities // Periodontol. 2014. - № 64. – p. 20–39.

6. Казначєєва М.С., Богдан А.М. Особливості зміни якісного та кількісного складу мікробіоценозу ротової порожнини залежно від дії стоматологічних засобів гігієни // Природничий альманах. 2019. - № 1. – С. 85-94.

7. Тончева Е.Д. Біоплівка в стоматології. Актуальні проблеми сучасної медицини // Вісник української медичної стоматологічної академії. 2015. - №4(52). – С. 338-343.

THE IMPACT OF PEDIATRIC SYNCOPE DUE TO ORTHOSTATIC HYPOTENSION ON PARENT'S HEALTH-RELATED QUALITY OF LIFE AND FAMILY FUNCTIONING

Kovalchuk Tetiana
MD, PhD, Associate professor of Pediatrics
Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University
of the Ministry of Health of Ukraine
Ternopil, Ukraine

Introductions. Orthostatic symptoms are common in children and adolescents such that 15% experience syncope at least once in their teenage years. There can be a little doubt that frequent, recurrent syncope has a significant impact on health-related quality of life (HRQOL) for the majority of sufferers. This impact ranges from effects on education in the young, through impaired social life and ability to drive in adolescence, curtailed career opportunities in adult life and risk of fractures and other injuries in later years. Pediatric patients with syncope have a reduced HRQOL and poorer psychological profile compared to healthy subjects.

Pediatric HRQOL is increasingly acknowledged as an important health outcome measure in clinical trials and health services research and evaluation. Additionally, in children's acute and chronic health conditions, the impact of disease and treatment on family functioning is a salient concern given the essential role of the family in child adaptation to disease. Within this context, the impact of pediatric acute and chronic health conditions on the family has been conceptualized within a theoretical risk and resistance framework, in which parent adjustment and the family system as a whole have been identified at increased risk.

Aim. This study aimed to evaluate the impact of syncope due to orthostatic hypotension (OH) on parent's HRQOL and family functioning.

Materials and Methods. Participants were the parents of 25 children and adolescents with at least one episode of syncope due to OH within last 7 days. There was used active standing test for the diagnosing of syncope due to OH according to

the 2018 European Society of Cardiology Guidelines for the Diagnosis and Management of Syncope. Syncope due to OH was confirmed when there was a fall in systolic blood pressure from baseline value >20 mmHg or diastolic blood pressure >10 mmHg, or a decrease in systolic blood pressure to <90 mmHg that reproduces spontaneous symptoms. Study subjects were eligible if they had a child ages 8 to 17 years of age with syncope due to OH. Children were excluded from the study if they had any other evident etiology for syncope, as well as other concomitant chronic or acute diseases. The control group consisted of parents of 41 healthy volunteers without a history of syncope, and any acute and chronic diseases. The symptoms of orthostatic dysregulation assessed by the questionnaire include five major symptoms and six minor symptoms. A positive questionnaire result was defined according to the criteria proposed by the Japanese Clinical Guidelines for Juvenile Orthostatic Dysregulation as follows: one major symptom plus three or more minor symptoms, two major symptoms plus more than one minor symptom, or three or more major symptoms.

The 36-item PedsQL™ Family Impact Module was administered to 25 families of children with syncope due to OH and 41 families of healthy children. PedsQL™ Family Impact Module Scales encompass 6 scales measuring parent self-reported functioning: 1) Physical Functioning (6 items: problems with physical functioning, including feeling tired, getting headaches, feeling weak, and stomach problems), 2) Emotional Functioning (5 items: problems with emotional functioning, including anxiety, sadness, anger, frustration, and feeling helpless or hopeless), 3) Social Functioning (4 items: problems with social functioning, including feeling isolated, difficulty getting support from others, and finding time or energy for social activities), 4) Cognitive Functioning (5 items: problems with cognitive functioning, including difficulty maintaining attention, remembering things, and thinking quickly), 5) Communication (3 items: problems with communication, including others not understanding the family's situation, difficulty talking about child's health condition, and communicating with health professionals), 6) Worry (5 items: problems with worrying, including worrying about child's treatments and side effects, about others'

reactions to child's condition, about the effect of the illness on the rest of the family, and about child's future), and 2 scales measuring parent-reported family functioning; 7) Daily Activities (3 items: problems with daily activities, including activities taking more time and effort, difficulty finding time and energy to finish household tasks) and 8) Family Relationships (5 items: problems with family relationships, including communication, stress, and conflicts between family members, and difficulty making decisions and solving problems as a family). The PedsQL™ Family Impact Module was developed as a parent-report instrument. A 5-point response scale was utilized (0 = never a problem; 1 = almost never a problem; 2 = sometimes a problem; 3 = often a problem; 4 = almost always a problem). Items were reverse-scored and linearly transformed to a 0–100 scale (0 = 100, 1 = 75, 2 = 50, 3 = 25, 4 = 0), so that higher scores indicated better functioning (less negative impact). Scale Scores were computed as the sum of the items divided by the number of items answered. If more than 50% of the items in the scale were missing, the Scale Score was not computed. The PedsQL Family Impact Module Total Scale Score was calculated as the sum of all 36 items divided by the number of items answered. The Parent HRQOL Summary Score (20 items) was computed as the sum of the items divided by the number of items answered in the Physical, Emotional, Social, and Cognitive Functioning Scales. The Family Functioning Summary Score (8 items) was computed as the sum of the items divided by the number of items answered in the Daily Activities and Family Relationships Scales. This study was approved by the Ethics Committee of the I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine. All procedures performed in studies involving human participants were in accordance with the ethical standards of the institutional and/or national research committee and with the 1964 Declaration of Helsinki and its later amendments or comparable ethical standards. All participants gave their written informed consent before participation. All statistics were analyzed using the SPSS 12.0 package program. The study data were expressed using descriptive statistics (mean ± standard deviation, number, percentage). The study groups were compared using the Chi-square test for categorical variables and the Mann-Whitney U test for continuous

variables. For all analyses, a p value <0.05 was considered statistically significant. Scale reliability was determined by calculating Cronbach's alpha coefficient. Scales with reliabilities of 0.70 or greater are recommended for comparing patient groups, while a reliability criterion of 0.90 is recommended for analyzing individual patient scale scores. Validity was determined by effect size. It was calculated by taking the difference between the healthy sample mean and the syncope due to OH sample mean, divided by the pooled standard deviation. Effect sizes for differences in means are designated as small (0.20), medium (0.50), and large (0.80) in magnitude.

Results and Discussion. The main demographic and clinical characteristics of syncope due to OH and control groups are presented in Table 1. There was no difference between the patient and control groups in terms of age, gender distribution and body mass index (BMI).

Table 1

Demographic and clinical characteristics of patients

Parameter	Syncope due to OH group (n=25)	Control group (n=41)	p
Age, years	14.88±2.20	13.46±2.66	0.0513
Males/females, n	16/9	17/24	0.0757
BMI, kg/m^2	19.50±2.59	18.82±2.44	0.2839
Number of patients with a past medical history, n (%)	0 (0)	0 (0)	-
Number of patients with orthostatic dysregulation, n (%)	25 (100)	4 (9.75)	0.0000
Age of the first syncopal event, years	12.84±3.83	-	-
Number of syncopal events, n	6.68±7.93	-	-
Duration of the last pre syncope symptoms, min	0.90±1.11	-	-
Duration of the last syncope symptoms, min	1.47±1.51	-	-
Duration of the last post syncope symptoms, min	159.03±392.01	-	-

Mann-Whitney U test was used for continuous variables, and Chi-square test was used for categorical variables. Table 2 shows the internal consistency reliability and validity results for the PedsQL Family Impact Module scales. Internal

consistency reliability was satisfactory with Cronbach's alpha coefficient ≥0.90 for all scales. It helps to conclude that the PedsQL Family Impact Module is suitable for the primary analysis of HRQOL in clinical trials for pediatric patients with syncope due to OH as well as for healthy children. Effect sizes were in the small, medium, and large range in all scales except family relationship. In general, PedsQL Family Impact Module Total Score, Parent HRQOL Summary Score, and Family Functioning Summary Score validity was satisfactory.

Table 2

Reliability (by Cronbach's alfa) and validity (by effect size) of the PedsQL Family Impact Module scales

PedsQL Family Impact Module scales	Cronbach's alfa		Effect size
	Syncope due to OH group (n=25)	Control group (n=41)	
Physical Functioning	0.92	0.95	0.37
Emotional Functioning	0.90	0.95	0.38
Social Functioning	0.90	0.95	0.38
Cognitive Functioning	0.92	0.96	0.36
Communication	0.92	0.95	0.59
Worry	0.92	0.95	1.30
Daily Activities	0.91	0.96	0.35
Family Relationships	0.91	0.95	0.10
Total Score	0.90	0.95	0.61
Parent HRQOL Summary Score	0.90	0.95	0.45
Family Functioning Summary Score	0.90	0.95	0.20

Effect sizes are designated as small (0.20), medium (0.50), and large (0.80).

The comparison of scores in each of the categories, namely PedsQL Family Impact Module Total Score, Parent HRQOL Summary Score, Family Functioning Summary Score and eight individual domains, showed significantly higher values in each category among the controls as compared with the group of syncope due to OH (Table 3). Parents of children with the symptoms of syncope were found to have the lowest scores in domains "Communication" and "Worry". In total there was significantly lower value of PedsQL Family Impact Module Total Score in the families with syncope in children, while Parent HRQOL Summary Score and Family Functioning Summary Score were not affected significantly.

Table 3

Family impact scores reported by parents of both samples

PedsQL Family Impact Module scales	Syncope due to OH (n=25)	Control group (n=41)	p
Physical Functioning	61.27±16.51	68.72±23.32	0.164148
Emotional Functioning	59.80±20.02	67.56±21.25	0.214199
Social Functioning	68.75±18.75	76.78±23.61	0.082510
Cognitive Functioning	68.85±22.48	76.34±18.97	0.183511
Communication	68.67±19.73	79.88±18.44	**0.018343**
Worry	36.75±16.48	64.09±25.51	**0.000017**
Daily Activities	56.00±16.05	63.82±28.60	0.388753
Family Relationships	71.60±24.01	73.41±22.79	0.664390
Total Score	61.20±13.55	71.03±18.50	**0.021781**
Parent HRQOL Summary Score	64.30±15.23	71.93±18.44	0.087995
Family Functioning Summary Score	65.77±18.99	69.82±22.31	0.461780

All parameters were presented as mean±standard deviation. Mann-Whitney U test was used. Higher generic core values equal better health-related quality of life.

This is the first study on the family impact using PedsQL Family Impact Module on pediatric syncope due to OH. The significantly lower family impact in the group of pediatric syncope due to OH may be attributed to the rapid development syncope symptoms, periodicity of symptoms of orthostatic dysregulation, parental worrying during long diagnosing of the reason of syncope, and lack of information about spontaneous recovering after syncopal event. These findings emphasize the importance of an interdisciplinary, biopsychosocial and family centered care approach to children and adolescents with syncope due to OH. The use of PedsQL Family Impact Module helps to understand the affected parental HRQOL and family impact better, so to guide the necessary support for the family.

Conclusions. The results of this study suggest the PedsQL Family Impact Module is a reliable and valid measure of parent HRQOL and family functioning within a pediatric syncope due to OH and a healthy sample, and facilitate its use in comparative studies. Syncope due to OH cause a significant negative family impact. Evaluation of parental HRQOL and family functioning should be part of the standard of care for affected families.

BIOMARKERS OF AUTOPHAGY AND ANTIVIRAL ROLE OF PLACENTA FOR PREDICTING PRETERM DELIVERY IN PATIENTS WITH PRETERM DELIVERY AND PREGNANT WOMEN WITH COVID-19

Shatrova Alexandra Sergieievna
Cherednichenko Roman Vasilevich
PhD Student
Lugansk State Medical University,
Rubizhne, Ukraine,

Introductions. Preterm delivery, defined as delivery before 37 weeks of gestation, is a major challenge in obstetrics and children's healthcare. It has been estimated that 5 to 18% of all pregnancies end up in preterm delivery which poses an extensive healthcare burden mainly due to neonatal morbidity and mortality [1, 2]. Accordingly, about 15 million neonates are born preterm each year in the world out of whom one million die [1, 2]. In addition to the increased risk of mortality, it has been shown that children born preterm suffer from various short- and long-term morbidities and adverse outcomes such as neurological deficits, learning disabilities, and respiratory problems [1, 3].

In vitro study observed that both term and preterm labors were associated with a reduced expression of autophagy-related proteins in chorioamniotic membranes [4, 5].

Autophagy is an evolutionarily conserved catalytic process for maintaining cellular homeostasis by which cytoplasmic components including damaged macromolecules and organelles are degraded, thereby providing the new building blocks for cellular recycling. The role of autophagy includes adaptive responses to nutrition deprivation and quality control of intracellular proteins and organelles. Autophagy is also related to cellular defense mechanisms against microorganism invasion of the host and thus plays an important role in innate and acquired immunity [6].

Aim. We hypothesised that sera and placenta from women with healthy

pregnancies and women with preterm delivery and pregnant women with COVID-19 differed in autophagy induction.

Materials and methods. Spontaneous preterm birth was the main outcome, defined as any delivery before 37 weeks of gestation due to spontaneous onset of preterm premature rupture of membranes (pPROM). Gestational age (GA) was estimated by the last menstrual period (LMP) and/or ultrasound (US) before 20 weeks of gestation.

The main criteria for inclusion in the study of pregnant women with metabolic syndrome were:

• abdominal obesity (body mass index (BMI) before pregnancy> 25 kg / m2, waist circumference (FROM) before pregnancy> 90 cm);

• arterial hypertension preceding pregnancy (blood pressure before pregnancy ≥ 140/90 mm Hg);

• hyperglycemia and / or impaired glucose tolerance, detected during the test with “glucose load”;

• dyslipidemia, represented by hypertriglyceridemia and a decrease in the concentration of high-density lipoprotein (HDL).

Three of the above criteria were enough for inclusion in the study group. In total, 130 pregnant women were assessed for eligibility.

The study included:

47 healthy non-pregnant female donors aged 18 to 42 years (control group);

130 pregnant women aged 17 to 46 years in terms of pregnancy from 8 to 41 weeks in the absence of signs of preeclampsia and placental insufficiency, whose pregnancy ended with the birth of live children at gestational age:

26-36 weeks - 25 pregnant women (19%),

37 weeks - 15 pregnant women (11%),

38 weeks - 14 pregnant women (11%),

39 weeks - 37 pregnant women (29%),

40 weeks and> - 28 pregnant women (22%)

10 pregnant women with COVID-19 (8%) - childbirth at 36-41 gestation

The average age of pregnant women with metabolic syndrome in the group is 31.5 years.

The control groups of pregnant women and puerperas were without signs of metabolic syndrome (BMI before pregnancy <25 kg/m2, FROM before pregnancy <80 cm, blood pressure figures, carbohydrate and lipid metabolism values did not exceed normal). The average age in the control group is 30 years.

The material for the study was the peripheral blood from the cubital vein of pregnant women, decidual tissue and villous chorion tissue of the mature placenta. In accordance with the provisions of the Helsinki Declaration of the World Medical Association of the last revision, prior to inclusion in the study, all pregnant women received informed consent for the use of biological material.

10 ml of blood was collected in vacuum tubes (BD Vacutainer, heparin-sodium). The blood tubes were inverted 5-6 times to mix the blood with the anticoagulant and placed on ice. Then the blood was centrifuged at 2000 g at 4 ° C for 15 minutes. on a refrigerated centrifuge K-24 (Germany). Serum was aliquoted and transferred to cryogenic tubes for storage at -40° C prior to the study. Before testing, all samples underwent one freeze-thaw cycle.

Placental villous tissue biopsies were collected after delivery. Villous tissues were randomly sampled from five distinct sites from the maternal side after the placenta was delivered. Each site was midway between the cord insertion and the periphery of the placenta and midway between the chorionic and basal plates. Placental tissues were washed five times in ice-cold phosphate-buffered saline (PBS) to clear the maternal blood and then homogenized using a homogenizer in PBS. Homogenates were centrifuged at 12,000 *g* for 25 min at 4 °C, and supernatant was collected, aliquoted and stored at −40°C until use [7].

The Beclin 1 was quantified by ELISA Kit for Beclin 1 (BECN1, Cloud-Clone Corp., USA), p62 by ELISA Kit for Sequestosome 1 (SQSTM1, Cloud-Clone Corp., USA), MAP1/LC3B by Human Microtubule-associated proteins 1A/1B light chain 3B(MAP1/LC3B) ELISA Kit (CUSABIO, USA) on Enzyme-linked immunosorbent assay ImmunoChem – 2100 (USA).

Statistical and graphical analyses were done using STATISTICA 7.0 (StatSoft Inc. USA, version 7.0) and using GraphPad Prism version 9.0 for Windows (GraphPad Software, La Jolla, CA, USA) software. Results are expressed as a mean (SD) and median (Me) and interquartile range (IQR). A *p*-value below 0.05 was considered statistically significant.

Results and discussion. The aims of this study were to study autophagy by characterizing changes in levels of beclin-1, p62, and Serine/threonine-protein kinase mTOR in human placenta throughout gestation. We analyzed the obtained data:

• in the serum of all examined clinical groups;

• in placenta homogenates of examined puerperas with physiological pregnancy at different gestational age and pregnant women with COVID-19.

Microtubule-associated protein 1 light chain 3 (LC3) B, specifically the lipidated form (LC3B-II), is a widely used marker to monitor autophagy and correlates with the number of autophagosomes. In this study, we found decreased LC3B-II in the villous tissues of women with premature delivery compared with women with normal pregnancies.

Beclin1, a key signaling component required for autophagosome formation, and p62 that functions as a selective autophagy receptor for degradation of ubiquitinated substrates, are also used as markers of autophagy.

We showed decreased expression of autophagy protein Beclin 1 in fetal membranes after spontaneous onset of labor in term and preterm birth and preterm premature rupture of membranes.

The p62, a cytoplasmic protein essential for autophagy induction. Its concentration in the cytoplasm is inversely proportional to the level of autophagy induction. As shown by our studies, the p62 concentration in the serum and placentas of all examined clinical groups increased (autophagy decreased) in women with placentas from pregnant women with premature delivery as compared to women with physiological pregnancy.

Our results demonstrated that autophagy activity in sera of healthy pregnant female increases as gestation progresses: 8-10 <14-16<20-24<26-28<29-34<40-41

weeks. We found that a decreased level of autophagy is associated with premature delivery. In vitro study observed that both term and preterm labors were associated with a reduced expression of autophagy-related proteins in placental tissues.

The generation of reactive oxygen species (ROS), a byproduct of aerobic energy metabolism, is maintained at physiological levels by the activity of antioxidant components. Insufficiently opposed ROS results in oxidative stress characterized by altered mitochondrial function, decreased protein activity, damage to nucleic acids, and induction of apoptosis [4]. Elevated levels of inadequately opposed ROS induce autophagy, a major intracellular pathway that sequesters and removes damaged macromolecules and organelles. In early pregnancy, autophagy induction preserves trophoblast function in the low oxygen and nutrient placental environment. Inadequate regulation of the ROS-autophagy axis leads to abnormal autophagy activity and contributes to the development of preeclampsia and intrauterine growth restriction [4]. ROS-autophagy interactions are altered at the end of gestation and participate in the initiation of parturition at term. The induction of high levels of ROS coupled with a failure to induce a corresponding increase in autophagy results in the triggering of preterm labor and delivery [4].

LC3B and p62 were compared between uninfected placentas and COVID-19 - infected placentas. The LC3B level was higher in placental COVID-19 compared with uninfected controls (P = 0,05). The p62 level was lower (autophagy higher) in placental COVID-19 than in uninfected placentas (P = 0,05). Collectively, these findings provide strong evidence that the inflammatory response to placental COVID-19 is associated with dysregulation in the late stages of the autophagy pathway.

Our data confirm that In placenta, trophoblasts perform the role of a guard at the maternal-fetal interface throughout pregnancy. One of the critical roles of trophoblasts is the immunologic barrier to protect the fetus from the invasion of microorganisms threatening fetal life [6].

Conclusions Sera and placenta from women with healthy pregnancies and women with preterm delivery and pregnant women with COVID-19 differ from

normotensive women by their inability to induce autophagy as a function of gestational age.

We provide the first evidence for dysfunctional autophagy in placental COVID-19, which appears to be largely driven by the inflammatory response to placental COVID-19.

REFERENCES

1. Sina Vakili, Parham Torabinavid, Reza Tabrizi, et al. The Association of Inflammatory Biomarker of Neutrophil-to-Lymphocyte Ratio with Spontaneous Preterm Delivery_ A Systematic Review and Meta-analysis. Mediators of Inflammation. – 2021. - Volume 2021, Article ID 6668381. - 7 pages.
2. Purisch S. E., Gyamfi-Bannerman C. Epidemiology of preterm birth. *Seminars in* Perinatology. – 2017. – V.41. - №7. – P. 387–391.
3. Beck S., Wojdyla D., Say L., et al. The worldwide incidence of preterm birth: a systematic review of maternal mortality and morbidity. Bulletin of the World Health Organization. – 2010. – V.88. – №1. – P.31–38.
4. Bruna Ribeiro de Andrade Ramos and Steven S. Witkin. The influence of oxidative stress and autophagy cross regulation on pregnancy outcome. Cell Stress Chaperones. – 2016. – V.21. –№ 5. – P.755-762.
5. Brickle A, Tran HT, Lim R, Liong S, Lappas M. Autophagy, which is decreased in labouring fetal membranes, regulates IL-1β production via the inflammasome. Placenta. – 2015. –V.36. – P.1393–1404.
6. Soo-young Oh and Cheong-Rae Roh. Autophagy in the placenta. Obstet Gynecol Sci. – 2017. – V.60. - № 3. - P.241-259.
7. Shi-Bin Cheng, Akitoshi Nakashima, Warren J. Huber, et al. Pyroptosis is a critical inflammatory pathway in the placenta from early onset preeclampsia and in human trophoblasts exposed to hypoxia and endoplasmic reticulum stressors. Cell Death Dis. – 2019. – V.10. - №12. - P. 927.

THE IMPORTANCE OF ENDOSCOPIC VISUALIZATION FOR PATIENTS WITH ACHALASIA BEFORE SURGICAL TREATMENT

Shepetko Evgen
M.D., professor
Kurbanov Anton
Cand. Sc., assistant
Prudnikova Oksana
Assistant
Nazarov Yaroslav
Intern
Altunina Daryna
student
Surgery department №3
O. Bogomolets National medical university
Kyiv, Ukraine

Introductions. Esophageal achalasia (achalasia) – is a severe neuro-muscular disease of the lower part of esophagus including lower esophageal sphincter (LES) that prevents relaxation of the LES and an absence of the esophagus peristalsis. Due to nonspecificity of symptoms it necessitates a fundamental research of this pathology, and need to develop of an algorithm for its diagnosis and treatment. Esophagogastroduodenoscopy (EGDS) can be the most informative method of investigation for esophageal achalasia and decisive for choosing the tactic treatment.

Aim. Evaluate impact of EGDS for adequate assessment of the local status of the disease and choice of the optimal treatment tactics for patients with achalasia.

Materials and methods. Retrospective analysis of single institution surgical treatment of 87 patients with achalasia since 1983 to 2013. There were 50 women (57,6%) and 37 men (42,4%) – 1,35:1 with median age 48,3 ± 11,8 years (18 to 80 years). We evaluate stage of disease in patients by B. Petrovsky's classification of achalasia. According to the results of the EGDS there were patients with the stage I – 5 (5,7%), patients with the stage II – 19 (21,8%), with the stage III – 48 (55,2%), and 15 (17,3%) patient with stage IV.

From the first signs and to surgical treatment the duration of the disease was from 6 months to 30 years. All patients in hospital received EGDS after proper esophagus cleansing, which depending of the stage of pathology and duration of the disease.

In the cases of stage I and II of achalasia, the endoscopic picture of the esophagus was almost the same. But already in type III, and especially in type IV, the distal part of the esophagus was significantly changed: z-line and palisade vessels 92 were not visualized, longitudinal folds disappeared as the esophagus had the shape of a bag. The esophagogastric junction was resistant to air blowing, but after applying minor efforts passed for the endoscope.

The Los Angeles Classification (1998) was used to determine the esophagitis, according to which 13 (14.9%) of patients had erythema and edema of the mucous lay; grade A – has 32 (36.8%) patients, grade B – 22 (25.3%) patients, grade C – 15 (17.2%) patients, among whom 1 (1.1%) had signs of hemorrhage, grade D – 5 (5.8%) patients. It should be noted that grades C and D were only in patients with grade III and IV of achalasia and with a duration of the disease exceeding 5 years. The chromoesophagoscopy was performed using 0.5% aqueous methylene blue solution. Biopsy was taken from the areas most brightly colored in blue.

The results were obtained: fragments of multilayer flat epithelium with areas of light dysplasia or pronounced mucous lay hyperplasia. 2 (2.3%) patients were diagnosed with duodenal ulcer. All patients with esophagitis of varying severity and with duodenal ulcer were treated by medication during 14 days, which included hemostatic drugs, proton pump inhibitors, antacid drugs and daily evening esophagus washing. After a course of drug therapy and repeated EGDS, previously identified mucosal defects were not observed.

Results and discussion. After the X-ray of esophagus with barium swallow, EGDS with pH - esophageal metrics, chromoesophagoscopy with biopsy and 14-day course of medication all patients were surgically treated. HM (extramucosal anterior esophagocardiomyotomy) was performed for 86 (98.9%) patients with various methods of FP. For 1 (1,1%) patient with end stage achalasia was performed bypass

esophagojejunostomy by Roux-en-Y limb with laparotomy. HM with FP were performed in 48 (55,2%) patients with laparotomy and in 39 (44,8%) patients – laparoscopically. For 2 (2,3%) patients with duodenal ulcer diagnosed during EGDS, the operation was supplemented by duodenoplasty and selective vagotomy. After the surgery, all patients were in the intensive care unit in the first 24 hours, further treatment continued in the surgical department. Overall morbidity was 13,8% (12 patients). 93 Intraoperative complications.

During HM in 7 (8,0%) cases the esophageal mucous lay was perforated: 3 (42,9%) patients were operated for stage IV achalasia, 4 (57,1%) - for stage III. Perforations were stitched with resorption material.

Postoperative complications. There were 5 (5.7%) postoperative cases: pleuropneumonia – 3 (3.4%), postoperative spontaneous pneumothorax– 3 (3.4%), postoperative wound infection – 1 (1.1%). 30-day mortality cases were not observed – 0%. The median length of stay was 8.5 ± 2.9 days. All operated patients were discharged in a satisfactory condition.

Conclusions. 1. Endoscopic visualization of the esophagus has the most importance for choosing treatment tactics for patients with achalasia and for choosing optimal terms for surgical intervention.

2. Correction of achalasia treatment tactics is based on detection of esophageal mucous lay defects during EGDS, which leads to additional medication before surgical intervention.

3. Performing EGDS before surgical intervention for achalasia reduces the probability of intraoperative damage of the esophageal mucous lay in the course of performing the HM. 4. Due to late diagnosis of the disease, usually, surgical treatment is required. HM with FP is safety (with low level of morbidity and mortality) and optimal surgical procedure for treatment of achalasia.

REFERENCES:

1. Laurino-Neto, Rafael Melillo et al. “Evaluation of esophageal achalasia: from symptoms to the chicago classification.” Arquivos brasileiros de cirurgia digestiva : ABCD = Brazilian archives of digestive surgery vol. 31,2 (2018): e1376. doi:10.1590/0102-672020180001e1376

2. Ecker, Brett L et al. “Laparoscopic transhiatal esophagectomy improves hospital outcomes and reduces cost: a single-institution analysis of laparoscopic-assisted and open techniques.” Surgical endoscopy vol. 30,6 (2016): 2535-42. doi:10.1007/s00464-015-4519-9.

3. Stavropoulos, Stavros N et al. “Diagnosis and management of esophageal achalasia.” BMJ (Clinical research ed.) vol. 354 i2785. 13 Sep. 2016, doi:10.1136/bmj.i2785.

4. Kahrilas, Peter J et al. “Expert consensus document: Advances in the management of oesophageal motility disorders in the era of high-resolution manometry: a focus on achalasia syndromes.” Nature reviews. Gastroenterology & hepatology vol. 14,11 (2017): 677-688. doi:10.1038/nrgastro.2017.132.

5. Zaninotto G, Bennett C, Boeckxstaens G, et al. The 2018 ISDE achalasia guidelines. Dis Esophagus.2018;31(9):10.1093/dote/doy071.doi:10.1093/dote/doy071

6. Boeckxstaens, Guy E. “Revisiting Epidemiologic Features of Achalasia.” Clinical gastroenterology and hepatology : the official clinical practice journal of the American Gastroenterological Association vol. 15,3 (2017): 374-375. doi:10.1016/j.cgh.2016.11.002.

7. Lee, Bong Eun et al. “Histopathological Analysis of Esophageal Mucosa in Patients with Achalasia.” Gut and liver, 10.5009/gnl20195. 24 Dec. 2020, doi:10.5009/gnl20195.

8. Mari A, Abu Backer F, Amara H, Mahamid M. [ACHALASIA: UPDATES ON DIAGNOSIS AND MANAGEMENT FROM THE LAST DECADE]. Harefuah. 2018 Oct;157(10):668-671. Hebrew. PMID: 30343548.

9. Niebisch, S., Hadzijusufovic, E., Mehdorn, M., Müller, M., Scheuermann, U., Lyros, O., Schulz, H. G., Jansen-Winkeln, B., Lang, H., & Gockel, I. (2017).

Achalasia-an unnecessary long way to diagnosis. Diseases of the esophagus : official journal of the International Society for Diseases of the Esophagus, 30(5), 1–6. https://doi.org/10.1093/dote/dow004.

10. Jain, Mayank. “Achalasia cardia: A diagnosis often delayed!.” Indian journal of gastroenterology : official journal of the Indian Society of Gastroenterology vol. 38,2 (2019): 183-184. doi:10.1007/s12664-019-00942-x.

11. Vaezi, Michael F et al. “ACG Clinical Guidelines: Diagnosis and Management of Achalasia.” The American journal of gastroenterology vol. 115,9 (2020): 1393-1411. doi:10.14309/ajg.0000000000000731

LYMPHADENOPATHY IN THE PRACTICE OF THE PRIMARY CARE PHYSICIANS

Yevstihnieiev Ihor Volodymyrovych
c.m.s., assistant
Dnipro state
medical university

Introductions. Lymphadenopathy (lymph node enlargement syndrome) presents certain difficulties for primary care physicians in the diagnosis and differential diagnosis. It is necessary not only knowledge of the algorithm and regulatory documents, but also the interaction of primary care physicians with oncologists, hematologist oncologists, infectious disease specialists.

Aim. Determine the tactics of a general practitioner in the precise implementation of the algorithm for the diagnosis and differential diagnosis of lymphadenopathies.

Materials and methods. The article analyzes journal articles and normative documents on the management of patients with lymphadenopathy by family (general practice) doctors in centers of medical and social assistance.

Results and discussion. During the initial examination of patients in the centers of medical and social care, the doctor, when palpating the peripheral lymph nodes (LN), must adhere to certain rules in accordance with the accepted standard. Of course, primary care physicians are more likely to be familiar with the unified LN classification system. It is important to ensure continuity in assessing the dynamics of LN changes during the further management of these patients at subsequent stages of medical care.

The localization of the changed LN is indicated according to the name of the group and the side of the lesion. All groups of LN from both sides are evaluated. An examination of the Valdeyer-Pirogov lymphatic pharyngeal ring is mandatory. It is necessary to indicate in the description:

1) *localization* of the changed LN with an indication of the group, the state

of the remaining LN in this area and on the opposite side, all available LN of other groups are also palpated;

2) *the size and shape of the LN*; the length and width are determined for an oval shape and a diameter for a round shape; dimensions are indicated in cm and mm (if possible); if initially the LN had an oval shape, and then, when involved in the pathological process, acquired a rounded one, it is necessary to exclude metastatic and lymphoproliferative lesions with a violation of the structure of the LN trabeculae, which play the role of a frame in maintaining the shape;

3) *single* (1-2 enlarged LN in the group) or multiple (3 or more enlarged LN in the group);

4) *consistency;* LN can be soft, elastic, dense; there may be fluctuation with purulent lymphadenitis; dense and smooth LN can be determined after long-term lymphadenitis as a manifestation of sclerosis;

5) *soreness* of the LN before and after palpation; more often determined with lymphadenitis;

6) *adhesion* of the LN with the surrounding tissues (normally moderately mobile); cohesion with surrounding tissues, an increase in size, an increase in density, unevenness and tuberosity of the contours suggests the exclusion of oncological pathology;

7) *the condition of the skin* over the LN; hyperemia, swelling of the skin over the LN, pain on palpation is more often observed with lymphadenitis;

8) *the presence of a venous network* in the area of localization of a specific group of LN can be observed in the presence of additional shunting of blood, including in violation of the venous and lymphatic outflow from the LN; it can also be associated with a violation of the structure and function of the valves of the veins and lymphatic vessels.

With a significant increase in LN in the thoracic and abdominal cavities, *compression syndrome* may occur. When the superior vena cava is compressed, there is swelling of the face and neck, of the esophagus - dysphagia, intestines - violation of intestinal patency. In the presence of *hepatosplenomegaly*, according to the results

of *ultrasonography* of the abdominal organs, it is necessary to exclude a systemic process accompanied by lymphadenopathy.

X-ray examination of the chest organs is carried out in frontal and right lateral projections. Among other informative structural changes in the anterior mediastinum, lymph nodes and a tumor of the thymus are visualized (normally, in adults, the thymus undergoes involution).

General clinical blood test with white blood cell differential and platelets to a certain extent reflects the function of the bone marrow. A blood test makes it possible to assess the shift in the white blood cell differential in the inflammatory process, the presence of a systemic inflammatory response syndrome, the presence of blast and intermediate forms in leukemia, as well as to obtain other important information.

Normally, LN have an oval or rounded shape, soft-elastic consistency, smooth surface, painless on palpation, not adhered to surrounding tissues, the skin above them is not changed. When assessing the size of the LN, the group to which they belong is taken into account. In adults, superficial cervical, submandibular, axillary LN are normally 1.5-2 cm in size, inguinal up to 3 cm.

There is also a 1: 2: 3 rule. In accordance with it, in sizes from 1 to 2 cm LN is considered a variant of the norm, sizes from 2 cm to 3 cm must be vigilant and observed in dynamics. LN sizes over 3 cm *are often an alarm signal*, which suggests the need to consult an oncologist or hematologist oncologist. There are also so-called LN localization hazardous zones. So, the presence of LN *on palpation in the supraclavicular region of any size is considered an alarm signal, requires the exclusion, first of all, of oncological diseases.*

When a patient with lymphadenopathy applies to a family doctor (general practitioner) at a medical and social care center, the following should be considered. Lymphadenopathy assumes a certain consistent tactics in the examination. First of all, it must be remembered that in most patients lymphadenopathy, as a syndrome, is a manifestation of reactive hyperplasia of the lymphoid tissue of the LN and is a reaction in the form of an increase in the functional load on the LN in conditions of an increase in the antigenic load. That is, these LN are in a state of active work.

The presence of nonspecific reactive lymphadenopathy in a patient does not imply a course of antibacterial therapy with broad-spectrum drugs (3-generation cephalosporins, protected aminopenicillins, macrolides, fluoroquinolones), the use of these drugs in this situation is not only not justified, but also forms resistance to these groups of antibiotics.

Lymphadenitis is a true inflammation of the LN with the presence of viable pathogens in them, and not individual antigens as in reactive hyperplasia of the lymphoid structures of the LN. If lymphadenopathy is regarded as a manifestation of lymphadenitis, it must be remembered that in the overwhelming majority of cases, lymphadenitis has a viral etiology, and antibiotic therapy is not prescribed. At the same time, hyperemia, edema and soreness of the skin over the LN are not significantly expressed.

With bacterial lymphadenitis, local signs of inflammation and pain in the LN are expressed, fever is often febrile. With bacterial lymphadenitis, antibacterial drugs of a wide spectrum of action are prescribed. Lymphadenitis of fungal etiology often occurs against the background of immunodeficiency states, and in these cases, antifungal drugs are prescribed.

If about 70% of generalized lymphadenopathies in children are caused by nonspecific reactive hyperplasia of lymphoid tissue of the LN, are benign, do not pose a danger, then more than 70% of lymphadenopathies in adults *are an alarm signal and suggest the need to consult an oncologist or hematologist oncologist.* A blood test for antibodies to cytomegalovirus, Epstein-Barr virus, toxemia is inappropriate for lymphadenopathies, since about 75% of adults without lymphadenopathy have antibodies to these pathogens.

Ultrasonography of the LN is very informative: it makes it possible to determine the size, shape of the LN, changes in the structure, in the Doppler mode of operation - a change in the portal (chylus) blood flow in the LN. It is important that this method makes it possible to differentiate reactive hyperplasia of lymphoid structures of the LN, lymphoproliferative and metastatic types of lesions. Lymphadenopathy with the conclusion of ultrasonography about the reactive nature

of hyperplasia of lymphoid structures of the LN suggests dynamic observation, and the conclusion about the metastatic or lymphoproliferative type of lesion - consultation of an oncologist or hematologist oncologist.

After consulting an oncologist, if necessary, a *fine-needle aspiration* of the most altered and accessible for biopsy LN is prescribed under ultrasonography navigation. However, a crash effect is possible when insufficiently differentiated cells are destroyed by aspiration, which can lead to an erroneous conclusion. In addition, only a cytological conclusion is possible, but not a histological one.

The most informative is *excisional biopsy*, when the entire LN with the capsule is completely removed under the ultrasonography navigation, which makes it possible to conduct histological and immunohistochemical studies with a high probability of diagnosis verification. Before excisional biopsy, *trepanobiopsy is performed and the myelogram is assessed* with the consultation of a hematologist oncologist.

The need for computed tomography, magnetic resonance imaging and other examinations is determined by a specialist (usually an oncologist or hematologist oncologist). The main task of a family doctor (general practitioner) is the timely examination of patients with a referral to specialist advice. For patients with reactive lymphadenopathy, the “watch and wait” principle is used, which implies long-term observation of the patient.

Conclusions.

1. The main role in the early detection of lymphadenopathies belongs to the family (general practice) doctor, which requires knowledge of the algorithm for diagnosis and treatment.

2. Utrasonography of the LN is the most informative of the available methods and makes it possible to determine the reactive, metastatic and lymphoproliferative types of changes in the LN.

3. Excisional biopsy with histological and immunohistochemical studies after trepanobiopsy with myelogram assessment make it possible to verify the diagnosis with high reliability.

К ВОПРОСУ МЕТАБОЛИЗМА МОЧЕВОЙ КИСЛОТЫ

Авезова Т. П.
студентка.
Ташкентский Педиатрический
Медицинский Институт. г. Ташкент,
Мухамеджанова М. Я.
студентка.
Ташкентский Педиатрический
Медицинский Институт. г. Ташкент,
Рустамова Ш. Ф.
студентка.
Ташкентский Педиатрический
Медицинский Институт. г. Ташкент.
Научный руководитель:
Ахраров Х. Х.
доцент
кафедры фармакологии, физиологии.
Ташкентский Педиатрический
Медицинский Институт. г. Ташкент.

Мочевая кислота - конечный продукт пуринового метаболизма в организме человека. Мочевая кислота (МК) находится в ионизированной форме, главным образом, в виде уратов в плазме крови, межклеточной и синовиальной жидкостях. При высокой концентрации МК (свыше 420 мкмоль/л) наблюдается гиперурикемия. При этом ряд локальных физико-химических условий, таких как избыток катионов, повышение температуры, приводит к кристаллизации уратов. Это способствует их накоплению в различных тканях организма (суставах, почках, мочевых путях и даже в клапанах сердца) и часто приводит к подагре. Но и при отсутствии кристаллизации повышенные концентрации МК могут вызывать значительные дисфункции организма, такие как артериальная гипертензия, атеросклероз и их осложнения (инфаркт, инсульт, сердечная и почечная недостаточность).

Авторами отмечено, что мочевая кислота образуется при метаболизме

пурино-содержащих соединений. Большая часть последних получается при распаде клеточных структур, меньшая – поступает извне.

Если мочевой кислоты производится слишком много или недостаточно выделяется с мочой, она накапливается в организме, что проявляется ее высокой концентрацией в крови (гиперурикемией). Постоянно повышенный уровень мочевой кислоты может быть причиной подагры – воспаления суставов, при котором кристаллы мочевой кислоты откладываются в суставной (синовиальной) жидкости. Кроме того, отложение уратов и формирование камней в мочевыделительной системе – тоже следствие высокого уровня мочевой кислоты в крови.

При превышении пороговой концентрации мочевой кислоты происходит осаждение ее ионов и формирование кристаллов.

Наиболее распространенной формой кристаллизованного урата в организме является моноурат натрия ($NaC_5H_3N_4O_3$ – H_2O), в котором молекула урата соединена с одной молекулой натрия и одной – воды . Процессу кристаллизации способствует ряд факторов. Один из них – понижение температуры. Так, по данным исследований *in vitro*, снижение температуры с 7 до 35 °С является достаточным для падения точки растворимости уратов – с 6,8 до 6,0 мг/дл. К другим факторам следует отнести умеренное повышение pH (в пределах 7–9), электролитный состав тканей, наличие и концентрацию некоторых структурных компонентов тканей .

Дальнейший анализ литературных источников показал, что в настоящее время под гиперурикемией понимается повышение сывороточного уровня мочевой кислоты, при котором в физиологических условиях происходит ее кристаллизация, – более 6,0 мг/дл, или более 360 мкмоль/л. Данный показатель един для лиц обоего пола. Необходимо отметить, что в большинстве эпидемиологических работ в качестве критерия гиперурикемии использовали значения более 420 мкмоль/л для мужчин и более 360 мкмоль/л для женщин .

Клиницистами отмечен тот факт, что если клинические симптомы подагры отсутствуют, гиперурикемию характеризуют как асимптоматическую

(бессимптомную). В свою очередь ее подразделяют на гиперурикемию с и без кристаллов моноурата натрия. Это обусловлено тем, что кристаллы могут быть обнаружены и в отсутствие приступов подагры .

Статистика показала, что частота встречаемости гиперурикемии обусловлена половозрастными особенностями. Так, распространенность патологии увеличивается после 30 лет у мужчин и после 50 лет у женщин. Прежде всего это связано со снижением количества эстрогенов в период постменопаузы. Известно, что эстрогены обладают урикозурическим действием. В норме у лиц мужского пола в детском возрасте концентрация мочевой кислоты составляет около 208 мкмоль/л, в период пубертата повышается до уровня взрослых и остается в этих пределах до 30 лет. После 30 лет уровень мочевой кислоты продолжает увеличиваться. У женщин до наступления менопаузы уровень мочевой кислоты стабилен, после – начинает повышаться. Помимо эндокринного механизма гендерные различия в отношении заболеваемости обусловлены генетическими, а также внешними факторами (например, меньшим количеством потребляемого алкоголя).

Отмечено, что у горожан гиперурикемия встречается чаще, чем у жителей сельской местности. Кроме того, существует связь между развитием патологии и питанием.

А также статистические данные показали, что в Китае распространенность гиперурикемии достигает 6,4% среди лиц среднего и пожилого возраста (7,9% среди мужчин и 4,9% среди женщин), в США – 21,2% среди мужчин и 21,6% среди женщин . В Турции патология отмечается у 12,1% взрослого населения городов (у 19,0% мужчин и 5,8% женщин), в Непале – у 21,42%. Среди жителей Сейшельских островов таковых насчитывается 10,6% (18,4% мужчин и 7,8% женщин). На острове Ява гиперурикемия встречается у 24,3% населения сельской местности. В Саудовской Аравии – значительно реже: в 8,84% случаев. В Российской Федерации распространенность гиперурикемии достигает 16,8%, в том числе 25,3% среди мужчин и 11,3% среди женщин.

А также в зарубежной литературе отмечено что риск развития гиперурикемии также зависит от этнической и расовой принадлежности. Например, в Новой Зеландии среди представителей маори гиперурикемия встречается чаще, чем среди проживающих на этой территории европейцев – 27,1% мужчин и 26,6% женщин против 9,4 и 10,5% лиц мужского и женского пола соответственно . Среди коренной народности Тайваня аятоллов распространенность патологии составляет 49,4%, среди не аборигенов – 27,4% .

Исходя из особенностей метаболизма, к причинам возникновения гиперурикемии следует отнести снижение экскреции и/или повышение продукции мочевой кислоты.

Среди факторов риска у лиц среднего и пожилого возраста указывают артериальную гипертензию, метаболический синдром, в том числе ожирение, длительный прием диуретиков и ацетилсалициловой кислоты. Так, снижение экскреции мочевой кислоты ассоциировано с инсулина-резистентностью, являющейся составной частью метаболического синдрома . Продукция мочевой кислоты может повышаться вследствие стимуляции синтеза пуринов, спровоцированной гипертриглицеридемией, а также злоупотребления алкоголем . Кроме того, содержащийся в крепких напитках свинец снижает выведение уратов, что может обусловить развитие патологии. Использование диуретиков в большинстве случаев для снижения артериального давления, а не для уменьшения объема циркулирующей крови при декомпенсированной сердечной недостаточности, когда их ведущая роль неоспорима, также способствует повышению распространенности гиперурикемии у лиц среднего и пожилого возраста . Еще в 1988 г. J. Takala и соавт. установили, что среднее значение сывороточной концентрации мочевой кислоты у регулярно принимавших мочегонные препараты было достоверно выше. Выдвинутое исследователями предположение о влиянии диуретиков на риск развития подагры получило подтверждение в последующих работах. В частности, было доказано, что воздействие препаратов данной группы на уровень мочевой

кислоты обусловлено как повышением реабсорбции, так и уменьшением секреции в почечных канальцах. Нередко развитие гиперурикемии связывают с приемом низких доз аспирина (75–100 мг). Известно, что такая терапия нарушает выведение мочевой кислоты.

Безусловно, немаловажную роль в возникновении данного заболевания играет снижение функции почек – как врожденное, так и приобретенное. В последнем случае – вследствие артериальной гипертензии, мочекаменной болезни, приема нефротоксичных препаратов и т.д.

Клиницистами отмечено, что в настоящее время в основном используются два подхода для коррекции гиперурикемии и подагры. Во-первых, специальная диета (прежде всего, ограничивается употреблением богатой пуринами пищи). К сожалению, это трудно реализуемое и малоэффективное лечение. Во-вторых, используются лекарства двоякой направленности: ограничивающие образование МК или способствующие выведению ее почками. Эффективность такой фармакотерапии умеренная, существуют ограничения, поскольку возможны побочные эффекты.

Все большее внимание уделяется развитию и внедрению в клиники современных эфферентных методов лечения с использованием экстракорпоральных устройств. Эфферентные методы моделируют естественные механизмы детоксикации организма, в основе которых лежат сорбционные механизмы связывания токсинов. С этой точки зрения, сорбционные методы удаления МК непосредственно из крови больных представляются перспективными. В настоящее время в качестве гемосорбентов как в отечественной практике, так и зарубежной, применяются соединения на основе углей. В ряде опубликованных работ, посвященных гемосорбционным процессам, отмечается снижение уровня МК в крови как эффекта, сопутствующего лечебным процедурам с применением разного рода сорбентов, чаще на основе активированных углей, не являющихся высокоселективными, и способных поглощать наряду с токсическими веществами широкий спектр физиологически активных веществ, необходимых для нормальной

жизнедеятельности организма человека.

Специалистами также отмечено что метаболические нарушения, в частности гиперурикемия, при хронической сердечной недостаточности (ХСН) — одна из актуальных проблем в клинике внутренних болезней. (3-0) Мочевая кислота представляет собой конечный продукт метаболизма пуриновых нуклеотидов у человека, являющихся не только основными составными частями энергетических запасов в клетке, таких как АТФ, но и компонентами ДНК и РНК. Мочевая кислота — слабая органическая кислота, более 98% которой ионизируется в мононатриевый урат, по концентрации которого и определяется уровень мочевой кислоты. Она синтезируется главным образом в селезенке, затем поступает в общий кровоток, где менее 4% ее связывается с белком . Ключевой фермент обмена рибозы, ксантиноксидаза, обеспечивает образование сначала ксантина из гипоксантина, а затем из ксантина - мочевой кислоты . Вместе с тем, ксантинокосидаза является индуктором окислительного стресса, и образующиеся свободные радикалы оказывают прямое повреждающее действие на кардиомиоциты . Мочевая кислота в основном выделяется почками и 1/3 ее — через желудочно-кишечный тракт.

Образование МК происходит в печени и эндотелии сосудов, но в крупных сосудах КСО отсутствует и процессы пуринового обмена приостанавливаются на уровне гипоксантина. В сердце КСО локализуется преимущественно в эндотелии капилляров, где и происходит повышенная генерация МК в условиях гипоксии. Вопрос об активности КСО в кардиомиоцитах до сих пор остается дискутабельным. Существуют данные , свидетельствующие о ее как высокой, так и низкой активности или же полном отсутствии в кардиомиоцитах. В то же время не исключена возможность экспрессии КСО в кардиомиоцитах человека, но, вероятно, этот эффект является строго локальным, и на сегодняшний день имеется мало исследований, показавших системное действие миокардиальной КСО . МК фильтруется в почечных клубочках, реабсорбируется в проксимальных канальцах и в дальнейшем почти половина ее секретируется в дистальных отделах нефронов, причем степень секреции зависит от уровня МК

в крови Причины развития гиперурикемии разнообразны и в большинстве случаев (при артериальной гипертонии, хронической почечной недостаточности, ожирении, нарушении функции щитовидной железы, злоупотреблении алкоголем, применении низких доз ацетилсалициловой кислоты, тиазидных и петлевых диуретиков, циклоспорина, леводопы и никотиновой кислоты) обусловлены снижением урикозурической функции почек. Повышенный синтез МК наблюдается у лиц с врожденными ферментопатиями, онкологическими заболеваниями, врожденными пороками сердца, эритроцитозом, при лучевой болезни, чрезмерном употреблении пищи, богатой пуринами, и некоторых заболеваниях печени .

В возникновении гиперурикемии при ХСН большое значение отводится нарушенной функции почек. Гипонатриевая диета, лечение тиазидными диуретиками и инсулинорезистентность могут увеличивать реабсорбцию мочевой кислоты в проксимальных канальцах нефрона почки, что подтверждается наличием гиперурикемии у ряда больных с ХСН без сопутствующей дисфункции почек. Ангиотензин II увеличивает реабсорбцию мочевой кислоты в канальцах нефрона и уменьшает экскрецию ее почками. Норадреналин уменьшает урикозурию, возможно, за счет гемодинамических изменений в почках, которые возникают при ХСН. В проксимальном отделе нефрона происходит реабсорбция мочевой кислоты и натрия. Этот процесс усиливается стимуляцией α1-дренорецепторов и ангиотензином II, тропными к этому отделу нефрона. Снижение скорости клубочковой фильтрации как результат систолической дисфункции сердца приводит к уменьшению экскреции мочевой кислоты почками и может быть ведущим компонентом гиперурикемии при прогрессировании сердечной недостаточности . При ХСН ситуация с гиперурикемией усугубляется тем, что почти все диуретики, включая петлевые, большинство тиазидных, а также калийсберегающих препаратов (в том числе антагонисты альдостерона спиронолактон и эплеренон) увеличивают реабсорбцию мочевой кислоты в проксимальных канальцах нефрона почки при применении их в дозах, вызывающих натрийурез.

Это приводит к повышенной концентрации мочевой кислоты в сыворотке крови . Повышение уровня мочевой кислоты начинается при приеме низких доз мочегонных препаратов (12,5 мг/сут гидрохлоротиазида и хлорталидона) и возрастает при увеличении их дозы.

Таким образом , в конце литературного обзора можно сказать ,что уровень мочевой кислоты в сыворотке крови при приеме диуретиков более подвержен колебаниям, чем уровень калия , и это делает необходимым контроль мочевой кислоты у всех больных с патологией почек .

ЛИТЕРАТУРА

1.Трапезникова М. Ф., Дутов В. В., Румянцев А. А. Современные аспекты диагностики и лечения мочекаменной болезни у детей // Врачебное сословие. 2004. № 3. С. 8–12.

2. Малкоч А. В. Дизметаболические нефропатии и мочекаменная болезнь // Нефрология детского возраста: Практическое руководство по детским болезням. М.: Медпрактика-М, 2005. Т. 6. С. 472–516.

3. Pui C.H., Malimoud H.H., Wily J.M. et al. Recombinant urate oxidase for the prophylaxis or treatment of hyperuricemia in patients with leukemia or lymphoma. // J. Clin. Oncol. 2001. № 19. P. 697 704.

4. Langlois M., De Bacquer D., Duprez D., De Buyzere M., Delanghe J., Blaton V. Serum uric acid in hypertensive patients with and without peripheral arterial disease. // Atherosclerosis. 2000. Vol. 168. P. 163-168.

5. Coiffier B., Mounier N., Bologna S. Et al. Results in the GRAAL1 (Trial on Rasburicase Activity in Adult) study. // J. Clin. Oncol. 2003. №21. P. 4402 4406.

6. Nieto F.J., Iribarren C., Gross M. D., Comstock G.W., Cutler. R. G. Uric acid and; serum antioxidant capacity: a reaction to atherosclerosis. // Atherosclerosis. 2000. Vol. 148. P. 131-139.

ОЦІНКА СТАНУ КАРДІОРЕСПІРАТОРНОЇ СИСТЕМИ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗВО ЗА ПОКАЗНИКАМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПРОБ

Косенко Валентина Миколаївна
кандидат мед. наук, зав. відділення
Закусило Наталія Віталіївна,
Піткевич Анастасія Олегівна
студенти
Житомирський медичний інститут ЖОР
Житомир, Україна

Розумова праця студента медичного вузу, протягом всіх років навчання, є досить напруженою. З кожним роком прослідковується тенденція до збільшення об’єму теоретичного матеріалу, який необхідно глибоко зрозуміти та засвоїти, зростають вимоги щодо якості виконання найрізноманітніших медичних маніпуляцій. Все це позначається на руховій активності, режимі сну, харчуванні молоді, а, отже, і на показниках фізичного здоров'я.

Мета дослідження: оцінити за функціональними пробами можливості кардіореспіраторної системи студентів медичних ЗВО.

У дослідженні використані: бібліосемантичний метод, метод системного аналізу та логічного узагальнення, опитування, статистичної та математичної обробки цифрових даних. Серед показників здоров’я, що відтворюють стан кардіореспіраторної системи, вивчали проби Руф'є, Штанге, Генче.

Обстеженню підлягало 90 студентів віком 16-18 років.

Результати дослідження та їх обговорення.

Загальновідомо, що функціональний стан кардіореспіраторної системи – це індикатор фізичного здоров’я людини, а проба Руф’є – високоефективний метод встановлення фізичної працездатності, який базується на реєстрації частоти серцевих скорочень до та після дозованого фізичного навантаження.

Проведене дослідження дозволило встановити, що задовільна фізична працездатність фіксувалася у 40% 16 річних, 53,3% - 17 річних та 73,4% - 18 річних. Хорошу фізичну працездатність мали лише 33,3% 16 річних, 6,7% - 17

річних, 13,3% - 18 річних.

Дані дослідження переконують, що вихідні значення пульсу були приблизно однаковими у всіх групах обстежених. Після дозованого фізичного навантаження пульс прискорювався максимально в групі 18 річних, що в подальшому вплинуло на кінцевий результат.

При встановленні проби Руф'є було зафіксовано збільшення часу, необхідного для відновлення частоти серцевих скорочень після виконання дозованого фізичного навантаження. Аналіз частоти серцевих скорочень (ЧСС) у різні часові періоди відновлення після фізичних навантажень показав: вихідні показники пульсу (Р1) в трьох групах обстежених (16, 17, 18 років) були приблизно однаковими (16,2 с, 16,3 с, 15,5 с). Після глибоких присідань пульс прискорювався, показник Р2 у 16 річних відповідав значенню 32,1 с, у 17 річних – 31,9 с та у 18 річних – 34,4 с. В останні 15 с 1-ї хвилини після навантаження значення Р3 зменшувалося у 16 річних до 23,2 с, 17 річних – 23,8 с, 18 річних – 23,2 с.

Показники проби Руф'є розглядали в поєднанні зі значеннями проб Штанге та Генче.

При аналізі результатів, отриманих при проведенні гіпоксичних проб та проби Руф'є, враховували значення вікової фізіологічної норми.

У 7% 16 річних студентів при виконанні проби Штанге були зафіксовані показники, які перевищували нормативні. Кількість студентів 17 та 18 років, які змогли продемонструвати аналогічні результати, була дещо менша (5% та 4,5%). Високі результати (при проведенні гіпоксичної проби Штанге) були зафіксовані у студентів, які систематично займаються фізичною культурою та спортом.

9% 16 річних студентів виконали пробу Штанге з показниками нижче вікової фізіологічної норми. 12% 17 річних та 13% 18 річних також не змогли вкластися в нормативні цифрові значення.

Аналогічні результати були отримані при виконанні проби Генче. Показники, які відповідали значенням вікової фізіологічної норми, були

зафіксовані у 20% обстежених 16 річних дівчат, 18% 17 річних та 17,5% 18 річних

Цифрові дані проб Штанге та Генче свідчать, що стійкість до гіпоксії у обстежених поступово знижується. Слід зауважити, що у 16 річних обстежених студентів показники проб Штанге, Генче відповідали максимальній межі норми, а у 17 та 18-річних – мінімальній.

Загальновідомо, що гіпоксичні проби використовуються з метою оцінки забезпечення організму киснем. Характеристиці підлягала не тільки тривалість часу затримки дихання на вдиху та видиху, а й показник реакції (ПР) частоти серцевих скорочень (ЧСС). Після підрахунку показника реакції ЧСС було встановлено, що у більшої частини обстежених він не перевищував нормативних фізіологічних значень. Тобто значення цього параметра вказували на відсутність яскраво вираженої несприятливої реакції серцево-судинної системи на брак кисню. Лише у 4% 16 річних, 3,5% 17 річних та 5% 18 річних обстежених показник реакції ЧСС був дещо нижче нормативних значень.

Проведене дослідження передбачало опитування обстежених студентів щодо дотримання правил здорового способу життя.

Результати проведеного опитування свідчать, що всі респонденти позитивно ставляться до здорового способу життя та розуміють його вплив на виникнення та перебіг хвороботворних процесів в організмі людини. 40% опитаних вважають здоров'я головною цінністю. Проте відповіді молоді на інші питання вказують, що в буденному житті студенти нехтують правилами раціонального харчування, недостатньо уваги звертають на руховий режим, а тому їх вислови щодо значущості здоров'я викликають неоднозначне сприйняття. Прослідковується залежність, чим більше часу молода людина відірвана від батьківського піклування (проживання в умовах гуртожитку), тим менше вона приділяє уваги власному здоров'ю. 50% респондентів відповіли, що почнуть виконувати ранкову гігієнічну гімнастику, відвідувати фітнес-клуби, повноцінно харчуватися після закінчення вузу та вдалого влаштування на роботу. У молоді недостатньо сформоване прагнення дотримуватися

раціонального способу життя. С кожним роком бажання дбати про своє здоров'я слабшає. 30% респондентів відповіли, що брак часу, коштів, лінощі є найголовнішими причинами, які стають перепоною на шляху здорового способу життя. Щоденний раціон у 50% опитаних включає споживання смаженої картоплі, великої кількості хлібобулочних виробів, солодощів, соусів, кави. Ці студенти вважають, що така їжа смачна, а, отже, відмовлятися від неї не слід. 28 % респондентів постійно споживають солодкі газовані напої, 30% - цукерки та тістечка. Тільки у 10% опитаних в щоденному харчуванні присутні свіжі овочі та фрукти. 76% респондентів розуміють, що причини виникнення багатьох загальносоматичних захворювань пов’язані з недотриманням людиною здорового способу життя.

Висновки. Проведене дослідження дозволило оцінити стан кардіореспіраторної системи обстежених студентів як задовільний. Було встановлено (на основі проб Руф'є, Штанге, Генче) нечітко виражену тенденцію до погіршення функціональних можливостей серцево-судинної та дихальної систем.

Оцінка проби Руф'є вказала на негативні зміни в динаміці відновлення частоти серцевих скорочень після виконання дозованого фізичного навантаження. Аналіз даних функціональних проб Штанге та Генче (затримка дихання на вдиху та видиху) свідчив, що у обстежених поступово зменшується стійкість до гіпоксії.

Серед причин зафіксованих функціональних змін (враховуючи результати опитування) вважали: відсутність у студентів стійкої мотивації до зміцнення власного здоров'я, дефіцит рухової активності, недотримання правил раціонального харчування Професія медичного працівника потребує не тільки ґрунтовної теоретичної підготовки, безпомилкового володіння необхідними навичками та вміннями, а й гарного здоров'я. Медичний працівник, який має відхилення в стані власного здоров'я, не може якісно надавати лікувально-профілактичну допомогу пацієнтам.

РЕФРАКТЕРНІ НАБРЯКИ: ВИЗНАЧЕННЯ, ПАТОГЕНЕЗ, ФАРМАКОТЕРАПІЯ

Стречень Сергій Борисович
к.мед.н, доцент
Базалєєва Ірина Вікторівна
к.мед.н., доцент
Кучурка Вікторія Євгенівна
студентка,
Одеський національний медичний університет,
Одеса, Україна

Вступ. Хронічна серцева недостатність, цироз печінки різної етіології, хронічна ниркова недостатність – стани, які є ускладненнями багатьох, різних за своїми механізмами формування, захворювань, і що об'єднує їх – наявність набряків. Суб'єктивний і фізикальний симптом визначає ступінь важкості патологічного процесу, визначає стадію або ступінь хвороби і потребує відповідного лікування, проте не симптоматичного, а відповідного патогенетичного, обумовленого певною ланкою їх виникнення і прогресування. Застосування сечогінних засобів в повній мірі вирішує ці питання. Однак, інколи у хворих виникає стан, який характеризується як рефрактерні набряки - набряки, які не зменшуються за умов призначення діуретиків в адекватних дозах, раціональному режимі призначення та раціональній комбінації. Вони розвиваються на тлі тяжкого перебігу захворювання. При цьому наявні важкі порушення внутрішньониркової гемодинаміки, зниження клубочкової фільтрації, підвищення реабсорбції натрію в ниркових канальцях, значні порушення водно-електролітного гомеостазу. Пошук і практичне визначення ефективності різних комбінацій діуретичних засобів визначило головну мету дослідження.

Мета роботи. Виявлення найбільш ефективної та безпечної, економічно доступної комбінації діуретиків для лікування рефрактерного набрякового синдрому різного етіопатогенетичного походження.

Матеріали та методи. Аналізу піддавались хворі та їх медична документація, які знаходились на лікуванні в терапевтичному і кардіологічному відділеннях з хронічною серцевою недостатністю II Б – III ст., III – IV ФК, з цирозом печінки змішаного ґенезу класу С за шкалою Чайльд-Пью. Всього було проаналізовано результати лікування 54 хворих (переважно чоловіки – 45), віком – 60 – 72 роки. Хворі отримували базисні препарати, згідно існуючим стандартам лікування. Враховуючи наявність рефрактерних набряків, в дослідженні використовували петльові діуретики, метилксантіни, антагоністи альдостерону в різних схемах призначення. Вибір засобів корекції діурезу відбувався згідно патофізіології виникнення набряків. Оцінка ефективності фармакотерапії здійснювалась загальноприйнятними суб'єктивними і фізикальними методами.

Результати і обговорення. Перш за все, слід зауважити, що сечогінні засоби є єдиним класом препаратів ефективно контролюючим затримку рідини в організмі. По-друге, в нашій роботі вибір цих засобів здійснювався на засаді основних патогенетичних механізмів формування набряків: зниження ниркового кровообігу, що регулюється катехоламінами, ангіотензином II, ендотеліном і аргініном вазопресином; збільшення реабсорбції натрію та рідини в дистальних і проксимальних ниркових канальцях; підвищена стимуляція синтезу реніну і альдостерону катехоламінами, ангіотензином II, ендотеліном; а при наявності цирозу печінки розвиток вторинного гіперальдостеронізму і портальної гіпертензії.

Саме цим і визначалось поділення хворих на групи порівняння: використовували торасемід, еуфілін та верошпирон у двох різних схемах введення. Петльовий діуретик збільшує доставку препарату до петлі Генлє, підвищує швидкість ниркового кровообігу і процеси фільтрації крові, еуфілін – впливає на нирковий кровообіг і підсилює та подовжує дію торасеміду, верошпирон – підсилює натрійуретичний ефект і діурез петльових діуретиків та запобігає надмірній втраті калію. Зазначені препарати додавались до базової терапії з урахуванням показань та протипоказань до їх призначення.

Пацієнти першої групи отримували торасемід у вигляді внутрішньовенного (в/в) болюсного введення (4 мл – 20 мг) після в/в крапельного введення еуфіліну (5 мл в 100 мл ізотонічного розчину хлориду натрію) та пероральний прийом верошпирону в першій половині дня в добовій дозі 200 мг в 2 прийоми (при комбінації з інгібіторами АПФ – добова доза 100 мг). В другій групі – пацієнти протягом 2,5 годин отримували в/в крапельне введення 4 мл торасеміду з 5 мл еуфіліну через день, розведені в 100 мл ізотонічного розчину, з аналогічним першій групі пероральним застосуванням верошпирону. В результаті проведеного лікування було виявлено покращення перебігу набрякового синдрому в обох групах, проте, в першій групі у 75 % хворих спостерігалось повільне незначне покращення, в той же час в другій групі у 80 % хворих поступово і виразно зменшувались набряки, за результатами вимірювання добового діурезу, зменшення ваги тіла, зменшення кола кінцівок і животу, зменшення задишки, зменшення кількості вільної рідини в черевній і плевральних порожнинах за даними ультразвукового дослідження. Слід зауважити, що всі зазначені препарати були вітчизняного виробництва і, за даними визначення іонного балансу, кислотно-лужної рівноваги, вимірювання артеріального тиску, визначення ЕКГ – не викликали значних побічних ефектів.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз лікування набрякового синдрому, який важко піддавався терапії у хворих із серцевою та печінковою декомпенсацією, показав найбільш ефективні результати застосування внутрішньовенного крапельного введення петльового діуретику (торасемід) з метилксантином (еуфілін) в поєднанні з пероральним прийомом верошпірону. Слід зазначити малоінвазивність, економічну доступність і доцільність, відносно гарну переносимість даної комбінації ліків.

ЧАСТОТА РОЗВИТКУ СИНДРОМУ ДИХАЛЬНИХ РОЗЛАДІВ У НОВОНАРОДЖЕНИХ М. МАРІУПОЛЯ ЗА 2020 РІК

Тимошина Ольга Віталіївна
асистент кафедри педіатрії,
неонаталогії та дитячих інфекцій
Дворнікова Ірина Дмитрівна
Студентка
Мицик Юлія Ігорівна
асистент кафедри педіатрії,
неонаталогії та дитячих інфекцій
Донецький національний медичний університет
Дем'яненко Ірина Миколаївна
Сімейний лікар Розівский ЦПМСД
м.Маріуполь, Україна

Вступ: Синдром дихальних розладів (СДР) – це патологічний стан новонароджених, який виникає в перші години або на протязі двух діб після народження унаслідок дефіциту сурфактанту, який забезпечує поверхневий натяг внутрішньої поверхні альвеол і/або морфофункціональної незрілості легеневої тканини.

За даними літератури частота розвитку цієї патології напряму корелює з гестаційним віком та масою тіла при народжені. СДР є найбільш частою причиною виникнення дихальної недостатності в ранньому неонатальному періоді. За даними міжнародної статистики в структурі захворюваності новонароджених респіраторні розлади займають 2-е місце.

За даними ВОЗ синдром дихальних розладів в усьому світі займає одне з провідних місць в структурі пренатальної смертності. За оцінками різних авторів летальність дітей з цією патологією складає від 35% до 75%, що вказує на актуальність своєчасної діагностики і виходжування дітей з СДР.

Мета роботи: Метою нашого дослідження є визначення частоти розвитку синдрому дихальних розладів у новонароджених дітей м. Маріуполя за 2020 рік у порівнянні з 2019 роком на базі КНП "Перинатальный центр м. Маріуполь"

для покращення діагностики та своєчасного лікування новонвроджених з СДР.

Матеріали та методи: На базі КНП "Перинатальный центр м. Маріуполь" було проведене дослідження новонароджених дітей. За 2020 рік народилося 1154 дитини, з них: доношені - 87%, недоношені - 13% . У 2019 році народилось 1237 дітей , з яких 84% - доношені, 16% - недоношені. У частини з цих дітей спостерігалось тахіпноє (більше 60 за хвилину) з участю в дихальному акті допоміжної мускулатури, втягненням мечоподібного відростка грудини та міжреберних проміжків, роздування крил носа під час вдиху. Значно рідше ніж тахіпноє відзначалось брадипноє (менше 30 за хвилину).

Звертали на себе увагу експіраторні шуми, короткочасне апное (по 10-15 секунд) та ціаноз шкіряних покровів (періоральний і акроціаноз – при слабко і помірно виражених симптомах дихальної недостатності, тотальний ціаноз – при тяжких дихальних розладах). Відмічалась схильність до гіпотермії та пригнічення функцій ЦНС в різній мірі (за рахунок гіпоксії). У частини дітей були пінисті виділення з рота, іноді рожевого кольору. Аускультативно у дітей відмічалось: поверхневе ослаблене дихання і крепітуючи хрипи, що характерні для розсіяних ателектазів; над усією поверхнею легень множинні крепетуючі хрипи, які свідчать про розвиток набряково-геморагічного синдрому; жорстке дихання в легенях, переважно без хрипів – відмічається при хворобі гіалінових мембран.

У новонародженних з різними дихальними розладами проводили рентгенологічне дослідження і виявляли такі зміни: дрібні ділянки затемнення в прикореневих зонах, що свідчать про розсіяні ателектази, при обширних ателектазах відзначали зміщення органів середостіння на бік ураження; зменшення розмірів легеневих полів, нечіткий, «розмитий» легеневий малюнок аж до «білої» легені характерний для набряково-геморагічного синдрому; «повітряна бронхограмма», ретикулярно-нодозна сітка визначалась при хворобі гіалінових мембран. У частини хворих з тяжкими проявами дихальних розладів стрімко формувалася гостра серцева недостатність по право- і лівошлуночковому типах зі збільшенням печінки, вираженим набряковим

синдромом. В незначної частини новонароджених на висоті симптомів дихальних розладів визначався розвиток ДВС-синдрому (кровоточивість з місць ін'єкцій, легеневі кровотечі і т.д.). У більшості дітей відзначатося одужання, за умови адекватної і своєчасної терапії.

Результати: Протягом 2020 року в КНП "Перинатальный центр м. Маріуполь" синдром дихальних розладів виник у 115 дітей (42,6% від загальної кількості народжених), з яких 34 дитини - 29,6 % доношені і 81 дитина – 70,4 % недоношені. У порівнянні з 2019 роком, в якому СДР виник у 32 новонароджених (це складало 11,5% від загальної кількості дітей народжених у цьому році), з яких доношеними було 5 дітей – 15,6 %, недоношеними 27 дітей – 84,4%

Висновки: На основі проаналізованих статистичних даних можна зробити висновок, що у 2020 році число випадків синдрому дихальних розладів в КНП "Перинатальный центр м. Маріуполь" серед новонароджених дітей збільшилося, при зменшенні загальної кількості новонароджених в порівнянні з 2019 роком. СДР значно частіше став виникати у доношених дітей.

СТРЕССОВАЯ СИСТЕМА В АСПЕКТЕ ФИЗИОЛОГИИ

Хаитова З. К.
студентка
Ташкентский Педиатрический
Медицинский Институт. г. Ташкент,
Тураева Ж. Т.
студентка
Ташкентский Педиатрический
Медицинский Институт. г. Ташкент,
Саидолимова М. С.
студентка
Ташкентский Педиатрический
Медицинский Институт. г. Ташкент.
Научный руководитель:
Аскарьянц В. П.
доцент
кафедры фармакологии, физиологии.
Ташкентский Педиатрический
Медицинский Институт г. Ташкент,

Современный период в жизни характеризуется интенсификацией требований, затрагивающих все сферы функционирования общества. Проблема психологического стресса в трудовой деятельности и социальной жизни человека особенно активно стала изучаться у нас в стране и за рубежом в последние десятилетия. Этому способствовал ряд обстоятельств.

При действии различных повреждающих факторов на организм, в нем, с одной стороны, возникает собственно повреждение, с другой стороны – активация компенсаторных процессов.

Авторами литературы отмечено ,что компенсаторно-приспособительные процессы, в свою очередь, можно разделить на: 1) специфические, характерные для конкретного повреждающего фактора; 2) неспецифические, отражающие общую реакцию организма на любое воздействие.

В 1936 году в журнале «Nature» канадский физиолог Ганс Селье

опубликовал короткое сообщение под названием «Синдром, вызываемый разными повреждающими агентами». В 1956 г, спустя 20 лет после своей первой публикации, Г. Селье дал следующее определение стресса: «неспецифический ответ организма на любое требование, которое к нему предъявляется». То есть, воздействие любых, различных по характеру факторов (стрессоров) вызывает в организме человека однотипные изменения. Совокупность однотипных биохимических, физиологических и поведенческих реакций на действие раздражителей различной природы Г. Селье обозначил как стресс, или «общий адаптационный синдром» . Согласно представлениям Г. Селье, развитие общего адаптационного синдрома характеризуется тремя стадиями, или фазами: тревога (активация), напряжение (резистентность) и истощение . В дальнейшем были предложены различные классификации стадий хронического стресса, учитывающие клинические проявления стресса при разной длительности воздействия стрессового фактора. Однако представление о стадийности общего адаптационного синдрома с активацией резервов 36 организма на начальных этапах и истощением их на поздних стадиях процесса остается неизменным. Г. Селье полагал, что, хотя общий адаптационный синдром в целом имеет защитно-приспособительный характер, в ряде случаев ответная реакция организма может быть неадекватной предъявленным требованиям, что приводит к развитию дистресса. Это согласуется с более поздней концепцией Г.Н. Крыжановского о развитии дизрегуляционной патологии при срыве регуляторных механизмов центральной нервной системы.

Анализ литературы показал, что в настоящее время общепринятой является концепция стресса и адаптации в контексте системной модели, где адаптация выступает как целостная, многоуровневая и самоуправляемая система, обеспечивающая поддержание устойчивого взаимодействия индивида со средой. Нарушение устойчивости этого взаимодействия и обусловливает стресс. Согласно современным представлениям, в структуре стрессовой системы выделяют центральное и периферическое звенья. Структуры гипоталамуса и ствола головного мозга являются центральными звеньями этой

системы. Периферические звенья ее представлены гипоталамо-гипофизарно-адреналовой и симпато-адреналовой системой. Основной результат активации стрессовой системы – выброс в кровь гормонов стресса – глюкокортикоидов и катехоламинов . В работах К.В. Судакова с соавт. продемонстрировано, что стресс проявляется системной реакцией организма, охватывающей психоэмоциональные, психофизиологические, нейроэндокринные и биохимические процессы .

Дальнейший анализ литературы показал ,что изучение процессов, связанных с развитием адаптивного поведения на протяжении ювенильного, препубертатного и пубертатного периодов, определение временных границ и детальная характеристика этих периодов является актуальной задачей возрастной физиологии. В рамках этой задачи одной из наиболее важных представляется проблема выявления возрастных периодов, в течение которых организм особенно восприимчив к воздействию неблагоприятных факторов среды, которые могут играть важную роль для формирования основных свойств адаптивного поведения на более поздних стадиях онтогенеза онтогенеза.

Выбор и обоснование критериев периодизации индивидуального развития, чрезвычайно сложная проблема, которая не может быть решена на основе изучения ограниченного числа физиологических и поведенческих характеристик. Развитие адаптивного поведения обусловлено множеством внешних и внутренних детерминант. Попытка связать процессы, происходящие во внешней среде с перестройками в структуре и функции различных жизненно важных систем организма, обусловливающих изменение характера взаимодействия его со средой в целом, по-видимому, составляет необходимый этап анализа факторов, влияющих на развитие адаптивного поведения на разных стадиях онтогенеза. В связи с исследованием закономерностей индивидуального развития обучение рассматривается как наиболее интенсивно изучаемый и важный аспект адаптивного поведения При этом недостаточно разработанным остается вопрос о том, какой вклад в приспособительную деятельность в различные возрастные периоды вносят эмоции. Особое значение

в этих процессах могут иметь негативные эмоции, такие как тревожность и страх. Последние являются фундаментальными эмоциями у человека и животных, которые играют важную роль в формировании различных поведенческих адаптаций, поэтому изучение возрастной динамики их проявления является одной из наиболее актуальных проблем онтогенеза.

Зарубежными и отечественными авторами отмечен тот факт ,что в связи с проблемой обоснования и выбора критериев периодизации весьма важным и перспективным представляется выделение периодов, в течение которых воздействие различных неблагоприятных факторов среды может привести к существенным изменениям адаптивного поведения в зрелом возрасте. Длительные модификации поведенческих и физиологических адаптации, возникающие под влиянием стресса в раннем онтогенезе, в последнее время привлекают все возрастающий интерес исследователей. При разработке этой проблемы были достигнуты значительные результаты, в частности, на разных стадия индивидуального развития, начиная с пренатального, определены периоды, отмеченные повышенной чувствительностью к повреждающим воздействиям стресса. Отклонения в индивидуальном развитии определяются не только сроками, но природой стрессовых воздействий. В детской патопсихологии среди хронических психотравмирующих факторов основное патогенное значение придается материнской депривации. Тот факт, что количество брошенных матерями детей продолжает расти, делает проведение научных исследований в этом направлении чрезвычайно актуальными.

В частности, в современной психиатрии придается особое значение выявлению механизмов, определяющих свойственные подростковому возрасту проявления недостаточного адаптивного поведения - уязвимость для стресса, эмоциональная неустойчивость и т.д. Считается, что подросток сталкивается с различными социальными требованиями и новыми ролями. Подобные изменения в совокупности с современным информационным взрывом вызывают стресс и приводят к серьезным поведенческим и эмоциональным нарушениям. Однако можно предполагать, что в данном возрасте стресс скорее

является следствием, а не причиной эмоциональных расстройств. Подростковый период характеризуется повышенной восприимчивостью к новым внутренним конфликтам и меняющимся социальным условиям, что и способствует возникновению чувства неопределенности и тревоги и нередко является причиной эмоциональных нарушений, проявляющихся в резком возрастании аффективных, особенно депрессивных эпизодов. Многими авторами подчеркивается патогенетическая роль процессов, связанных с пубертацией, в развитии психических заболеваний в этом возрасте. По-видимому, один из возможных путей решения проблем подросткового периода - проведение модельных экспериментов на животных, позволяющих дифференцировать роль биологических и социальных факторов в генезе патологических изменений в поведении, свойственных данному возрасту.

Авторами литературы также отмечено, что согласованная и сбалансированная деятельность стрессовой и стресс лимитирующей системы определяет значимость стрессовой реакции не только в патогенезе, но и в саногенезе при любой патологии. При оптимальном балансе стрессовой и стресс-лимитирующей системы формируется высокая устойчивость организма не только к фактору, вызывающему стресс, но и к раздражителям другого характера, повышая неспецифическую устойчивость организма к стрессу, что описывают как феномен перекрестной адаптации. Напротив, подавление стресс-лимитирующей системы на различных уровнях системными однонаправленными и интенсивными патогенными регуляторными влияниями представляет собой одну из закономерностей развития заболеваний и патологических состояний. Таким образом, особенности деятельности стрессовой системы определяют компенсаторные возможности организма в условиях хронической патологии. Течение болезни определяется взаимодействием вызванных этиологическим фактором патологических процессов и патологических реакций, которые могут привести к нарушениям гомеостаза или вызывают их, и защитных реакций в ответ на возникшие нарушения гомеостаза. Результатом адекватных защитных реакций является

приспособление к нарушениям гомеостаза и расстройствам функциональных систем, связанным с заболеванием, и компенсация расстройств функциональных систем, связанных 38 с заболеванием. Защитные, приспособительные и компенсаторные реакции составляют совокупность реакций саногенеза, которые через утилизацию резервов самого организма, восполняемых и повышаемых оптимальной терапией, направлены на выздоровление и реабилитацию больных. Гомеостаз - постоянство внутренней среды организма, является непременным условием его существования. Функционирование организма возможно только в условиях относительной стабильности его биологических систем, независимо от изменений условий существования как со стороны внешних факторов, так и при развитии заболевания. Под приспособительными реакциями понимают реакции, обеспечивающие приспособление организма к окружающей среде и выживание вида. Они вырабатываются в процессе фило - и онтогенеза. Повреждающее воздействие запускает реакции, способствующие компенсации нарушенных функций. Такие реакции обозначаются как компенсаторными. Компенсация является одной из частных форм приспособления, она проявляется у конкретного индивидуума. Эти философские понятия относятся друг к другу так же, как общее к частному. В медицине понятие компенсации подразумевает восстановление нарушенного равновесия .

Приспособительная концепция И.В. Давыдовского рассматривает этот процесс с общебиологических позиций, а теория реактивности – с позиций онтогенетических. Несмотря на то, что семиологическая дискуссия остаётся незавершенной, понятие компенсаторно-приспособительных процессов, играющих ключевую роль в патогенезе и саногенезе и реализующихся 41 посредством стрессовых и стресс-лимитирующих реакций, все более широко внедряется в клиническую медицину. Взаимосвязь стресса и хронической ишемии мозга может рассматриваться двояко. С одной стороны, фактор, вызывающий стресс, является провоцирующим моментом для возникновения и прогрессирования недостаточности кровоснабжения мозга. Стресс, а точнее

дистресс, рассматривается большинством исследователей как один из факторов риска сердечно-сосудистых заболеваний наряду с генетическими, социально экономическими, экологическими и другими факторами риска . Под термином стресс при этом чаще понимают стресс эмоциональный (психический) Так, Н.М. Баландиной и В.Н. Григорьевой было показано, что повышенный уровень эмоциональной дизадапатации у пациентов, перенесших ишемический инсульт, сопровождается наиболее выраженными изменениями сосудов головного мозга. В настоящее время признаѐтся условность разделения стресса на физиологический и психический, поскольку любой стресс сопровождается как физиологическими (рефлекторными, эндокринными, иммунными) изменениями, так и реакциями психики. Кроме того, чаще всего имеется сочетанное стрессовое воздействие. Было показано, что сочетание различных «стрессоров» ухудшает мозговой кровоток в большей степени, чем воздействие изолированного «стрессора». Кроме того, уже имеющаяся недостаточность кровоснабжения головного мозга, то есть гипоксия мозга, вызванная АС, длительно существующей АГ или другими причинами, сама является «стрессором», то есть фактором, вызывающим нарушение гомеостаза . Об этом свидетельствует развитие полиорганной недостаточности на фоне хронической ишемии головного мозга .

Таким образом, подводя итог можно отметить, что изучение специфических особенностей когнитивных и мотивационно-эмоциональных процессов на протяжении роста и развития человека, является актуальной социальной, психологической и клинической проблемой.

ЛИТЕРАТУРА

1.Антипенко, Е. А. Влияние антиоксидантной терапии на систему глутатиона эритроцитов при хронической ишемии мозга / Е. А. Антипенко, А. В. Густов, К. С. Давыдова, Е. В. Крылова // Бюллетень экспериментальной биологии и медицины. – 2009. – Т. 147, № 1. – с. 25-26.

2. Тихобразова, О. П. Влияние дельтарана на функциональное состояние

ЦНС крыс в условиях тотальной ишемии головного мозга / О. П. Тихобразова, А. А. Миронов, Е. А. Антипенко, И. В. Мухина // Нижегородский медицинский журнал. – 2008. – № 2, вып. 1. – с.134-135.

3. Крылов, В. Н. Типовые изменения электрофоретической подвижности эритроцитов и их фосфолипидный состав при разных заболеваниях / В. Н. Крылов, А. В. Дерюгина, Е. А. Антипенко // Клиническая лабораторная диагностика. – 2009. – № 9. – с. 37-40.

4. Паренко, М. К. Восприятие дихотически предъявляемых звуковых щелчков при дисциркуляторной энцефалопатии / М. К. Паренко, Е. А. Антипенко, И. А. Кузнецова, В. И. Щербаков // Сенсорные системы. – 2009. – Т. 23, № 3. – с. 213-224.

5. Антипенко, Е. А. Тревога и депрессия при хронической ишемии головного мозга / Е. А. Антипенко, Т. В. М

6. Ватаева JI. А., Тюлькова Е. И., Самойлов М. О. Влияние тяжелой гипоксии на эмоциональное поведение крыс: корректирующий эффект прекондиционирования // Докл. РАН. 2004. Т. 395. С. 109-111.

7. Yamauchi, H. Ischemic white matter damage and cognitive impairment / H. Yamauchi // Psychogeriatrics. – 2003. – Vol. 3. – p. 11-16.

8. Yenari, M. Metabolic downregulation. A key to successful neuroprotection? / M. Yenari // Stroke. – 2008. – Vol. 39, № 10. – p. 2910-2917

9. Yip, H.-K. Level and value of circulating endothelial progenitor cells in patients after acute ischemic stroke / H.-K. Yip // Stroke. – 2008. – Vol. 39. – p. 69-74.

10. Duncko R., Makatsori A., Moncer F., Loder L, Jakuber M., Fickova E., Jezova D. Anxiety in relation to behavioral and neuroendocrine changes during mental stress in healthy humans // Endocrine regulation. 2003. V. 37. № 2. P. 95.

11. Shors T. J., Miesegaes G. Testosterone in utero and at birth dictates how stressful experience will affect learning in adulthood // Proc. Natl. Acad. Sci. USA. 2002. V. 99. № 21. P. 13955-13960.

УДК : 616.12-008.331.1.-056.52-092-07-08

РОЛЬ ОЖИРІННЯ В РОЗВИТКУ АРТЕРІАЛЬНОЇ ГІПЕРТЕНЗІЇ

Шупер Віра Олександрівна
к. мед. н., доцент
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна
Ратушна Ірина Леонідівна
Студентка
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Вступ. Артеріальна гіпертензія (АГ) займає перше місце серед хвороб серцево-судинної системи (ССС) і є найпоширенішою хворобою в світі. За даними статистики, близько 30% населення України має підвищений рівень артеріального тиску (АТ).

Артеріальна гіпертензія є основним фактором в розвитку інсульту, інфаркту міокарда та інших не менш серйозних хвороб. До тригерних факторів розвитку АГ відносять: неконтрольовані фактори (спадковість, вік, ендокринні захворювання) і контрольовані (надлишкова маса тіла, вживання кухонної солі понад фізіологічну норму, шкідливі звички, малорухомий спосіб життя).

На сьогоднішній день ожиріння є актуальною проблемою світу і України в тому числі. За даними ВООЗ, на ожиріння страждають 650 млн дорослих і 120 млн дітей і підлітків по всьому світу, і його називають неінфекційною пандемією 21 століття.

Значимість проблеми ожиріння визначається загрозою інвалідизації пацієнтів молодого віку й зменшенням тривалості життя у зв’язку з частим розвитком тяжких супутніх захворювань, а саме захворювань ССС, а особливо АГ.

Мета роботи. Проаналізувати роль ожиріння у патогенезі розвитку артеріальної гіпертензії.

Матеріали і методи. Ретроспективний аналіз літературних та

статистичних даних щодо ожиріння у патогенезі розвитку артеріальної гіпертензії.

Результати і обговорення. На сьогодні 1,9 млрд людей у світі мають надмірну вагу і з них 650 млн страждають на ожиріння. В Україні 35% жінок мають надмірну вагу, а 18,3% - ожиріння, тоді як серед чоловіків 45,4% - з надмірною вагою, а 14,3% страждають на ожиріння. За даними ВООЗ, збільшення маси тіла на 1 кг підвищує ризик розвитку усіх ССЗ на 3,1%, ЦД 2-го типу на 4,5-9%, АГ - у 3 рази.

За результатами Фремінгемського дослідження (Framingham Study) було виявлено, що збільшення маси тіла на 10% призводить до підвищення систолічного АТ на 6,5 мм рт. ст. Ризик розвитку АГ у пацієнток з ІМТ 23-25 кг/м^2 на 50% вище, ніж у пацієнток з ІМТ нижче 21 кг/м^2. При збільшенні ІМТ до 25-29 кг/м^2 відносний ризик розвитку АГ збільшується у 2 рази, а при ІМТ більш 29 кг/м^2 - у 3 рази. Істотним фактором ризику розвитку АГ є саме абдомінальний тип ожиріння. Ризик серцево-судинної патології є найбільшим при відкладенні жиру в ділянці живота, грудей, шиї.

Про абдомінальне ожиріння можна говорити тоді, коли обвід талії (ОТ) у жінок більше 80 см, у чоловіків - більше 94 см, що відповідає І стадії; ІІ стадія характеризується ОТ у жінок більше 85 см, у чоловіків – від 95 до 103 см, а ІІІ стадія - ОТ у жінок – 89 см і більше, у чоловіків – 105 см і більше. На І стадії абдомінального ожиріння ризик розвитку АГ для жінок становить 29,9%, для чоловіків – 22,2%; на ІІ стадії ризик для жінок - 57,2%, для чоловіків – 44,1%, а на ІІІ стадії ризик збільшується до 63,6% для жінок і 47,3% для чоловіків. Тобто, зі збільшенням об'єму талії ризик підвищення АТ і розвитку АГ зростає. Зв’язок ожиріння із АГ зумовлений тим, що жирова тканина є джерелом тригліцеридів, жирних кислот й атерогенних фракцій холестерину; в ній активно синтезуються всі компоненти ренін-ангіотензин-альдостеронової системи (РААС), що, разом із активацією симпатичної нервової системи, відіграє провідну роль у формуванні та прогресуванні АГ через порушення об’ємного, натрієвого і калієвого гомеостаз.

Підвищена концентрація ангіотензину II та альдостерону зумовлюють підвищення АТ, збільшення об'єму позаклітинної рідини, гіперкоагуляцію, активацію запального каскаду та прискорення процесів фіброзу в серці та судинах.

Встановлено, що більшість осіб з ожирінням мають підвищений рівень альдостерону крові, причому в міру прогресування ожиріння концентрація цього гормону зростає. Була виявлена чітка кореляція між рівнем альдостерону й індексом маси тіла (ІМТ).

Експериментальні дослідження встановили, що ожиріння призводить до підвищення регуляції прозапальних цитокінів, хемокінів і активації шляхів передачі сигналів рецептора у жировій тканині, що може спричинювати несприятливі клітинні адаптації.

Підвищена маса жирової тканини також обернено пов'язана з біосинтезом адипонектину, адипокіном із сенсибілізуючими властивостями інсуліну, антиоксидантними і протизапальними ефектами на кардіоміоцити, судини і ендотеліальні клітини.

Також багатьма дослідженнями доведена кореляція щодо зниження маси тіла, яке зумовлює зниження АТ навіть за відсутності медикаментозного лікування. Зниження ваги на 5,0- 9,9 кг призводить до зменшення ризику АГ на 15%, а втрата 10 і більше кг сприяє зниженню ризику АГ на 26%.

Враховуючи вищенаведені дані, Європейське товариство кардіологів та Європейське товариство гіпертонії у Рекомендаціях по веденню пацієнтів із артеріальною гіпертензією (ISH, 2020) зазначає, що всім пацієнтам з АГ рекомендується контролювати масу тіла для попередження розвитку ожиріння (індекс маси тіла (ІМТ) ≥30 кг/м^2 або окружність талії >102 см у чоловіків і >88 см у жінок) і досягнення ІМТ в межах 20-25 кг/м^2; окружності талії <94 см у чоловіків і <80 см у жінок з метою зниження АТ і зменшення серцево-судинного ризику.

Висновки. Артеріальна гіпертензія за частотою виникнення займає перше місце серед хвороб серцево-судинної системи. Незалежно від статі,

поява та прогресування ожиріння асоціюється зі збільшенням частоти виявлення АГ. Ожиріння сприяє виникненню та прогресуванню АГ через численні механізми порушення гомеостазу РААС, симпатичної нервової системи, розвитку інсулінорезистентності та гіперглікемії, запалення, дисліпідемії і атеросклерозу.

Зменшення АТ та покращення контролю АГ можна досягнути шляхом зменшенням маси тіла із застосуваннях немедикаментозних методів лікування (дієтичні рекомендації та регулярні аеробні фізичні навантаження).

ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ ПРО- ТА АНТИОКСИДАНТНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ГІПЕР- ТА ГІПОРЕАКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗМУ

Яров Ю. Ю.
Доктор філософії,
доцент кафедри стоматології №2
Донецький національний медичний університет,
Україна

Вступ. Запально-деструктивні захворювання тканин пародонту характеризуються масовою поширеністю, значним зростанням деструктруктивних форм вже в молодому віці, високим відсотком рецидивів захворювання, наслідками, що призводять до втрати зубів і порушень функції зубо-щелепної системи, негативним впливом на організм в цілому. Патологічний процес розвивається в тканинах пародонта внаслідок поєднаного впливу різних загальних і місцевих екзо- і ендогенних факторів. При цьому у відповідь на тривалу персистенцію мікрофлори розвивається хронічне запалення, яке представляє собою комплекс мікроциркуляторних, гематологічних, імунологічних і сполучнотканинних реакцій на пошкодження. Порушення мікроциркуляції ініціює тканинну гіпоксію, активацію вільно-радикальних процесів, дезорганізацію біомембран з вивільненням біологічно активних речовин (гістамін, серотонін), простагландинів, цитокінів і т.д. Рівень відповідної реакції на пошкодження визначається реактивністю організму: стрес-реакцією, імунологічною реактивністю і т.д. Актуальними залишаються питання уточнення ключових механізмів розвитку і перебігу запально-деструктивного ураження тканин пародонта в залежності від стану реактивності організму та можливість управління цими процесами.

Метою дослідження було вивчення динаміки вмісту малонового діальдегіду (МДА), активності супероксиддисмутази (СОД) та фосфоліпази А2 (ФЛА2) в сироватці крові і в надосадовій рідині гомогенатів тканин ясен в

умовах експерименту з моделюванням крайніх станів гіпер- і гіпореактивності організму.

Матеріал і методи. При виконанні експериментальних досліджень враховані рекомендації, викладені в Директиві Європейського Союзу 2010/10/63 щодо експериментів на тваринах, в правилах Міжнародного комітету редакторів медичних журналів, в рекомендаціях «Біоетичної експертизи доклінічних та інших наукових досліджень, що виконуються на тваринах» (Київ, 2006) і Положенні «Європейської конвенції про захист хребетних тварин, что використовуються для дослідних та інших наукових цілей»(Страсбург, 1986 р.).

Досліди виконані на 24 дорослих безпородних собаках масою 8-12 кг зі спотанним пародонтитом. Тварини були розділені на три рівні групи. У першій групі препарати, що порушують реактивність організму, не застосовувалися (нормореактивність організму). При цьому тваринам "плацебо" вводили фізіологічний розчин. У другій групі тваринам за схемою вводили імуностимулятор ліпополісахаридної природи – пірогенал. Таким чином моделювали стан гіперреактивності організму. Тварини третьої групи за схемою отримували імунодепресант – азатіоприн. Таким чином моделювали стан гіпореактивності організму.

Біохімічним методом в сироватці крові і в надосадовій рідині гомогенатів тканин ясен визначали вміст малонового діальдегіду, активність супероксиддисмутази та фосфоліпази А2 методом Ханакана. Принцип методу визначення МДА - при нагріванні в кислому середовищі частина продуктів ПОЛ, яка належить до класу ендоперекисів, розщеплюється, синтезуючи МДА, взаємодія якого з тіобарбітуровою кислотою (ТБК) призводить до утворення пофарбованого в рожевий колір комплексу. Екстінцію реєстрували при довжинах хвиль 532 і 590 нм для виключення поглинання забарвлених комплексів ТБК речовинами неліпідної природи. Активність СОД визначали шляхом вивчення її здатності гальмувати аутоокислення адреналіну при pH 10,2.

Статистичну обробку отриманих цифрових даних здіснювали за допомогою комп'ютерної програми Statistica 8.0 (STA862D175437Q). Для кожної вибіркової сукупності спостережень (n) обчислювали середнє арифметичне значення (M), стандартну помилку середнього значення (SE), 95% -й довірчий інтервал, використовуючи t-критерій Ст'юдента. Розраховували рівень значущості відмінностей середніх значень показника в незалежних вибірках (p) за функцією розподілу t-критерію Ст'юдента: при p <0,05 - різниця значима; при p> 0,05 - відмінність незначима.

Результати досліджень та їх обговорення. Результати динаміки біохімічних параметрів у сироватці крові і тканинах ясен тварин представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Біохімічні показники в сироватці крові і тканинах ясен тварин при нормо- (1), гіпер- (2) і гіпореактивності (3) організму (M ± SE)

Об'єкт дослі-я	Показники	Контр. знач.	нормо-реакція	гіпер-реакція	гіпо-реакція
сиво-ротка крові	МДА, мкмоль / л	6,26 ± 0,16	6,52 ± 0,35	10,78 ± 0,46 *	9,32 ± 0,19 *
	СОД, од. активності	0,372 ± 0,016	0,394 ± 0,017	0,264±0,015 *	0,242±0,04 *
	ФЛА2, нкат / л	0,18 ± 0,01	0,20 ± 0,01	0,49 ± 0,02 *	0,31 ± 0,01 *
тканини ясен	МДА, мкмоль / кг	24,0 ± 2,2	25,2 ± 2,9	45,9 ± 3,8 *	39,8 ± 2,3 *
	СОД, од. Активності	0,448 ± 0,018	0,464 ± 0019	0,158±0,016 *	0,140±0,01 *
	ФЛА2, мккат / г	10,18 ± 0,84	12,23 ± 0,92	20,98 ± 1,08 *	19,35±0,99 *

Примітка: * - p <0,05 проти контрольних значень

Пусковим механізмом прогресуючої деструкції альвеолярної кістки при гіперреактивності організму є інтенсифікація ПОЛ в тканинах, що підтверджується достовірним збільшенням вмісту малонового діальдегіду (МДА) - кінцевого продукту ПОЛ - в сироватці крові і в біоптатах ясен, відповідно, в 1,72 і 1,91 рази (p <0,05). По мірі розвитку деструктивно-запального процесу в пародонті з інтенсифікацією вільно-радикального окислення ліпідів відбувається виснаження резервних можливостей

антиокисної системи (АОС), про що свідчить достовірне зниження активності основного ферменту антирадикальної ланки АОС - супероксиддисмутази (СОД) - в сироватці крові і біоптаті ясен, відповідно, в 1,41 і 2,84 рази ($p < 0,05$). Механізм прогресуючого ураження структур пародонту у тварин зі спонтанним пародонтитом при гіпореактивності організму пов'язаний з посиленням вільнорадикальних процесів на фоні недостатньої активності антиоксидантної системи (АОС), що проявляється достовірним зниженням СОД і зростанням МДА в сироватці крові (відповідно, в 1,53 і 1,48 рази, $p < 0,05$) і біоптатах ясен (відповідно, в 3,20 і 1,65 рази, $p < 0,05$).

Проведені експериментальні дослідження показали також, що зміна реактивності організму у тварин зі спонтанним пародонтитом супроводжується достовірним підвищенням активності ферменту фосфоліпази А2 в сироватці крові і тканинах ясен. Під впливом даного ферменту з мембранних фосфоліпідів утворюється арахідонова кислота, яка є джерелом потужних за метаболічним і фізіологічним ефектами речовин - простагландинів і лейкотрієнів. Вивчення активності ФЛА2 показало, що на тлі моделювання гіперреактивності організму даний показник зростає в більшій мірі в сироватці крові в порівнянні з таким в біоптатах ясен, відповідно, в 2,72 і 2,06 рази ($p < 0,05$). Цей факт можна пояснити тим, що при розвитку синдрому пероксидації високо реактивні вільні радикали мають широкий діапазон біологічної дії, вони не тільки руйнують біомембрани, а й активізують ферментативний гідроліз, що відбивається на біохімічних показниках в сироватці крові. На тлі гіпореактивності організму більш значущим було підвищення активності ферменту в тканинах ясен в порівнянні з таким в сироватці крові, відповідно, в 1,72 і 1,90 рази ($p < 0,05$). При цьому більш висока активність ФЛА2 в біоптатах ясен пояснюється зростанням активності внутрішньоклітинної (тканинної) форми ферменту, так як кількість клітин у вогнищі запалення пародонту значно вище, ніж в судинному руслі.

Висновок. Виявлена динаміка біохімічних показників при нормореактивності організму визначає адекватні та узгоджені за часом і рівнем

зміни регуляторних систем, що забезпечує адаптацію до існуючого запально-деструктивного процесу в пародонті. Моделювання порушеної (гіпер- і гіпо-) реактивності організму призводить до дисбалансу регуляторних систем і розвитку дезадаптаційного сидрому, що проявляється вираженою деструкцією тканин пародонту та відповідною динамікою біохімічних параметрів.

Тому перспективним вважаємо подальше вивчення можливості впливу на показники реактивності організму з наближенням їх до значень при нормореакції організму, що забезпечить оптимальний перебіг патологічного процесу в пародонті та подальшу стійку стабілізацію процесу.

CHEMICAL SCIENCES

REACTION OF ACYLIMINIUM SALTS WITH AMINO ACID ESTERS

Klimko Yurii Evgenovich
PhD, Ass. Prof.
National Technical University of Ukraine
"Kyiv Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky"

Introductions. For the first time, the possibility of N-alkylation of amino acids of acyliminium salts with the formation of appropriate N-alkylamides is shown. Yield acyliminium salts were obtained according to the scheme according to the standard method [1,2].

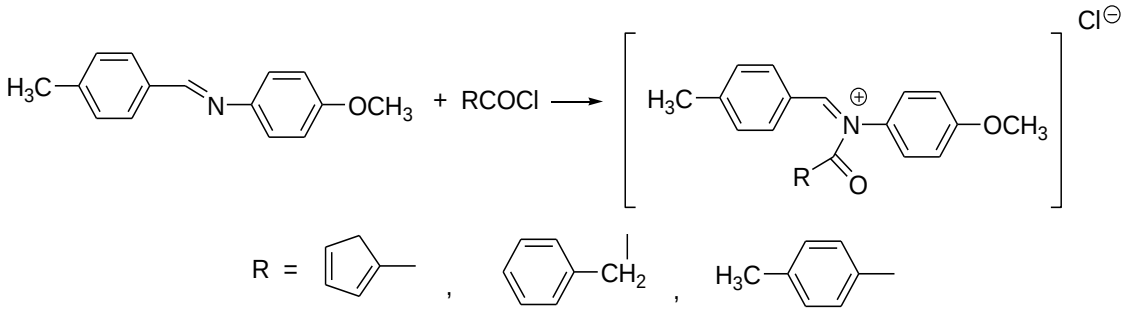

Aim. Development of the method of synthesis of potentially biologically active compounds based on acyliminiun salts and natural amino acids.

Materials and methods. Adamantylglycin was synthesized by method [1]. As arylisotheocyanates, the following reagents of the company Lankaster were used: phenylisothioate, p-chlorophenilisothioate, 2- naphthylisothioate. Studies of NMR ^{1}H spectra were performed on the JEOL spectrometer (90 MHz) in CDCL3, chemical shifts were measured in δ -shift. Chromatomass spectra are measured on the Hewlett-Packard 5890-II device with a detector MSD 59771A (capillary 30 m, HP-1, 100-250 ^{o}C, 10° / min).

Results and discussion. Synthesis was carried out by boiling reagents in

dichloromethane in the presence of triethylamine.

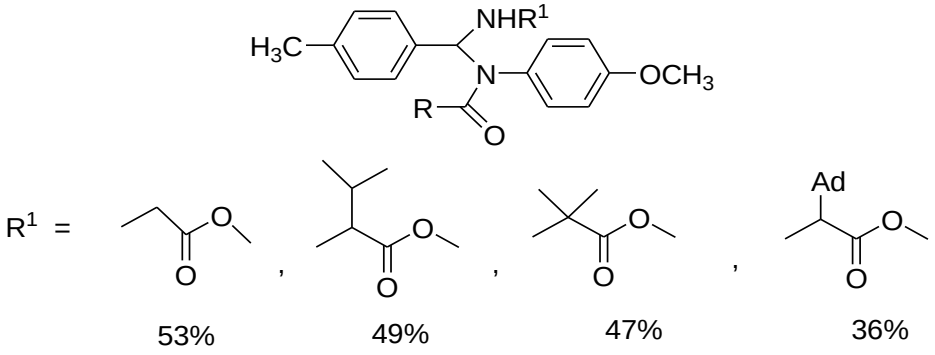

Yield for the corresponding esters are indicated in the scheme. A wide range of diverse radicals. As in the amino acid, and in acylating components leads to a large number of compounds with possible physiological activity. All synthesized substances were identified by spectroscopic methods.

Conclusions. A convenient method of synthesis of potentially physiologically active compounds based on natural amino acids has been developed.

REFERENCE.

1. Bohme H., Hartke K.// Chem. Ber.-1963.-96, №2-S.600-603.

2. Драч Б.С., Броварец В.С., Смолий О.Б.//Синтезы азотсодержащих гетероциклических соединений на основе амидоалкилирующих агентов/ Киев.: Наукова думка, 1992.- 174 С.

SYNTHESIS AND EPOXIDATION OF 2- (1- AND 2-CYCLOPENTENYL) -5-METHYLTHIOPHENES

Pisanenko Dmitrii Antonovich
PhD, Associated Professor
Klimko Yurii Evgenievich
PhD, Senior Lecturer
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,
Kyiv, Ukraine

Introduction. Thiophene derivatives are used in the production of pharmaceuticals (for example, antihistamine combatrin, modified antibiotics cephalothin and cephaloridin) and various dyes. The development of new preparative methods for the preparation of thiophene derivatives using available reagents is therefore quite urgent. This problem can be solved by cycloalkenylthiophenes, the conversion of which, for example, during epoxidation, leads to a number of oxygen-containing thiophene derivatives.

Purpose. The aim of this work is the synthesis of 2- (1- and 2-cyclopentenyl) -thiophenes, the epoxidation of which can be used to obtain starting materials for the synthesis of a number of pharmaceuticals.

Materials and methods. NMR spectra were recorded on a JEOL spectrometer (90 MHz) in CDCl3, chemical shifts were measured on the δ-scale, TLC was performed on silica gel-60. The GC / MS analyzes were performed on an HP5890 GC with HP5971A mass selective detector.

For the experiments, reagents of chemically pure grade were used, 1.3-cyclopentadiene was obtained by depolymerization of technical dicyclopentadiene.

Results and discussion. The synthesis of 2- (1-cyclopentenyl) -5-methylthiophene (1) was carried out by dehydration of 1- (5-methyl-2-thienyl) -1-cyclopentanol obtained by the Grignard reaction from (5-methyl-2-thienyl) magnesium iodide and cyclopentanone by known methods (yield 80%). The structure of this product was confirmed by 1H NMR spectra and is shown in Fig. 1:

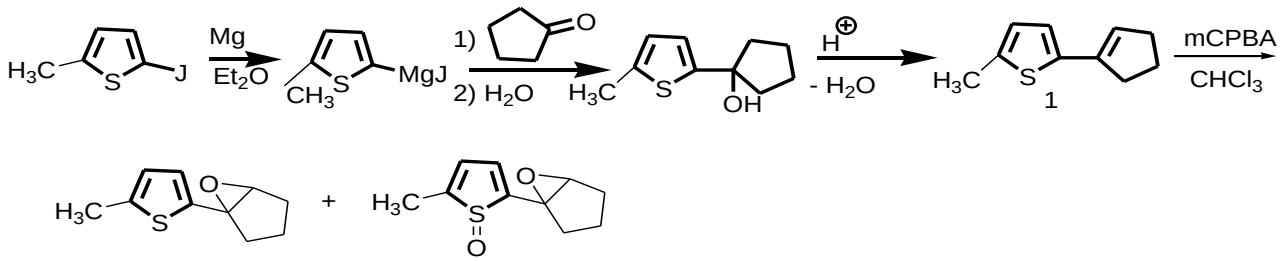

Figure 1

For the synthesis of 2- (2-cyclopentenyl) -5-methylthiophene (2), a mixture of the required amounts of 2-methylthiophene, 85% H3PO4 as a catalyst and CHCl3 as a solvent was placed in a reactor, then at 20°C and stirring, a mixture of 0.1 mol 1.3 -cyclopentadiene and 0.1 mol of 2-methylthiophene in CHCl3 for 2.5 h. After adding the calculated amounts of 1.3-cyclopentadiene, the mixture was stirred for another 1.5 h. After that, the reaction mixture was poured into 10% NaOH, the organic layer was separated, dried with Na2SO4, and the solvent was distilled off. The residue was fractionated to give 2- (2-cyclopentenyl) -5-methylthiophene (2) (67% yield). The composition and structure of the product (2) were determined using gas chromatography-mass spectrometry and PMR-spectrometry (Fig.2):

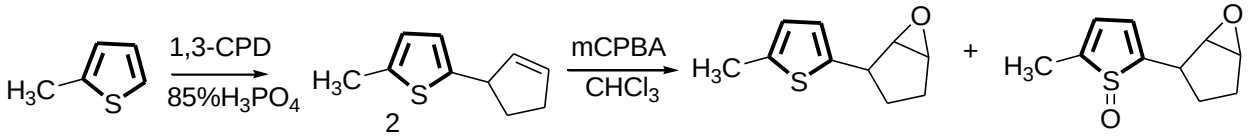

Figure 2

Epoxidation of 2-cyclopentenyl-5-methylthiophenes (1-2) was carried out as follows: a solution of m-chloroperbenzoic acid (mCNBA) in CH2Cl2 was added dropwise to a solution of these compounds in CH2Cl2 at 0 ° C for 2 h and left for 12 h. Then the precipitate of m-chlorobenzoic acid was filtered off, the filtrate was washed with 10% Na2SO3, 5% NaOH and water, dried with Na2SO4, and the solvent was distilled off in vacuum. The residue was analyzed by chromatography-mass spectrometry and TLC on silica gel-60, separating the epoxidation products using column chromatography on this silica gel (Figures 1 and 2).

Conclusions. Oxygen-containing derivatives of 2-methylthiophene can be obtained by epoxidation of available 2-cyclopentenyl-5-methylthiophenes, followed by transformation of the resulting epoxides.

ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ СІЛЬ-СОЛЬВАТНИХ СИСТЕМ НА ОСНОВІ ЛУЖНИХ МЕТАЛІВ

Мустяца Олег Никифорович
к.х.н., професор,
Національний транспортний університет
м. Київ, Україна

Вступ. Незважаючи на перспективність тіоціанатних сіль-сольватних систем для використання їх в якості електролітних і реакційних середовищ у різних їх варіантах, системного дослідження щодо залежності їх фізико – хімічних параметрів від співвідношення компонентів (сіль-розчинник) і температури не проводилося.

Метою роботи було визначення методами електропровідності і візуально-термічного аналізу із застосуванням приладу „БОЕЦІУС” конкретних концентраційних меж утворення тіоціанатами лужних металів (NaSCN, KSCN, CsSCN) розчинів в диметилсульфоні [$(CH_3)_2SO_2$] - (DMS), а також дослідження їх фізико – хімічної поведінки в залежності від температури і складу. Солі отримували перекристалізацією реактивів кваліфікації „чда” з водних розчинів. DMS мав кваліфікацію „хч”.

Результати і обговорення. Попередньо встановлено, що при температурі близько 110 °С електропровідність (æ) DMS стрибком збільшується і в рідкому стані в межах досліджуваних температур вона лінійно змінюється, маючи позитивний температурний коефіцієнт (æ змінюється в межах $(2 - 3)\cdot10^{-4}$ См/см). Відсутність гістерезису в значеннях æ в процесах нагрівання і охолодження, свідчить про стабільний хімічний склад речовини і відсутність здатності до переохолодження.

Система NaSCN – DMS. Вивчена питома електропровідність 9 зразків цієї системи в межах концентраційного співвідношення (мол. %): 0, 10, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100 % DMS при температурах від кімнатної до 350 °С.

За даними зміни æ при переході суміші речовин з рідкого гомогенного в

гетерогенний стан, а також за допомогою безпосереднього визначення температур фазових переходів з використанням приладу „БОЕЦІУС” побудована лінія ліквідусу для системи NaSCN - DMS (див. рис. 1).

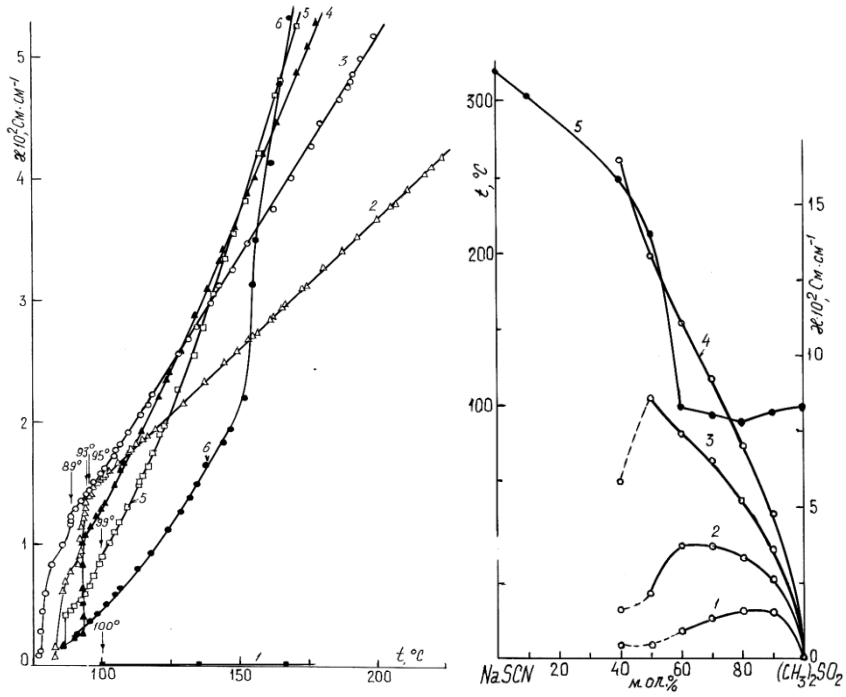

а *б*

Рис. 1. Політерми (*а*) і ізотерми æ (1 - 4) (*б*) системи NaSCN – DMS в співставленні із лінією ліквідусу (5): *а*) 1- для розплаву DMS; 2 - 10; 3 – 20; 4 – 30; 5 – 40; 6 – 50 мол. % NaSCN.

***б*) 1- для 100; 2 – 150; 3 – 200; 4 – 250 °C.**

На рис. 1, *а* представлено політерми æ, що характеризують температурну залежність. Для усіх зразків æ зростає з підвищенням температури майже за лінійною залежністю. Із збільшенням вмісту тіоціанату натрію суттєво зростає і величина температурного коефіцієнта електропровідності. Ізотерми æ (рис. 1, *б*) в співставленні із лінією ліквідусу найбільш чітко демонструють взаємний вплив вихідних речовин на властивості суміші. Зовнішній вигляд ізотерми æ свідчить про хімічну взаємодію речовин в розплавленому стані з утворенням в залежності від температури сольватів тіоціанату натрію різного складу. При 100 °C на ізотермі фіксується максимум в рідкому стані, що відповідає співвідношенню компонентів, який можна описати хімічною формулою: NaSCN·9DMS [0,1NaSCN – 0,9DMS], а також мінімум при еквімольному

співвідношенні компонентів – NaSCN·DMS. При температурі 150 °С (в межах тих концентрацій і температур, що було досліджено) спостерігається максимум, що відповідає NaSCN·1,5DMS і мінімум при співвідношенні 3NaSCN·2DMS. Відносний максимум при 200 °С на ізотермі відповідає еквімольному складу речовин – NaSCN·DMS, який є найбільш електропровідний за даних умов (æ = $8 \cdot 10^{-2}$ См/см). При найбільш високих температурах на ізотермах не фіксується особливих точок; залежність æ – f (складу) має S – подібний вигляд. Виходячи з фізико – хімічного дослідження системи тіоціанат натрію – диметилсульфон, слід зробити висновки: - характер лінії ліквідусу псевдо подвійної системи свідчить про суттєву фізико – хімічну взаємодію між компонентами, і є подібним діаграмам стану двокомпонентних систем, в яких утворюється сполука, що інконгруентно плавиться. На лінії ліквідусу фіксуються дві визначні точки – перша, що відповідає евтектичному складу [NaSCN·4DMS] і температурі 89 °С, а друга - NaSCN·1,5DMS і 99 °С, після чого спостерігається стрибкоподібне зростання температури. Останнє пояснюється тим , що, не досягаючи температури плавлення (вище за 99 °С), сполука, яка відповідає еквімольному складу – NaSCN·DMS, розкладається, утворюючи розплав і кристали тіоціанату натрію; найбільшу увагу, з нашої точки зору, слід звернути на матеріали системи, що відповідають концентраційному співвідношенню компонентів: 60 – 90 мол. % DMS; для них спостерігається $T_{пл}$ < за 100 °С і значний температурний інтервал стійкого стану матеріалів цих складів в розплаві; крім того, електропровідність зразків за своїми величинами (1,0 – 12,0)$\cdot 10^{-2}$ См/см – суттєво вища за ті, що мають існуючі електролітичні композиції в аналогічних температурних умовах; питома електропровідність для всіх зразків системи відповідає іонному характеру як за величинами, так і за своєю температурною залежністю.

Система KSCN – DMS. Досліджено 11 зразків системи, що вміщують мол. % від 0 до 100 % KSCN, через кожні 10 % (див. рис.2).

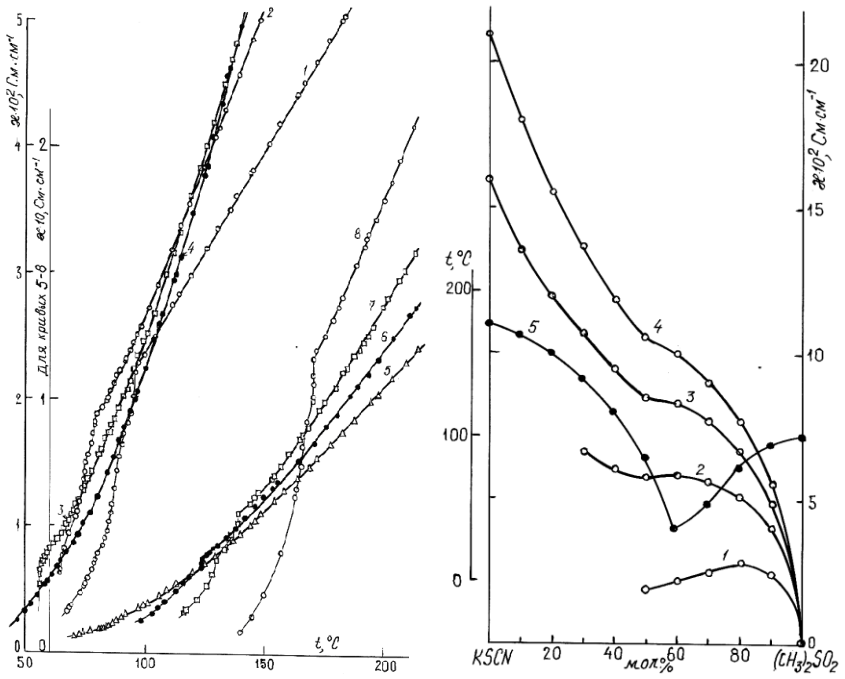

а *б*

Рис. 2. Політерми (*а*) і ізотерми æ (1 - 4) (*б*) системи KSCN – DMS в співставленні із лінією ліквідусу (5): *а*) 1 - 10; 2 - 20; 3 – 30; 4 – 40; 5 – 50; 6 – 60; 7 – 70; 8 – 90 мол. % KSCN. *б*) 1- для 100; 2 – 150; 3 – 180; 4 – 200 С.

На відміну від попередньої, основний компонент цієї системи – тіоціанат калію – має температуру топлення майже в 1,8 раз нижчу $T_{пл}$ NaSCN. Це призводить до того, що зразки досліджуваної системи більш легкоплавкі і температури їх плавлення, що обмежуються лінією ліквідусу, знаходяться в межах 38 – 180 °С.

Характер лінії ліквідусу – евтектичний. Лінія ліквідусу побудована, як в попередньому випадку, виходячи з даних електропровідності при переході зразків системи з рідкого гомогенного стану в гетерогенний, а також з використанням візуально – термічних досліджень на приладі „БОЕЦІУС”. На залежностях æ – f(t) в цих місцях з’являються злами, або ж стрибкові зміни в значеннях електропровідності. Краще за все такі зміни можна спостерігати на рис. 2, *а*, де наведені політерми електропровідності.

Електропровідність для всіх зразків має позитивний температурний коефіцієнт і, в основному, лінійний характер її зміни. Однак, для зразків, що вміщують 50 і більше мол. % KSCN, функція електропровідність – температура

набуває вигляду, особливо на перших десятках градусів після плавлення, близький до експоненти. Останнє може бути обумовлене накладанням на транспорт струму наявних іонів процесу електролітичної дисоціації, ступінь якої зростає з підвищенням температури, що і призводить до змін характеру залежності. Величини питомої електропровідності вищі, ніж для зразків системи NaSCN - DMS, і становлять, наприклад, для зразка із 70 мол. % KSCN – $0,75 \cdot 10^{-1}$ См/см при 138 °С і $3,33 \cdot 10^{-1}$ См/см при 254 °С.

Концентраційна залежність електропровідності наведена на рис. 2, *б* в співставленні її з лінією ліквідусу. При 100 °С на ізотермі 1 спостерігається максимум, що відповідає співвідношенню компонентів 0,2KSCN і 0,8DMS і може бути описаний формулою KSCN·4DMS. З підвищенням температури цей максимум зменшується у бік зростання концентрації KSCN і для температур вище за 180 °С він зовсім зникає. Ізотерми набувають S – подібний вигляд.

Суттєві величини питомої електропровідності, низькі температури плавлення, а точніше широкі температурні межі стійкого стану існування розплавів зразків системи, роблять матеріали KSCN - DMS привабливим для подальшого їх дослідження з метою розширення температурних меж гомогенності у низькотемпературний бік. Цього можна досягнути, використовуючи для розробки електролітів евтектичну суміш системи KSCN – NaSCN, крім того, продовжити пошук розчинників, які б мали вищу питому електропровідність і нижчу температуру топлення. Це є метою подальших наукових досліджень у напрямку синтезу електролітних композицій для низько- та середньо температурних ХДС високої потужності.

Система CsSCN – DMS. Досліджено 11 зразків системи, що вміщують мол. % від 0 до 100 % CsSCN, через кожні 10 % у межах 70-280 °С. Температурна залежність æ наведена на рис. 3, з якого видно, що індивідуальний тіоціанат цезію має найбільшу питому електропровідність, яка у розплавленому стані лінійно зростає в межах 215-260 °С від 0,165 до 0,243 См/см, що свідчить про іонний характер провідності. При переході з розплавленого стану (215 °С) у твердий æ стрибком зменшується,

підтверджуючи кристалічну будову CsSCN. Стрибок $æ_р^{215}/æ_т^{215}$ = 0,163/0,013=12,5. Збільшення вмісту DMS у системі призводить до закономірного зменшення æ в системі CsSCN - DMS.

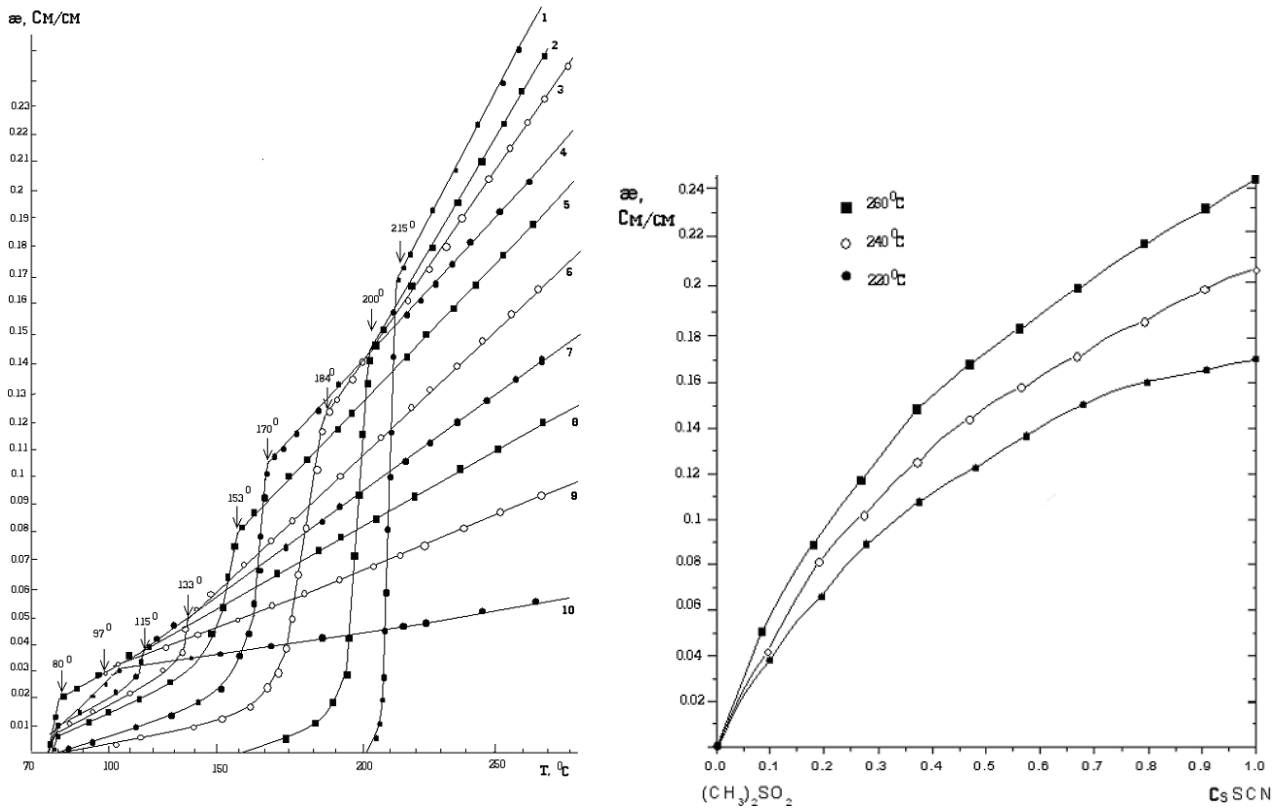

а *б*

Рис. 3. Політерми (а) і ізотерми (б) æ системи CsSCN - DMS: 1-для CsSCN, 2-10, 3-20, 4-30, 5-40, 6 -50, 7-60, 8-70, 9-80, 10-90 мол. % DMS.

Політерми віялом розходяться в межах кута, що утворений політермами æ розплавів CsSCN і DMS (рис. 3, *а*). Найкраще вплив співвідношення компонентів на фізико-хімічні властивості системи спостерігається на рис. 3, *б*, на якому зображені ізотерми æ. Зростання концентрації розчинника DMS в системі на однакову величину спочатку призводить до відносно повільного (до 20 мол. %), потім більш різкого (до 70 мол. %) падіння æ в системі. Введення розчинника веде до пониження температур кристалізації зразків системи. Мінімум на кривій ліквідусу відповідає температурі 80 °С і складу 0,7DMS - 0,3CsSCN (рис. 4). Подальше збільшення концентрації розчинника призводить до підвищення температур переходу зразків системи із розплавленого гомогенного у гетерофазний стан.

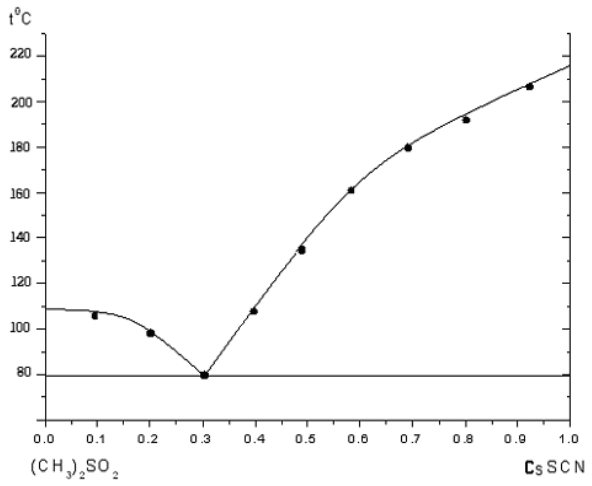

Рис. 4. Лінія ліквідусу системи CsSCN – DMS.

Відсутність на ізотермах æ екстремальних точок свідчить про відсутність суттєвої сольватаційної взаємодії між катіонами металу і молекулами розчинника. Це зрозуміло, враховуючи найбільший іонний радіус цезію, а відповідно, і найменшу поляризаційну здатність даних катіонів. Політерми æ, крім всього, показують як із кристалічного (CsSCN інд.) зразки системи набувають із збільшенням у системі концентрації розчинника властивостей, наближених до аморфного стану. Про це свідчать величини стрибків æ при переході із розплавленого гомогенного у гетерофазний стан.

Висновки. Системно досліджено питому електропровідність розплавів систем тіоціанат лужного металу – DMS, що в залежності від складу і температури змінюється в межах 10^{-4} – 10^{-1} См/см. Побудовано лінії ліквідусу зазначених систем. Встановлено іонний характер провідності сіль-сольватних розплавів тіоціанат лужного металу – DMS.

Результати роботи можуть бути покладено в основу розробки перезаряджуваного літієвого джерела струму для енергопостачання геофізичної апаратури у скважинах глибинного буріння, а також використано при доборі нових сольових композицій при термообробці фоторезистивних покрить друкованих плат.

TECHNICAL SCIENCES

STUDY OF THE BEHAVIOR OF TEPHROITE AND RHODONITE IN THE $MnO\text{-}SiO_2$ SYSTEM BY DIFFERENTIAL SCANNING CALORIMETRY

Ruban Artem
Ph.D.
National metallurgical academy of Ukraine,
Gagarina avenue, 4, Dnipro, 49600, Ukraine.

Introduction. The quality of the manganese ferroalloys produced depends on the rational composition of the slag melt. This slag on 70-90% is consists from manganese and silicon oxides. In electric steelmaking processes, the slag ratio does not exceed 0.2 for smelting most ferroalloys (except for ferrosilicon). However, the slag ratio is 1.2–1.4 when producing ferrosilicon manganese, and 2.5–3.0 when producing medium-carbon ferromanganese and metallic manganese [1, 2]. Therefore, the interaction between manganese oxides and silicon oxides is key for the study of the physicochemical processes of manganese raw material enrichment and agglomeration thereof, as well as for the production of manganese alloys.

Aim. The aim is to study the behavior of manganese orthosilicate and metasilicate, as well as the eutectic between them during heating and cooling in order to clarify a phase diagram structure of the $MnO\text{-}SiO_2$ system.

Materials and Methods. In order to clarify the above features, we have studied the behavior of manganese orthosilicate and manganese metasilicate as well as the eutectic between them during heating and cooling using differential scanning calorimetry [3]. The object of the study was represented by the samples with the composition corresponding to that of $MnSiO_3$ rhodonite, Mn_2SiO_4 + $MnSiO_3$ tephroite with rhodonite, and the eutectic located between them. Differential scanning calorimetry (DSC) is used to determine phase transition temperatures, as well as the

temperatures of melting and crystallization for individual compounds and mixtures thereof. At that, as opposed to differential thermal analysis (DTA), the possibilities, accuracy, reproducibility of results, experimental data processing and interpretation thereof, as well as phase identification are much more reliable [3].

The studies were carried out on a DSC module to measure the local differential temperature of the cell. The apparatus (which is differential in design) operated in the mode of temperature sheath scanning. The operating temperature range is 400–2080°C, the possible heating rate ranges from 5 to 100 °C/min. The calibration coefficient of the apparatus is 20 μV/mW with a relative error of ± 0.5%, and it does not depend on the sample mass. Noise level is ± 0.5 μV.

Results and discussion. Analysis of the reported data on the equilibrium state diagram of the $MnO\text{-}SiO_2$ system indicated not only the difference between the temperatures of eutectic and peritectic melting, but also demonstrated a fundamental discrepancy in the nature of melting. Moreover, the diagram does not show the polymorphic transformation of rhodonite [2, 4-10].

The inhomogeneous melting and crystallization indicate a gradual transition of the liquid structure into that of the crystalline state. Having a composition corresponding to tephroite, the melt consists of microclusters of the crystalline tephroite type, and its crystallization and melting are followed by ordering and disordering in the liquid. This phenomenon is clearly visible near the melting point on DSC diagrams. After ordering in the liquid during crystallization, there can be observed a rigidly vertical peak that corresponds to the crystallization of a chemical compound. The smooth pattern of the eutectic crystallization is caused by the additional formation of rhodonite and tephroite from the liquid due to the redistribution of silica, since at eutectic melting, rhodonite is decomposed according to the reaction:

$Mn_2SiO_4 + Mn_5Si_5O_{15solid} \rightarrow 2\{2Mn^{2+} + [SiO_4]^{4-}\}_{liquid} + \{3Mn^{2+} + [Si_4O_{11}]^{6-}\}_{liquid}$, (3) i.e. new clusters appear on the basis of $[SiO_4]^{4-}$ and $[Si_4O_{11}]^{6-}$ silicon–oxygen motifs.

Transformations in a sample corresponding to rhodonite in composition are

stepwise. At the temperature of peritectic transformation (1290 °C), free silica is released followed by the simultaneous formation of a liquid from two clusters:

$Mn_5Si_5O_{15solid} \rightarrow \{2Mn^{2+} + [SiO_4]^{4-}\}_{liquid} + \{3Mn^{2+} + [Si_3O_9]^{6-}\}_{liquid} + SiO_{2solid}$ (4)

Further melting at the liquidus line at the temperature of 1362 °C is accompanied by the transformation of solid tridymite into a cluster:

$(3Mn^{2+} + [Si_3O_9]^{6-})_{liquid} + SiO_{2\ solid} \rightarrow (3Mn^{2+} + [Si_4O_{11}]^{6-})_{liquid}$ (5)

The proposed mechanism of polymorphic transformations in the solid and liquid states during melting and crystallization in the $MnO\text{-}SiO_2$ system is logically interconnected with the concepts on the nature of the chemical bonding of silicon in manganese-silicate melts that we developed in [11-14].

Conclusions.

1. The liquidus temperature of 1361.6 ºC for the mixture that corresponds to rhodonite in composition has been specified.

2. There has been estimated a solidus temperature for incongruent melting of the 54.2% MnO and 45.8% SiO_2 composition that corresponds to rhodonite; this temperature is equal to 1290 ºC, and it almost coincides with the diagram by P.F. Glasser (1291 ºC).

3. The phase diagram of the $MnO\text{-}SiO_2$ system is supplemented by a horizontal line at a temperature of 1164 ºC, reflecting the $\gamma\text{-}MnSiO_3 \leftrightarrow \beta\text{-}MnSiO_3$ polymorphic transformation. It should be noted that this phenomenon is accompanied by a volume change of up to 2%.

4. The obtained data on the liquidus and solidus temperatures of the compounds under study are precisely the same as those of other studies. This fact confirms the high degree of validity of the reflection of the $\gamma\text{-}MnSiO_3 \leftrightarrow \beta\text{-}MnSiO_3$ polymorphic transformation on the phase diagram of the $MnO\text{-}SiO_2$ system.

REFERENCES

1. Gasik M. I. Manganese. – Moskow: Metallurgy, 1992. – 608 p.

2. Current Problems in Metallurgy. Vol. 19, Issue 1 (2016). Scientific news. – Dnipropetrovsk: NMetAU, 2016. – 290 p.

3.Gaud T. Fundamental of DSC: instruments and theory / Comprehensive analytical chemistry – Amsterdam, 1982, v.12, B, P.1155-1157.

4.C.H. Herty, jr., J.E. Conley, M.B. Royer. A Study of High-Manganese Slags in Relation to the Treatment of Low-Grade Manganiferous Ores / Technical Papers #509 // Production of Explosives in U.S.: Department of commerce. 1930. – 824 p.

5.Glasser F.P. The Ternary System CaO-MnO-SiO_2 / O Amer. Ceram. Soc., 1962, v.5, p. 242-248.

6.Slag Atlas. Reference work. Translated from German. – Moskow: Metallurgy, 1985. – 208 p.

7.Zaitsev A.I., Mogutnov B.M. Thermodynamics of Silicate Melts of the CaO-SiO_2 and MnO-SiO_2 System // Modeling of Thermodynamic Properties and Calculation of Phase Equilibria/ Inorganic materials, 1997. – V. 33. – No. 8. – P. 975-984.

8.Berezhnoy A.S. Multicomponent Systems of Oxides / A.S. Berezhnoy. – K.: Naukova dumka, 1970. – 456 p.

9.Belov N.V. Crystal Chemistry of Large-Cation Silicates. – Moskow: Ed. Academy of Sciences of the U.S.S.R. Press, 1961. – 405 p.

10. Chemical Encyclopedia in 5 volumes. Vol. 1. – Moskow: Sovetskaya entsyklopediya. – 1988. – 623 p.

11. Gasik M. I., Gladkikh V.A. The Nature of the Chemical Bond of Silicon in Manganese Minerals and Manganese Silicates // Report of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1995. – No. 9. - C. 60-63.

12. Gladkikh V.A., Gasik M.I. The study of silicon chemical bond in modeled silicate systems and manganese ores using x-ray photoelectron spectroscopy // Energy efficiency and environmental friendliness are the future of the global Ferroalloy industry: Proceedings of the Fourteenth International Ferroalloys Congress INFACON XIV. (May 31-June 4, 2015, Kiev, Ukraine). – V.2. – p. 454-460.

13. Gasik M.I., Gladkikh V.A. The investigation of phosphorus chemical bond in the manganese-ore materials // Energy efficiency and environmental friendliness are the future of the global Ferroalloy industry: Proceedings of the

Fourteenth International Ferroalloys Congress INFACON XIV. (May 31-June 4, 2015, Kiev, Ukraine). – V.2. – p. 470-478.

14. M. Gasik, V. Dashevskii, A. Bizhanov. Ferroalloys. Theory and Practice. Topics in Mining. Metallurgy and Materials Engineering: Springer Nature Switzerland. 2020. 531p. ISBN 978-3-030-5.

УДК 351.86

ББК 68.69

THE US CIVIL-DEFENSE SYSTEM

Stefanovich P.
Stefanovich I.
Department of Occupational
Safety and Environment,
Kyiv National University
of Construction and Architecture,
31 Povitroflotsky Avenue, 03037, Kyiv, Ukraine

Abstract. The article deals with the main principles of the US civil-defense system, its policy, financial system and the role of the military units in civil-defense system.

Introduction. In a case of high developments in this new air-atomic age, the United States can no longer be free from the danger of a sudden devastating attack against the homeland. Civil defense rests upon the principle of self-protection by the individual. The national security structure of the United States becomes complete with the establishment of adequate civil defense.

Policy and responsibility Civil defense is conceived as a system which will depend largely on cooperation between critical target areas and the communities around them. General plans for civil defense must be made with full recognition of the importance of maximum economy in the use of the available supply of men, money, and materials. A system of support from surrounding areas within each State is far more realistic, because it does not call for a tremendous procurement program, or an unusual drain on men, money, and materials. Instead, it provides for the organized use of existing equipment, following the principle that location is more important than quantity. The strategy is to organize for this type of support on a Nation-wide basis.

The strategy as outlined is for use in civil-defense operations after attack. Another strategy affecting designated target areas throughout the Nation relics on

combined and related programs in pre-attack action to reduce materially the magnitude of disaster. With early warning of possible attack, partial evacuation from critical target areas may be considered. With an effective air-raid warning service, the population can take cover in pre-constructed personnel shelters until the danger has passed.

Common responsibility The basic operating responsibility for civil-defense is in the individual and local government. The individual, given all training possible, does what each can for himself in an emergency. The community's civil-defense organization works to meet its own crisis, receiving outside help if its facilities are inadequate, or contributing support to neighboring communities under organized State direction. The Federal Government cannot and should not operate the State and local civil-defense systems by Federal reserves.

Federal responsibility The responsibility of the Federal Government is to establish a national civil-defense plan with accompanying policy, and to issue informational and educational material. The Federal Government will provide courses and facilities for schooling and training, provide coordination of interstate operations, and advise the States concerning the establishment of stockpiles of medical and other supplies needed at the time of disaster. In matters of civil defense, the Federal Government will deal directly with the State, with the governor, and with the civil-defense director.

State responsibility The responsibility of the State government is to provide leadership and supervision in all planning for civil defense, and direction of supporting operations in an emergency. The State is the key operating unit. When one or more divisions are hard hit, the remaining ones are sent in for support-over and above the capabilities of local self-help and mutual aid. The State should participate in interstate planning and operations in collaboration with the Federal Government.

Local responsibility The responsibility of the city or county is to operate its civil-defense system under appropriate ordinances under the guidance of the State, and make such mutual-aid pacts and other arrangements with neighboring communities. Also provide adequate staff and facilities for training, assume its share

of financial responsibility, and participate in the State program of organized mobile support.

The role of military units in civil defense In wartime, the primary mission of the Armed Forces is to prosecute the war against the enemy and to bring hostilities to a successful conclusion as soon as possible. Responsibility for civil-defense planning was assigned to the National Security Resources Board, however, the military assumes certain general responsibilities in active defense phase of the civil-defense program.

The role of the Armed Forces in civil-defense:

a. Guidance to the Federal civil-defense agency as to which areas are most likely to be attacked.

b. Furnishing as much information as possible to the Federal civil-defense agency as to anticipated forms of attack, plus technical advice as to defenses against such attack.

c. Decisions as to effective passive defense measures required as a military necessity and technical requirements for carrying them out (e.g. blackout, dimout, camouflage).

d. Warning of impending attack.

e. Assistance where possible in the event of war-caused disasters, and upon request by proper authority.

f. Disposal of unexploded ordnance (missiles or other delivered weapons with delayed action or faulty mechanism).

g. Technical assistance in training programs for key civil-defense personnel.

Local assistance of a.f. The Armed Forces upon request may assist State and local civil authorities in planning and developing their civil-defense program in accordance with the Federal pattern. But the readiness of the Armed Forces to lend assistance to civil authorities in peace-time disaster cannot be counted on in war-time, because of the necessity to concentrate on their primary mission.

Martial law Application of Martial Law in areas commonly administered by

civil authorities would be a last-resort measure in any civil-defense plan. Martial Law is a means by which the President or a governor may protect the interests and maintain the safety of citizens under emergency conditions. In the case of civil defense, these emergency conditions could be brought by a breakdown of existing local government, or by the military necessity of creating combat or defense zones.

Even under Martial Law, the machinery and personnel of the existing civil government and civil defense organizations should be maintained and utilized to the fullest practicable extent. In event of its disruption through heavy casualties, or destruction, the early reestablishment of civil government and self-rule is a primary objective under Martial Law.

Civil defense finance The financial burden of civil defense should be borne by government at all levels (Federal, State, and local) and there will doubtless be contributions from private sources. The Federal Government must bear a substantial part of cost. The burden cannot be placed wholly on State and local governments, even though the responsibility for organizing and operating the program rests primarily at those levels.

Considerations which call for Federal expenditure are as follows:

1. The civil-defense program should be a national program, not a composite of independent State and local programs.

2. Without Federal expenditure, the costs of civil-defense preparation would fall disproportionately on communities, which are in critical target areas by their importance to war production and transportation.

3. In the interests of national security, the Nation cannot permit any community in a critical target area to fall below minimum standards of civil defense. In the absence of Federal aid, achievement of these minimum standards would depend on the ability and willingness of State and local legislative bodies to provide all necessary funds.

State and local governments however, should recognize that they would also have heavy expenditures in order to establish and operate civil-defense organizations and training programs.

Allocation of financial responsibility

Federal:

1. Establishment of the Federal civil-defense agency, regional officers, and national training centers.

2. Supervision of a Federal educational and information program for State and municipal authorities.

3. Research in protective construction and personnel shelters, and development for standards for critical target areas. Support to States for a portion of the costs of specific protective construction in critical target areas.

4. Support for essential control communication and alert systems and public air-raid warning systems.

State:

1. Establishment of State office and area offices, including full-time State and State-area staffs and directors.

2. Provision for facilities, supplies, materials and equipment for civil-defense.

3. Mobilization of Sate volunteer workers and provision for instructors to train volunteers.

4. Contribution to localities to supplement the Federal share of the cost of specific protective construction and personnel shelters.

Local:

1. Expense of local civil-defense direction and staff, support of auxiliary personnel when and where needed.

2. Use of public facilities such as school buildings, hospitals, welfare and other public service installations, including those needed for the training of local instructors.

3. Provision of supplies, materials and equipment beyond that provided by Federal and state governments.

4. Mobilization and training of volunteer workers.

5. Cost of specific protective construction and personnel shelters over and

above Federal and State contributions.

Conclusions. Thus, it would be more effective of the creation of international defense system for global defense, by interstellar communicational system. It will reduce any sort of an air-raid risks and minimize the possibility of terrorist attacks. If the aim of the society in the XX century was to create a various forms of military activity, then the aim of the XXI century is to prevent the fragile peace.

REFERENCES

1. "UNITED STATES CIVIL DEFENSE" hand manual/ US Government Printing Office, Washington 25 D C /1970.
2. Lawson J; "CIVIL DEFENSE MANUAL" 2021.
3. Bracken.M"DomesticEnemies"www.EnemiesforeignAndDomestic.com
4. Joanne S, Cresson H, Conrad V 1973 CIVIL DEFENSE/ Oak Ridge, Tennessee, US /12.1973.
5. US Civil-defense http:/www.civildefense.com
6. Yoshpe H.B; "the u.s. civil defense program in historical perspective" / Washington, D.C. U.S. 1981.

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРОТЕХНОЛОГІЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Брацлавець Богдан Сергійович
аспірант
Вінницький національний аграрний університет
м. Вінниця, Україна

Вступ. Ключовими факторами підвищення ефективності сільського господарства та вирішення продовольчої проблеми є розробка і поширення сучасних технологій виробництва і вирощування сільськогосподарських культур.

Існують напрямки, що вимагають застосування нових технологій, що дозволить значно підвищити продуктивність світового агросектору, серед яких: підвищення ефективності використання застосовуваних у галузі ресурсів; поліпшення використання зрошуваних земель.

Мета роботи.

Визначення основних тенденції розвитку агротехнологій сільського господарства та застосування новітніх технологій.

Матеріали і методи.

За даними Всесвітньої сільськогосподарської та продовольчої організації (ФАО) для доведення обсягів сільськогосподарського виробництва до рівня, що дозволяє прогодувати все зростаюче населення Землі, потрібно значно збільшити інвестиції в науку, розробку і широке впровадження нових агротехнологій. Про це йдеться у випущеному в вересні 2009 р ФАО доповіді «Технологічний виклик».

За прогнозами ФАО, населення планети зростає і для забезпечення продуктами харчування агровиробництво необхідно збільшувати. Для вирішення даної проблеми необхідно підвищити виробництво ряду основних видів продовольства. Наприклад, щорічне виробництво зерна - на 1 млрд т, м'яса - на 200 млн т.

За експертними даними, в країнах, що розвиваються зрошуване землеробство становить п'яту частину загальної площі ріллі, виробляє 47% продукції рослинництва і майже 60% зернового виробництва, у зв'язку з чим необхідно удосконалювати технології раціонального використання води на зрошення; розширення селекції і насінництва для виведення більш продуктивних сортів сільськогосподарських культур, стійких до посухи і шкідників; застосування інтегрованої системи захисту рослин, що дозволить зменшити застосування пестицидів шляхом використання інших заходів боротьби.

Пестициди застосовуються тільки при перевищенні економічного порогу шкідників, що провокує істотне підвищення інвестицій в сільськогосподарську науку і розвиток. Даний напрямок серед інших заходів є найбільш ефективною формою підтримки сільського господарства. Інвестиції в цю сферу мають високу окупність (30-75%) і довгострокову вигідність.

Результати і обговорення.

Найважливішою тенденцією в розвитку сільськогосподарської техніки є створення машин, що дозволяють впроваджувати принципово нові технології і завдяки цьому не тільки підвищувати продуктивність праці але і створювати сприятливі умови для розвитку рослин, підвищення врожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тваринництва, скорочення втрат продукції при збиранні в післязбиральний період, забезпечення екологічної безпеки та безпечних умов праці.

Стратегічні цілі і тенденції розвитку агротехнологій і техніки наведені на рис. 1.

Рис. 1. Тенденції розвитку сільськогосподарської техніки

Підвищення продуктивності праці з меншими витратами (табл. 1) можна досягти за рахунок:

• впровадження інтенсивних і високих технологій;

• широкого впровадження багатофункціональних машин, що виконують одночасно до дев'яти операцій (рис. 2.);

• збільшення ширини захвату машин і знарядь (плуги - до 17 корпусів, обприскувачі - до 45 м, машини для внесення мінеральних добрив - до 36-50 м, жатки зернові - до 12 м, бурякозбиральні комбайни - 9 рядків тощо);

• підвищення вантажопідйомності (машини для внесення органіки - до 24 т, причепи - 30 т і більше);

• збільшення місткості бункерів бурякозбиральних комбайнів - до 40 м^3, зернозбиральних - до 12 м^3;

• збільшення числа робочих і транспортних швидкостей до 50-60 км/год;

• застосування нових робочих органів (використання спеціальних конструкційних матеріалів, способів зміцнення, оригінальне конструктивне виконання робочих органів);

• широкого застосування електроніки;

• зростання потужностей двигунів: тракторів - до 441 кВт (600 к.с.), зернозбиральних комбайнів - 431 (586), кормозбиральних - до 735 кВт (1000 к.с.).

Таблиця 1

Продуктивність праці в сільському господарстві

Країна	Кількість зайнятих в сільському господарстві		Об'єми сільгоспвиробництва ВВП країни на одного зайнятого, дол. США
	Всього, тис. чол..	Від чисельності населення країни, %	
Канада	389	1,27	74448
Італія	636	1,1	73146
Іспанія	662	1,54	63212
Фінляндія	120	2,32	57960
Німеччина	715	0,87	46674

Рис. 2. Багатофункціональна сільськогосподарська техніка

Впровадження високоточних технологій дозволить значно збільшити продуктивність і ресурсозбереження полів і ферм. Середня врожайність зернових: в світі - 33,5 ц/га, Великобританії - 68, Німеччині - 70, Франції - 70,

Канаді - 30. Урожайність цукрових буряків (фабричних): в світі - 468 ц/га, в Бельгії - 694, Великобританії - 532, Німеччині - 643, Франції - 822, Канаді - 522.

Врожайність картоплі: в Бельгії - 422 ц / га, Великобританії - 405, Франції - 432, Канаді - 315. Середньодобовий приріст свиней на відгодівлі в високорозвинених країнах - 750-850 г. Надої молока на одну корову в рік: у Великобританії - 7200 кг, Німеччині - 6925, Франції - 6239, Канаді – 7961 [2].

Ресурсозбереження (скорочення витрат на паливо, посівний матеріал, добрива, пестициди тощо) дозволить зменшити витрату насіння в 1,5-2 рази, пестицидів - в 2, палива - до 2,5 рази. При цьому забезпечуються збереження біомаси, зниження втрат зерна при збиранні до 1%, мінеральних добрив на 30-40%, витрат на ремонт техніки в 2 рази (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика ресурсів, використовуваних при екстенсивних і високоточних технологіях

Ресурси	Екстенсивні технології	Високоточні технології
Насіння	1 кг→10-12 кг зерна	1 кг→40-62 кг зерна
Паливо	1 кг→2-3 кг зерна	1 кг→7-9 кг зерна
Добрива	1 ц→2-3 кг зерна	1 ц→10-12 кг зерна
Атмосферні опади	1 мм→3-4 кг зерна	1 мм→10-12 кг зерна

Висновки. У порівнянні з передовими зарубіжними країнами в Україні витрачається більше на одиницю продукції: палива - в 2-2,5 рази, насіння - в 1,5-2, пестицидів - в 2 рази тощо.

УДК 007.52

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ NFC ДЛЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ БЕЗКОНТАКТНИЙ ПЛАТЕЖІВ

Григоренко Світлана Миколаївна,
к.т.н., старший викладач
Гіенко Анастасія Максимівна,
Карпунець Ольга Олександрівна
Студенти
Одеський Національний Політехнічний Університет
м.Одеса, Україна

Анотація. У статті розглядається принцип роботи технології NFC, перевага технології над іншими бездротовими інтерфейсами, практичне використання технології в сучасному світі, пояснюється, що таке NFC-мітки, і як дізнатися чи має ваш смартфон даної технологією.

Ключові слова: NFC, Near Field Communication, NFC-мітки, RFID, ближний безконтактний зв'язок

У сучасному світі виникає питання про комфортній і зручній оплаті, доступі до засобів кожного клієнта банків. Це питання актуальне, в зв'язку з розвитком технологій, таких як бездротових широкосмугових каналів зв'язку, зменшенням розмірів пристроїв, а також доступ до безготівкової оплати товарів. Сьогодні для безготівкового розрахунку, доступу до приміщень і тд. необхідно мати велику кількість «електронних ключів», які представляють собою в більшості випадків смарт-карти, заснованих на пасивних RFID (Radio Frequency IDentification) метках.Ето радіочастотна ідентифікація, є методом визначення об'єктів в автоматичному режимі, використовується радіосигнал, за допомогою якого записується і зчитуються дані, що зберігаються в транспондерах, які визначаються NFC-мітками. Таких смарт-карт, як правило у кожного користувача багато, так як пристрій і архітектура таких карт не дозволяє їх об'єднувати в один корпус і справно працювати. Втрата однієї з

карт вимагає видалення ідентифікатора старої карти, оновлення системи допуску, пере випуск карти, також ввести код нової. Протягом всього процесу пере випуску смарт-карти користувач не матиме доступу до ресурсів карти і додаткових функцій карти.

Безконтактна передача даних NFC створена для того, що б усунути всі незручності, що виникли при використанні смарт-карт, а так само при процесі переоформлення втраченої картки.

Near Field Communication (NFC - ближня безконтактна зв'язок) технологія якісного безпровідного зв'язку ближньої дії, що дозволяє забезпечувати безконтактний обмін даними між пристроями, що знаходяться в межах допустимого відстані.

Технологія NFC дає можливість об'єднати всі смарт карти користувача, забезпечити швидке і комфортне отримання ідентифікаторів для доступу до різних ресурсів, використовуючи один пристрій. NFC забезпечує захист здійснюваних платіжних операцій, підвищує зручність оплати послуг і товарів, банківських переказів. Також технологія дозволяє використовувати ресурси при втраті карти, вирішує проблеми з переоформленням і пере випуском нової карти.

На сьогоднішній день настільки зручна технологія знаходиться всього лише на початковому етапі розвитку, тому вивчення даної тематики не тільки актуально, але ще і має практичну цінність. У цій статті будуть розглядатися такі теми як: опис принципу і механізму роботи технології NFC, технічні характеристики, функції передачі даних про оплату.

Найперші NFC-гаманці були на основі SIM-карти, випускалися банками в партнерстві з операторами мобільного мережі з допустимостью зберігати в додатку карти деяких банків.

Технологія заснована на хмарі з'явилася однією з останніх і відразу стала популярною, так як зручніше для клієнта. Для можливості використовувати послуги досить сучасного смартфона з NFC і додатки з особистим кабінетом банку користувача. Уже не обов'язково у оператора мобільної мережі

змінювати SIM-карту або прошивати телефон для здійснення безконтактної оплати. Для роботи буде потрібно версія старше Android 4.4, на iPhone дана функція працює тільки з Apple Pay.

Рис.1 - Типи NFC гаманців в смартфонах

Принцип роботи NFC побудований на індукції магнітного поля, що діють на рухомі електричні заряди і на тіла, що володіють магнітним моментом в радіусі 10 сантиметрів. У кожному апараті, що підтримує NFC є дві невеликі антени, які знаходяться в межах ближнього радіусу відносно один одного. При зближенні пристроїв утворюється повітряний трансформатор, який являє собою прилад для зміни параметрів струму, при цьому відсутній контакт між складовими частинами. Коротко, - це передача енергії бездротовим способом, через повітря.

Повітряне середовище - поганий провідник струму, тому використання повітряних трансформаторів в якості джерела струму або напруги неефективне. Тому перетворення частоти змінного струму, без значних енергетичних витрат підходить для такої технології як NFC. Мобільні пристрої підходять для передачі струмів різної частоти під час трансляції радіосигналів. Частота роботи - 13,56 МГц, швидкість передачі -212 кбіт / с до 424 кбіт / с. Сигнал піддається амплітудної маніпуляції OOK з різною глибиною 100% або 10% і фазової маніпуляції BPSK.

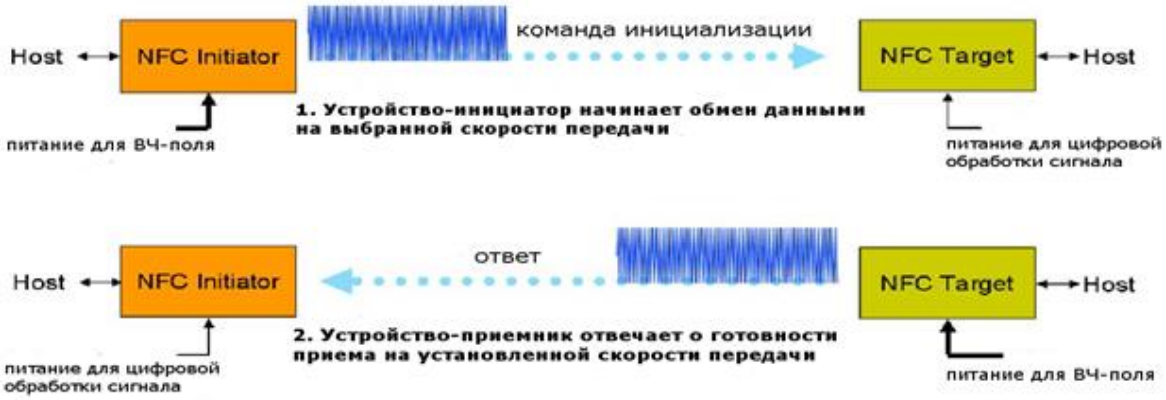

Рис. 2- Принцип работи NFC

Чи підтримує ваш пристрій технологію NFC? Що б дізнатися це потрібно зняти задню кришку пристрою і знайти там характерну напис або наклейку. На деяких устройсвах, такий напис "NearField Communication "нанесена на акумулятор.

Рис. 3 - Приклад розпізнавання технології NFC на пристрої.

Якщо нічого подібного на пристрої немає, то можна зайти в налаштування пристрою, якщо там теж немає нічого про технології NFC, значить ваш пристрій не підтримує цю технологію.

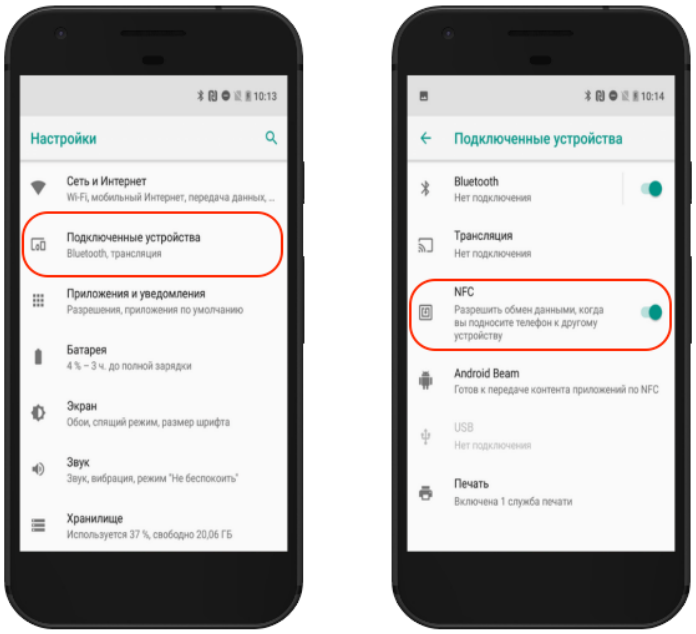

Рис.4 - Приклад розпізнавання технології NFC в пристрої.

Чим корисний NFC-гаманець:

1. У NFC-гаманцях зберігається спеціальний цифровий ідентифікатор, а не номер карти, -тому дані не можна вкрасти.

2. Немає необхідності діставати кошелек- ніхто не дізнається скільки грошей у вас з собою. Досить смартфона, який і так під рукою і який не покаже всьому світу ваше фінансове становище, а значить забезпечить безпеку.

3. Для оплати потрібно вводити PIN-код, це означає, що дані вашої карти надійно захищені від шахраїв.

4. Вам не знадобиться телефон касиру, так що з точки зору гігієни плюс, процес залежить від вас. Не варто бояться, де до цього були гроші, які гроші і від кого тримав в руках касир.

Висновок

Слід зазначити, що NFC-гаманець дуже зручний, так як в сучасному світі майже кожен носить свій телефон в руках, на відміну від гаманця, отже оплатити будь-яку послугу або товар швидше через безготівковий розрахунок за допомогою NFC, так як досить близько 0,1 с і оплата проведена.

За допомогою NFC можна налаштовувати інші бездротові технології. Так, для сполучення двох пристроїв за допомогою NFC піде мало часу, на відміну від підключення їх один до одного через Wi-Fi або Bluetooth займає більше

часу. NFC полегшує обмін інформацією - передати файл з одного смартфона на інший, торкнувшись його своїм смартфоном, або тримаючи телефон в радіусі 10 сантиметрів.

Всі нові моделі смартфонів оснащені функцією NFC, але в Україні ця технологія практично не затребувана. В основному її використовують для оплати послуг і товарів, рідко для швидкого обміну даними. Технологія NFC постійно вдосконалюється і скоро замінить звичні для нас кошти обміну інформацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Що можна зробити з NFC в смартфоні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://hi-news.ru/technology/chto-mozhnosdelat-s-nfc-v-smartfone.html (дата звернення: 05.11.2018).

2. 10 мудрих способів використовувати NFC-мітки [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.iguides.ru/main/os/10_mudrykh_sposobov_ispolzovat_nfc_metki / (дата звернення: 10.11.2018).

3. NFC від «А» до «Я» детально розповідаємо, що таке, і як NFC в телефоні змінить життя кожного [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://securityrussia.com/blog/nfc.html#43 (дата звернення: 13.11.2018).

МОДЕЛЮВАННЯ ПОШИРЕННЯ ЕЛЕКТРОМАГНІТНИХ ПОЛІВ МНОЖИННИХ ДЖЕРЕЛ ВИСОКИХ ЧАСТОТ

Левченко Лариса Олексіївна
д.т.н., доцент, доцент
Коломоєць Іван Михайлович
студент
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського"
м. Київ, Україна

Вступ./Introductions. Джерелами електромагнітних полів є радіотехнічні засоби аеродромів цивільної авіації та мобільного зв'язку. На території розташовані вищезазначені об'єкти. Об'єкти за частотами згідно чинних нормативів поділяються на джерела, для яких визначається напруженість електричного поля (Е – В/м) та щільність потоку енергії (W – мкВт/см^2).

Розглядаються дві закономірності поширення електромагнітних полів через конструкції антен, а саме: в усі боки по колу (або сфері), 360º та у визначений кут (цей кут визначається відповідним коефіцієнтом діаграми спрямованості у вертикальної площини F(θ) та коефіцієнтом діаграми спрямованості у горизонтальній площини F(φ)).

Моделювання поширення електромагнітних випромінювань здійснюється для дуже високих та ультрависоких частот:

- діапазони дуже високих частот 30−300 МГц (ГДР − 6 В/м),
- діапазони ультрависоких частоти 0,3−9 ГГц (ГДР−10, 15, 20 мкВт/см^2).

Мета роботи./Aim. Надання комплексу співвідношень, придатних до автоматизації процесів розрахунків і моделювання поширення електромагнітних полів широкого частотного діапазону.

Материалы и методы./Materials and methods. Для діапазону дуже високих частот розрахунок напруженості електричного поля Е (В/м) здійснюється зі співвідношення:

$$E = \frac{\sqrt{30PG\eta}}{R} KF(\theta)F(\varphi),$$

де E – напруженість електричного поля (В/м) на відстані R (м),

P – напруженість випромінювача (Вт), G – коефіцієнт підсилення антени,

η – коефіцієнт передачі антенно-фідерного тракту,

К – множник впливу землі,

F(θ) – коефіцієнт врахування діаграми спрямованості у вертикальній площині,

F(φ) – коефіцієнт врахування діаграми спрямованості у горизонтальній площині.

Необхідно розрахувати поширення напруженості електричного поля E в залежності від відстані від 0 до 100 м в усі боки на 360º з наданням шкали напруженості електричного поля у кольорі або ізолініями.

Розрахувати розподіл напруженості поля для напруженості випромінювача P: P=25, коефіцієнтів підсилення антени G=8;

P=100, G=31; P=300 Вт, G=31;

η=0,1; К=1,4; R=0,5 м – 100 м, відстань, h=0,5 м.

Необхідно розглянути два варіанти:

- для F(θ)=F(φ)=1 − для 360 º (табл. 1)
- для сектора ±30 º F(θ), F(φ) (табл. 2)

Таблиця 1

Значення коефіцієнту врахування діаграми спрямованості у вертикальній площині

F(θ)	θ, град
1,00	0
0,95	5
0,90	10
0,80	15
0,30	20
0,05	25
0,01	30

Таблица 2

Значення коефіцієнту врахування діаграми спрямованості у горизонтальній площині

F(φ)	φ, град
1,00	0
0,95	5
0,90	10
0,80	15
0,30	20
0,05	25
0,01	30

Для першого варіанту для 360º F(θ)= F(φ)=1 маємо залежність Е від відстані R. Розраховуємо спочатку напруженість електричного поля для P=25, потім P=100, потім P=300.

Для другого варіанту для сектора ±30º F(θ), F(φ) спочатку вважаємо F(θ)=1 і розраховуємо напруженість електричного поля Е для F(φ) від 0 до 30 градусів. Потім навпаки F(φ)=1 розраховуємо Е для F(θ) від 0 до 30 градусів. А потім спільно.

Розрахунок поширення електромагнітних випромінювань для ультрависоких частот, 0,3−9 ГГц, ГДР−10, 15, 20 мкВт/см^2 здійснюється зі співвідношення:

$$W = \frac{8PGKF^2(\theta)\eta}{R^2},$$

де W – щільність потоку енергії випромінювання на відстані R (м),

P – напруженість випромінювача (Вт),

G – коефіцієнт підсилення антени,

η – коефіцієнт передачі антенно-фідерного тракту,

К – множник впливу землі,

$F^2(\theta)$ – множник нормованої діаграми спрямованості у напрямку об’єкта опромінення.

Необхідно розрахувати щільність потоку енергії для:

- P=8, G=32;

- P=32, G=32;

- P=100, G=8;

- P=1000, G=8;

K=1,4; η=1.

Для відстані R=0,5 м – 100м, h=0,5 м.

Необхідно розглянути два варіанти:

- для $F^2(\theta)=1$ на 360º,
- для сектора ±10 º F2(θ) (табл.3)

Таблица 3

Значення множника нормованої діаграми спрямованості у напрямку об'єкта опромінення

F(θ)	θ, град
1,00	0
0,95	1
0,90	2
0,75	3
0,55	4
0,45	5
0,25	6
0,15	7
0,05	8
0,03	9
0,01	10

Результати і обговорення./Results and discussion. Результатом роботи є побудова математичних моделей, які дозволять враховувати особливості просторових поширень електромагнітних полів.

Выводы./Conclusions. Обґрунтовано, що розрахунковий апарат для моделювання поширення електричних, електромагнітних та магнітних полів зі спрощеннями, прийнятними для оцінювання електромагнітної обстановки на визначених площах та територіях, повинен бути зручним для автоматизації обчислень та здійснення оптимізації розміщення електричного, електротехнічного та електронного обладнання.

Показано, що більшість локальних джерел електромагнітних полів є

джерелами з дипольною та дипольно-квадрупольною структурами електричних та магнітних полів. Для оцінювання їх рівнів застосовуються співвідношення, подібні для розрахунку електричних та магнітних диполів або рівняння Гауса для скалярного потенціалу (дипольно-квадрупольних джерел).

Для визначення поширення електромагнітних полів дуже високих та ультрависоких частот доцільно адаптувати співвідношення, які застосовуються для розрахунків рівнів випромінювання радіолокаційного обладнання цивільної авіації. За наявності даних про потужність коефіцієнта підсилення та коефіцієнта передачі у антенно-фідерному тракті, діаграм спрямованості випромінювачів можна з прийнятною похибкою розрахувати розподіл рівнів електромагнітних полів усіх поширених джерел.

ОБУЧЕНИЕ МОДЕЛИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ВЕБ ОКРУЖЕНИИ

Назаров Алексей Сергеевич
доц. каф. ПИ
Гринько Константин Алексеевич
Студент
Харьковский Национальный
Университет Радиоелектроники
г. Харьков, Украина

Введение./Introductions. Искусственный интеллект (ИИ) - это интеллект, демонстрируемый машинами, в отличие от естественного интеллекта, проявляемого людьми и животными, который включает сознание и эмоциональность.

Благодаря совершенствующимся технологиям ИИ начинает проникать практически в каждую область и веб разработка, в этом плане, не стала исключением. Недавно благодаря новейшим технологиям Google был изобретен Tenserflow.js. TensorFlow.js - библиотека для машинного обучения на JavaScript. Она позволяет развертывать, обучать и использовать искуственный интелект в веб-браузере клиента.

Цель работы./Aim. Целью работы являеться тестирование и обучение модели исксуственного интелекта в веб-окружении с помошью Tenserflow.js.

Материалы и методы./Materials and methods. Для работы с елементами браузера была выбрана библиотека React.js, которая позволит создать переиспользуемые компоненты для более удобной работы и возможности расширения функционала в будующем.

Так же будет использован датасет предоставляемый Google который содержит в себе такие данные как наименование марки машины, её потребление топлива, мощность, вес, дата выпуска, место выпуска и километраж. Для визуализации данных будет использована библиотека tfvjs, которая позволит отображать данные в виде графиков и наблюдать за

процессом тренировки искуственного интелекта. Сама же модель будет обучаться при помощи библиотеки Tenserflow.js.Из всех данных датасета нас интересуют только мощность и потребление топлива. Для визаулизации эти данных был создан график на (рис. 1). В нем мощнсть представленна на координате x, а потребление топилва на координате y.

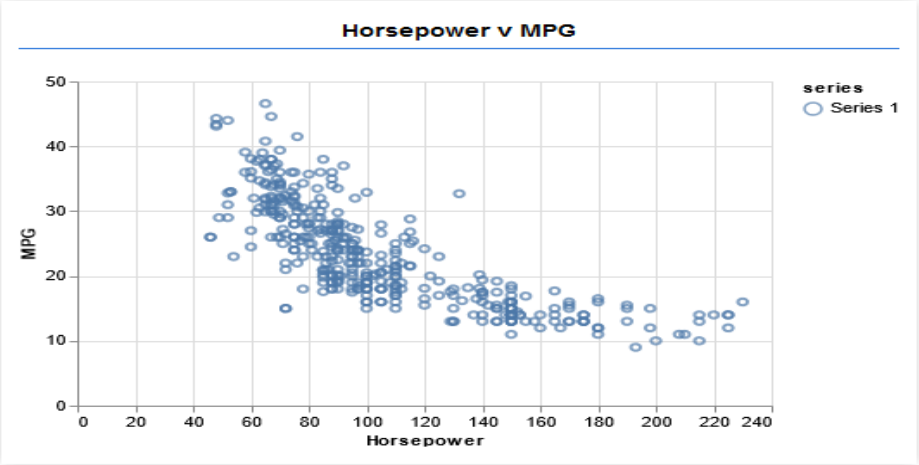

Рис. 1 Распределение данных

Наша модель будет учиться предсказывать потребление топлива по полученной от пользователя мощности. Опишем модель типа “sequential” и применим к данным такие бест парктисы как шафлинг и нормализация (рис. 2).

Также сами данные были конвертированны в тензоры(масивы) входящих данных (мощности) и лейблов (потребления топлива).

```
convertToTensor() {

  return tf.tidy(() => {
    tf.util.shuffle(this.data);

    const inputs = this.data.map((d) => d.horsepower);
    const labels = this.data.map((d) => d.mpg);

    const inputTensor = tf.tensor2d(inputs, [inputs.length, 1]);
    const labelTensor = tf.tensor2d(labels, [labels.length, 1]);

    const inputMax = inputTensor.max();
    const inputMin = inputTensor.min();
    const labelMax = labelTensor.max();
    const labelMin = labelTensor.min();

    const normalizedInputs =
inputTensor.sub(inputMin).div(inputMax.sub(inputMin));
    const normalizedLabels =
labelTensor.sub(labelMin).div(labelMax.sub(labelMin));

    this.tensorData = {
      inputs: normalizedInputs,
      labels: normalizedLabels,
      inputMax,
      inputMin,
      labelMax,
      labelMin,
    };
  });
}
```

Рис. 2 – Подготовка данных

Теперь когда наша модель описана, а данные прдеставленны в виде тензоров, мы можем начать тренировать модель.

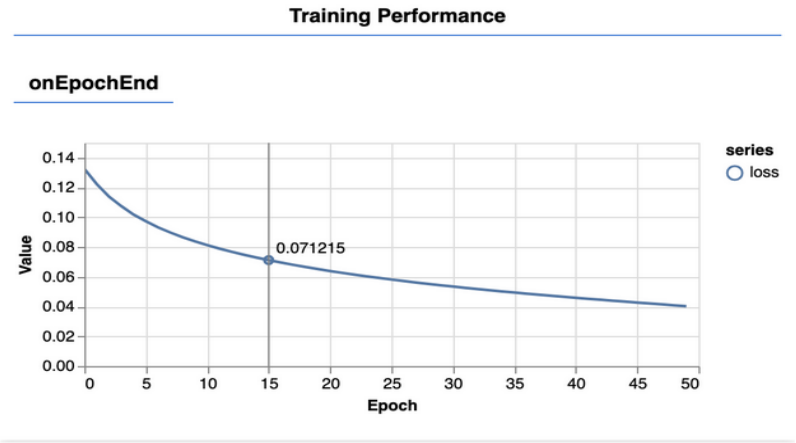

Рис. 3 Прогресс обучения модели

Благодря библиотеке tfvjs мы так же можем наблюдать за прогрессом во время тренировки модели (рис. 3). На выходе получаем обученую модель способную предсказывать потребление топлива по указанной мощности машины.

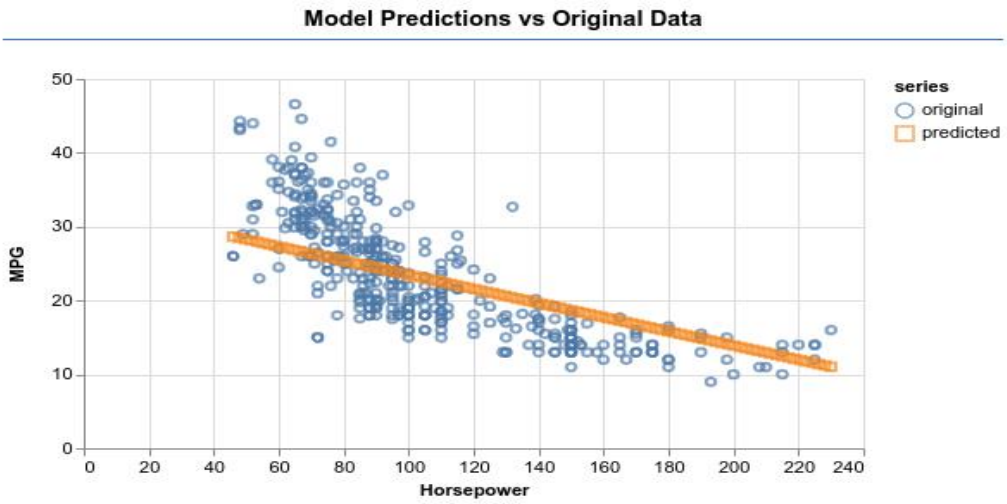

Рис. 4 – Предсказания модели

Для проверки модели был сгенерирован набор данных от низких то высоких мощностей. Это можно увидеть на таблице сравнения полученных и предсказзаных данных(рис. 4)

Результаты и обсуждение./Results and discussion. В конечном результате мы получили модель целиком и полностью обученную в веб окружении. Данный пороцесс оказался весьма трудоемким для процессора

(Intel Core i5-10400F). Не смотря на это возможность обучать и использовать модели искуственного интелекта в браузере пользователя могут открыть невероятное количество новых возможностей, а также уменьшить расходы для применения искуственного интелекта в бизнесах, поскольку ранне необходимо было иметь так же и серверную часть отвественную за обучение и взаимодействие с искуственным интелектом.

Выводы./Conclusions. Направление искусственного интеллекта стремительно развивается, а вместе с ним и возможные области, в которых он может быть применён. На данный момент технология позволяющая обучать и использовать искусственный интеллект находиться в ранней стадии развития. Обучение модели требует приличного количества ресурсов со стороны клиента. Так же она имеет не малое количество ограничений, как например максимальный размер модели в 25 Мегабайт.

Несмотря на все это потенциал данной технологии превышает все его минусы, поскольку она позволяет интегрировать искусственный интеллект в веб и понижает потенциальные расходы на его разработку и интеграцию для бизнесов.

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ КОМУТАЦІЙНИХ АПАРАТІВ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ АКТИВНИХ РОЗПОДІЛЬНИХ МЕРЕЖ

Попов Володимир Андрійович,
д.т.н., професор
Яценко Дмитро Валерійович,
Аданіков Олександр Володимирович
Аспіранти
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського"
Онуфрей Владислав Олександрович
Державний експерт
Міністерство енергетики України
м. Київ, Україна

Вступ. Традиційно задача вибору місця розмикання розподільної мережі вирішувалась шляхом вибору оптимальної топології мережі двічі на рік, відповідно, для характерних графіків навантажень осінньо-зимового та весняно-літнього сезонів. Даний захід є основних методом зі зниження технічних втрат електричної енергії (ЕЕ) в електричній мережі 6-10 кВ. Зараз вирішення даного завдання ускладнюється через широке використання джерел розподіленої генерації (ДРГ) у мережах даного типу, що суттєво впливає на стабільність графіків навантажень не тільки в межах певного сезону, а навіть в продовж окремих їх діб.

Тому постає необхідність більш ефективного керування режимами розподільних мереж з урахуванням особливостей роботи ДРГ, зокрема, за рахунок використання сучасних дистанційно-керованих комутаційних апаратів (КА).

Мета роботи полягає в створенні алгоритму визначення раціональних місць розміщення та умов використання вимикачів з дистанційним керуванням на підставі розробленої адаптивної моделі прогнозування електричного навантаження для можливості формування ефективних режимів роботи

розподільних мереж [1].

Матеріали та методи. Формування активних розподільних мереж згідно концепції Smart Grid пердбачає широку атоматизації процесів передачі та розподілу ЕЕ. При цьому уся інформація отримується у режимі реального часу. Дані фактори відкривають можливість вирішення багатьох традиційних завдань керування режимами розподільних мереж більш ефективно. Зокрема, традиційна задача вибору оптимального місця розмикання розподільної мережі може вирішуватись, як задача оперативного керування, тобто топологія може змінюватись в залежності від фактичних параметрів її режиму. Дана задача стає ще більш важливою з появою у розподільних мережах ДРГ з мінливою вихідною потужністю.

В цьому випадку, так само, як і при традиційній постановці завдання, в якості критерію оптимальності розглядається мінімум втрат ЕЕ [1]. Очевидно, що дана умова буде виконуватися, якщо ми забезпечимо мінімум втрат потужності на окремих часових інтервалах деякого розглянутого періоду часу (Т), наприклад, доби, характерної з точки зору графіків навантаження для певного сезону року [1]. Даний підхід вимагає динамічної зміні топології мережі у продовж часу (Т). Так як у більшості випадків у розподільниз мережах використовують КА з ручними приводами, а можливість заміни усіх КА на сучасні відсутня, то розглядається варіант їх часткової заміни, з урахуванням умов, за яких можливо отримати максимальний ефект.

У той же час, враховуючи комутаційний ресурс КА, їх спрацювання буде обгрунтованим лише у випадках достатньо тривалої зміни параметрів режиму, що вимагає здійсненя їх попереднього прогнозування

Існуючи методи прогнозування електричного навантаження можна розділити на: статистичні, машинного навчання, ансамблеві та штучного інтелекту [2, 3]. В роботі, з метою підвищення адекватності прогнозування, запропоновано використання, так званої, адаптивної моделі, виходячи з того, що один з залучених методів може давати кращі результати на якомусь певному проміжку часу, тоді як метод з іншого класу може дати кращий

результат на наступному проміжку часу [1].

Робота адаптивної моделі передбачає одночасне виконання прогнозування декількома методами із обов'язковою перевіркою точності прогнозування на кожному кроці. У випадку, коли метод, який демонстрував найкращій результат на попередньому кроці, показує зміну параметрів режиму, які свідчать о необхідності перенесення місця розмикання РМ, виконується «сканування» попередньо визначеного часового проміжку з використанням даного методу, для перевірки стабільності зміни відповідних режимних параметрів. У випадку підтвердження стійкості зміни параметрів приймається рішення проводити перекомутацію електричної мережі, у іншому випадку (коли зміни параметрів режиму не достатньо тривалі) конфігурація мережі залишається незмінною [1].

З метою демонстрації переваг запропонованого підходу, була досліджена модель адаптивного прогнозування електричного навантаження, яка включала в себе наступні методи: випадкового лісу (Random forest), екстремального градієнтного бустингу (XGBoost), адаптивного бустингу (AdaBoost) та звичайного градієнтного бустинту (Gradient boosting) [1].

Дослідження проводилось з використанням фактичних даних електричного навантаження з дискретністю у 15 хвилин отриманих в однієї з розподільних мереж центрального регіону України. Об'єм тренувальної та тестової вибірки відповідає 7 дням (п'ять робочих, два неробочих). Методи даного класу є багатофакторні, де в якості факторів було використано місяць року, день тижня, година доби [1].

В якості оцінки якості прогнозування на кожному кроці використовувся показник MAPE - середня абсолютна похибка прогнозу у відсотках.

Результати та обговорення. Основним завданням є розроблення адаптивної моделі прогнозування електричного навантаження з подальшим використанням цих даних при обґрунтуванні умов спрацювання КА з дистанційним керуванням на різних часових проміжках.

У ході дослідження було виявлено, що при використанні зазначених вище

методів прогнозування у адаптивній моделі необхідний об’єм даних для її навчання дорівнює одному тижню. Це обумовлено тим, що при такому об’ємі даних модель може дати прогноз на визначений проміжок часу будь-якого дня наступного тижня з найменшою похибкою.

Нижче наведені дані відносно похибки прогнозування на окремих часових проміжках відповідно до кожного з методів, що були включені у адаптивну модель.

На різних часових проміжках кожен з методів показує різний рівень похибки. На другому проміжку??? найменшу середню абсолютну похибку показує метод XGBoost (6,4%), на першому та четвертому часових проміжках??? найкращий результат показав метод Gradient boosting (4,5% та 3,9% відповідно), на третьому проміжку майже однаковиу похибку показали методи XGBoost, Gradient boosting, AdaBoost (6,5%, 6,4%, 6,5%).

Висновки. Отримані результати свідчать про доцільність використання різних методів прогнозування залежно від режимів мережі та наявності вихідних даних вимірювань, а також особливостей споживачів. Результати експериментальних розрахунків демонструють, що один і той же метод показує різні значення похибки прогнозування на окремих часових інтервлах. Це дозволяє зробити висновок, що єдиний метод прогнозу не може забезпечити оптимальну точність для будь-якого режиму мережі, будь-якого набору споживачів (типу та кількості) або для будь-якого часового проміжку.

Як вирішення цього питання, у роботі пропонується новий адаптивний метод прогнозування електричного навантаження, який автоматично вибирає метод, який краще відповідає певному часовому проміжку, дню тижня, режиму мережі та іншим факторам, що, тим самим, забезпечує здійснення прогнозу із найменшою похибкою.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. В.А. Попов. Особливості використання комутаційних апаратів з дистанційним керуванням в процесі формування активних розподільних мереж / В.А. Попов., Д. В. Яценко, О. В. Аданіков, О. В. Яценко // Енергетика: економіка, технології, екологія. – Київ. – 2020. - №1. – С. 21-28.

2. Gross G. Short-term load forecasting. Proceedings of the IEEE, 1987, 75 (12),-pp. 1558 – 1571.

3. Ahmad, Tanveer&Zhang, Hongcai&Yan, Biao. A review on renewable energy and electricity requirement forecasting models for smart grid and buildings. Sustainable Citiesand Society, 2020, Vol. 55, p. 1-31.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ПОКАЗНИКА ЗАЛОМЛЕННЯ ФОТОННО-КРИСТАЛІЧНИХ ОПТИЧНИХ ВОЛОКОН

Хохлов Сергій Сергійович
Магістрант
Державний університет
інтелектуальних технологій і зв'язку
м. Одеса, Україна

В роботі проведено дослідження ефективного показника заломлення фотонно-кристалічних оптичних волокон та представлено його спектральну залежність в залежності від геометричних розмірів мікроструктури волокна: діаметру повітряних отворів та відстані між ними.

Ключові слова: фотонно-кристалічне оптичне волокно, волоконно-оптична система передавання, ефективний показник заломлення, довжина хвилі оптичного випромінювання.

Вступ. Донедавна оптичне волокно являло собою суцільну тверду нитку, оточену іншим матеріалом з нижчим показником заломлення. На сьогоднішній день фотонно-кристалічні оптичні волокна (ФКОВ) створені як альтернативна технологія волокон. Перші такі оптичні волокна (ОВ), які були вперше продемонстровані в 1995 році – це оптичні волокна з періодичним розташуванням матеріалів з низьким та більш високим показниками заломлення. Основним матеріалом, з якого виготовляють ФКОВ зазвичай є нелегований діоксид кремнію, а область з низьким індексом зазвичай забезпечується повітряними отворами, що проходять по всій довжині таких волокон[1].

Існують дві основних типи фотонно-кристалічних ОВ: волокна з високим показником заломлення та ОВ, що володіють фотонною забороненою зоною. Волокна, що належать до першої категорії, більше схожі на звичайні оптичні волокна, оскільки світло утримується в осерді, використовуючи модифікований

механізм повного внутрішнього відбиття. Тобто існує деяка додатна різниця показників заломлення між областю осердя та фотонно-кристалічною оболонкою, де наявність отвору заповненого повітрям призводить до утворення нижчого показник заломлення. Напрямний механізм визначається як «модифікований», оскільки показник заломлення оболонки не є постійним значенням, як у стандартних оптичних волокнах, але він суттєво змінюється зі зміною довжини хвилі оптичного випромінювання[2].

Мета роботи. Виконати аналіз спектральної залежності ефективного показника заломлення фотонно-кристалічного оптичного волокна при різних геометричних розмірах його мікроструктури.

Матеріали і методи. Властивості фотонно-кристалічних оптичних волокон дуже сильно залежать від геометричних характеристик їх мікроструктури: діаметру повітряних отворів, відстані між ними, а також від їх розташування в поперечному перетині ОВ [3].

На рис. 1 представлено поперечний перетин ФКОВ з чотирикутною та структурою. Таке фотонно-кристаліне оптичне волокно має суцільне кварцове осердя.

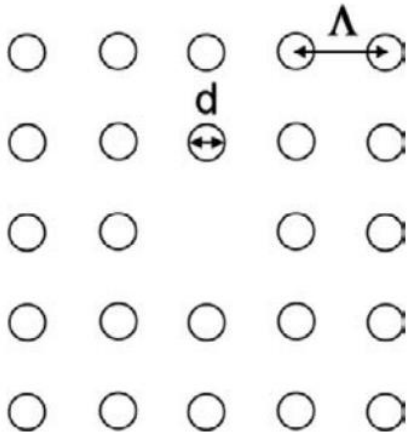

Рис. 1 – Поперечний перетин ФКОВ чотирикутної структури

При дослідженні спектральної залежності ефективного показника заломлення ФКОВ було використано наступні характеристики: п’ять значень відстаней між повітряними отворами (1 мкм, 1,5 мкм, 2 мкм, 2,5 мкм і 3 мкм), а значення співвідношення d/Λ змінювалось у діапазоні від 0,5 до 0,9 при використанні у структурі п’яти кілець із отворів.

Показник заломлення – параметр, що характеризує відмінність фазовових швидкостей світла в двох середовищах. У фізиці розрізняють поняття абсолютного і відносного показника заломлення (рефракції). Ці характеристики залежать від оптичних властивостей середовища і показують, наскільки швидко в ній поширюються електромагнітні хвилі. Завдяки цій величині можна ідентифікувати речовину і визначити деякі її властивості. Швидкість світла у вакуумі – це абсолютна величина, яка характеризує те, наскільки швидко поширюються в цьому середовищі електромагнітні хвилі. Згідно зі спеціальною теорією відносності, ця фундаментальна постійна не залежить від вибору інерціальної системи відліку, швидкість жодної частинки не може її перевищити. Вона є граничною і для поширення будь-яких взаємодій. Поширення світла в будь-якому, навіть найбільш прозорому середовищі, відмінному від вакууму, відбувається повільніше.

Ефективний показник заломлення для фотонно-кристалічного оптичного волокна може бути визначений за виразом [4, 5]:

$$n_{eff} \cong \overline{n} + (n_s - \overline{n})\cosh^{-2}(\lambda / \Lambda), \qquad (1)$$

де n_{eff} – ефективний показник заломлення;

$\overline{n}$ – коефіцієнт, що враховує геометричне розташування повітряних отворів та показники заломлення кварцу та повітря;

n_s – показник заломлення кварцу;

λ – довжина хвилі оптичного випромінювання, нм;

Λ – відстань між повітряними отворами, нм.

На рис. 2 представлено залежність величини ефективного показника заломлення від довжини хвилі для чотирикутної структури ФКОВ у діапазоні 1200 – 1600 нм для різних значень співвідношення d / Λ.

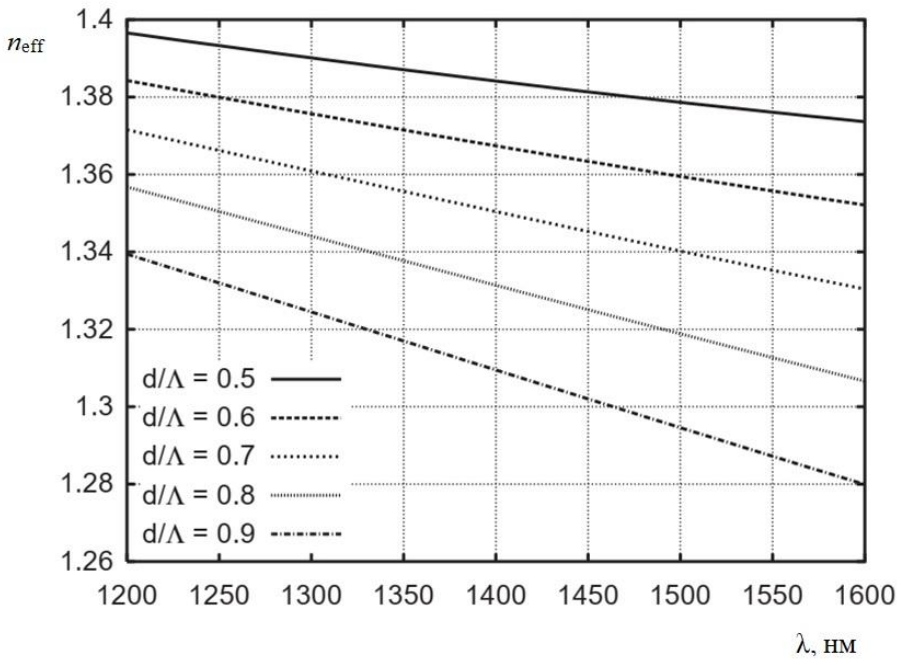

Рис 2 – Спектральна залежність ефективного показника заломлення ФКОВ з чотирикутною структурою при $\Lambda = 1$ мкм

На рис. 3 представлено спектральну залежність ефективного показника заломлення ФКОВ n_{eff} для різних значень відстані між повітряними отворами Λ при постійному значенні співвідношення $d / \Lambda = 0,9$.

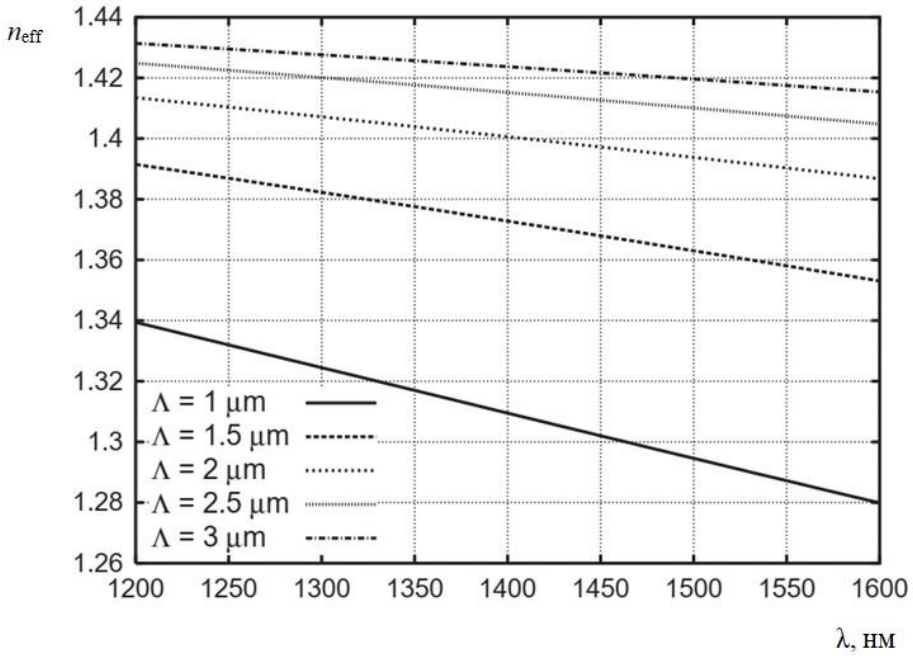

Рис 3 – Спектральна залежність ефективного показника заломлення ФКОВ з чотирикутною структурою при $d / \Lambda = 0,9$ для різних значень Λ

Результати і обговорення. Таким чином, з рис. 2 видно, що для постійного

значення відстані між отворами Λ значення ефективного показника заломлення зменшується зі збільшенням відношення d/Λ у досліджуваному діапазоні довжин хвиль тобто зі збільшенням наповненості повітрям структури ФКОВ. Крім того, з даних рисунків видно, що в діапазоні довжин хвиль 1200 – 1600 нм значення ефективного показника заломлення зменшується зі збільшенням співвідношення d/Λ.

Рис. 3 дозволяє зрозуміти як ефективний показник заломлення фотонно-кристалічного оптичного волокна з чотирикутною структурою змінюється в залежності від відстані між повітряними отворами. Для зазначених досліджень використано співвідношення $d/\Lambda = 0{,}9$, але розрахунки показали, що для інших значень діаметру повітряних отворів результат залишиться майже таким самим. Також варто зазначити, що найбільші значення n_{eff} було отримано для найбільшого значення $\Lambda = 3$ мкм.

Висновки. Результати даних досліджень показали, що значення ефективного показника заломлення значно залежить від геометричних розмірів мікроструктури фотонно-кристалічного ОВ. Відповідно, змінюючи вказані геометричні параметри ФКОВ можна досить гнучко змінювати напрямні властивості таких оптичних волокон і ефективно використовувати їх, наприклад для компенсації дисперсії в волоконно-оптичних системах передавання.

ЛІТЕРАТУРА

1. P. St. J. Russel, Photonic-Crystal Fibers, J of Lightwave Tech., 24, 2004, 729-4749.

2. P. St. J. Russell and R. Dettmer, “A neat idea [photonic crystal fibre],” IEE Review, vol. 47, pp. 19–23, Sept. 2001.

3. A. H. Bouk, A. Cucinotta, F. Poli, and S. Selleri, “Dispersion properties of square-lattice photonic crystal fibers,” Optics Express, vol. 12, pp. 941–946, Mar. 2004. Available at: http://www.opticsexpress.org/

abstract.cfm?URI=OPEX-12-5-941.

4. Tajima, K. Low-loss photonic crystal fibers [Text] / K. Tajima, K. Nakajima, K. Kurokawa, N. Yoshizawa, M. Ohashi // Optical Fiber Communication Conference and Exhibit. – Institute of Electrical & Electronics Engineers (IEEE), 2002. – P. 523–524.

5. Yakasai I.K., Aba, P.E., Begum F, Review of porous core photonic crystal fibers for terahertz waveguiding // Optik, Volume 229, March 2021, 166284.

УДК 336:51(07)

ВЛИЯНИЕ УЛЬТРАЗВУКОВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ВЯЗКОСТЬ ВОДОНЕФТЯНЫХ ЭМУЛЬСИЙ

Эшметов Расулбек Жумязович,
докторант
Салиханова Дилноза Саидакбарова,
д.т.н., проф
Абдурахимов Саидакбар Абдурахманович
д.т.н., проф
Агзамова Феруза Набиевна
мл.н.с
Қалбаев Алишер Мақсетбаевич
студент
Институт общей и неорганический АНРУз
Национальный Университет Узбекистана

Аннатация: В данной работе изучено влияние ультразвукового воздействия на вязкость водонефтяных эмульсий. Установлено что, с повышением температуры с 40 до 60°С снижается вязкость нефтей, также частота ультразвукового воздействия.

Из проведенных результатов исследования установлено, что оптимальной частота ультразвукового воздействия при 40°С достаточно 20 кГц, если поднят температуру с 40 до 60°С соответственно достаточно 10 кГц.

Ключевые слова: Эмульсия, деэмульгатор, ультразвук, асфальтенов, парафинов, смол, механических примесей, минеральных солей, высокоустойчивых водонефтяных эмульсий.

Непрерывное увеличение добычи и переработки нефти во всем мире требует совершенствования и интенсификации процессов их обезвоживания и обессоливания путем применения нетрадиционных способов внешнего воздействия в т.ч. электрофизических.

Это продиктовано тем, что за последнее время на установки подготовки

нефти (УПН) стали часто поступать водонефтяные эмульсии с высокой устойчивостью, которых трудно разрушить даже при высоких расходах дорогостоящих деэмульгаторов импортного производства [1, 43-45 с].

Особенностью нефтей добываемых в Узбекистане является высокое содержание в них эмульгирующих веществ (асфальтенов, парафинов, смол, механических примесей и минеральных солей), которые образуют высокостойкие ВНЭ. Применение эффективного способа разрушения стойкой бронирующей оболочки глобул (капель) воды, бесспорно, сократит время обезвоживания устойчивых ВНЭ и обессоливания нефтей.

Учитывая это нами уделено, внимание особенностям состава и свойств местных нефтей, причинам образования из них высокоустойчивых водонефтяных эмульсий, технологиям подготовки нефти к промышленной переработке и использованию нетрадиционных способов внешнего воздействия на рассматриваемые процессы с целью выбора из них более перспективного [2, с. 221, 3, с. 39-43].

Знание механизма разрушения водонефтяных эмульсий при совместном использовании композиций деэмульгаторов и ультразвукового воздействия позволяет выявить «узкие» места в данном процессе и способы их устранения.

Для этого нами изучено нефти Жаркурганского и Кукдумалакского месторождения. Изучено влияние ультразвука на разрушение устойчивых водонефтяных эмульсий. Полученные результаты приведены в рис.1.

Из полученных результатов можно увидеть что с повышением частоты ультразвукового воздействия на ВНЭ снижается вязкость ВНЭ. С повышением ультразвука до 20 кГц достигается максимальное снижение вязкости. А дальнейшее повышение частоты ультразвукового воздействия практический не изменяется.

Другим не менее важным параметром ускорения процесса разрушения водонефтяной эмульсии и укрупнения капель (глобул) эмульгированной воды считается температура, которая обеспечивает снижение вязкости нефти, парафина, смол, асфальтенов и др [4, с. 8 – 12, 5, с. 10-12].

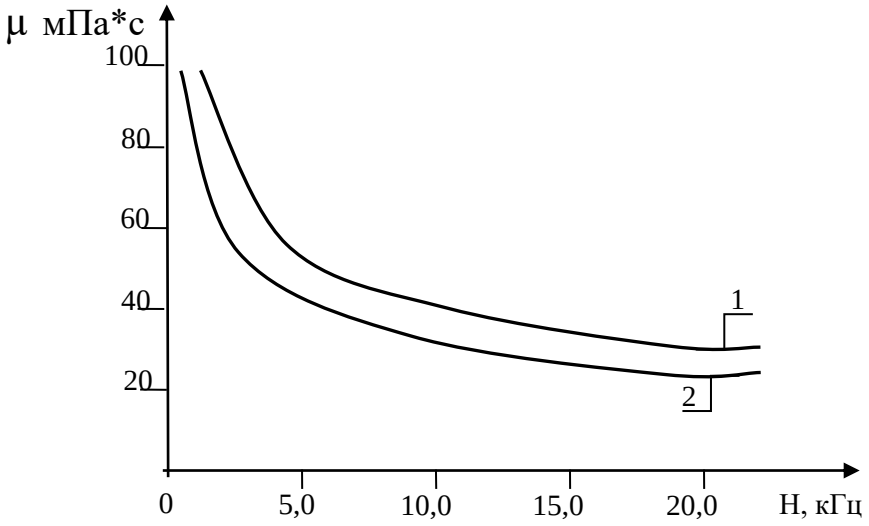

Рис. 1. Изменение вязкости нефтей в зависимости от частоты ультразвукового воздействия на ВНЭ:
1-Жарқўргонский нефть, 2-Кокдумалокский нефть

Поэтому, для каждой ВНЭ перед её разрушением в лабораторных условиях определяют оптимальные значения температуры её нагрева с учетом максимального снижения вязкости подготавливаемой нефти.

Так, например, для высокопарафинистых нефтей данной параметр колебнется в пределах 60-75 ^{0}С, для смолянистых – 45-60 ^{0}С и для минерализованных 50-60 ^{0}С. Повышение температуры нагрева водонефтяных эмульсий выше установленных даёт обратный эффект со значительным расходом тепла, электроэнергии и др.

В рис.2 изучено влияние ультразвукового воздействия и температуры на вязкост ВНЭ.

Из полученных данных можно установить что, с повышением температуры с 40 до 60°С снижается вязкость нефтей, также частота ультразвукового воздействия. Из проведенных результатов исследования установлено, что оптимальной частота ультразвукового воздействия при 40°С достаточно 20 кГц, если поднят температуру с 40 до 60°С соответственно достаточно 10 кГц.

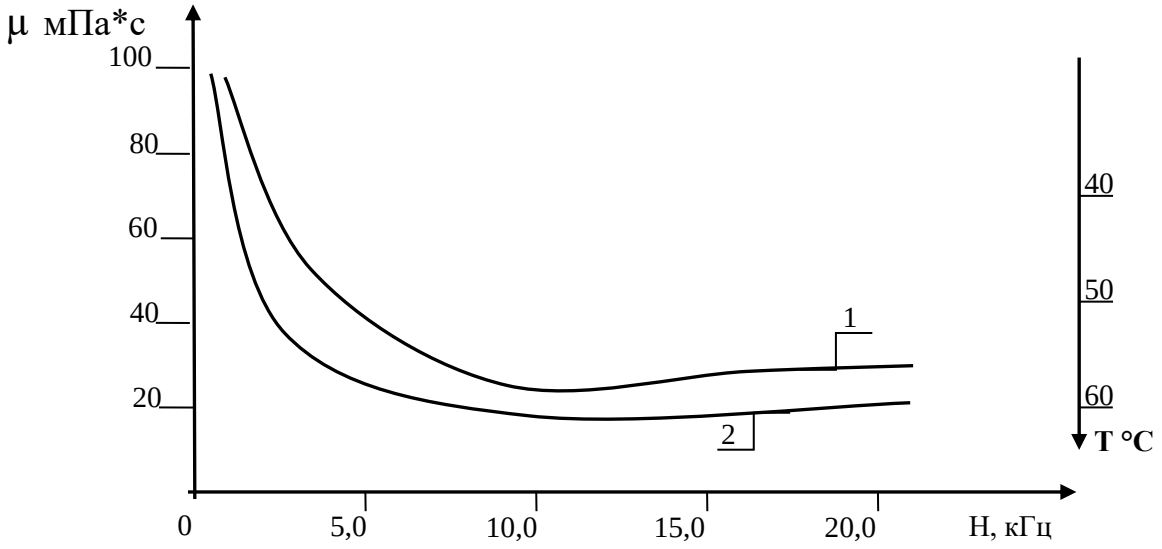

Рис. 2. Влияние ультразвука и температуры на вязкость ВНЭ.
1-Жарқўрғонская нефть 2-Кокдумалокская нефть

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА.

1. Монсейков С.Ф., Марданенко В.П., Арутюнов А.И. Особенности технологии и режима применения деэмульгаторов при подготовке нефти. //Ж. Нефтепромысловое дело. 1979 г, №8, 43-45 с.

2. Позднышев Г.Н. Стабилизация и разрушение нефтяных эмульсий. – М.: Нелра, 1982 г. – 221 с.

3. М.С. Муллакаев, В. О. Абрамов Г. Б. Векслер Ультразвуковая техника в процессах добычи и переработки нефти, очистки нефтезагрязненных вод и грунтов. //Ж. Химическая техника №10 , 2012 г. С. 39-43

4. Доломатов М. Ю., Гордеев В. Н, Афанасьев А. Г., Браславский М.И. Влияние ультразвука на коллоидную структуру судовых топлив // Химия и технология топлив и масел. - 1994. - № 5. - С. 8 - 12.

5. Р.Ж. Эшметов. А. А. Алимов, С. С. Хамраев Деэмульгирование водонефтяных эмульсий композицией полиэлектролит-поверхностно-активное вещество Ўзбекистон кимё журнали 2012. №2 Ташкент., С. 10-12.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МУЗИКАНТА-ПРОФЕСІОНАЛА

Юсіфова Анна Азізівна
магістр психології, практичний психолог
Комунального закладу "Херсонський фаховий коледж
музичного мистецтва" Херсонської обласної ради;
викладач вищої категорії з класу "фортепіано"
Дитячої музичної школи N°1, м. Херсон, Україна.

Вступ. Професія музиканта є унікальною. Ця думка підтверджується протягом довгих років. Можуть змінюватися соціально-політична ситуація, рухатися вперед науково-технічний прогрес, але специфічність, особливість музичної діяльності залишається незмінною. Унікальна професія, одна з небагатьох, які засвоюються з раннього дитинства. Саме у цьому випадку найбільш гостро відчувається вислів "Обираючи собі професію, людина обирає образ життя". А у випадку із музикою і образ життя своїх близьких.

Отже, професія музиканта є специфічною, а студент-музикант не в усьому схожий на звичайного студента.

Мета роботи. Метою нашої роботи є розгляд соціально-психологічних особливостей формування особистості музиканта-професіонала в умовах фахового навчання.

Матеріали та методи. Для здійснення цієї мети використовується теоретичний аналіз наукової та художньої літератури, методичного досвіду, матеріали спостережень і співбесід зі студентами та випускниками фахових коледжів і музичних училищ.

Результати та обговорення. Музикант повинен відрізнятися великою цілеспрямованістю, витривалістю, працездатністю, і, в той же час, тонкою чутливістю, поєднуючи в собі якості людини серйозної фізичної праці із сильною волею та чуйного мрійника, здатного вловити найтонкі відтінки почуттів і настроїв [1; 2].

Вироблення та удосконалення цих якостей і, взагалі формування особистості, перетворення її на професіонала відбувається в умовах неймовірно інтенсивного навчального процесу. За чотири роки навчання особистість зазнає колосальних трансформацій.

Процес професійного становлення, який припадає на роки навчання у коледжі, відбувається дуже інтенсивно та потребує неймовірної витривалості та самовідданості. Студенти мають поєднувати два в одному: завершення так званої загальної освіти та професійний розвиток. Ці процеси припадають на юнацький вік. Традиційно одним з найскладних вважається підлітковий. Але юнацький не простіший. Нерідко як один, так й інший періоди життя психологи називають "часом бурь та потрясінь" і пов'язують з пошуком себе, свого власного єдиного та неповторного "Я" [3].

Абітурієнти-першокурсники навіть зовні значно відрізняються від четверокурсників-випускників. Нерідко студенти першого курсу опиняються не готові до навчання в коледжі, причому не стільки технічно, скільки психологічно. Складається таке враження, що вони не зовсім розуміють, куди вони потрапили. Це не означає, що вони потрапили не туди, просто їм треба докласти зусиль для адаптації до специфіки професії, специфіки навчального закладу, яка значно відрізняється від тієї шкільної та навчальної атмосфери, до якої вони звикли раніше. Ця адаптація відбувається в умовах інтенсивного навчального процесу, в умовах нестачі часу та сил. Особливе значення в даному випадку має уміння переусвідомити обставини, організувати свій час і енерговитрати та спрямувати їх на першочергові завдання.

Якщо особистість протягом свого життя переживає традиційні кризи (наприклад, криза 3-х років, криза шкільної адаптації, підліткова, вже згадана юнацька) [4], то музиканти іще крім цього зіштовхуються з професійними кризами:

- творча криза - коли начебто занімаєшся, а робота не йде, тобто технічне відпрацювання триває, а якість виконання не покращується, коли творчий процес заходить до своєрідного "тупіка" та потребує пошуку виходу зі

складної ситуації;

- проблема сенсу - нерідко музикант обирає собі професію в ранньому дитинстві і, природньо, по мірі його дорослішання відбувається переоцінка цінностей, переусвідомлення сенсу та цілей життя;

- так звана "криза легкості" - коли все в професії дається легко та може зникнути інтерес до діяльності або, навпаки, на певному етапі неочікувано можуть виникнути нездоланні труднощі;

- криза завищених очікувань і вимог з боку оточуючих;

- рання професіоналізація може стати причиною обмеженості та вузькоспрямованості розвитку особистості, хоча зараз це відбувається дуже рідко;

- проблема невідповідності хронологічного та психологічного віку: тобто "криза дорослості" - коли дитина стає дорослою не за віком, або "криза дитинства", коли дитина просто не хоче дорослішати, не зважаючи на поважний вік, прагнучи, подібно маленькому Моцарту залишитися "диво-дитиною" [5].

Крім того,

- в ситуації інтенсивного навчання студенти можуть досягнути стану фізичного та емоційного виснаження; може стрімко змінюватися рівень самооцінки особистості: залежно від досягнутих успіхів злітати на недосяжний рівень та катастрофічно падати від професійних невдач;

- непростим емоційним вантажем можуть стати переживання з приводу невідповідності очікуваному рівню виконавської підготовки тощо.

Якщо додати до всього вищеперерахованого соціально- економічні обставини або просто життєві проблеми, то ситуація розвитку виглядає дуже складно. У будь-якій діяльності одним з головних рушійних чинників є мотивація як система, що збуджує людину діяти, досягати бажаного результату.

Навчальна діяльність - це специфічний процес, що спеціально організується з метою самоудосконалення і саморозвитку суб'єкта, засвоєння ним системи знань, формування професійних навичок і їх застосування у різних

ситуаціях. Навчанням може займатися лише суб'єкт, активна, самостійна особистість. Наголос робиться на частку "само": саморозвиток, самовиховання, самоосвіта... Мотивація навчання виражається у прийнятті студентом цілей, задач навчальної діяльності, які осмислюються людиною як особистісно значущі та необхідні.

Іноді викладачі помилково вважають, що, якщо студент прийшов до навчального закладу за власним бажанням, то він є достатньо мотивованим і зацікавленим у навчанні. Але це не зовсім вірно. Викладачам і батькам слід розуміти мотивацію студентів, прогнозувати її динаміку і до певної міри впливати на її формування. На становлення особистості студента, його мотивації здійснюють вплив: передісторія, що характеризує його до вступу до навчального закладу, сьогоднішня навчальна діяльність, а також життєві плани майбутнього спеціаліста.

Висновки. Професія музиканта є дуже специфічною, що значною мірою відбивається на образі життя особистості, яка цією професією оволодіває. Характерними рисами музиканта є цілеспрямованість, витривалість, працездатність, тонка чутливість тощо. Професійне становлення музиканта відбувається в умовах інтенсивного навчального процесу, що потребує від особистості великих енерговитрат, самовідданості, витривалості, наполегливості, гнучкого підходу до організації занять. Саме протягом навчання у фаховому навчальному закладі особистість зазнає потужних змін. У цих складних умовах музикант формує та розвиває систему професійно важливих якостей, складовими якої є і суто діяльнісні, і психологічні особливості.

У таких умовах дуже важливим є створення позитивної атмосфери, сприятливої ситуації розвитку з участю батьків, викладачів майбутнього музиканта, допомога яких є корисною підтримкою у прагненні до навчальних і життєвих досягнень. Адже студентам слід навчитися долати найрізноманітні перешкоди на шляху до поставленої мети та досягати успіху у своєму житті. Найбільш важливе, щоб студенти, не зважаючи на усі складності, отримували

задоволення від тієї справи, якою вони займаються, тим більше, що більшість тих, хто навчається, обирають музику справою свого життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Голубева Э.А. Способности. Личность. Индивидуальность. - Дубна: "Феникс", - 2005. - 512 с.
2. Способности и склонности: Комплексные исследования / Под ред. Э.А. Голубевой. - М.: Педагогика, - 1989. - 200 с.
3. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. - СПб.: Питер, 2010. - 608 с.
4. Психология развития и возрастная психология / авторы-составители О.В. Шапатина, Е.А. Павлова. - Самара: Изд-во "Универс-групп", - 2007. - 204 с.
5. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н.С. Лейтеса. - М.: Изд. центр "Академия", - 1996. - 416 с.
6. Бочкарев Л.Л. Психология музыкальной деятельности. - М.: Классика-XII, - 2008. - 352 с.
7. Вейс Д. Возвышенное и земное. - М.: Прогресс, - 1970. - 712 с.
8. Вильсон Г. Психология артистической деятельности: Таланты и поклонники. - М.: Когито-Центр, - 2001. - 384 с.
9. Коган Г.М. Работа пианиста. - М.: Классика-XXI, - 2004. - 204 с.
10. Лагутин А. Основы педагогики музыкальной школы. - М.: Музыка, - 1985. - 143 с.
11. Мелик-Пашаев А.Ш. Мир художника. - М.: Прогресс-Традиция, - 2000. - 271 с.
12. Науменко С.І. Основи вікової музичної психології. - К., - 1995. - 103 с.
13. Тихомирова Н.Ф., Скляр П.П. Музыкальная психология. - К.: Глобус, - 2001. - 191 с.
14. Цыпин Г.М. Музыкант и его работа: Проблемы психологии творчества. - М.: Сов. композитор, - 1988. - 384 с.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОЛОМОК

Ялина Ольга Олександрівна
аспірантка
Вінницький національний аграрний університет
м. Вінниця, Україна

Вступ. В університеті Цинцинаті Мічиган (США) розроблена інтелектуальна система Watch-dog Agent, призначена для контролю і прогнозування технічного стану машин, яка дозволяє кількісно оцінювати технічний стан основних деталей і вузлів машин та передбачати його можливе погіршення.

Мета роботи. Визначення та прогнозування інтелектуальних поломок шляхом комп'ютерного моделювання.

Матеріали і методи. Дія системи можна пояснити на прикладі стендових випробувань підшипників (рис. 1). Чотири підшипника ставили на одному валу, який обертався з постійною швидкістю. На вал із підшипники прикладалося радіальне навантаження за допомогою пружинного механізму. На корпусі кожного підшипника розміщували високочутливі акселерометри. До зовнішнього кільця кожного підшипника були прикріплені термоелементи, що реєструють температуру підшипників за якою можна визначити стан мастила. Магнітний колектор збирав частинки зносу з мастила, наявність яких свідчило про те, що має місце процес зношування підшипників. Випробування припинялися, коли кількість зібраних частинок зносу досягало певної величини.

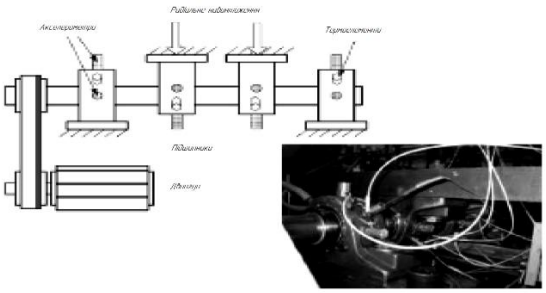

Рис. 1. Установка для випробування підшипників

Результати і обговорення. Випробування показали, що протягом більшої частини часу роботи підшипників в їх матеріалі йде накопичення ушкоджень, в той час як період поширення тріщин є відносно коротким. На малюнку 2, а показана хвилеподібна крива сигналу, отримана від одного з підшипників на останній стадії випробувань. Сигнал є послідовністю яскраво виражених імпульсів, що обумовлені ударними впливами, що генеруються утворюючи дефекти доріжки кочення підшипника. Для порівняння на малюнку 2, б показана крива сигналу, отримана від цього ж підшипника на ранній стадії випробувань. На даній кривій імпульси досить незначні і практично перекриваються шумовим фоном.

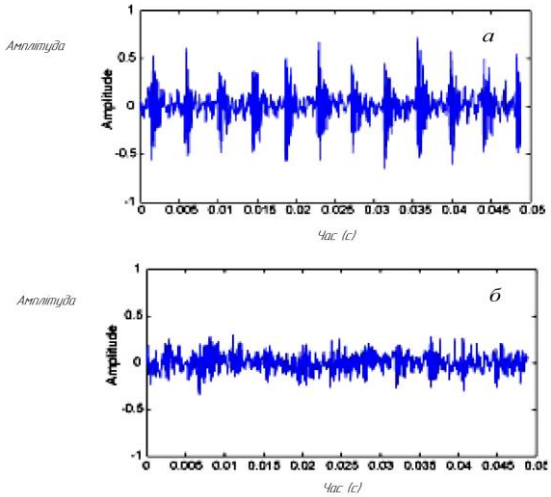

Рис. 2. Криві сигналів випробовуваних підшипників

Висновок. Таким чином, якщо в традиційному ТО дефекти виявляються на завершальній стадії їх розвитку - за фактами збоїв в роботі машин, викликаних цими дефектами, то в інтелектуальному ТО, заснованому на прогностичному підході, дефекти виявляються на ранній стадії їх розвитку, так що є достатньо часу для проведення ТО з метою запобігання можливих збоїв.

РОЗРАХУНОК ПОТУЖНОСТІ І ПОДАЧІ ГІДРАВЛІЧНИХ НАСОСІВ

Янішевський Василь Юрійович
аспірант
Вінницький національний аграрний університет,
м. Вінниця, Україна

Вступ. Вимогам по експлуатації, що ставляться до різних галузей, можуть задовольняти декілька типів насосів. У такій ситуації перевага віддається тому типу насосів, який найбільш прийнятний при конкретних значеннях основних розрахункових параметрів (продуктивність, тиск і споживана потужність).

Мета роботи. Аналіз математичної модель розрахунку потужності і подачі гідравлічних насосів.

Матеріали і методи. Вихідні дані гідронасоса та математичний опис розрахунку потужності.

Результати і обговорення. При розрахунку гідроприводу сільськогосподарських машин за основний параметр зручніше приймати потужність. Якщо вибраний номінальний тиск $P_{\text{ном}}$ (Па) має забезпечити задану силу F (Н) або крутний момент M (Н. м), то витрата Q ($^{\text{м}^3}/_{\text{с}}$) – швидкість V ($^{\text{м}}/_{\text{с}}$) або частоту обертання ω ($^{1}/_{\text{с}}$) гідродвигуна.

Корисна потужність визначається:

на штоку гідроциліндра $$N_{\text{ц}} = \frac{F \cdot V}{1000}, \text{кВТ}$$

на валу гідромотора $$N_{\text{м}} = \frac{M \cdot \omega}{1000}, \text{кВТ}$$

При попередньому розрахунку гідроприводу втрати тиску на шляхові та місцеві опори, сил тертя та інерційних сил рекомендується враховувати коефіцієнтом запасу по зусиллю $K_{\text{з.у}} = 1{,}1 \div 1{,}2$ втрати і зменшення подачі внаслідок перевантаження двигуна – коефіцієнтом запасу залежно від швидкості $K_{\text{з.с}} = 1{,}1 \div 1{,}3$ [1]. Менші значення приймаються для приводів, що працюють в легкому і середньому режимах, а великі – у важких і дуже важких режимах експлуатації. Якщо в гідросистемі привід двигунів здійснюється від

декількох насосів, що подають рідину в одну напірну магістраль, то потужність приводу визначається так само, як і для насоса, а потім їх подача розраховується для кожного окремого насоса. У разі двопотокової (багатопотокової) гідросистеми з насосами, що забезпечують роботу різних груп гідродвигунів, то розрахунок потужності приводу кожної насосної установки проводиться окремо. Потужність насосної установки

$$N_{\text{н.у}} = K_{\text{з.у}} \cdot K_{\text{з.с}} \cdot \left(Z_{\text{ц}} \cdot N_{\text{ц}} \cdot Z_{\text{м}} \cdot N_{\text{м}}\right),$$

де $Z_{\text{ц}}$ і $Z_{\text{м}}$ - число одночасно працюючих гідроциліндрів і гідромоторів.

Визначивши потужність приводу установки, можна визначити витрату робочої рідини в гідросистемі:

$$Q_{\text{г.п}} = \frac{N_{\text{н.у}}}{P_{\text{ном}}}.$$

В однопотоковому гідроприводі з одним загальним насосом його розрахункова подача $Q_{\text{н.р}}$ повинна дорівнювати витраті гідроприводу $Q_{\text{н.р}} = Q_{\text{г.п}} = Z_{\text{ц}} \cdot Q_{\text{ц}} + Z_{\text{м}} \cdot Q_{\text{м}}$. Якщо один насос не може забезпечити необхідну подачу, то рекомендується встановити два однакових насоса з подачею кожного $Q_{\text{н}} = \frac{Q_{\text{г.н}}}{2}$, або підібрати два однотипних насоса з різною подачею для того, щоб один з них працював тільки в період спільної роботи гідроциліндрів та гідромоторів, що відрізнятимуться один від одного, та раціонально використовувати двопотоковий гідропривід, тобто забезпечувати роздільне живлення гідроциліндрів і гідромоторів від двох незалежних насосів, які підбираються відповідно за їх витратами.

Висновок. За прийнятим значенням номінальних тиску ($P_{\text{ном}}$) і витрати ($Q_{\text{ном}}$) відповідно за гідравлічною схемою підбираються елементи гідроприводу з номінального ряду серійного випуску гідрообладнання, віддаючи перевагу тим, які мають найбільш близькі значення до ($P_{\text{г.о}} \geq P_{\text{ном}}, Q_{\text{г.с}} \geq Q_{\text{ном}}$).

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

РОЗВ'ЯЗАННЯ КРАЙОВОЇ ЗАДАЧІ ДЛЯ НЕЛІНІЙНИХ ЗВИЧАЙНИХ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ РІВНЯНЬ ДРУГОГО ПОРЯДКУ МОДИФІКОВАНИМ РІЗНИЦЕВИМ МЕТОДОМ

Цецик Світлана Петрівна
к.пед.н., доцент
Самолюк Ірина Василівна
асистент
Національний університет водного
господарства та природокористування
м.Рівне, Україна

Вступ. При розв'язуванні крайових задач для диференціальних рівнянь існує багато методів заміни крайової задачі системою різницевих рівнянь та їх розв'язувань. Але не завжди одержані розв'язки задовольняють нас через великі похибки. Тому виникають потреби модифікації відомих різницевих схем. Один з таких модифікацій пропонується в наших дослідженнях.

Мета роботи полягає у дослідженні одного модифікованого методу для крайових задач нелінійних диференціальних рівнянь другого порядку.

Матеріали та методи. Цьому питанню присвячені дослідження Самарського А.А., Соколова Ю.Д., Ляшка І.І., Макарова В.Л., Скоробагатька А.А., Яненко Н.Н., Лучка А.Ю. В нашому дослідженні використаний метод механічних квадратур з певним вибором коефіцієнтів квадратурних формул.

Результати та обговорення.

Розглянемо нелінійне диференціальне рівняння

$$y'' = f(x, y, y') \tag{1}$$

з лінійними крайовими умовами

$$\alpha_k y(a) + \beta_k y'(a) + \gamma_k y(b) + \delta_k y'(b) = l_k, \quad k = 0,1,... \tag{2}$$

Наближені значення y_i шуканого розв'язку $y(x)$ задачі (1) – (2) в точках $x_i = a + ih,\ i = \overline{0,n},\ h = \dfrac{b-a}{n}$, будемо шукати з системи рівнянь

$$\frac{y_{i+1} - 2y_i + y_{i-1}}{h^2} = \rho_i f(x_i, y_i, \frac{y_{i+1} - y_{i-1}}{2h}), \quad i = 1,2,...,n-1,$$

$$\alpha_k y_0 + \beta_k \frac{y_1 - y_0}{h} + \gamma_k y_n + \delta_k \frac{y_n - y_{n-1}}{h} = l_k + h\beta_k \rho_0 f(x_0, y_0, \frac{y_1 - y_0}{h}) - \tag{3}$$

$$-h\delta_k \rho_n f(x_n, y_n, \frac{y_n - y_{n-1}}{h}), \quad k = 0,1,...,$$

де ρ_i - деякі параметри.

Якщо ввести заміну

$$y_i = \sum_{j=0}^{n} hG(x_i, t_j)\rho_j \xi_j + \overline{y}_l, \quad i = \overline{0,n},$$

то система (3) рівносильна системі

$$\xi_i = f\left(x_i, \sum_{j=0}^{n} hG(x_i, t_j)\rho_j \xi_j + \overline{y}_l, \sum_{j=0}^{n} h\frac{\partial G(x_i, t_j)}{\partial x}\rho_j \xi_j + \overline{y}_l' \right), \quad i = 0,1,\ldots,n. \tag{4}$$

Нехай $h\rho_i = A_i$ – коефіцієнт квадратурної формули. Тоді до системи (4) приводить і метод квадратур розв'язку інтегрального рівняння

$$\xi(x) = f\left(x, \int_a^b G(x,t)\xi(t)dt + \overline{y}(x), \int_a^b \frac{\partial G(x,t)}{\partial x}\xi(t)dt + \overline{y}''(x) \right). \tag{5}$$

до якого зводиться рівняння (1), заміною $y(x) = \int_a^b G(x,t)\xi(t)dt + \overline{y}(x)$.

Оскільки збіжність методу механічних квадратур розв'язку рівняння (5) вивчена, то використовуючи відомі результати маємо:

Теорема. Нехай виконуються умови

1) рівняння $y'' = 0$ має при нульових умовах (2) тільки тривіальний розв'язок;

2) крайова задача (1) – (2) має двічі неперервно диференційований розв'язок $y(t)$;

3) функція $f(x,u,v)$ неперервна в області $a \le x \le b,\ \ |u - y(t)| \le \sigma,$ $|v - y'(t)| \le \sigma,\ \ \sigma > 0$;

4) квадратурний процес збігається для будь-якої неперервної на $[a,b]$ функції;

$$5)\ \rho_i = \frac{A_i}{h},\ \ i = 0,1,2,...,n.$$

Тоді існують такі n_0 і σ_0, що, починаючи з $n = n_0$, система (3) має принаймні один розв'язок, який задовольняє нерівностям

$$\left| \frac{y_{i+1} - 2y_i + y_{i-1}}{\rho_i h^2} - y''(x_i) \right| < \sigma_0, \quad i = 1,2,...,n-1,$$

а також маємо збіжність, тобто при $n \to \infty$:

$$\max_{0 \le i \le n} |y_i - y(x_i)| \to 0,$$

$$\max_{0 \le i \le n} \left| \frac{y_{i+1} - y_{i-1}}{2h} - y'(x_i) \right| \to 0,$$

$$\max_{0 \le i \le n} \left| \frac{y_{i+1} - 2y_i + y_{i-1}}{\rho_i h^2} - y''(x_i) \right| \to 0.$$

Розглянемо випадок, коли сітка нерівномірна. В цьому випадку наближені значення y_i шуканого розв'язку $y(x)$ задачі (1) – (2) в точках x_i, $i = 0,1,2,...,n,$ будемо шукати з системи рівнянь

$$\frac{y_{i+1} - y_i}{h_{i+1}} - \frac{y_i - y_{i-1}}{h_i} = \rho_i f(x_i, y_i, \frac{y_{i+1} - y_i}{2h_{i+1}} + \frac{y_i - y_{i-1}}{2h_i}), \quad i = 1,2,...,n-1,$$

$$\alpha_0 y_0 + \beta_k \frac{y_1 - y_0}{h_1} + \gamma_k y_n + \delta_k \frac{y_n - y_{n-1}}{h_n} = \tag{6}$$

$$= l_k + \beta_k \rho_0 f(x_0, y_0, \frac{y_1 - y_0}{h_1} - \delta_k \rho_n f(x_n, y_n, \frac{y_n - y_{n-1}}{h_n}), \quad k = 0,1; \quad h_i = x_i - x_{i-1}.$$

Якщо виконуються умови теореми, то при достатньо великих n система (5) має розв'язок і при $n \to \infty$

$$\max_{0\le i\le n}\left|y_i - y(x_i)\right| \to 0,$$

$$\max_{0\le i\le n}\left|\frac{y_{i+1}-y_i}{2h_{i+1}} + \frac{y_i - y_{i-1}}{2h_i} - y'(x_i)\right| \to 0,$$

$$\max_{0\le i\le n}\left|\frac{y_{i+1}-y_i}{\rho_i h_{i+1}} - \frac{y_i - y_{i-1}}{\rho_i h_i} - y''(x_i)\right| \to 0.$$

Висновки. Якщо $\rho_i = \frac{A_i}{h}$, $i = \overline{0, m}$, то модифікований різницевий метод (3) еквівалентний методу механічних квадратур розв'язання інтегрального рівняння (5), який, як відомо, добре вивчений. Це означає, що алгоритм (3) збіжний. Відзначимо, що приклади розв'язання конкретних крайових задач запропонованим модифікованим різницевим методом підтверджують ефективність методу, оскільки знайдені розв'язки мають значно більшу точність ніж знайдені звичайним різницевим методом.

Зауважимо, що для розв'язання системи рівнянь (3) можна використати проекційно-ітеративний метод.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбунов С. К., Рябенький В. С. Разностные схемы, Москва, 1977, – 439 с.

2. Березин И. С. и Жидков Н. П. Методы вычислений, т. 2, Москва, 1962, – 639 с.

3. Лучка А. Ю. Проекционно итеративные методы решения дифференциальных и интегральных уравнений, Киев «Наукова думка», 1980, – 264 с.

GEOGRAPHICAL SCIENCES

ПРИМІСЬКА ЗОНА МІСТА КИЄВА. ЖИТЛОВА СУБУРБАНІЗАЦІЯ

Борисюк Павло Григорович
Студент
Київський Національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Вступ./Introductions. Столичний статус Києва та попит серед платоспроможного населення України жити у столиці обертається активною житловою забудовою, причому не завжди в законний спосіб. Проте обмеженість і часто нестача вільних ділянок для забудови у місті зумовила поширеність житлової забудови у передмістях Києва. Забудовники швидко зрозуміли економічну вигоду від забудови територій передмість, оскільки ціна на оренду земельних ділянок значно нижча, а в селах її можна викупити за низькою вартістю. Ціна в таких новобудовах також набагато нижча, ніж у середмісті Києва, оскільки ціна за квадратний метр у приміських новобудовах стартує приблизно від 14000 грн. Чимало міст обласного значення та села, що прилягають до Києва, стали суцільним будівельним майданчиком.

Мета роботи./Aim. Дослідження показників житлового будівництва та введення в експлуатацію житлових площ. Відстеження тенденції поширення житлового будівництва у конкретних населених пунктах приміської зони міста Києва.

Матеріали і методи./Materials and Methods. Дослідження проводилось за рахунок використання даних Головного управління статистики у Київській області за 2019 рік, а також інформації про новобудови України сайту «ЛУН». Результати отримані внаслідок використання певних методів конкретних груп, що застосовуються у суспільно-географічних дослідженнях: загальнонаукові

(статистичний, графічний), спеціально-наукові (метод районування, картографічний).

Також при дослідженні використовувалась схема приміської зони Києва Іщука-Гладкого, відома як Київська промислова агломерація [5]. Подібна схема присутня і у кресленнях Генерального плану міста Києва, проєкту до 2025 року. Територія приміської зони Києва охоплює Києво-Святошинський, Фастівський, Васильківський, Обухівський, Бориспільський, Броварський, Вишгородський, Бородянський, Макарівський райони [2].

Результати обговорення. / Results and discussions. Розглянуто показники будівництва за 2019 рік у містах обласного значення і адміністративних районах Київської області. Динаміка житлового будівництва за 2019 рік детально вказана у таблиці 1 [3].

Таблиця 1

Загальна площа житлових будівель, прийнятих в експлуатацію, по містах обласного значення та районах у 2019 році

	Загальна площа[1]	
	усього, м^2	**у % до 2018 року**
Київська область	**1861046**	**120,8**
м. Бориспіль	100671	189,5
м. Бровари	88704	93,5
м. Васильків	9631	90,1
м. Буча	56848	96,8
м. Ірпінь (міськрада)	234966	127,2
м. Обухів (міськрада)	22087	88,0
м. Фастів	6929	88,5
Райони		
Бориспільський	98242	132,5
Бородянський	29095	120,2
Броварський	94958	124,7
Васильківський	82213	130,9
Вишгородський	120128	148,4
Києво-Святошинський	717363	113,8
Макарівський	35922	147,7
Обухівський	44593	111,2
Фастівський	13719	146,8

Показники 2019 року демонструють зріст введення в експлуатацію

житлових площ у порівнянні з 2018 роком. Так абсолютним рекордсменом за житловим будівництвом є місто Ірпінь – 234966 м^2 введених житлових площ та приростом у 127,2%; і як наслідок Ірпінь (міськрада) зі значним відривом залишає інші міста Київської області далеко позаду (за винятком міста Києва, в якому було за 2019 р. збудовано 1113986 м^2 житла, що становить 88,7% рівня 2018 року).

Дуже далеко від Ірпеня у системі показників розташувалось місто Бориспіль, з введеними в користування 100671 м^2 житла, що становить 189,5% у порівнянні з 2018 роком. Третім є місто Бровари з 88704 м^2 – і це 93,5% у порівнянні з 2018 роком. Далі, з 56848 м^2 новобудов йде місто Буча з приростом у 96,8%.

Звідси, у наведених містах обласного значення найбільше новобудов зафіксовано у Ірпінській міськраді: статистична інформація також свідчить про те, що житлове будівництво збільшилось. Значно відстають міста Бориспіль, Бровари та Буча. Бориспіль за підсумками 2019 року мав набагато більші значення приросту, ніж в Ірпінській міськраді, проте цифри надто скромні у порівнянні з тим же Ірпенем. Міста Бровари та Буча мали незначне скорочення темпів житлового будівництва в 2019 році. Проте донедавна, місто Бровари за кількістю новобудов утримувало лідерство в Україні, поступаючись лише Києву. Також Бровари були унікальні тим, що тут будувалися й зводяться наразі нові житлові будинки вище 25-ти поверхів, місто також є одним з шести міст України, де будують будівлі вище 25 поверхів [1].

Щодо адміністративних районів Київської області за підсумками 2019 року ситуація виглядала наступним чином. Найбільше житлового будівництва зафіксовано у Києво-Святошинському районі, який власне є лідером в Київській області за розмірами житлового будівництва – 717363 м^2 і збільшення у майже 114% з 2018 роком. Такі високі показники зумовлюються активною забудовою у Вишневому та селах – Софіївській і Петропавлівській Борщагівках, Чайки, Святопетрівське, Крюківщина, Ґатне, Новосілки тощо. Серед масштабних об’єктів житлового будівництва наведемо такі приклади:

ЖК «Софіївська сфера» у Софіївській Борщагівці, житлові комплекси «Одеський бульвар» в Новосілках, «Озерний Гай» у Ґатному, «Сади Вишневі» у м. Вишневе (рис. 1) та багато інших [4].

Рис. 1. ЖК «Сади Вишневі»

Джерело: https://img.lunstatic.net/construction-800x450/241144.jpg

Наступним по показникам йде Вишгородський район: 120128 м^2 і менше ніж 150% приросту до рівня 2018 року. Таким даним Вишгородський район завдячує багатоповерховій забудові у Вишгороді та розвитком приватного будівництва у селах Старі й Нові Петрівці, Хотянівка та ін. Бориспільський та Броварський райони мають 98242 м^2 та 94958 м^2 новобудов відповідно. Також дані райони демонструють збільшення обсягів будівництва: у Бориспільському 132,5% та менше ніж 125% у Броварському. Такі показники зумовлені будівництвом багатоповерхівок у певних селах, наприклад: Чубинське, Гора Бориспільського району. Васильківський район демонструє 82213 м^2 збудованих об’єктів, що становить майже 131% приросту порівняно з 2018 роком.

Найменше житлового будівництва за підсумками 2019 року було зафіксовано у Фастівському районі – 13719 м^2.

Висновки/Conclusions. За підсумками 2019 року у ряді міст обласного значення та адміністративних районах обсяги житлового будівництва та введення в експлуатацію житла ситуація є нерівномірною. У 2019 році,

переважно, присутнє зростання житлового будівництва відносно 2018 року. Найбільша кількість введеного житла у містах обласного значення була в Ірпені (міськраді), Борисполі, Броварах, Бучі. А серед адміністративних районів Київської області найбільші показники у Києво-Святошинському, Вишгородському, Бориспільському, Броварському, Васильківському районах

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бровари – Вікіпедія. Будівництво. Вікіпедія: веб-сайт: URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%/. (дата звернення 22.04. 2021).
2. Генеральний план розвитку міста Києва та його приміської зони до 2025 року (проект) URL: https://kga.gov.ua/generalnij-plan/genplan2025. (дата звернення 10.03. 2021).
3. Головне управління статистики в Київській області: веб-сайт. URL: http://kyivobl.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=40&lang=1. (дата звернення 06.02. 2021).
4. Новобудови Київської області. ЛУН – усі новобудови України: веб-сайт. URL: https://lun.ua/. (дата звернення 01.04. 2021).
5. Регіональна економіка: Теорія. Методи. Практика: підручник / за ред. С.°І.°Іщука, О.В. Гладкого. Київ: Знання, 2013. 447 с.

СХЕМА SWOT-АНАЛІЗУ КЛІМАТИЧНИХ УМОВ ДЛЯ ПОТРЕБ ПРАКТИКИ АГРОВИРОБНИЦТВА

Тарасюк Ніна Адамівна
к.геогр.н., доцент
Васковець Христина Іванівна
Магістрантка
Волинський національний
університет імені Лесі Українки
м.Луцьк, Україна

Вступ. В результаті вивчення змін клімату на території Волинської області встановлено, що впродовж всього інструментального періоду метеоспостережень (починаючи з 1947 року і донині) за даними всіх метеостанцій спостерігається добре виражена тенденція до підвищення температури повітря [1]. Так як в межах області основним видом господарської діяльності є сільське господарство та лісівництво, будь-які зміни кліматичних умов вимагають комплексного вивчення з позицій виробника сільськогосподарської та лісівничої продукції.

Мета роботи полягає в оптимізації використання даних метеоспостережень для потреб практики природокористування.

Матеріали та методи. Інформаційною базою дослідження є дані спостережень на метеостанціях Волинської області, опубліковані результати їх обробки, сучасні методи аналізу та синтезу.

Результати та обговорення. В окремі роки позитивні відхилення середньої річної температури повітря сягають більше 2°С [2]. Впродовж року активізуються «хвилі холоду» і «хвилі спеки», що має негативний вплив на розвиток землеробства, часто призводить до перезволоження ґрунту або, навпаки, до ґрунтової посухи.

Навесні спостерігається стрімкий перехід від холодного до теплого періоду, почасти середня добова температура стрімко зростає від 5-6 °С до 15-18 °С. Такі зміни, зумовлені вторгненням відрогів Азорського максимуму та

стаціонуванням тропічного повітря. Внаслідок цього, піщані легкі ґрунти Полісся Волинської області швидко втрачають вологу, що негативно позначається на розвитку овочевих та зернових культур. Разом з тим, ранні посіви активно додають в рості, що сприяє формуванню кормової бази для травоїдних, а також збільшуються можливості формування запасів сіна на холодний період року. Ці чинники суттєво впливають і на зміну структури використання земель [3].

Загалом, для території дослідження властиве загальне збільшення річної суми опадів, але при цьому спостерігається зменшення запасів вологи в ґрунтах, а також зниження рівня ґрунтових вод. Максимум опадів змістився з червня на липень місяць. Проте, більш часто опади спостерігаються у вигляді короткочасних злив, грози з градом та сильним поривчастим вітром.

Зменшується тривалість холодного періоду. Так, осінь триває до середини грудня - початку січня. Тривалість вегетаційного періоду (з середньодобовою температурою повітря вище 5°С) щороку більше 213 днів [4]. Найнижчі середні місячні температури повітря спостерігаються в лютому місяці, тоді як до початку 90-х років найхолоднішим був січень. Зростає річна амплітуда температури повітря, що негативно впливає на розвиток зональних видів рослинності, змінюється тривалість їх вегетаційного періоду. На фоні зростання середньорічної температури повітря, збільшується показник абсолютного максимуму та зменшується - абсолютного мінімуму температури повітря.

Зміни температури повітря, кількості і режиму випадання опадів призводять до динаміки гідротермічних умов середовища, і, як наслідок, до зміни біорізноманіття [5]. У розвитку сільськогосподарського виробництва необхідне врахування сучасних глобальних змін клімату та використання сортів культур, які є витривалими до високих температур повітря влітку та характеризуються коротким вегетаційним періодом.

Вважаємо, що для потреб практики агровиробництва особливу увагу слід звернути на кліматичні ризики, стихійні атмосферні явища, мікрокліматичні та мезокліматичні відмінності території дослідження. З цією метою доцільно

використати практичні напрямки вдосконалення SWOT-аналізу як сучасного методу дослідження метеорологічної інформації для потреб практики. Нині SWOT-аналіз застосовується досить широко в різних сферах економіки, разом з тим, його універсальність полягає в тому, що це є свого роду конкретна довідка-оцінка явища чи процесу, яке можна використовувати для запобігання кризових екологічних ситуацій та прогнозу напрямків розвитку лісового господарства та сільськогосподарського виробництва.

Суть SWOT-аналізу, як її найчастіше відбивають у навчальній та спеціальній літературі, полягає у виділенні сильних і слабких сторін, а також можливостей та ризиків. Всі ці характеристики є складовими агрометеорологічної ситуації будь-якого регіону. Тому вважаємо, що такий підхід для практики господарювання є досить важливим і простим у використанні. Слід зауважити, що в SWOT-аналізі не використовують кількісних показників, а лише зазначають фактори, які є ведучими у формуванні сприятливих умов середовища чи то економічного, чи то соціального. В нашому випадку ми застосовуємо це метод для виділу чинників, які безпосередньо впливають на агрокліматичні ресурси регіону. Для повного SWOT-аналізу потрібна повна база знання про клімат території, такою інформаційною базою може слугувати кліматичний кадастр, або кліматичний довідник. Важливим є використання цього методу і для розробки програми стимулювання інвесторів в розвиток сільського господарства в межах Волинської області. Саме SWOT-аналіз передбачає врахування всіх природних особливостей території дослідження. Результатом його застосування є матриця SWOT-аналізу агрокліматичних умов для потреб практики господарської діяльності, яка включає сильні (S), слабкі (W) сторони, можливості (O) та ризики (T). Так, до сильних сторін (S) відносимо:

1. Сприятливі природні умови:

а) рівнинність території;

б) панування помірних типів погоди впродовж року;

в) гумідність умов (достатнє зволоження, гідротермічний коефіцієнт

Селянінова в межах від 0,8 до 1,4;

г)наявність густої мережі поверхневих вод;

д)різноманітність грунтового покриву і його родючість;

е)багатство на природні луки та сіножаті;

є)сучасне ландшафтне різноманіття;

2.Традиції природокористування:

а)археологічні осередки поширення трипільської культури землеробства

б)землеробство в лісостеповій зоні;

в)тваринництво в лісовій зоні Полісся;

г)садівництво;

д)бджільництво

е)рибне ставкове господарство

3.Стабільна екологічна ситуація:

а)порівняно низький рівень забруднення;

б)поширення мережі природоохоронних територій.

Серед слабких сторони (W) виділяємо:

1.Значне поширення малопродуктивних мінеральних земель як результат занепаду меліоративного господарства.

2.Прояви вторинного заболочування.

3.Зниження родючості ґрунтів, як результат відсутності моніторингу внесення мінеральних та органічних добрив.

4. Залишкове радіаційне забруднення після аварії на Чорнобильській АЕС.

5.Проблема утилізації твердих побутових відходів.

Бачимо можливості (O):

1. Активізація розвитку рослинництва та садівництва внаслідок зростання кількості теплових ресурсів клімату.

2. Акліматизація теплолюбних високопродуктивних видів лісових культур.

3. Розвиток тваринництва на базі природної кормової бази.

3. Інтенсифікація використання земельних угідь з метою розвитку агробізнесу.

4. Активізація розвитку зеленого сільського туризму.

5. Використання земельних ресурсів як засобу вирощування альтернативних видів палива.

Серед ризиків (Т) виділяємо:

1.Стихійні атмосферні явища (пізні заморозки весною та ранні заморозки восени, ґрунтові та атмосферні посухи, зливові опади, високі температури повітря влітку, підтоплення північних регіонів області внаслідок прояву повенево-паводкових процесів).

2.Трансформація та виснаження ґрунтового покриву без належного ґрунтового моніторингу.

3.Збільшення рівня забруднення середовища внаслідок техногенного навантаження.

4. Зниження рівня ґрунтових вод.

Висновки. Отже, аналізуючи матрицю SWOT-аналізу варто зауважити, що територія Волинської області є досить привабливою для розвитку сільськогосподарського виробництва та лісового господарства, оскільки сильні сторони та можливості переважають над слабкими та ризиками. Такий підхід можна деталізувати та поглибити і в кінцевому результаті використовувати для стимулювання інвестора.

Цей метод можна конкретизувати, застосовуючи TOWS-аналіз, який здебільшого відображає характеристику зовнішніх чинників розвитку території та її положення в системі координат стадій розвитку регіону, країни, за яких більш ефективними є стратегія успіху, стратегія збереження, стратегія конкуренції чи стратегія захисту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кульбіда М. І. Клімат України: у минулому... і майбутньому ? / М. І. Кульбіда, М. Б. Барабаш, Л. О. Єлістратова, Т. І. Адаменко, Н. П. Гребенюк, О. Г. Татарчук; Укр. наук.-дослід. гідрометеорол. ін-т, Укр. гідрометеорол. центр. - К. : Сталь, 2009. - 234 с.

2. Тарасюк М.Ф.Температурний режим повітря національного парку «Припять-Стохід» в контексті глобального потепління// М.Ф. Тарасюк, Ф.П.Тарасюк// Природа Західного Полісся та прилеглих територій: наук.зб.- №11.-Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2014.- С.109-114

3. Ничая О.О..Селитебні ландшафти в структурі угідь височинної області Волині // О.О.Ничая, Н.А.Тарасюк. Vìsnik Dnìpropetrovs'kogo unìversitetu. Serìâ geologìâ, geographìâ Dnipropetrovsk University Bulletin. Series geology, geography. 2016, 24 (1), 112–119.Doi: 10.15421/111617 http://geology-dnu.dp.ua.

4. Тарасюк Н.А. Агрокліматичні ресурси Волинської області в умовах сучасного клімату //Н.А.Тарасюк, Т.О.Федас. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Географічні науки. №6 (255)– Луцьк: Вежа.– 2017. – С.167–172

5. Roemmich D. 135 years of global ocean warming between the Challenger expedition and the Argo Programme [Text] / Dean Roemmich, W. John Gould, John Gilson // Nature Climate Change. – 2012. Doi: 10.1038 / nclimate 1461.

УДК 911.3:379.8(477.82-72)

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГІДРОЛОГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ПЗФ ГОЛОВНЕНСЬКОЇ ТГ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Чижевська Лариса Тарасівна
к.г.н., доцент кафедри
фізичної географії географічного факультету,
Нич Михайло Михайлович
аспірант кафедри фізичної
географії географічного факультету,
Карпюк Зоя Костянтинівна
к.г.н., доцент кафедри фізичної
географії географічного факультету,
Качаровський Роман Євгенович
магістр географії, інженер ІІ категорії
Волинський національний університет
імені Лесі Українки
м.Луцьк, Україна

Вступ. Природний туристично-рекреаційний потенціал відіграє важливу роль у розвитку туристичної сфери будь-якої території, зокрема громади, де кожен рекреаційний об'єкт істотно покращує її атрактивність. Особлива роль належить природоохоронним територіям, зокрема гідрологічним об'єктам, що створені та функціонують згідно норм Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [2].

Мета роботи. Описати кліматичні умови найбільших водних об'єктів ТГ. Дослідити наявні гідрологічніі природоохоронні об'єкти на території громади. Охарактеризувати потенційні природоохоронні та рекреаційні можливості гідрологічних об'єктів. Визначити механізми покращення рекреаційного функціонування гідрологічних об'єктів для подальшого використання у туристичній галузі.

Матеріали і методи. Проаналізовано звітні і довідкові матеріали Головного управління статистики у Волинській області, підрозділів

Регіонального офісу водних ресурсів у Волинській області, Управлінь екології та природних ресурсів Волинської ОДА та офіційних сайтів Головненської ТГ І Ковельської РДА. В процесі дослідження використані описовий, статистичний, аналітичний методи, а також узагальнення та систематизації.

Результати. У Волинській області нині функціонує 54 громади, у тому числі й Головненська (Ковельський район, до липня 2020 року – Любомльський), що утворена 29 жовтня 2017 р. на базі трьох рад: Головненської селищної, Заболоттівської та Нудиженської сільських. У 2020 р. згідно з перспективним планом укрупнення громад та рішенням Кабінету Міністрів України до громади була приєднана Згоранська сільська рада. Нині у її складі перебувають чотири сільські ради (старостинські округи), селище міського типу Головне та 13 сіл: Гуменці, Гупали, Заболоття, Заозерне, Згорани, Крушинець, Масловець, Мшанець, Нудиже, Сильне, Скрипиця, Черемошна Воля, Ясне [5-7]. Площа ТГ – 317,8 км², в межах якої (станом на 01. 01. 2021 р.) проживає 8 384 особи. З них частка міського населення становить 2 972 особи (35,4 %), а сільського – 5 412 осіб (64,6 %). Густота населення – 26,3 осіб/км^2. Центром громади є смт Головне [1; 4–5].

Природні умови і ресурси в межах громади є сприятливими для здійснення рекреації і туризму впродовж року. Середньорічна зимова температура перебуває на межі -12,0 ºС, а літня – +14,2 ºС, середньорічна кількість опадів становить 590 мм [8].

Основними водними артеріями громади є річки Нережа, Тенетиска й Чесновенка, довжиною, відповідно, 13, 21, 12 км, площею водозбору – 42,3, 222,0, 51,8 км^2). Поблизу с. Згорани є низка озер. Одним з найбільш відомих є озеро Велике Згоранське, площею водного дзеркала 151,0 га, об’ємом водної маси 10,72 тис. м^3, максимальною глибиною 20 м. Озеро Мале Згоранське займає площу 31,0 га, маючи об’єм водної маси 1,9 тис. м^3 й максимальну глибину 10 м. Доволі популярними є також озера Оріхівське та Мошне, площею, відповідно, 6,9 і 20,0 га, об’ємом водної маси – 0,14 і 4,0 тис. м^3. Місцевим населенням також широко використовуються ресурси ставків [5-8].

Водні плеса річок та озер придатні для рекреаційного використання, зокрема, короткотривалого відпочинку (купання, занять водним туризмом, плавання на човнах, рибальства) та екологічного пізнання природи [8].

Потужним стимулом для розвитку екологічних різновидів туризму є об'єкти ПЗФ, зокрема й гідрологічні. На території громади налічується 11 таких об'єктів загальною площею 817,8 га. З-поміж них вирізняються два ландшафтні заказники загальнодержавного значення, а саме: («Згоранські озера» (705,6 га) та «Мошне» (73,3 га)). Функціонують також дев'ять об'єктів місцевого значення: два заказники («Підсвиння» (21,0 га) та «Ялинник» (5,7 га)), три ботанічні та чотири гідрологічні пам'ятки природи. Площа угідь ПЗФ державного значення становить 778,9 га (95,2 %), місцевого – 38,9 га (4,8 га). У межах населених пунктів на території громади, а саме у смт Головне та с. Нудиже, зосереджено чотири гідрологічні об'єкти – пам'ятки природи місцевого значення, загальною площею 0,18 га, що становить 0,1 % від території ПЗФ. Усі вони створені у 80-х рр. XX ст. рішенням Волинського обласного виконавчого комітету від 26.09.1977 р., № 468-р (табл.1) [1; 3; 6; 8].

Таблиця 1

Гідрологічні об'єкти природно-заповідного фонду Головненської селищної ТГ [3 –5; 8]

Назва об'єкта	**Місце знаходження**	**Площа, *га***	**Нормативний документ, орган, що утворив та дата утворення**
Гідрологічні пам'ятки природи			
«Джерело Польова криниця»	с. Нудиже	0,03	Рішення облвиконкому від 26.09.1977, № 468-р
«Джерело Попова криниця»	смт Головне	0,1	Рішення облвиконкому від 26.09.1977, № 468-р
«Джерело Трактова криниця»	с. Нудиже	0,03	Рішення облвиконкому від 26.09.1977, № 468-р
«Джерело Чайка»	смт Головне	0,02	Рішення облвиконкому від 26.09.1977, № 468-р
Разом		**0,18**	

Гідрологічна пам’ятка природи «Джерело Польова криниця» утворена з метою охорони джерел – наповнювачів р. Тенетиски (притока р. Прип’яті), що знаходяться за 300 м праворуч від автошляху Куснище–Любохини. У заболоченому пониззі рельєфу обгороджено 20 джерел із сумарним дебітом 150–200 л/сек. «Джерело Попова криниця» функціонує на південній околиці смт Головне, за 50 м від автомобільної дороги Куснище–Любохини, з метою охорони наповнювача р. Прип’ять. «Джерело Трактова криниця» організоване для збереження надрових вод в урочищі Став, що, водночас, є наповнювачами р. Прип’ять й знаходяться на віддалі 100 м праворуч від автошляху Куснище–Любохини. Гідрологічна пам’ятка «Джерело Чайка» необхідна для охорони водного джерела з постійною температурою (+ 9 С), водонаповнювача р. Нережі (притока р. Прип’яті). Цей об’єкт утворився в карстовій воронці поблизу селища, праворуч від дороги смт Головне – ур. Кучани [1; 3; 6; 8].

Гідрологічні об’єкти ПЗФ Головненської селищної громади є підґрунтям для збереження природного біорізноманіття території та можуть стати основою для розвитку повноцінного екологічного та пізнавального туризму з урахуванням їх специфіки. Заходами для оптимізації стану і функціонування гідрологічних об’єктів ПЗФ є: 1) дієве сприяння місцевої громади, природоохоронної громадськості, волонтерів та ефективне управління ПЗФ; 2) проведення ґрунтовних наукових досліджень на цих територіях; 3) обгрунтування можливості надання об’єктам вищого статусу, зокрема загальнодержавного; 4) виявлення передумов для створення нових об’єктів ПЗФ; 5) включення наявних гідрологічних територій ПЗФ до туристично-рекреаційних маршрутів; 6) удосконалення інформування населення шодо значення об’єктів ПЗФ та їх ролі у відродженні природних екосистем.

Висновки. Вивчення природного потенціалу окремо взятої громади сприяє детальному аналізу екологічної ситуації на місцевому рівні, що дозволить розробити шляхи запобігання негативному антропогенному впливу на довкілля внаслідок рекреації і туризму. Використання природно-рекреаційноно потенціалу гідрологічних об’єктів ПЗФ сприятиме розвитку туристично-

рекреаційного комплексу Головненської громади Волинської області. Громада має всі передумови стати базою для розвитку екологічного туризму, здійснення природоохоронної та освітньо-наукової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головненська селищна об'єднана територіальна громада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://golovnenska-gromada.gov.ua/
2. Закон України «Про природно-заповідний фонд України». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/go/2456-12.
3. Карпюк З. К., Фесюк В. О. , Антипюк О. В. Природно-заповідний фонд Волинської області : альбом-каталог – Київ : ТОВ «ОК–ПОЛІГРАФ», 2018. – 136 с.
4. Ковельська районна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://koveladm.gov.ua/
5. Любомльська районна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lbmadm.gov.ua/
6. Регіональний офіс водних ресурсів у Волинській області [Електронний ресурс]. – веб-сайт. URL: https://vodres.gov.ua/
7. Чижевська Л. Т., Лавренчук О. М., Качаровський Р. Є., Карпюк З. К., Антипюк О. В. Оцінка сучасного стану водних ресурсів Волині / Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів : матеріали III Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 11–12 квітня 2019 р.) / за ред. Ю. М. Барського, С. О. Пугача. – Луцьк, 2019. – С. 98-101.
8. Чир Н. В., Качаровський Р. Є., Антипюк О. В. Оцінка сучасного стану та перспектив розвитку туристської інфраструктури Любомльського району Волинської області // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2017. – № 14. – С. 88-92.

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

APPLICATION OF FREQUENCY-RESONANCE METHODS OF SATELLITE IMAGES PROCESSING FOR HYDROGEN AND LIVING WATER ACCUMULATIONS SEARCHING WITHIN LOCAL AREAS IN MALI AND ITALY

Yakymchuk Mykola Andriyovych
doctor of physics and mathematics, professor,
Institute of Applied Problems of Ecology,
Geophysics and Geochemistry, Kyiv, Ukraine,
Korchagin Ignat Mykolayovych
doctor of physics and mathematics, professor,
Institute of Geophysics, NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine,

Introduction In 2019-2020 experimental studies were carried out with the aim of approbation the frequency-resonance methods of satellite images and photographs processing and decoding, as well as improving the methodological techniques of their practical application during the geological exploration problems of various nature solving. In the course of the work, the possibility of purposeful application of mobile direct-prospecting technology was additionally studied for detecting hydrogen accumulations in areas of visible hydrogen degassing and assessing (determining) the depths (intervals) of their occurrence. Considering that hydrogen can become an environmentally friendly fuel of the future, recently the problem of searching for its accumulations and organizing production has become quite urgent [1-5]. Some results of experiments of this nature were published in [8-10, 15]. This article presents the materials of additional experimental work within the problem of hydrogen, obtained recently.

Research methods Experimental reconnaissance studies are carried out using

low-cost direct-prospecting technology, including modified methods of frequency-resonance processing and decoding of satellite images and photo images, vertical electric-resonance sounding (scanning) of the cross-section and the method of integral assessment of the prospects for oil and gas (ore) potential of large prospecting blocks and local areas [6, 7]. The features and capabilities of the methods used, as well as the measurement technique, are described in more detail in [6-10].

The modified methods of this technology purposefully use the bases (sets, collections) of chemical elements, minerals, oil and condensate samples, as well as sedimentary, igneous and metamorphic rocks, the resonant frequencies of which are used during the satellite images processing. The collection of oil samples in the database includes 117 samples, gas condensate - 15 samples [8]. The base of sedimentary rocks consists of 12 groups: 1) psephitis, monomineral conglomerates (22 samples); 2) psammites (18); 3) siltstone, mudstone, clay (6); 4) kaolinite mudstones (6); 5) kaolinite clays (10); 6) sedimentary-volcanoclastic rocks (9); 7) limestones (24); 8) dolomites (11); 9) marls (10); 10) siliceous rocks (13); 11) salt (3); 12) coal (3).

The collection of photographs of igneous and metamorphic rocks includes 18 groups: 1) granites and rhyolites (29 samples); 2) granodiorites and dacites (7); 3) syenitis and trachytes (18); 4) diorites and andesites (14); 5) lamprophyres (14); 6) gabbro and basalts (32); 7) feldspar ultramafic rocks (20); 8) feldspathic syenites and phonolites (23); 9) feldspathic gabbroids and basaltoids (6); 10) feldspar-free ultramafic and mafic rocks (10); 11) kimberlites and lamproites (20); 12) nonsilicate carbonatites (8); 13) metamorphic granulites (10); 14) metamorphic gneisses (26); 15) metamorphic crystalline schists (44); 16) metamorphic microcrystalline schists (phyllites) (11); 17) metamorphosed aspid schists (2); 18) iron ore (5). Photos of the listed sets of samples of sedimentary, metamorphic and igneous rocks are taken from an electronic document on the website http://rockref.vsegei.ru/petro/.

During frequency-resonance processing in the reconnaissance mode of prepared fragments of satellite images and photographs, a processing graph is used, which includes the following sequence of actions (steps).

1. Recording from the Earth's surface the presence (absence) of responses (signals) from the following set of minerals and chemical elements: oil, condensate, gas, amber, phosphorus, oil shale, argillite breccia, gas hydrate rocks, gas hydrates, coal, anthracite, hydrogen, living water (deep water), dead water, diamonds, gold, lonsdaleite, potassium-magnesium salt, sodium chloride salt, etc.

2. Registration of responses from groups of sedimentary, metamorphic and igneous rocks, composing the cross-section.

3. Establishment of presence within the survey area of deep channels (volcanoes), filled with various groups of rocks; determination of the depths of the volcanoes root’s location.

4. Performing the procedure for recording responses from oil, condensate, gas and amber on the surface (depth) of 57 km - the boundary of the hydrocarbons and amber synthesis in deep channels (volcanoes), filled with certain groups of rocks.

5. Fixation on the surface (depth) of 1 m of responses from the upper part of the cross-section (near-surface layer) from oil, condensate, gas and phosphorus, carbon dioxide in order to establish (confirm) the fact of migration of their traces to the surface.

6. Using the cross-section scanning procedure, the depths intervals of response are determined and refined at the frequencies of oil, condensate, gas, hydrogen, and deep water.

Hydrogen production area in Mali Currently, the production of hydrogen and its further use as a fuel is carried out, according to available data, in Mali. The results of a reconnaissance survey of the mining area are presented in [8, 15]. Additional studies were carried out at the site using an extended set of instrumental measurement procedures.

During frequency-resonance processing of a satellite image of the hydrogen production site in Mali (Fig. 1a), responses from phosphorus, hydrogen (weak) deep water (weak), dead water, brown coal, iron ore, diamonds (intense), graphite, coesite, stishovite, lonsdaleite, potassium-magnesium salt and sodium chloride salt were recorded from the surface.

The responses of 7th (limestones), 8th (dolomites), 9th (marls), and 10th (siliceous) groups of sedimentary rocks, as well as 1st (granites), 6th (weak) (basalts) and 11th (kimberlites) groups of igneous rocks were received.

Let's pay attention to the following circumstance. When processing the image, low-intensity responses from hydrogen and basalts were recorded. Visual analysis of the image in Fig. 1a shows that in its lower right part there is a local zone of visible hydrogen degassing. When processing the image in Fig. 1a without this zone (without a fragment of the image in the rectangle), no responses at basalt frequencies were recorded. This indicates the relatively small size of the basaltic volcano.

a) ***b)***

Figure 1. Hydrogen production area in Mali: satellite image of the Burakebugu site [13] (a); photograph of the site of the hydrogen well location [11] (b).

During processing a fragment of the image in a rectangular contour (zone of hydrogen degassing), responses from basalts were recorded. The lower edge of the basalts, by fixing the responses on various surfaces, was determined at a depth of 99 km. By scanning the cross-section from the surface, step 1 m, the upper edge of the basalts is set at a depth of 125 m. On the surface of 99 km, responses from the 10th group of sedimentary (siliceous) rocks were obtained from the lower part of cross-section. By fixing responses at different depths (99, 218, 250, 450, 550, 650, 750, 723 km), the root of a volcano filled with siliceous rocks was determined at a depth of 723 km.

On the surface (0 m) from the upper part of the cross-section, responses from hydrogen and phosphorus were recorded, which indicates their migration into the

atmosphere. When scanning the cross-section from the surface, with a step of 1 m, the responses at hydrogen frequencies began to be recorded from 250 m. At a depth of 1 km, intense signals were recorded; scanning was carried out only up to 1.5 km.

Responses from hydrogen from the 2nd group of sedimentary rocks (psammites) were not obtained from the interval of 0-125 m when scanning the cross-section with steps of 1 cm and 5 cm. On the surface of 125 m from the upper part of the cross-section, responses of hydrogen from sedimentary rocks of 1-6 groups were also absent. During frequency-resonance processing of a fragment of a photograph of a site with a hydrogen well in Mali (Fig. 1b), signals from phosphorus, hydrogen, deep water, as well as the 7th (limestone) and 9th (marl) groups of sedimentary rocks were recorded from the surface. No responses from oil, condensate, gas, salt and the 6th group of igneous rocks (basalts) were recorded.

The lack of responses from basalts indicates that the well site is located outside the contour of the basalt volcano.On the surface of 1 km from the upper part of cross-section, as well as at a depth of 9 km from the lower part, only responses from marls were obtained. Signals from limestones were recorded from an interval of 1-9 km. By fixing responses at different depths (9, 99, 199, 250, 450, 550, 470 km), the root of a volcano filled with marls was established at a depth of 470 km. By scanning the cross-section with a step of 10 cm, the upper edge of the limestones was determined at a depth of 970-972 m, and the lower edge - at 8765 m. Hydrogen responses from marls were obtained only at the surface of 1 km from the upper part of the cross-section; on the surfaces of 1 km and 9 km, there were no signals from hydrogen from the lower part of the cross-section.

On surfaces of 1 km and 9 km, no hydrogen responses from limestones were obtained from the upper and lower parts of the cross-section - no hydrogen accumulated in limestones. Additional studies at the site of the well for hydrogen production (Fig. 1b) found that the interval of the cross-section 0-972 m is filled with sedimentary rocks of the 9th group (marls). In this interval, three sections of responses were recorded at hydrogen frequencies. This allows us to conclude that marls are the collectors of hydrogen at the site of its production in Mali.

Areas of hydrogen degassing in Italy In Italy, a limited number of instrumental measurements was made within three local areas, the position of which is indicated on the satellite image (Fig. 2) by rectangular contours.

Area 1 (Fig. 2, rectangle 1). Signals from basalts, hydrogen and living water were recorded at the site. The lower boundary of the basalts is determined at a depth of 99 km. From the 99-470 km interval, responses were obtained from the 9th group of sedimentary rocks (marls).

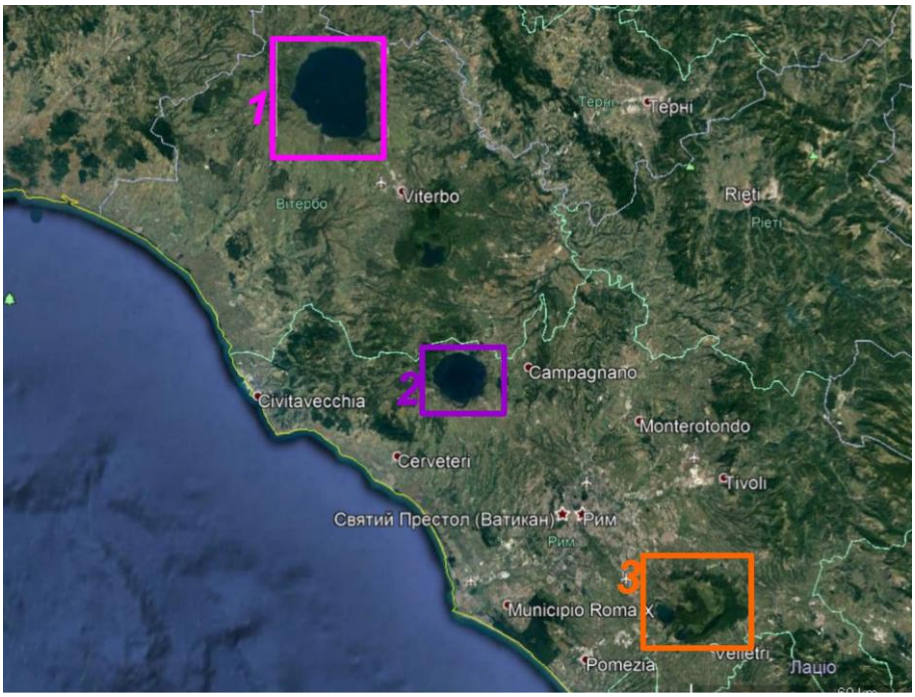

Figure 2. Satellite images of local areas of hydrogen degassing in in Italy.

Area 2 (Fig. 2, rectangle 2). Signals from basalts, hydrogen and living water were recorded within the site. The lower boundary of the basalts is determined at a depth of 99 km. From the interval 99-218 km, responses were obtained from the 8th group of sedimentary rocks (dolomites), and from the interval 218-723 km - from the 10th group of sedimentary rocks (siliceous rocks).

Area 3 (Fig. 2, rectangle 3). Signals from basalts, hydrogen and living water were recorded in the contours of the site. The lower boundary of the basalts is determined at a depth of 99 km. From the interval 99-218 km, responses were obtained from the 9th group of sedimentary rocks (marls), and from the interval 218-723 km - from the 10th group of sedimentary rocks (siliceous rocks). During frequency-resonance processing of the entire image in Fig. 2 signals from basalts,

hydrogen and living (healing) water were also recorded. Detailed instrumental measurements were not carried out at the survey sites. The territory of Italy surveyed in the reconnaissance mode (Fig. 2) is promising for the detection of deposits of natural hydrogen and living (healing) water.

Main results and comments We emphasize once again that instrumental measurements of a detailed nature were not carried out at the survey sites in Italy. The main purpose of reconnaissance studies is to confirm by direct-prospecting methods the presence of accumulations of natural hydrogen and living (healing) water in areas of visible hydrogen degassing, as well as in areas where basalt rocks are spread. Detailed studies with the aim of searching for accumulations of hydrogen and living (healing) water in Italy (within local areas in Fig. 1 including) can be carried out jointly with specialists from Italy (if such studies are of interest, of course).

Let us add to the above that experimental studies of the same nature have so far been carried out at local sites of hydrogen degassing in Ukraine, Belarus, Russia, Poland, Lithuania, Latvia, Germany, Denmark, Sweden, Finland, France, Great Britain, Greenland, USA, Spain, Portugal, Japan, and also within several longevity regions on Earth. The results of the reconnaissance work in Mali are included in the article in order to demonstrate the effectiveness of direct-prospecting methods during the survey of the area within which hydrogen production is carried out.

The results of experimental studies carried out at sites of hydrogen production and drilling wells, as well as at areas of visible hydrogen degassing in different regions, allow us to state the following.

1. In the areas of the of basalt volcano’s location with roots at different depths, signals at hydrogen frequencies from the surface are almost always recorded.

2. Responses from hydrogen are recorded when scanning the cross-section practically from the upper edges of basaltic volcanoes to their roots. This feature makes it possible to suggest that basalt volcanoes are a kind of channels through which active migration of hydrogen occurs to the upper horizons of cross-section and further into the atmosphere.

3. In some types of basalt volcanoes at a depth of 68 km, deep (living) water is synthesized. Hydrogen-rich water is healing and can be used for wellness purposes. It is advisable to note once again that all surveyed zones and sites of longevity on Earth are located within (contours) of basalt volcanoes, in which water synthesized at a depth of 68 km migrates to the surface and is used for water supply and drinking.

4. Hydrogen deposits can be formed by basaltic volcanoes in sealed reservoirs adjacent to basalts. The Mali hydrogen production site is located outside the contour of the basalt volcano; the hydrogen responses were recorded from the marl at well site. On the island of long-livers Ikaria, as well as on the local survey site in the Carpathians, signals from hydrogen were obtained from dolomites.

5. Hydrogen deposits formed near basalt volcanoes in different types of reservoirs can be promptly discovered and localized during areal exploration using methods of frequency-resonance processing of satellite images and photo images.

6. The problem of studying reservoirs in crystalline rocks (including basalts) deserves attention. Direct-prospecting technology can also be used for this purpose.

7. Recently, informational messages have appeared about the intentions of some of the world's leading oil companies to start producing "green" hydrogen using renewable energy sources [12, 14]. At present, technologies for producing hydrogen from water have been developed and tested. All that remains is to invest in the construction of technological complexes for its production in the immediate vicinity of the objects of its consumption. And in the case of a delay in the development of effective technologies for prospecting and transporting hydrogen, a situation may arise that the geological industry of the world economy will lose the race for financing projects for the large-scale use of environmentally friendly fuel of the future - hydrogen.

Conclusion The materials presented in the article, as well as the results of experimental work in various regions published in [8-10, 15], indicate the advisability of using direct-prospecting methods of frequency-resonance processing and decoding of satellite images and photographs to detect and localize zones of hydrogen accumulation in areas where basalt volcanoes are located, as well as in areas of

hydrogen degassing. The use of super-operational and low-cost direct-prospecting technology will significantly accelerate the exploration process for hydrogen, as well as reduce the financial costs for its implementation.

REFERENCES

1. Bagdasarova M.V. (2014). Earth degassing is a global process that forms fluidogenic minerals (including oil and gas deposits). Electronic journal "Deep Oil". No. 10. pp.1621-1644 (in Russian).

2. Muslimov, R. Kh., Trofimov, V. A., Plotnikova, I. N., Ibatullin, R. R. & Goryunov, E. Yu. (2019). The role of deep degassing of the Earth and the crystalline basement in the formation and natural replenishment of oil and gas deposits. Kazan: FEN (in Russian).

3. Polevanov, V. P. & Glazyev, S. Yu. (2020). Searches for natural hydrogen deposits in Russia as a basis for integration into a new technological order. Nedropolzovanie XXI vek, No. 4, pp. 10-23 (in Russian).

4. Syvorotkin, V. L. (2015). Twenty-five years of the hydrogen theory of ozone depletion, or an Alternative to the Montreal protocol. Space and Time, No. 3, pp. 345-357 (in Russian).

5. Shestopalov, V. M., Lukin, A. E., Zgonik, V. A., Makarenko, A. N., Larin, N. V. & Boguslavsky, A. S. (2018). Essays on Earth’s degassing. Kyiv: BADATA-Intek Service (in Russian).

6. Yakymchuk, N. A. & Korchagin, I. N. (2020). New evidence in favor of the abiogenic genesis of hydrocarbons from the results of the testing of direct-prospecting methods in various regions of the world. Dopov. Nac. acad. nauk Ukr., No. 9, pp. 53-60 (in Ukrainian). https://doi.org/10.15407/dopovidi2020.09.053

7. Yakymchuk, N. A., Korchagin, I. N., Bakhmutov, V. G. & Solovjev, V. D. (2019). Geophysical investigation in the Ukrainian marine Antarctic expedition of 2018: mobile measuring equipment, innovative direct-prospecting methods, new results. Geoinformatika, No.1, pp. 5-27 (in Russian).

8. Yakymchuk, N. A., Korchagin, I. N. & Levashov, S. P. (2019). Direct-prospecting mobile technology: the results of approbation during searching for

hydrogen and the channels of migration of deep fluids, mineral substances and chemical elements. Geoinformatika, No. 2, pp. 19-42 (in Russian).

9. Yakymchuk, N. A. & Korchagin, I. N. (2019). Application of mobile frequency-resonance methods of satellite images and photo images processing for hydrogen accumulations searching. Geoinformatika, No. 3, pp. 19-28 (in Russian).

10. Yakymchuk, N. A. & Korchagin, I. N. (2020). Oil and Gas of the Republic of Belarus: Prospects of Reserves Increasing Based on the Results of Low-cost Direct-prospecting methods testing. Nedropolzovanie XXI vek, No. 5, pp. 96-113 (in Russian).

11. Briere D., Jerzykiewicz T. and Śliwiński W. On Generating a Geological Model for Hydrogen Gas in the Southern Taoudenni Megabasin. (Bourakebougou Area, Mali) Search and Discovery Article #42041 (2017)/ www.searchanddiscovery.com/.../ndx_jerzykiewicz.pdf

12. Eni and Enel Partner on Green Hydrogen. https://www.rigzone.com/news/eni_and_enel_partner_on_green_hydrogen-3-dec-2020164012article/?utm_campaign=DAILY_2020_12_04&utm_source=GLOBAL_ENG&utm_medium=EM_NW_F6

13. Prinzhofer A, et al., Discovery of a large accumulation of natural hydrogen in Bourakebougou (Mali), International Journal of Hydrogen Energy (2018), https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2018.08.193

14. The new fuel to come from Saudi Arabia https://www.bbc.com/future/article/20201112-the-green-hydrogen-revolution-in-renewable-energy

15. Yakymchuk, N. A., Levashov, S. P., Korchagin, I. N. Application of technology of frequency-resonance processing of satellite images and photographs on area of hydrogen production and hydrogen degassing of the Earth. 18th EAGE International Conference on Geoinformatics - Theoretical and Applied Aspects. 2019, Kyiv, 13-16 May 2019. Abstract 15007_ENG. 5 pages. DOI: 10.3997/2214-4609.20190202

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК : 356.156.34

AREAS OF TEACHING IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING IN THE 21ST CENTURY IN HIGH SCHOOL

Andrushchak Margarita Alexandrovna
Ph.D., assistant
Balaniuk Irina Vladimirovna
Ph.D., assistant
Bukovina State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Abstact. The tasks of improving education, harmonizing its goals with socio-economic living conditions, which are changing dramatically, contribute to the formation of non-traditional approaches to content and, consequently, to the development of new forms and methods of adequate educational programs of various levels and purposes.

Key words education, game, problem-searching. Preparation for the group task

Aim is to form students' ability to combine theoretical knowledge with practical activities while studying in higher educational institutions. The student will be able to master the necessary knowledge and skills only when he himself is sufficiently interested in them and makes the appropriate efforts.

Materials and methods Educational game is a group exercise for the purpose of development and application of optimum decisions, application of educational methods and receptions in artificially created conditions reproducing a real industrial situation. Its participants in the process of simulation, solving psychological situations get a more specific idea of the essence of their future activities. As a rule,

the game is dynamic, making a number of solutions and recommendations in a limited time. An integrated approach is of fundamental importance for the application of didactic games in the organization of the educational process. It requires the teacher to concentrate all efforts on the formation and development of students' positive attitude to learning, humane relationships between them.

Results Given the levels of cognitive activity, we can distinguish the following educational games:

- reproductive games, which are aimed at forming the necessary knowledge and skills. Their purpose is to reproduce in memory, deepen and improve knowledge;

- problem-searching - generalized games that provide elements of search, the implementation of logical operations;

- creative games that prepare for cognitive activity in the process of performing tasks.

Thus, during educational games students not only get more specific ideas about future professional activity, but also develop analytical skills, synthesize the culture of activity, they form a holistic conceptual system. The process of using educational games in the practice of higher education institutions should be divided into a number of stages, which are presented

Organizing frontal work, the teacher focuses mainly on the level of average students. They are designed for the pace of work, volume and level of complexity of educational material. This has a negative effect on weaker and stronger students. Communication of students is possible only on the initiative of the teacher.

In individual work, each student works independently, the pace of his work is determined by the degree of purposefulness, development of interests, inclinations. The pace of work depends on the learning opportunities of students. At individual educational activity students do not interact with each other, contacts with the teacher are limited and short. Weak students suffer in individual educational work.

Group learning activities, in contrast to the frontal and individual, do not isolate students from each other, but on the contrary, allows to realize the natural desire for communication, mutual assistance and cooperation. Group learning

activities perform a number of functions. It creates conditions for positive motivation, because during group work the activity of all performers is activated, and also conditions are created for students to master the forms of mutual assistance. In group work, students show high results in the acquisition of knowledge, the formation of skills. Weak students perform a larger amount of tasks. The educational function of group activity forms collectivism, humane qualities of personality. The organizational function of learning is to develop the ability to distribute responsibilities, the ability to communicate.

Consider the advantages of group work: 1) for the same period of time the amount of work performed is much greater; 2) high efficiency in the acquisition of knowledge and skills; 3) the ability to cooperate is formed; 4) learning motives are formed; 4) developing educational activities (planning, reflection, self-control, mutual control).

I. Preparation for the group task: a) setting a cognitive task; b) instruction on the content and sequence of work; c) recommendations on didactic material in groups

II. II. Group work: d) acquaintance with materials, planning of work in group; e) distribution of tasks between group members; f) individual performance of tasks; g) discussion of individual results of group work; g) discussion of the general tasks of the group (comments, additions, clarifications, generalizations); h) summarizing the group

The final part: i) notification of the results of work in the group; j) analysis of the cognitive task; j) the general conclusion about group work and performance of the set task; k) conclusions on the working group and its members. Unlike traditional evaluation, rating evaluation is the sum of evaluations of certain types of work: laboratory, practical, colloquia, etc. The main forms of control used in the rating of student performance are oral interviews, solving independent problems, test tasks, independent and educational - research work, mastering practical skills (direct work with patients).

Oral questioning allows the teacher to understand the level of knowledge of

this topic, and to differentiate each answer of students. It is the oral answer that is the basis of the current assessment.

Test control can be done in written and computer form. The best option is 10 test questions, which will not be repeated in any student in this group, and will be limited in time. This allows the teacher to quickly and efficiently assess the level of preparation for the lesson.

Research (GDR) is usually one of the additional elements of training and assessment. By doing research, students can deepen their knowledge of a subject. Under the guidance of a teacher, students not only study but also participate in research. Conduct scientific experiments, can create diagrams, drawings, tables that add points to the current control. Additional points are also awarded for participation in competitions, conferences, review of scientific papers, performance of independent individual work.

Solving situational problems allows the student to apply all their knowledge to make a preliminary diagnosis, laboratory diagnosis, and rational treatment, not for the disease as a whole, but for a particular patient. This technique brings the student as close as possible to the practical part of the lesson - mastering practical skills. This stage is 40% of the student's grade for the current lesson. The main thing for future doctors is not only to know, but also to be able to apply their knowledge and experience in practice.

Conclusions In the process of group work the teacher performs the following functions: monitors the progress of work in groups; advises, answers questions; coordinates activities, if necessary, helps an individual student or a group as a whole.

REFERENCES

1.Slepak Z. Scientific principles of the pedagogical process in high school / Z. Slepkan. - K .: NPU, 2019. - 239 p. 59

2. Turkot T. Higher Education Pedagogy: A Textbook for Higher Education Students / T.I. Turmeric. - K .: Condor, 2018. - 628 p.

3. Ushkarenko V. Organization of independent work of students / VA

Ushkarenko, ND. Smolienko, IV Osadchuk, TI Vinogradova. - Kherson: Iceland, 2019. - 96 p.

4. Fitsula M. Pedagogy of higher education: a textbook / MM Fitsula. - K .: Akademvidav, 2016. - 351 p.

5. Tsehmistrova G. Fundamentals of scientific research: a textbook / GS Tsehmistrova. - K .: Slovo Publishing House, 2014. - 240 p.

6. Pedagogical technologies in continuing professional education: Monograph /C.O. Sysoeva, A.M. Aleksyuk, et al .; S.O. Sysoeva. - Kyiv: VIPOL, 2017.

7.Trainev VA Business games in the learning process. Methodological developments and practice. - Moscow .: Ed. Dashkov & K House, 2018.

8. Dychkivska IM Innovative pedagogical technologies .: Textbook. manual. - К .: Академвидав, 2014.

9.Vdovichin, T.Ya. and Yatsishin, A.V. (2019) The use of open education technologies for informatization of the educational process Information technologies in education: A collection of scientific papers. Issue 16. pp. 134-140

METHODOLOGY OF INTENSIVE DIDACTIC SYSTEM DESIGN IN ENGINEERING EDUCATION

Feyzullayev Ramiz Abdulsamed
Senior lecturer
Azerbaijan Technical University
Baku, Azerbaijan

Introduction High degree of knowledge renewal, inculcation of the forms of information processing and its keeping, a wide employment of all means of the computer and advanced technology arouse necessity of the principle changing in technology of an forms and methodic of the specialists training, which will lead to a new style of its thinking formation [1].

Formation of an aptitude for original and creative decision of the whole total combination of the scientific and production tasks in coming specialists and production problem of theory and methodic on an intensive education system [2].

The main requirement of the principle consists in adaptation of content of the specialist training and methodic of education to purpose and task of a professional training.

The most important regularity studied by the private methodology of higher schools concerns the scientific content, education means, methodology and forms.

Designing of the learning methodology is included in statement of the didactic task and designing of the didactic system providing its solution in line with the conception of intensive learning system [3].

Aim. The purpose of the article is the perfection of higher professional engineering training taking into account the main trends of innovative education.

Materials and methods. Establishment of intensive method of learning upon the academic discipline is carrying out within the framework of scientific development of its special methodology through designing intensive didactic systems-systems of learning methods, means and forms assigned for solution of didactic tasks.

Didactic task is the situation included in the pedagogical system and requiring transfer of the trainee from initial condition to the given, necessary task of learning. The number of conditions and their source, learning tasks and purposes (required final condition of trainees), initial condition of trainees, academic-scientific material basis, organizational side of learning (fig.1)[4].

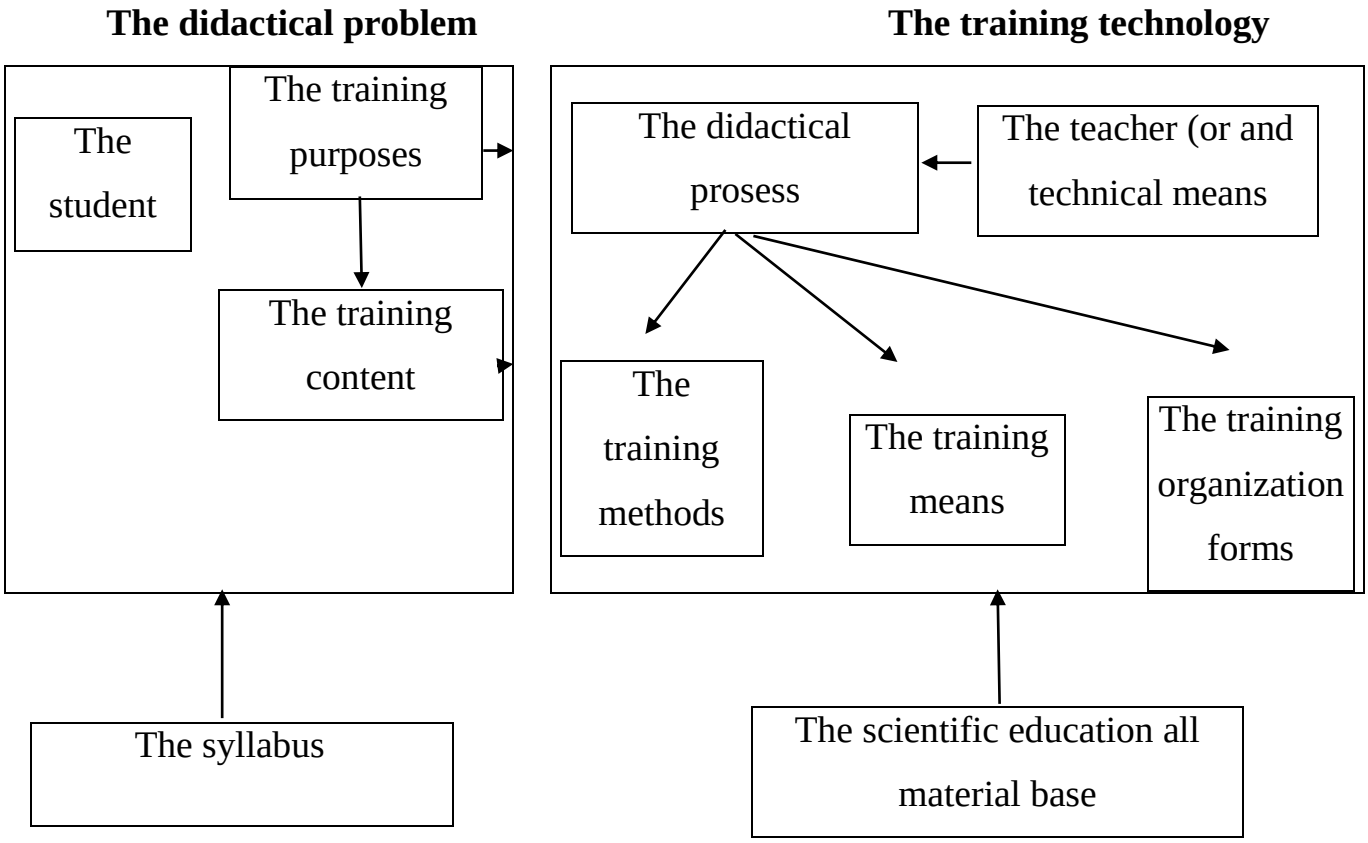

Fig.1. Projecting of the intensive training system on educational discipline

The conception of intensive education system recommends the trajectory that can be presenting in the form of nine learning stages. The general totality of stages is as following: the first stage is calling as initial, it is assigning for general orientation of trainees in the educative materials having relatively greater volume. Motivation and goal setting is provide on it basis. The second stage is the key stage. The schemas of orientation basis of action (OBA) allowing organization of independent activities of trainees on the following material. The third stage is the materialized (material) action. It serves to explain the content of operations of the implemented action and provides the initial skills to describe the theoretical material, to solve the typical task upon the given algorithm, to carry out logical operations on analysis and synthesis of

phenomena, to prepare the material for application or to use it. The action of any character (theoretical or practical) is implementing on this stage in slow regime referring to OBA schema or support synopsis. The fourth stage is load speech (outward speech). Following the third stage, this stage plays an important role in the assimilation process (transfer to the internal plan, to consciousness) of the formed element of the social practice by the trainee (knowledge, action experience, experience of creative activity). The fifth stage is the stage of the outward speech "about himself". If is characteristic by the fact that the trainee is completely deprived from external supports, the plan of the further step is that student discusses "himself | herself". The sixth stage is mental. The student is completely free here. He shall settle the academic task put before him her himself herself without direct help of the trainer. The result and the time for implementation of the action is subject to control in this stage. The seventh stage has total generalization character. Essentially, it chooses the third, the fourth, the fifth and the sixth stages, does not concern assimilation of separate actions, but the action consisting of actions assimilation of which was transferring to the further stages. The eighth stage is the control of success of learning. Conditionally, it can be dividing into two sub stages: implementation of total tasks by trainees and their control by the trainer. The principal assignment of the eight stage is concluding in estimation of the degree of achievement of set tasks of learning upon the meaning part of the teaching material of the subject, divisions or courses as a whole. The ninth stage is the correction and development of knowledge. This stage the aggregate with other stages guaranties required (set) quality of learning. As far as passing the stages, the level of assimilation of the learned material increases.

Results and discussions. Intensive didactic system in the given level of treatment of theory considers that there are only five general didactic methodology of learning: information-receptive, reproductive, problem statement, heuristic and exploratory. Each of stated methodology determines certain structure of interrelated activity of teachers and learners (table 1) [5].

Table № 1

Methoods and characters of the activities of the trainers and trainees

Informative receptive method	Reproductive method	Problematic statement
Activities of the trainer		
Presentation of information (by the trainer or the means replacing him)	Composition and submission of the exercises for reproduction of knowledge and method of action (management and control)	Problem statement and discovery of the proofing way of is solution
Activities of the trainee		
Perception of knowledge, recognition of knowledge, remembering	Actualization of knowledge, reproduction of knowledge and methods of actions upon the samples, random and automatic remembering	Perception of knowledge, recognition of knowledge and problems, attention to sequence and control over the degree of convincingness of solution of the problem, Mental forecasting of further steps of the logic solution

Heuristic method	**Research method**
Activities of the trainer	
Problem statement, composition and submission of the exercises for solution of different stages of solution of problematic tasks. Planning of the solution of management of actions by the trainee (correction and establishment of intermediate problematic situations)	Composition and submission of the exercises for research of solutions
Activities of the trainee	
Perception of the task composing the part of the task actualization of knowledge through solution of similar tasks Independent solution of the part of the task, self-control, reproduction of the course of solution.	Perception of the program and independent judgment of problems, comprehension of the conditional task. Planning of the research stages. Planning of the research methods on every stage control, reproduction of the course of research.

Learning method can play both determining and promoting role in the arrangement of mastering the content (knowledge, practice of reproductive activity or practice of creative activity). Its selection depends on the character of the content of learning. Thus, it is necessary to use problematic statement of the material, heuristic and exploratory methodology of learning for mastering of the practice of creative

activity as principal methodology. Information receptive and reproductive methodology will play a contributing role in this case. Speaking about the problematic lecture as an integral method of learning assigned for solution of the didactic tasks of initial and key stages of learning, it is natural to prefer the method of problematic statement, can be completed by information-receptive, as well as heuristic method.

Conclusions. There by, following generic methodic recommendations can be given for development of intensive didactic system:

a) To deeply analyzing the conditions of didactic tasks and to establish required levels of mastering each academic element subject to learning (separate complex notion, academic question, subject matter).

b) To determine the list consequence of learning stages, passage that provides achievement of required targets of learning of the manual (level of mastering academic elements).

c) Using table1 and recommendations on selection of learning methods **(**table 1) to develop a priori didactic systems for learning separate academic elements.

REFERENCES

1. Engineering Education, Designing an Adaptive system.National Academy press.Washington.D.C.1995.p-58

2. Zolotarev A.A. “Scientific principles to determine training content a specialists working out intensive didactic systems” Moscow, 1981.

3. Feyzullayev R.A Statement of the didactic task and its solution. Danish Scientific Journal №4, 2017

4. Feyzullayev R.A, Jumshudov S.G. “Projecting of specialists training content and technology for higher education institutions”. Proceeding of AzTV, Volume 8, №2, 1999.-p .143-146.

5. Ilyasov I.I. “The structure of educational process”. Moscow State University, 1986.

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ГЕОГРАФІЇ МАТЕРИКІВ І ОКЕАНІВ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Бубир Наталя Олександрівна,
к.геогр.н., доцент
Лавренова Софія Миколаївна
Студентка
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
м.Харків, Україна

Вступ. Вже понад рік у зв'язку з пандемією COVID-19 викладачі навчальних закладів України змушені оперативно освоювати технології дистанційного навчання. Поряд із цим, швидкими темпами продовжується формування освітнього інформаційного середовища, зокрема різноманітного контенту з різних предметів, в тому числі й географії. Неготовність пересічного українського вчителя географії до таких форм роботи стала цілком очевидною.

З огляду на це, важливого значення набуває підвищення інформаційної компетентності вчителів географії щодо наявного інформаційного контенту з метою забезпечення цілісної підтримки освітнього процесу у реаліях сьогодення.

Мета роботи. Метою даної публікації є висвітлення підходів до формування освітнього інформаційного середовища для викладання курсу географії материків і океанів у закладах середньої освіти України. Для досягнення цієї мети необхідно виконати наступні завдання: проаналізувати тлумачення поняття «освітнє інформаційне середовище», розглянути його складові, сформулювати підходи до формування даного середовища із урахуванням наявного інформаційного контенту та інтерактивних сервісів з географії, які допоможуть забезпечити дистанційне навчання даного курсу.

Матеріали і методи: аналіз наукових публікацій щодо підходів до тлумачення сутності поняття «освітнє інформаційне середовище», його

складових; узагальнення інформаційного контенту наявних веб-ресурсів з географії, які допоможуть забезпечити дистанційне навчання курсу географії материків і океанів у закладах середньої освіти України; формулювання підходів до формування освітнього інформаційного середовища для викладання даного курсу.

Результати та обговорення. Термін «інформаційне освітнє середовище» став широко використовуватись протягом останніх двадцяти років у зв'язку із бурхливим розвитком інформатизації освітнього процесу. При цьому, у науковій літературі й досі немає однозначного підходу до тлумачення його сутності. Серед найбільш поширених підходів розгляду даного поняття слід виділити його тлумачення в якості: а) засобу комунікації учасників освітнього процесу на основі інформаційно-комунікаційних технологій (В. Ю. Биков, Т. П. Браун, В. Ю. Гаврилюк, В. І. Солдаткін, Ю. Шрейдер та ін.), б) системи, що включає апаратну і програмну складові для забезпечення організації освітнього процесу в межах окремого навчального закладу, включаючи навчально-виховний процес, управління навчальним закладом, системи взаємодії між усіма учасниками цього процесу (Р. С. Гуревич, Ю. О. Жук, М. Ю. Кадемія, І.В. Мушка, В.О. Царенко, П.С. Ухань, та ін.), в) інформаційного простору, що містить певний контент, співвіднесений до викладання окремого курсу, групи курсів тощо (В. М. Аніщенко, О.В. Базелюк, В.В. Бондаренко, С.Г. Кравець, В.М. Кухаренко, Л.М. Петренко та ін.). Останнім часом, що особливо підсилилось у період карантинних обмежень, підвищується увага до формування так званого відкритого освітнього інформаційного середовища, в якому інформаційний контент, доступний для учасників освітнього процесу, не обмежується компонентами, наявними в окремому навчальному закладі. Дані середовища зазвичай формуються за допомогою загальнодоступних технологій в мережі Інтернет, є відкритими і для викладача, і тих, хто навчається. Ключовою фігурою у даному випадку виступає вчитель як творча особистість, яка, використовуючи свій потенціал, формує інформаційний контент для забезпечення освітнього процесу в онлайн форматі із дотриманням існуючих

дидактичних вимог до організації навчання у закладах середньої освіти.

В нашому дослідженні під освітнім інформаційним середовищем ми розумітимемо сформовану систему інформаційного контенту, що забезпечить викладання курсу «Географія материків о океанів» із дотриманням існуючих вимог до організації навчання у закладах середньої освіти. Відповідно, структура освітнього інформаційного середовища має містити компоненти для викладання (засвоєння) навчального матеріалу, набір завдань для контролю і корекції знань і вмінь учнів, онлайн бібліотеку, корисні посилання, зокрема на інтерактивні сервіси з географії, які допоможуть урізноманітнити дистанційне навчання.

Протягом останнього календарного року в Україні з'явилося чимало інтерактивних веб-ресурсів, які сприяють забезпеченню дистанційного навчання. Це, насамперед, електронна освітня платформа «Мій клас», де наведено достатньо широкий спектр навчальних матеріалів з багатьох шкільних предметів. Матеріали згруповано за розділами як то: теорія, завдання, тести, матеріали для вчителів. Однак, щодо курсу «Географія материків і океанів», то на платформі є лише навчальні матеріали за темами «Методи географічних досліджень», «Материки, частини світу та океани» та блок матеріалів за материком «Австралія» [1]. Слід відзначити, що наявний інформаційний контент добре структуровано і систематизовано. Теоретичний блок з Австралії включає матеріали за темами: Візитна картка Австралії, Географічне положення, Будова земної кори, рельєф, корисні копалини, Клімат, Ріки та озера, Органічний світ. Блок «Завдання» містить 12 завдань різного типу та рівнів складності розпочинаючи від класичних тестових запитань й завершуючи роботою з контурною картою материка. Тестовий блок містить тренувальні та перевірочні завдання, а блок «Методична рекомендація» - опис усіх наявних матеріалів, бали та рекомендовану кількість часу для виконання тестових завдань. Отже, даний ресурс можна вважати сформованим освітнім інформаційним середовищем. До його недоліків слід віднести лише недостаню наповненість - наявність матеріалів лише на частину курсу географії 7 класу.

Освітній проект «На урок» також містить систематизований інформаційний контент для викладання предметів, в тому числі й географії, у закладах середньої освіти. Інформацію класифіковано за підрозділами: Усі матеріали, Розробки уроків, матеріали до уроків, Контрольні роботи, Методичні рекомендації, Сценарії, Планування, Позакласні заходи, Виховна робота тощо [2]. Слід відзначити, що інформаційне наповнення сайту проводиться вчителями географії, причому на матеріалах вказуються відомості про вчителя, який додав даний матеріал. Отже, даний інформаційний ресурс являє собою педагогічну скарбничку, де наведено розробки та матеріали з організації навчально-виховної роботи вчителя.

Відеоуроки для вивчення усіх тем шкільної географії 7 класу наведено на порталі нової школи [3]. Ресурс містить 65 відеоуроків, співвіднесених до окремих тем курсу «Географія материків і океанів», однак ніяких розробок щодо організації практичної роботи та проведення контролю і корекції знань і вмінь учнів немає.

Окремо розглянемо варіанти формування освітнього інформаційного середовища для вивчення курсу географії материків і океанів учнями окремого класу (закладу середньої освіти). Одним з них є розміщення інформаційного контенту, включаючи: розробки уроків, завдання для практичних робіт, контрольні або тестові завдання, на порталі даного закладу середньої освіти. Так на сайті Харківської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів № 156 у розділі «Дистанційне навчання» розміщено електронні підручники з географії, розробки уроків та практичні завдання для учнів 9-11 класів. Однак, з географії 7 класу на сайті на даний момент нічого немає. Інший варіант – розробка порталів (сайтів), укладених окремими вчителями географії. Прикладами останніх є сайт учителя географії Хмельковської Ольги Іванівни НВК "Ліцей - СОШ №10" м.Марганець Дніпропетровської області (https://olgahmel71geograv.blogspot.com), сайт вчителя географії Криворізької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №75 Грисенко Вікторії Павлівни «ГЕОГРАФІЯ ДЛЯ ВСІХ» (https://sites.google.com/site/geografiif66/).

Прикладами закритого інформаційного освітнього середовища, призначеного для учнів певного закладу середньої освіти, є розробка дистанційних курсів у середовищі Moodle, Google Classroom та ін. Дані платформи дозволяють вмістити теоретичну складову, завдання для практичних робіт, матеріали з контролю знань і вмінь учнів тощо.

Під час формування контенту свого інформаційного ресурсу вчителі географії можуть використати й каталоги освітніх інформаційних ресурсів. Однією з таких розробок є каталог електронних освітніх ресурсів, що містить розробки уроків, презентаційний та відео матеріал, укладені вчителями під час підвищення кваліфікації в Інституті післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка (http://urok.ippo.kubg.edu.ua).

Незамінним помічником в умовах дистанційного навчання є сучасні інтерактивні сервіси з географії. Для підвищення наочності викладання матеріалу цікавим є портал Earthcam.com, де зібрана колекція вебкамер встановлених у всіх містах світу від США до Тайланда; для вивчення країн та їх столиць, пам’яток природи, створення картографічних зображень тощо корисним є сервіс географічної вікторини Seterra Online, який має україномовний інтерфейс; для створення інтерактивних карт можуть застосовуватися і сервіс StoryMap JS з англомовним інтерфейсом, і Thinklink, де до картографічного зображення можна додати інтерактивні відео, картинки, музику, тести та інші мітки, а також – усім відомий Google Earth.

Висновки. Таким чином, наразі в Україні сформувалися наступні підходи до формування освітнього інформаційного середовища для викладання курсу географії материків і океанів у закладах середньої освіти :

- Створення загальнодержавного інтернет-ресурсу, що містить інформаційний контент за окремими темами навчальної програми;
- Розробка інтернет-ресурсу на порталі окремого закладу середньої освіти;
- Розробка дистанційних курсів на платформах Moodle, Google Classroom та ін.;

- Створення систематизованих електронних каталогів освітніх інформаційних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Освітня платформа «МійКлас» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://miyklas.com.ua/p/geografia/7-klas

2. На урок. Освітній проект. Розробки з географії - 7 клас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://naurok.com.ua/biblioteka/geografiya/klas-7

3. Відеоуроки. Географія 7 клас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://video.novashkola.ua/7-klas/geografiya-7-klas/

ФОРМУВАННЯ ЯКОСТЕЙ ТВОРЧОГО ЧИТАЧА НА ЗАНЯТТЯХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Василюк Галина Дмитрівна,
викладач-методист,
спеціаліст вищої категорії
Житомирський агротехнічний коледж
м. Житомир, Україна

Анотація. У статті розглянуто основні аспекти сучасного уроку зарубіжної літератури, методи та прийоми формування творчого читача.

Ключові слова: читацькі компетентності, ноосферна освіта, STREAM-освіта, біоадекватна освіта, інтегративне заняття.

Вступ. Зрозуміло, що шалені темпи сучасного життя та величезний обсяг інформації змінюють основні критерії в освіті. На формування ініціативної, креативної, здатної працювати в команді, прогнозувати, досягати своєї мети особистості мають працювати всі освітні дисципліни. Людина з енциклопедично розвиненою пам'яттю вже не є самоціллю, тому що мозок – не комп'ютер, що видає потрібну інформацію через секунду після запиту. Слід оволодіти основами критичного мислення, навчитися швидко й адекватно реагувати на все нове, відкидати непотрібне й другорядне, вирізняти фейки, виробляти творчі навички. Мозок людини має бути гнучким, а процеси в ньому – швидкими та ефективними.

Навчальні програми з літератури вимагають від викладача формувати предметні та ключові компетентності [2, с.4]. Ключові – універсальні, вони важливі для подальшої успішної реалізації людини в суспільному житті, проте їх формують саме різноманітні предметні вміння та навички, особливо якщо йдеться про гуманітарну та суспільно-філософську галузь. Одна із предметних компетентностей, що має бути вироблена засобами літератури, – це формування читацького досвіду та якостей творчого читача [2, с.9].

Мета роботи: висвітлити основні методи та прийоми, які доцільно

використовувати на заняттях літератури в процесі формування читацьких компетентностей та розвитку творчих здібностей студентів,

Матеріали та методи. Викладачі літератури давно відчувають, що студенти коледжів дедалі більше втрачають інтерес до читання, а література, як відомо, потребує не лише хороших письменників і поетів, але й свідомих читачів.

Сформувати вміння правильно сприймати духовні цінності, вироблені людством у процесі його існування, відстоювати їх у реальному житті, вчитися на чужих помилках, прагнути до краси й гармонії – велична і прекрасна функція літератури і мистецтва. Натомість все частіше викладач хоче, щоб студенти чітко знали ідею, жанр, композицію, художні особливості твору, вміли характеризувати героїв тощо. Все це справді легко знайти в інтернеті (тому студенти не хочуть писати конспекти!): і переказ тесту, і повний аналіз твору. Зрозуміло, що так простіше оцінити знання кожного, але ж при такому тестуванні втрачається основне призначення літератури: моральний урок, висновок, який має запам'ятатися на все життя. І нехай надалі забудуться назви, герої, місця подій та інші деталі художнього тексту, але залишиться відчуття власної гідності, бажання бути добрим і милосердним, самовдосконалюватися в процесі пізнання життя. Залишиться на рівні підсвідомості, але одночасно, можливо, стане основним принципом життя. Ось до чого слід прагнути.

Не так важливо, яка форма навчання – очна чи дистанційна. Література – дисципліна особлива! Це мистецтво слова, де почуття і розум поєднуються, а знання – не просто інформація, а переживання, що набуває характеру власного морально-психологічного досвіду. Недарма кажуть, що урок літератури тренує серце і душу. Основною одиницею спілкування на такому занятті має стати діалог, який повинен бути продуктивним і відвертим. Діалог в колективі ровесників між собою, а не у віртуальному світі наодинці з електронною книгою. Технології не замінять викладача. Комп'ютер не замінить живого слова ніколи. «Коли технології замінять живе спілкування, ми матимемо покоління ідіотів», – писав А. Ейнштейн. Викладач не повинен нав'язувати

студентам власний досвід, не в цьому його основна функція на занятті! Вміти вислухати – не менш важливо, ніж вміти гарно сказати, хизуючись власними знаннями! Тому навіть робота з текстом повинна мати на меті не стільки запам'ятовування, як усвідомлення, співвідношення з власним внутрішнім світом. Колективне оцінювання прочитаного відбувається за допомогою дискусії, бесіди, полеміки, сюжетно-рольової гри, але обов'язково в діалозі, де викладач – рівноправний учасник, а кожна думка має право на існування.

Розмова на занятті повинна стати процесом вмотивованого творчого пошуку. Це заняття, на якому присутні залучаються до творчості різними способами, а основною метою стає розуміння себе через аналіз переживань і вчинків літературного героя (це і є основою літературної емпатії).

Для початку слід дізнатися, з якими читачами ми маємо справу. Для правильної побудови заняття непогано було б з першої пари знати, яких співрозмовників в аудиторії більше: візуалів, аудіалів чи кінестетиків. У якості релаксації на першій парі можна використати тест на визначення, до якого виду читачів відноситься кожен із присутніх. Такий тест містить невелику кількість питань, швидко аналізується, легко зацікавлює. Або ще студенти полюбляють прикласти до лоба аркуш паперу і на ньому написати слово «кіт»: якщо слово написане зліва-направо і легко читається, – людина типовий візуал. Таких вправ багато пропонує інтернет. Далі логічно перейти до розмови про книги, значення читання і т.п.

На будь-якій парі важливо спочатку «запустити мозок студента» для творчості (використати для цього фізкультхвилинку, психогімнастику, звукову гімнастику, пальчикові вправи, дихальну гімнастику тощо); а потім обов'язково задіяти обидві півкулі мозку, тобто заняття має бути саме біоадекватним. БАТ (ноосферна система) – сучасна методика проведення занять, інноваційна освітня система, розроблена і запроваджена професоркою психології Наталією Масловою [1]. Доведено, що яскраво виражені ліво/правопівкульні люди втрачають здатність цілісного сприйняття світу. Однопівкульне мислення може бути охарактеризоване як нездорове, негармонійне, однобічне, лінійне. Звідси

втрата цілісності, криза мислення в кінці XX - на поч. XXI ст. Це і є криза освіти.

Біологічно адекватна універсальним природним законам розвитку людини система основана на сукупному використанні логічного (лівопівкульного) та образного (правопівкульного) мислення. Використання викладачем елементарних знань з психології (ритми мозку) навантажить обидві половинки мозку й тим самим допоможе створити оптимальний функціональний стан кожного і, що важливо, атмосферу творчого пошуку. В сучасних освітніх технологіях найбільщ яскраво це проявляється в основах STREAM-освіти (Science, Technology, Reading + Writing, Engineering, Arts and Mathematics) – інтегрований підхід до освіти, який передбачає формування уявлень та вмінь студентів у галузях природничих наук, технологій, читання та письма, інженерії, мистецтва, математики. Працездатність студентів різко зростає в результаті комбінованого поєднання уяви і логіки, математики і фантастики.

До прикладу, часто на заняттях літератури мова йде про мандрівки. Не обов'язково готувати реферати, довго розповідати, які саме місця відвідав герой чи автор. Значно простіше (особливо дистанційно) використати вміння працювати в Google maps і просто позначити на карті відповідні місця: подорожі Р.М. Рільке чи П. Коельйо Україною, мандри Одіссея, Сантьяго, Тільтіля і Мітіль та інших. Вийде такий собі геокешинг.

Стівен Пол Джобс писав: «Ми в Apple переконані, що лише технологій недостатньо. Тільки злиття технологій з мистецтвом і гуманітарними науками приносить результат, заставляє наше серце співати». Не обов'язково розказувати біографію того чи іншого письменника і вигляді нудної хронології. Просто напишіть на дошці в стовпчик цифри, які в тій чи іншій мірі стосуються життя і творчості письменника, творчість якого вивчається. А студенти нехай дописують чи розказують подію, що пов'язана з відповідною датою, вираховують, співвідносять. Математика + географія + історія + література – неабиякий стимул адекватно працювати мозку. Прекрасним

засобом у цьому плані є розгадування літературних головоломок, анаграм, кроссенсів, кросвордів, створення мемів на літературну тематику. У рольових іграх практикуємо творчі завдання у вигляді написання листів автору чи герою [3, с.86]. До прикладу, лист Данте Аліг'єрі до Беатріче і навпаки, лист В. Шекспіру, Б. Брехту, М. Булгакову чи С. Кінгу. Ще важливіше писати листи тим, хто стоїть на грані відчаю (до прикладу, написати лист підтримки герою оповідання Г. Белля «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа…», чи лист до Хейзел - героїні роману «Провина зірок» Дж. Гріна, чи лист Г.Замза з новели «Перевтілення». В ситуацію, коли життя повертається до людини не дуже приємним боком, може потрапити кожен, тому так важливо зрозуміти момент і знайти оптимальний вихід для героя.

Непогано використати розповіді студентів від імені якогось із героїв, своєрідне перевтілення в героя: в таких ситуаціях вони намагаються пояснити деякі власні вчинки, як от: Р. Раскольніков виправдовує свою теорію (роман «Злочин і кара»), матінка Кураж виправдовується перед власними загиблими дітьми (п'єса «Матінка Кураж та її діти»), Фауст виправдовується перед Маргаритою (п'єса «Фауст»), Майстер намагається все пояснити Маргариті (роман « Майстер і Маргарита»).

Зв'язок літератури з мистецтвом – це окрема глибока тема. Важливо не лише говорити, а й творити, зокрема малювати, навіть якщо особливого таланту людина не має. Зміст твору перед його обговоренням (завжди знайдуться такі, що не прочитали, їх теж слід ввести у контекст діяльності) можна переказати у вигляді трьох, п'ятьох і т.п. речень як пелюстки квітки. Розповідати й малювати, чому б ні? А далі ті пелюстки заповнювати по мірі обговорення темою, ідеєю, художніми прийомами. Створити таку уявну квітку для Грегора Замзи («Перевтілення») чи безіменного героя оповідання «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа…» і т.п. На етапі рефлексії спробувати ілюструвати обкладинку якогось твору або зобразити деградацію героя (наприклад, Доріана Грея) у вигляді сходинок і смайликів. Малювати корисно у будь-якому віці.

Не менш важливим для формування творчого читача є інтеграція різних

навчальних дисциплін: (англійська мова і зарубіжна література – творчість В.Шекспіра; інформатика, психологія і зарубіжна література – «Квіти зла» Ш.Бодлера; релігієзнавство, всесвітня історія, географія, філософія і зарубіжна література – «Скляний равлик» М.Павича, «Мораль» С. Кінга, П. Коельйо «Алхімік»; математика, фізика, астрономія і зарубіжна література – «Божественна комедія» Данте; українська і зарубіжна література «Синій птах» Моріса Метерлінка та «Лісова пісня» Лесі Українки; всесвітня історія і зарубіжна література – Німецьке Просвітництво, італійське Відродження, друга Світова війна, перша Світова війна; комп'ютерні дисципліни, зарубіжна література – складання буктрейлерів, створення інтерактивних плакатів, робота в стилі скрайбінгу, створення «дудлів для гугл» будь-якого літературного твору, комп'ютерні кросворди тощо). Що вже говорити про те, що часто різні напрямки літератури безпосередньо ілюструються мистецькими творами: романтизм – Т. Жеріко «Загибель Медузи», Е. Делакруа «Свобода на барикадах»; модернізм – С. Далі, К. Моне, Е. Мане, П. Пікассо, К. Малевич; постмодернізм – Дж. Фекнер «Колеса над індійськими рейками», Г. Клімт «Поцілунок» , Р. Естес «Телефонні кабіни» тощо [3, с.146].

Вивчення літератури через синтез різних дисциплін (і не обов'язково гуманітарних!) та видів мистецтва допомагає студентам продуктивніше засвоїти матеріал, розвиває їх всебічно, вчить їх головному – жити на землі.

Максимально ефективними для розвитку творчого потенціалу студентів є заняття у вигляді літературної майстерні, що передбачає отримання нового знання і нового досвіду шляхом самостійного або колективного відкриття. Мета таких занять – підведення студента до такого психологічного стану, коли йому раптово відкривається нове бачення явища, образу або самостійно вдається щось написати за даним зразком. Студенти вчаться працювати так, як свого часу видатні поети чи письменники, і тим відкривають для себе їх поетичний світ у повній мірі, розуміють труднощі літературної праці, вчаться правильно оцінювати власні здібності.

Прикладом використання такого прийому є [3, с.161]:

- майстерня побудови знань (літературні напрями і течії модернізму; художні особливості оповідання «Перевтілення» Фр. Кафки чи «Стариган з крилами» Г.Г. Маркеса);

- майстерня з вивчення лірики В.Маяковського, де кожен може спробувати написати «сходинками» (не обов'язково з римою);

- майстерня написання каліграм (за творами Г.Аполлінера);

- художня майстерня (ілюстування творів літератури);

- майстерня власної творчості (написання власних творів).

Результати і обговорення. Зазначені в статті прийоми та методи були схвалені після предметного обговорення на засіданні циклової комісії філологічних дисциплін Житомирського агротехнічного коледжу (2021р.)

Висновки. Потреба молоді у самовизначенні, прагнення до самоствердження, самодосконалості потребують соціальної та педагогічної підтримки. Внаслідок цього виникає необхідність пошуку засобів і способів цілеспрямованої підготовки студентів до входження у соціальне середовище, що змінюється, а відтак потребує від людей творчих здібностей та критичного мислення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маслова Н.В. Ноосферна освіта: концепція, технологія, методика, 2016. URL: http://raen-noos.narod.ru/b-masl3.htm (дата звернення: 21.04.2021 р.).

2. Навчальна програма з зарубіжної літератури (рівень стандарту) для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року.

3. Штанько Л. І. Зарубіжна література. Інтерактивні технології на уроках. 5– 12 класи. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 152 с.

ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ В БАЗОВІЙ ТА СТАРШІЙ ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Ващенко Лідія Семенівна
к.п.н., старш. наук. співробітник, відділ моніторингу та оцінювання якості загальної середньої освіти, Інститут педагогіки НАПН України, Київ, Україна

Вступ. Оцінювання навчальних досягнень школярів є важливим показником якості освіти. Саме оцінка може співвіднести результати освіти, задекларовані Державними стандартами повної загальної середньої освіти, із заплановоними результатами. Натепер перед педагогічними працівниками базової та профільної старшої школи стоїть завдання навчитися оцінювати не лише предметні але і компетентнісні результати навчальної діяльності. Це зумовлює пошук адекватних технологій оцінювання, внесення змін до системи. [1]. Відповідно до Стаття 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту» основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання, державна підсумкова атестація, зовнішнє незалежне оцінювання. [2]. Тобто поточне, формувальне та підсумкове оцінювання натепер складають систему оцінювання навчальних досягнень учнів закладів загальної середньої освіти.

Метою роботи є визначення шляхів модернізації системи оцінювання навчальних досягнень в базовій та старшій школі.

Матеріали і методи дослідження. Під час дослідження ми використали порівняльний аналіз джерел наукової педагогічної літератури, інтерпретація, формулювання висновків, метод опитування. На запитання щодо традиційного та формувального виду оцінювання навчальних досягнень учнів базовох та старшої профільної школи відповідали 90 педагогів Хмельниччини. Серед них вчителі математики та інформатики (37), біології та екології (27), природознавства (26).

Результати дослідження. Підготовка до переходу базової та профільної старшої школи на нові державні освітні стандарти актуалізує питання модернізації системи контролю та оцінювання начальних досягнень учнів. Педагогічна практика та дослідження науковців дає підстави зробити висновок про те, що чинна натепер система оцінювання характеризується рядом недоліків та протиріч, які знижують її ефективність. Мова йде про протиріччя між безперервним навчальним процесом і епізодичністю його оцінювання; між функціями оцінювання (інформаційною, контролюючою, регулюючою) і неможливістю їх повною мірою реалізувати; між необхідністю формувати предметні та ключові компетентності і відсутністю теоретичних та практичних основ системи оцінювання їх; кількістю освітніх результатів, сформульованих в державних стандартах і можливістю їх перевірити існуючими методами і формами оцінювання (уміння мислити математично, критично оцінювати здобутки природничих наук, усвідомлювати і вирішувати екологічні проблеми тощо); між дискректим та предметним характером чинної системи оцінювання і неможливістю вибудувати цілісний прогноз розвитку особистосні і розробити шляхи його реалізації. [3] Отже, маємо суперечність між усталеною формою контролю навчальних досягнень учнів, що досить часто зводиться до накопичення оцінок у журналі та фіксації рівня знання - незнання, уміння - невміння, та прагненням побудувати процес навчання в загальній середній освіті на компетентнісних засадах, педагогіці партнерства [4].

Ми звернулися до вчителів базової та старшої школи із проханням назвати найбільш, на їх думку, суттєві недоліки поточного оцінювання.Третина педагогів (не залежно від предмету викладання) вважає найбільш суттєвими недоліками є те, що поточна оцінка не дає уявлення про динаміку мислительних процесів учнів, а лише фіксує засвоєний (або не засвоєний) навчальний матеріал. Понад 20% вчителів недоліком називає те, що під час поточного оцінювання досягнення учня порівнюються не з його попередніми здобутками, а з результатами однолітків або еталоном. 26% вчителів біології та екології вважають, що поточне оцінювання є досить суб’єктивним, а критерії

оцінювання не завжди зрозумілі учням та їх батькам. Отже на сьогодні актуальним є розроблення такого підходу до оцінювання навчальних досягнень, який дозволив би ліквідувати протиріччя між функціями оцінки і існуючою системою оцінювання. На думку вчених, названі вище проблеми можна вирішити шляхом імплементації сучасної світової практики запровадження, так званого формувального оцінювання, у вітчизняне освітнє середовище [5]. Під формувальним оцінюванням, яке в практиці зарубіжних шкіл, використовується вже понад 20 років, розуміється оцінювання в процесі навчання. Предметом формувального оцінювання окрім знань та умінь є оцінювання освітніх потреб учнів, метапредметних та особистісних компетентностей тощо. Сутність формувального підходу пов'язана із систематичним відстеженням індивідуального просування школярів у процесі навчання для своєчасної корекції; з активним залученням учнів до процесу оцінювання власної діяльності. Спостереження за ходом опановування учнями структурних елементів предметних знань чи умінь постає головною ідеєю формувального підходу до контролю й оцінювання навчальних досягнень компетентнісного характеру [6]. Питання модернізації системи оцінювання навчальних досягнень школярів, запровадження формувального оцінювання є предметом дослідження багатьох українських науковців. Наприклад дослідження європейського досвіду оцінювання навчальних досягнень, проведені О.Локшиною, технологія формувального оцінювання з інформатики досліджена Н. Морзе, О. Барною, В. Вембером, оцінювальна діяльність учителя початкових класів на засадах компетентнісного підходу описана О. Поляковою, запровадження формувального оцінювання вчителями початкової школи О. Савченко, О. Онопрієнко, Л. Кабан тощо.

Сучасна педагогічна практика свідчать про те, що досить часто в системі особистісно – орієнтованого, компетентісного навчання в закладах загальної середньої освіти послуговуються лише формувальним та підсумковим оцінюванням. Чи можна вважати доцільним замінити поточне оцінювання на формувальне? А чи можуть співіснувати три види оцінювання (поточне,

формувальне, підсумкове) одночасно в системі оцінювання базової та старшої профільної школи? Щоб відповісти на це запитання необхідно визначити місце і роль кожного виду оцінювання в системі контролю. Підходи до порівняння поточного та формувального оцінювання подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Ознаки поточного та формувального оцінювання в системі загальної середньої освіти

Критерії порівняння	**Поточне оцінювання**	**Формувальне оцінювання**
Мета оцінювання	Має на меті визначення рівня первинного та проміжного засвоєння учнями окремих елементів змісту теми, зв'язків між ними, закріплення знань, умінь і навичок, їх актуалізації перед вивченням нового матеріалу	• Має на меті забезпечення оцінювання в процесі навчання, мотивуючи на подальші освітні результати, визначаючи шляхи розвитку учнів
Предмет оцінювання	Оцінювання знань, умінь, навичок	• Окрім знань, умінь, навичок, оцінювання освітніх потреб учнів, метапредметних та особистісних компетентностей
Функції відповідно до етапу навчального процесу	Оцінюється проміжний результат знань з предмету, після вивчення певного блоку матеріалу, є дискретним процесом	Здійснюється неперервно, в процесі навчання, не лише після вивчення певного блоку матеріалу
	Функції: діагностична, коригувальна	Функції: діагностувальна, прогностична, мотиваційна, розвивальна, навчальна, коригувальна
	Може бути лише внутрішнім оцінюванням	Може бути лише внутрішнім оцінюванням
	Здійснюється під час навчального процесу,	Здійснюється під час навчального процесу,
	Надає можливість вчителю корегувати навчальний процес на ранніх етапах	Надає можливість вчителю корегувати навчальний процес на ранніх етапах, усувати незасвоєння знань з

		максимальною ефективністю, а учню усвідомлювати відповідальність за своє навчання
	Змушує учнів конкурувати між собою	Допомагає учням вчитися один в одного
Методи і прийоми оцінювання	Використовуються методи і прийоми, які оцінюють початковий та проміжний результат навчальних досягнень	Використовуються методи і прийоми, які поділяються на ті, що оцінюють результат і ті, що оцінюють процес.
	За часом проведення методи оцінювання можуть бути протягом навчального процесу(уроку) або використовуватися після вивчення певного блоку навчального матеріалу(теми	За часом проведення методи оцінювання є систематичними, протягом навчального процесу (уроку) та ті, що використовуватися після вивчення певного блоку навчального матеріалу(теми)
	З позиції учасників оцінювання основним методом є оцінювання здійснюване вчителем	З позиції учасників оцінювання методи та прийоми оцінювання є такими: оцінювання вчителем; самооцінювання; взаємооцінюванн; комбіноване оцінювання
Інструментарій оцінювання	Тестові технології, проекти, портфоліо, усні відповіді тощо Важливим є набір завдань	Безоцінкове, словесне оцінювання, тестові технології, проекти, портфоліо, усні відповіді. Формувальним оцінювання робить не набір завдань, а мета його проведення
Фіксування результатів	Застосовується відносно стандартів	Індивідуалізоване
	Оцінка відображає предметний рівень навчальних досягнень	Оцінка відображає рівень досягнень учнем навчальних цілей, фіксує допущені помилки, вказуючи причини та способи їх подолання
	Виносить оціночні судження	Є позитивним

	Вимірює первинні та проміжні досягнення	Отримання більш повної картини навчання кожного учня зокрема, його поступу у досягненні цілей Ідентифікує сфери, де необхідне покращення
	Результати порівнюються зі стандартними	Результати конкретного учні порівнюються з попередніми його результатами, констатуючи прогрес, чи регрес учня
	Зорінтоване на якість набутих знань	Зорінтоване на якість передачі знань
	Отримання звіту про результати навчання учнів, їх ранжування	Отримання більш повної картини навчання кожного учня зокрема, його поступу у досягненні цілей

Порівняння ознак традиційного та формувального оцінювання виявили ряд спільних ознак. Так поточне та формувальне оцінювання є внутрішнім, здійснюються під час навчального процесу. Обидва види оцінювання надають можливість вчителю корегувати навчальний процес на ранніх етапах, усувати прогалини у засвоєнні навчального матеріалу. Обов'язковою умовою формувального оцінювання є те, що воно здійснюється не тільки вчителем, а характеризується включенням в навчальний процес самооцінювання, взаємооцінювання, комбінованого оцінювання. При поточному оцінюванні, як правило контроль здійснюється вчителем і названі вище методи використовуються не систематично. Різні види оцінювання відрізняються метою проведення. Так поточне оцінювання має на меті визначення рівня первинного та проміжного засвоєння учнями окремих елементів змісту теми, зв'язків між ними, закріплення знань, умінь, в той час як формувальне має на меті забезпечувати оцінювання в ході навчання, встановлюючи зворотній зв'язок щодо успіхів і недоліків навчання школярів; поточне оцінювання не впливає на «ріст» учня, воно є дискретним, предметним. На його основі не можна прогнозувати розвиток особистості, воно не показує суті виставленої

оцінки [3]. В той час, як формувальна оцінка – це «зворотній зв'язок» для учнів, який дозволяє зрозуміти, яких заходів слід вжити, щоб покращити власні результати. Така оцінка для вчителя забезпечує зв'язок балу з індивідуальним навчальним рухом учня, приростом його навчальних результатів: знань, умінь, компетентностей [4]. Фомувальне оцінювання окрім діагностичної та коригувальної виконує також прогностичну, мотиваційну, розвивальну та навчальну функції. Поточне та формувальне оцінювання забезпечується подібним інструментарієм оцінювання. Однак, для поточно важливим є набір завдань, в той час як формувальне оцінювання визначає мета його проведення. Поточне оцінювання передбачає постійну перевірку письмових робіт і усних відповідей. Іноді ця інформація використовується для корегування процесу навчання, для визначення індивідуальних потреб учнів. Отже, формувальне оцінювання відрізняється від традиційного поточного оцінювання тим, що увага вчителя більше сконцентрована на учню, а не на викладанні, дає інформацію про те як покращити навчальні результати, а не лише підстави для виставлення оцінки в журнал; в оцінюванні активну участь беруть самі учні, що забезпечує зворотній зв’язок та сприяє мотивації школярів до навчання, до поліпшення власних результатів. Для вчителя формувальне оцінювання - це чітко сформулювати освітній результат, який потрібно отримати, оцінити в кожному конкретному випадку та організувати відповідно до цього свою роботу. Для учня - це можливість вчитися на помилках; зрозуміти, що є важливим, а що другорядним [4]. Ми поцікавилися у педагогів базової та старшої школи, які, на їх думку, власнивості формувального оцінювання після його запровадження можуть значно покращити результативність навчального процесу школярів. Найважливішими ознаками формувального оцінювання, які на думку вчителів, позитивно вплинуть на навчальний процес школярів понад третини назвали те , що формувальне оцінювання оцінює готовність учнів до навчальної діяльності, забезпечує діагностичний зворотній зв’язок між учнем і вчителем, відслідковує прогрес у навчанні. 26% вчителів називають важливим те, що формувальне оцінювання спрямоване на визначення індивідуальних

досягнень кожного учня і не передбачає порівняння результатів різних учнів і адміністративних висновків за результатами навчання. Майже 20% вчителів вважають значення формульного оцінювання в тому, що воно виявляє проблеми засвоєння учнями навчального матеріалу, з максимальною ефективністю компенсує недоліки та надає можливість вчителю визначити освітній результат кожного учня, зробити учня суб'єктом освітньої і оціночної діяльності.

Висновки. Отже, навчання й оцінювання – нероздільні процеси. Педагогічне оцінювання є одним із найважливіших елементів сучасного навчального процесу. Порівняння різних видів оцінювання дає підстави зробити висновок про те, що поточне оцінювання виконує лише частину функцій формувального оцінювання, оцінювання для навчання. Недоліки поточного можуть компенсуватися формувальним оцінюванням, забезпечуючи при цьому бальне оцінювання навчальних досягнень школярів. На нашу думку, одним із шляхів модернізації системи оцінювання в базовій та старшій профільній школі є поєднання можливостей традиційного поточного та формувального оцінювання. Формувальне оцінювання слід розглядати як складову всієї системи оцінювання навчальних досягнень і воно не має входити в протиріччя з поточним та підсумковим оцінюванням. Підсумкове оцінювання є обов'язковою складовою цілісної системи критеріального оцінювання навчальних досягнень школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Локшина О. Інновації в оцінюванні навчальних досягнень учнів у шкільній

освіті країн Європейського союзу. Порівняльно-педагогічні студії. № 2. с. 107–113, 2009

2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Інтернет – ресурс. Https://zakon.rada.gov.ua/lavs/show/463-20/

3. Бойцова Є.Г. Формирующее оценивание образовательных результатов

учащихся в современной школе. *Человек и образование* №1(38). с.171 -175, 2014

4.Морзе Н.В., Барна О.В., Вембер В.П. Формувальне оцінювання: від теорії до практики. Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. № 6.с. 45-57, 2013

5. Гривко А.В., Ващенко Л.С. Поточне та формувальне оцінювання в базовій та старшій профільній школі *Український педагогічний журнал*, №2, 2021.

6. Онопрієнко *О.В.* Формувальне оцінювання досягнень : сутність і методика застосування. *Український педагогічний журнал,* №4.с.36-42, 2016

UDC 37.013+502.1

ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТУ «ЕКОЛОГІЯ» ДЛЯ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ

Гейко Олена Анатоліївна,
директор
Мороз Ольга Володимирівна,
асистент
Загальна школа І-ІІІ ступенів № 3
Рубіжанської міської Ради,
м. Рубіжне Луганьска обл., Україна

Анотація. В статті розглядаються навички та учбовий досвід викладання предмету «Екологія» для учнів молодших класів загальної школи, формуванні у учнів свідомого сприйняття навколишнього природного середовища, переконаності в необхідності дбайливого ставлення до природи, розумного використання її багатств, природних ресурсів. Приводяться принципи екологічної політики в області екологічної освіти і воспитания школярів молодших класів з поглибленим і розширенням їх комплексних екологічних знань.

Ключові слова: учні молодших класів, предмет «Екологія», природа, екологична ситуація, процес охорони природи, стратегія і принципи екологічної освіти.

В даній статті в доповнення до роботи [1] розглядаються навички та досвід викладання екології для учнів молодших класів загальної школи І-ІІІ ступенів № 3 Рубіжанської міської Ради, м. Рубіжне Луганьска обл., Україна.

Суспільство, постійно розвиваючись, накопичує опит і знання, перед ним постають нові завдання і проблеми, пов'язані з екологією і захистом навколишнього середовища, в суспільстві змінюються пріоритети і ставлення до глобальних проблем людства, тому процес екологічної освіти і виховання є безперервним і зачіпає все суспільство. Перед школою стоїть завдання -

виховувати у кожного учня, починаючи з початкових класів, відповідальне ставлення до природи, сформовувати цілісне ставлення до світу, тобто виховувати екологічну свідомість.

Особливості дитячої психіки сприяють тому, що самостійно учень молодших класів, незалежно від того, в якому соціальному середовищі він виховувався, не здатний об'єктивно сприймати навколишній світ в екологічних проблемах без допомоги дорослих, тому такі питання, як життєдіяльність людини, утилізація відходів, вплив негативних побічних ефектів виробничої діяльності на навколишнє середовище, збереження здоров'я населення в сучасних умовах стає в процесі формування екологічної культури і здорового способу дитячого навчання і життя.

Екологічне виховання – це формування у учнів свідомого сприйняття навколишнього природного середовища, переконаності в необхідності дбайливого ставлення до природи, розумного використання її багатств, природних ресурсів. Прийшов час, коли школі і суспільству потрібно змінити своє ставлення до природи і сформувати належне виховання і освіту нового покоління. У сьогоднішньому складному, різноманітному, енергійному, повному розбіжностей світі екологічні питання набули глобального масштабу. Основою становлення людства має стати єднання людини, починаючи зі шкільної лави, і природи. Екологічна освіта та виховання підростаючого покоління набуває виняткового значення, так як вони формують екологічну культуру, динамічно розвиваються з розумінням загальнокультурних цінностей природи. Оберігаючи природу і навколишній світ, учні з екологічними знаннями, в першу чергу будуть оберігати і себе.

На сьогоднішній день людство виявилося в умовах загострення екологічної кризи, в подоланні якого все більшого значення набувають екологічна освіта і виховання. Загостренням глобальних проблем сучасної цивілізації, погіршенням екологічної ситуації в багатьох точках земної кулі обумовлено сьогодні все зростаючу увагу суспільства до питань екологічного виховання підростаючого покоління. В даний час в цій області проглядаються

нові тенденції і проблеми, які свідчать про необхідність виходу екологічного виховання на якісно новий рівень. Якщо в недавньому минулому спостерігалося бурхливе проникнення екологічної проблематики у вітчизняну педагогічну науку і практику, в усі ланки навчально-виховного процесу, що виражається у введенні екологізованих навчальних курсів, створення дитячих екологічних об'єднань, зростанні числа екологічних центрів, ліцеїв, коледжів, збільшенні кількості створюваних педагогами-практиками авторських екологічних програм, то в даний час така активність помітно знижується. Все більш очевидним стає протиріччя між тими вимогами, які пред'являє до людини епоха екологічних катастроф, і реальним рівнем екологічної вихованості підростаючого покоління. Низька ефективність вжитих зусиль призводить до висновку, що поза увагою залишається щось істотне, без чого неможливо значне підвищення рівня екологічної вихованості школярів. На порядок денний постає необхідність глибокого переосмислення досвіду розробки проблем екологічного виховання та пошук принципово нових підходів до його організації [2-5]. Концепція екологічного виховання молодших школярів, в якій теоретичні основи виховного процесу базуються на культурологічному і синергетичному підходах, принципах антропокосмізму і природосообразности, які обумовлюють спрямованість екологічного виховання на формування екокультурних установок особистості, ноосферного мислення та гармонізацію взаємин дитини з навколишнім світом приведена в роботах і наукових публікаціях [6-11].

Проблема охорони навколишнього середовища була включена до порядку денного світової політики більше 30 років тому на конференції ООН в Стокгольмі, де була заснована UNEP - програма ООН по навколишньому середовищу. Однак у світовій спільноті не було досягнуто повної спільності в розумінні пріоритетності вирішення екологічних завдань, а досягнення економічного зростання здійснювалося за рахунок інтенсивного використання природних ресурсів. Іншими словами, чим динамічніше розвивалася країна, тим більше шкоди приносила її економіка навколишньому середовищу, і тим

яскравіше була виражена екологічна нестійкість світового розвитку. У 1996 році Норвезьким товариством охорони природи був створений міжнародний освітній проект для школярів SPARE. З тих пір він здійснювався в багатьох країнах Європи (Норвегії, Шотландії, Фінляндії, Латвії, Литві, Естонії, Польщі, Угорщини, Чехії та ін.), де визначалися власні специфічні періоди зростання і розвитку системи екологічної освіти та виховання. Серед численних проблем особливе місце займають поглиблення і розширення комплексних екологічних знань учнів середніх шкіл. Екологічна освіта - особлива освітня область, визнана реалізувати ідеї інформаційно-екологічного суспільства, в якому найвищою цінністю будуть життя людини на Землі.

Під екологічною освітою розуміється безперервний процес навчання, виховання і розвитку особистості кожного школяра, що спрямований на формуванні системи наукових і практичних знань і умінь, а також ціннісних орієнтацій, поведінки і діяльності в сфері охорони навколишнього середовища, сталого природокористування і споживання, формування екологічного способу життя. Система екологічної освіти – достатня для реалізації цілей і завдань безперервної екологічної сукупності необхідних і взаємодіючих організаційних форм, що включає інфраструктуру екологічного знання, управління, кадрового забезпечення, нормативно-правове, науково-методичне та економічне регулювання.

Стратегія екологічної освіти - система пріоритетних цілей, ідей, принципів, яка складає основу державної політики в галузі екологічної освіти і визначає основні напрями її реалізації, екологізації способу життя людини, формування екологічної культури, глибокого розуміння необхідності змін не тільки суспільної свідомості в сфері взаємодії «людина-природа», «суспільство-природа», а й вибору шляхів подальшого техніко-технологічного розвитку країни. Практичне втілення основних принципів екологічної освіти школярів, починаючи з початкових класів [12-18], означає багатоступінчастість його організації, яка визначається віковими особливостями учнів.

Для того, щоб учень усвідомив свій нерозривний зв'язок з навколишнім світом, своє місце в ньому, необхідні, принаймні, три взаємопов'язані умови:

- наявність екологічно освічених вихователів, здатних донести до дитини елементи екологічних знань;

- зрозумілі для дитини друковані та відео-візуальні засоби (екологічний буквар, відеофільми та ін.);

- спілкування з живою природою, особливо для дітей, які проживають в містах, організація екскурсій, місць відпочинку поза урбанізованих територій.

При цьому основними екологічними завданнями для учнів початкових класів школи є:

- актуалізація знання про навколишній світ;

- поглиблення і систематизування знання про навколишнє середовище;

- формування цілісного, ціннісного погляду на взаємини учнів з навколишнім природним середовищем, підведення до осмислення взаємозв'язків явищ в природі;

- формування дбайливого ставлення учнів до природи, вміння бачити і розуміти її красу;

- спонукати активність і інтерес до діяльності з охорони природи і поліпшення навколишнього середовища.

Важливу роль буде грати особистий домашній приклад екологічного відношення до природи і її мешканцям батьків учня.

Очікуваним результатом учнів з 1-4 класів повинні бути актуалізовані знання про навколишній світ, досвід взаємодії з навколишнім світом; сформовані знання про навколишнє середовище, про взаємовідносини людини з навколишнім середовищем і про взаємозв'язки явищ в природі; сформовано ціннісне ставлення до природи, вміння бачити і розуміти її красу, взаємозв'язку явищ в природі; сформований інтерес вихованців до діяльності з охорони і поліпшення навколишнього середовища.

Зазвичай, діти молодшого шкільного віку виконують те що вимагає

вчитель беззастережно, не вступають з ним в дискусії, що, наприклад, властиво для підлітків. Вони довірливо приймають оцінки та настанови педагога, копіюють його в манері міркувати, інтонаціях. Якщо на уроці дано завдання, то діти ретельно виконують його, не замислюючись над призначенням своєї роботи. Подібні психологічні риси, як довірливість, старанність, є передумовою для успішного навчання і виховання. Головні методи вчителя-еколога – це моделювання, спостереження, експеримент і інші форми організації навчальної діяльності учнів (екскурсії, уроки з роздатковим матеріалом, практичні роботи в класі, в куточку живої природи, в природі, самостійні спостереження дітей. Завдання, що застосовуються на уроках, повинні визначати не тільки зв'язки організмів із середовищем проживання, а й ціннісні нормативні і практичні дії відносно школяра або людини до рідного і соціального природного середовища. В результаті цього учні будуть частіше брати участь в самостійному пошуку екологічної спрямованості, вчитися прогнозувати наслідки поведінки й діяльність у навколишньому середовищі, освоювати практичні вміння, брати участь у творчій діяльності.

Гра – відмінний засіб соціалізації учня, джерело нових емоцій, можливість залучення до норм і цінностей в неформальній обстановці, засіб для мислення і застосування наявних знань у виникаючих ситуаціях з отриманням нової інформації. Для вчителя гра – теж можливість отримати задоволення результатами праці, відкриття нових якостей в своїх учнях.

Отже, початкова школа – важливий етап у формуванні пізнавальних, емоційно-моральних, практично-діяльнісних відносин учня до навколишнього середовища і свого здоров'я на основі єдності емоційного і осмисленого пізнання природного і соціального оточення людини. Розвиток екологічних навичок, умінь і знань пов'язано з вихованням почуття емоційно-позитивного ставлення до природи, її об'єктів і явищ, розвитком здатності орієнтуватися в навколишньому природному середовищу і мати чітке розуміння її екологічних проблем. Отримати знання учні можуть не тільки з підручника, а й з прямої взаємодії з природою. Тому важливу роль надають «зеленим урокам» (урокам

на природі). «Зелений урок» має відміну від екскурсії в тому, що учні не тільки ведуть спостереження за природним об'єктом, а виконують конкретне завдання. Вони розширюють свій кругозір, розвивають мислення, встановлюючи зв'язки з власним запасом знань і побаченим на «зеленому уроці».

Під час такого уроку діти виконують позначки в своїх зошитах, роблять замальовки, потім ці записи аналізуються і порівнюються. Діти на таких уроках вчаться спілкуванню з природою, дбайливого ставлення до неї, до уваги. Досить часто під час уроку виникає потреба реальної допомоги (підв'язати молоде деревце, підгодувати птахів і т. п.). Таким чином, урок на природі допомагає сформувати у учнів не тільки екологічні знання, а й застосувати їх на практиці. Результатом екологічного виховання є екологічна вихованість особистості, складовими якої виступають знання про природу і їх екологічна спрямованість, вміння використовувати їх в реальному житті, в поведінці, в різноманітної діяльності (в іграх, праці, побуті) і морально-естетичному сприйнятті природного середовища.

Грамотне екологічне виховання дасть можливість в подальшому запобігти багато екологічних проблем людства. Саме в молодшому шкільному віці діти отримують основи знань; саме в цей період формуються і розвиваються особливості його характеру, волі, духовного обличчя. Процес екологічної освіти, як і будь-який інший освітній процес, пов'язаний з отриманням знань і навчань, необхідних для формування розвиненої особистості, здатної далі саморозвиватися і самовдосконалюватися на благо суспільства. Системна робота з екологічної освіти та виховання дітей молодшого шкільного віку закріплюють у них розуміння природних явищ і, подорослішавши, вони навряд чи стануть шкодити природі.

Особливу роль у формуванні екологічних основ учнів старших класів мають предмети природничо-наукового циклу, такі як біологія, географія, хімія, фізика. Вони дають комплексні знання про природу, грунтуючись на науковому підході без варварського ставлення до неї. Розуміння сутності екологічної проблеми неможливо без загального і комплексного екологічного виховання та

освіти дітей, починаючи зі шкільного віку. Еколого-просвітницька діяльність в школі сприяє формуванню у дітей молодшого шкільного віку дружелюбного ставлення до природи. Якщо все робити правильно за рекомендаціями фахівців-екологів, можна цілком успішно виховувати екологічно свідомих учнів. Рішення задач екологічної освіти учнів молодших класів має здійснюватися при безпосередньому і обов'язковому участі педагога. Саме педагог повинен допомогти вихованцям зробити правильний вибір, забезпечити передачу цінностей екологічної культури, саме він покликаний закладати учням молодших класів основи дбайливого ставлення до природи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гейко О.А., Мороз О.В. Процес адаптації в початкових класах учнів-першокласників. – В зб.: І МНПК «PRIORITY DIRECTIONS OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT» 27-29 вересня 2020 р. (м. Київ, Україна). – С. 355-361.

2. Алиева Б.Ш. Преемственность в формировании экологической культуры у детей 6-8 лет. – Дис. канд. пед. наук. – М., 1993. – 170 с.

3. Белавина И., Найденская Н. Планета-наш дом. (Мир вокруг нас): Методика проведения занятий по основам экологии для дошкольников и младших школьников. – М.: ЛАЙДА. – 1995. – 96 с.

4. Виноградова Н.Ф. Окружающий мир в 1-2 классе: методические беседы: Книга для учителя. – М.: Просвещение. – 1997. – 64 с.

5. Цветкова И.В. Теоретические и методические основы экологического воспитания младших школьников во внеурочное время. Дис. докт. пед. н. по ВАК РФ 13.00.06. – М.: Пед. унив. – 1999. – 297 с.; Цветкова И.В. Экологическое воспитание младших школьников: Теория и методика внеурочной работы. – Москва: Педагогическое общество России. – 2000.

6. Бобылев Л.Д, Бобылева О.Д. Экологическое воспитание младших школьников. Кружковая работа. – Начальная школа. – 2003, № 5. – С. 64-75.

7. Буковская Г.В. Игры, занятия по формированию экологической культуры младших школьников. – Начальная школа. – 2002. – № 6. – С. 34-38.

8. Дагбаева Н.Ж. Мир вокруг тебя: Учителю-организатору экологического воспитания школьников. –Улан-Удэ: БНЦ. СО РАН.1994.–120с.

9. Иванова Т.С. Экологическое образование и воспитание в начальной школе. – М.:ЦГЛ. – 2003. – 56 с.

10. Егоренков Л.И. Экологическое воспитание дошкольников и младших школьников. – М., 2001. – 128 с.

11. Миронов А.В. Технологии изучения курса «Окружающий мир» в начальной школе: учебное пособие. – Ростов н/Д : Феникс. – 2013. – 510 с.

12. Бочкарева Н.Ф. Система экологического образования и воспитания учащихся: Пособие для учителя. – Калуга: Институт усовершенствования учителей. – 1996.

13. Фенченко Н.В. Живая планета – живая душа: экологическое воспитание, аннотированный библиографический список. – ГУ Витебская областная библиотека им. В.И. Ленина. – Информационно-библиографический отдел. – Витебск, 2013. – 59 с. E-mail: vlib@vlib.by

14. Савватеева О.А., Спиридонова А.Б., Лебедева Е.Г. Современное экологическое образование. – Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 5.; URL: http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=29188

15. Белавина И., Найденская Н. Планета – наш дом: методика проведения занятий по основам экологии для дошкольников и младших школьников. – М.: Лайда. – 1995.

16. Самкова В.А., Открывая мир. Экологическое образование в начальной школе. – М.: Издательство МСоЭС, 2003. – 74 с.

17. Лазарева О.Н. Воспитание ценностного отношения к окружающему миру у младших школьников. – Начальная школа, № 10, 2007. – С. 102-105.

18. Молодцова Л.П. Экологические праздники для детей: Пособие для воспитателей и учителей. – Минск, 1997; Молодцова Л.П. Игровые экологические занятия с детьми. – Минск: «АСАР». – 2001.

ОСОБЛИВОСТІ ОЗЕЛЕНЕННЯ ІНТЕР'ЄРІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Дементьєва Ольга Іванівна
кандидат с.-г. наук, доцент
Луценко Влада Сергіївна
Студент
Херсонський державний аграрно-економічний університет
м. Херсон, Україна

Вступ. Озеленення інтер'єрів є невід'ємним елементом культури, який відповідає естетичним потребам сьогодення.

Науковий підхід до озеленення інтер'єрів передбачає поєднання високих декоративних якостей разом із санітарно-гігієнічною функцією вічнозелених рослин, ґрунтується на врахуванні їхніх екологічних особливостей та біологічної сумісності.

В інтер'єрах загальноосвітніх навчальних закладів вічнозелені рослини відіграють важливу роль та широко використовуються для оформлення навчальних приміщень, коридорів, залів та інших приміщень, виконуючи при цьому різноманітні функції, а саме: естетичну, що створює емоційний вплив на людину; фітосанітарну – очищення повітря летючими органічними речовинами рослин, що володіють вираженою антимікробною дією; освітню −знайомство учнів з асортиментом рослин різних кліматичних зон, включаючи тропіки, субтропіки, пустелі і напівпустелі; виховну − формування у школярів дбайливого ставлення до об'єктів рослинного світу, розвиток допитливості та трудового виховання; розвиваючу – вивчення способів розмноження і особливостей вирощування рослин різних життєвих форм і екологічних груп, формування та вдосконалення навичок і умінь по догляду за рослинами.

Мета роботи. Метою нашої роботи було вивчення особливостей озеленення інтер'єрів загальноосвітніх навчальних закладів.

Матеріали та методи дослідження. У ході нами були використані наступні методи дослідження: спостереження, аналізу та синтезу.

Результати досліджень та їх обговорення. Протягом 2020–2021 років нами досліджено особливості озеленення інтер’єру загальноосвітнього навчального закладу с. Львове Херсонської області .

Загальноосвітній навчальний заклад розрахований на 200 чоловік. Всього 11 класів.

У ході аналізу сучасного стану досліджуваної території нами було встановлено, що озеленення інтер’єру загальноосвітнього начального закладу є відсутнім та вимагає встановлення елементів сучасного дизайну в озелененні інтер’єрів.

Дослідивши сучасний стан озеленення рекомендуємо у східній частині фойє розмістити наступний асортимент росслин: ховея Форстера (*Howea forsteriana* Весс.), монстера (*Monstera L.*). Модульну систему рекомендуємо створити з допомогою аспідістра елатіор (*Aspidistra elatior* Ker Gawl.) та кротон занзибара (*Codiaeum veriegatum Zanzibar*).

Стелаж пропонуємо створити із групи рослин заміокулькаса замієлистого (*Zamioculcas zamiifolia* Engl) та сансевієрії трьохсмугової (*Sansevieria trifasciata* Laurentii).

У східній частині на підвіконні доцільно розмістити наступний асортимент рослин: спатифіллум Уоллеса (*Spathiphyllum wallisii* Regel), гарденія жасминовидну (*Gardenia jasminoides* J.Ellis), кротон Занзибар (*Codiaeum veriegatum Zanzibar* Juss.), більбергію (*Billbergia* Thunb.), даваллію канарську (*Davallia canariensis* L).

У західній частині рекомендуємо розмістити на підвіконні аспідістра елатіор (*Aspidistra elatior* Ker Gawl.) та хлорофітум (*Chlorophytum* L.)

На підвіконні північної частини фойє пропонуємо розмістити заміокулькас замієлистий (*Zamioculcas zamiifolia* Engl) та даваллію канарська (*Davallia canariensis* L), а на підлозі контейнер з фікусом каучуконосним (*Ficus elastica* Roxb.).

Також в процесі озеленення інтер'єру доречно розмістити, на безпечній висоті від підлоги, стелажі, фітостіну та вазони на підлозі, таким чином, щоб як

рослини так і діти не заважали один одному.

Висновки. Отже, озеленення інтер'єру є невід'ємною частиною сучасного дизайну ландшафту.

Правильно спроектований дизайн інтер'єру з використанням засобів ландшафтного дизайну загальноосвітніх навчальних закладів сприяє естетичному вихованню учнів, виконує фітосанітарну, освітню, виховну та розвиваючу функції.

ПІДХОДИ ДО РОЛІ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Івасенко Тетяна Михайлівна,
вчитель початкових класів
Ніжинської ЗОШ № 1
Гордієнко Тетяна Володимирівна,
канд.пед.наук., доцент,
Науменко Інна Андріївна,
студентка ІІІ курсу,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя,
м.Ніжин, Україна

Вступ. Мультиплікаційний фільм є сучасним, динамічним, наочним засобом навчання і виховання учнів початкової школи. Використання навчальних мультиплікаційних фільмів в освітньому процесі початкової школи з дидактичною метою позитивно впливає на становлення, розвиток і формування особистості молодшого школяра. Цієї думки дотримуються такі науковці, чиї дослідження ми проаналізували: Бондар В., Вукіна Н., Гавриш Н., Дементієвська Н., Дороз В., Мерзлякова О., Сітцева М., Силко Р., Харченко І., Хомська Ю.

Мета – проаналізувати наукову літературу з проблеми використання мультиплікаційних фільмів в освітньому процесі початкової школи і з’ясувати сутність і зміст основних понять.

Матеріали та методи. Універсальною, інтернаціональною мовою спілкування дітей і дорослих називає мультиплікаційний фільм дослідниця Р. Силко. В мультиплікаційному фільмі завжди присутня гра, фантазія не має меж, в сюжеті мультфільму немає нічого неможливого, він дуже близький до світу дитинства. Це різносторонній і універсальний засіб розвитку дитини в сучасному інформаційному суспільстві, котре є візуально насиченим [1, с.75].

Мультиплікаційний фільм – це фільм, котрий було створено методом

мультиплікації. Мультиплікація – це вид знімання кіно, об’єктом якого є малюнки чи об’ємні фігури, котрі відтворюють рухи і тим самим створюють ілюзію руху нерухомих об’єктів. Отже мультиплікаційний фільм ми визначимо як особливий вид кіномистецтва і кіноіндустрії , котрий створений методом мультиплікації.

Результати і обговорення. Науковці одностайно висловлюються щодо ролі і значення мультиплікаційних фільмів в розвитку молодшого школяра. Дослідниця Р. Силко зазначає, що мультиплікаційний фільм є найсприятливішим у формування активності і розкутості мислення дитини [2,с.15].

Переглядаючи сюжет, ми можемо спостерігати демонстрацію вчинків героїв мультиплікаційного фільму, спостерігаємо за їх поведінкою. Якщо буде присутній відповідний аналіз переглянутого матеріалу з оцінкою поведінки героїв і власних вчинків, якщо будуть робитись висновки після перегляду матеріалів, то це чинитиме сприятливий вплив на формування критичного мислення молодших школярів.

В нашому дослідженні ми дотримуватимось такого визначення мультфільму, котрий є засобом формування критичного мислення учнів початкової школи – це фільм, котрий було створено із використанням методу мультиплікації з метою досягти кількісних і якісних змін в мисленні учня початкової школи. Такий фільм спонукає до аналізу пізнавальної або життєвої проблеми. Процес аналізу здійснюватиметься на основі аналізу різноманітних джерел інформації. Також здійснюватиметься аналіз шляхів вирішення проблеми, котра постала в мультфільмі та вибір найкращого способу [3, с.60].

На наш погляд, сучасні вчителі ще не глибоко усвідомили, наскільки сприятливу дію може чинити улюблений всіма мультиплікаційний фільм, використаний професійно з освітньою метою. На наш погляд, саме тому слід уважно і старанно продумувати підбір мультиплікаційних фільмів, час і місце, коли плануєте його показати, продумати їх змістове наповнення для подальшого обговорення з дітьми [4, с.29].

З власних спостережень і аналізу наукових досліджень можемо констатувати, що не всі вчителі використовують в своїй професійній діяльності мультиплікаційні фільми з освітньою і виховною метою, застосовують їх обговорення і фільтрацію змісту для формування критичності. Мультиплікаційні фільми мають величезну популярність серед дітей, адже вони є видовищними, яскравими, ненав'язливими, простими і доступними. В мультиплікаційних фільмах демонструються для дитини шляхи взаємодії з навколишнім світом, що дозволяє сформувати первинні уявлення про добро і зло, про правила і норми поведінки, що сприяє обізнаності і формуванню світогляду, а також розвитку критичного мислення [5, с.13].

Мультиплікаційні фільми розвивають уяву і фантазію, мислення, формують світогляд і сприяють обізнаності, тим самим вони стають ефективним засобом виховання [6, с.25]. Та не всі мультиплікаційні фільми є корисними для споглядання дітьми та можуть мати негативні наслідки для дитини, адже побудовані етично і психологічно неправильно.

Пропонуємо чотири негативних ознаки мультиплікаційних фільмів, від перегляду яких дитині слід утриматись:

- головні герої мультиплікаційного фільму проявляють агресію, завдають шкоди оточуючим, калічать або знищують інших героїв мультфільму;
- негативна поведінка героїв мультиплікаційного фільму залишається ніким не покараною;
- у мультфільмі візуалізуються негативні і небезпечні для здоров'я і життя дитини форми поведінки, і повторювати їх в реальності недоцільно, нерозумно, небезпечно і категорично заборонено;
- героями мультиплікаційного фільму є несимпатичні, а подекуди потворні герої [7, с.15].

Для дітей зовнішній вигляд ляльки має особливе значення. Позитивні герої мають бути симпатичними або навіть красивими, а негативні – навпаки. Якщо ж, коли всі персонажі некрасиві, жахливі, потворні і страшні, незалежно від їх ролі, позитивної чи то негативної, у дитини втрачаються чіткі орієнтири

для оцінки їх вчинків героїв.

Слово анімація має латинські корені складаючись зі слів душа та оживлення. Слово мультиплікація означає буквально зростання, розмноження, зростання і є видом кіномистецтва, в якому твори створюються через зйомку фаз руху намальованих або об'ємних об'єктів, це послідовність руху графічних або об'ємних об'єктів, відповідно це графічна або об'ємна анімація. Такі витвори мають назву анімаційний або мультиплікаційний фільм. (мультфільмами) [8, с.69].

В 1927 р. в Україні була створена перша анімація в м. Одесса в центральній мультиплікаційній майстерні. В 1959 р. українська мультиплікація розвивається на «Київнаукфільмі».

Корисна позитивна і важлива діяльність тернопільського благодійного фонду *MagneticOne.org,* який створив відеопроєкт «Освіта дитини XXI століття». Створений канал у мережі YouTube, де зібрано якісний продукт - якісні мультфільми українською мовою. Мета діяльності проєкту: доступ до найкращих українських казок і якісного українського мультиплікаційного продукту. Благодійна організація створила єдиний ресурс, на якому містяться україномовні наввчальні казки, мультиплікаційні фільми, котрі ґрунтуються на народних переказах та байках [9].

Користування описаним ресурсам дозволить учителям і батькам:

- виховувати патріотичні почуття та повагу до інших людей, толерантність та у міння дружити, прагнення до досягнення поставленої мети, самовдосконалюватись та працювати над собою та своїми вчинками;

- через демонстрацію засвоювати соціальні норми і правила, сприймати ґендерні ролі, засвоювати цінності і поведінкові моделі тощо [10, с.367].

Отже застосування прийому перегляду мультиплакаційних фільмів є важливим шляхом інтегрування художньої літератури, котра втілена в мультфільм в освітнього процесу початкової школи.

Науковець І. Малай, пропонує прийоми роботи з мультиплікаційним фільмом:

1Розігрування мультфільмів.

2Озвучка мультфільму.

3Живий мультфільм.

4Зворотній порядок.

5Створення мультфільму з кадрів.

6Стоп-кадр.

7Пришвидшена зйомка.

Висновки. Мультиплікаційні фільми є ефективним засобом виховання дитей молодшого шкільного віку. Мультиплікаційні фільми дозволяють демонструвати дитині різноманітні способи взаємодії їз навколишнім світом, дозволяють сформувати первинні уявлення про добро і зло, про правила поведінки в різноманітних ситуація і наодинці з собою, сприяють підвищенню загальної обізнаності, сприяють розвивитку критичного мислення, формують світогляд дитини. На наш погляд, превагу слід надавати якісному вітчизняному продукту, українським мультиплікаційним фільмам, в яких дитина зможе почути чітке і правильне мовлення акторів, рідну мову, де притаманний простий і зрозумілий сюжет, де добро перемагає зло, де зрозуміло, хто із героїв добрий, а хто – злий, де є освітня і виховна мета. Щоб ефективно формувати критичне мислення, мультиплікаційний фільм має відповідати темі уроку або тематичного тижня; мати освітню і виховну мету та обов’язково супроводжуватись обговоренням і дискусійними формами роботи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоус О. Діти – найвимогливіша й найбеззахисніша телевізійна аудиторія *Телевізійна журналістика*. Львів, 2000. № 6. С. 72 -88.

2. Біла Л. Методика розвитку критичного мислення учнів першого класу засобом мультфільму *Педагогічний альманах* : збірник праць молодих науковців / відп. ред. Є. І. Коваленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. Вип. 1.

с. 20-22

3. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

4. Гончаренко Т. Агресивна дитина *Психолог.* 2004. № 5. С. 26.

5. Заброцький М. Основи вікової психології. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2004. 112 с.

6. Формування інформаційного суспільства в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. Режим доступу:www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/...36/.../ VISNIK_36_1.pdf. Заголовок з екрану.

7. Біла Л.М., Гордієнко Т.В. Вплив мультфільмів на формування моральної свідомості у дітей *Забезпечення якості професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах упровадження ідей Нової української школи:* матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (6-7 травня 2020 року): збірник тез. Прилуки: Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж ім. І.Я. Франка, 2020. с.21-24

8. Фролов П. Стан і тенденції розвитку суспільної моралі в інформаційному суспільстві *Соціальна психологія*. К., 2007. Спеціальний випуск. С. 37-43

9. Трофімов Ю.Л. Психологія. К. : Либідь, 2005. 560с.

10. Масол Л. Формування естетичного смаку засобами телебачення і радіо *Шкільний світ.* 2003. № 38. С. 34-41.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Ізбаш Світлана Сергіївна
к.п.н., доцент
Національна академія
національної гвардії України
м.Харків, Україна
Лавінда Світлана Дмитрівна
старший викладач
Харківський національний університет
міського господарства ім.О.М.Бекетова
м. Харків, Україна

Вступ. Інтеграція нашої країни у світовий освітній простір зумовлює необхідність підвищення якості підготовки фахівця у закладі вищої освіти. Зокрема приділити увагу формуванню професійно-комунікатвної компетентності. У житті сучасного фахівця, у його формуванні та професійному розвитку чинне місце посідає комунікативна компетентність, окремою складовою якої є діалогічне мовлення.

Мета. Беручи до уваги той факт, що професія майбутнього фахівця з будівництва та цивільної інженерії передбачає регулярне спілкування, ефективність комунікації залежить від належного володіння навичками усного мовлення, зокрема діалогічного.

Матеріали і методи. Усна ділова мова є різновидом усної публічної мови, яка передбачає спілкування мовця з колективним слухачем і характеризується специфічними засобами впливу на аудиторію. Усна ділова мова реалізується у формі бесіди, наради, переговорів, презентації, телефонної розмови тощо.

В усному спілкуванні, крім вербальних, залучені й невербальні засоби, а саме інтонація, жести, міміка, які також несуть інформацію про особу мовця, про її ставлення до змісту мовленого. Вербальний, візуальний та акустичний складники усної мови тісно взаємодіють і взаємодоповнюють один одного у

процесі подання і сприймання інформації. На відміну від писемного, усне мовлення індивідуалізоване, спонтанне (підготовленість обмежується лише продуманістю логікоко-композиційної структури мовлення), ситуативне, діалогічне [2.с.45].

Діалогічне мовлення характеризується комунікативними, психологічними та лінгвістичними особливостями. У загальному розумінні діалог як форма мовленнєвої комунікації є спілкування двох суб'єктів.

О.Гойхфман, Т.Надеїна [1,с.165] виділяють два класи діалогів: інформаційний і інтерпротаційний. Інформаційний діалог, на думку науковців, характерний для ситуацій, у яких на початок спілкування між партнерами є розрив у знаннях. Інтерпретаційний діалог характеризується тим, що знання у партнерів по спілкуванню приблизно рівні, але мають різну інтерпретацію.

Отже, однією з головних умов діалогічного спілкуванні є початковий розрив у знаннях. Зрозуміло, якщо партнери не будуть повідомляти один одному нову інформацію щодо предмету діалогу, а почнуть обмінюватися загальновідомими істинами (наприклад: «Для того, щоб звести будівлю, необхідно створити проєкт» тощо), то діалог не відбудеться. До того ж, не відбудеться спілкування взагалі як мовленнєва комунікація.

Наступні умови, за яких діалог відбувається між партнерами - учасниками спілкування, це:

- максимальна насиченість інформацією (дотримання цієї умови характеризує співрозмовників як досвідчених професіоналів);

- конструктивності (демонструє уміння наголошувати на суттєвому, уникати непорозумінь, пошук шляхів іникання конфлікту)

- цілепокладання (фактор, що визначає передбачуваний наслідок, бажану мету, окреслює етапи, форми, методи та засоби діяльності з усвідомленням результату);

- дотримання норм літературної мови.

Будь-який діалог вимагає взаємодії між партнерами.

Діалог чи не найскладніший з усіх жанрів фахового спілкування, оскільки

значною мірою це непідготовлена комунікація, експромт. І щоб вести та підтримувати діалог треба мати великий запас теоретичних фахових знань, досконало володіти мовленнєвими навичками, а також дотримуватися культури ділового спілкування. На жаль, діалогічне мовлення майбутніх фахівців характеризується великою кількістю мовленнєвих помилок, що в свою чергу заважає розуміння щодо висловленого.

Результати й обговорення. Враховуючи той факт, що під час навчання у закладі вищої освіти майбутні фахівці вивчають різні гуманітарні дисципліни, як-от: «Українська мова за професійним спрямуванням», «Психологія», «Культорологія», «Етика та естетика» тощо — ми пропонуємо формувати навички діалового мовлення на цих заняттях. Ефективно впроваджувати інтерактивні методи навчання.

Наприклад, на занятті з «Українська мова за професійним спрямуванням», ми пропонуємо впровадити ділову гру «Співбесіда», «Ділова телефонна розмова». На заняттях із «Психології» доречними, на наш погляд, будуть вправи: «Інтерв'ювання в парах», «Мозговий штурм».

Під час вивчення «Культорології» можна провести уявну індивідуальну екскурсію «Архітектура Харківщини», «Пам'ятки архітектури України, які ще можна врятувати».

Висновок. Формування навичок діалогічного мовлення майбутніх фахівців буде результативним за умови ефективної взаємодії викладача і студента, чіткого усвідомлення майбутнім фахівцем необхідності залучення всього спектру мовленнєвих знань і умінь для виконання професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гойхман О.Я., Надеина Т.М. Речевая коммуникация: Учебник. М.: Инфра-М, 2008. С.272

2. Скалкин В.Л. Обучение диалогической речи (на материале английского языка): Пособие для учителей. - К.: Рад.шк., 1989. с.158

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ МОВЛЕННЯ ВИХОВАТЕЛЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ ЗАНЯТЬ

Іншакова Інна Євгенівна,
к. філол. н., старший викладач
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна

Введение./Introductions. В останні роки особливий акцент в організації освітнього процесу робиться на інтеграції змісту дошкільної освіти, реалізації принципу інтеграції в побудові різних видів занять, значення спеціально організованих мовленнєвих занять не зменшується. Це пояснюється тим, що певні мовленнєві вміння (інтонаційна виразність, темп, сила голосу, вживання у мовленні порівнянь, означень, утворення ступенів порівняння прикметників, узгодження слів у реченнях різних конструкцій, уміння складати сюжетну розповідь тощо), потрібні дітям для спілкування та підготовки до школи, важко сформувати поза спеціально організованими заняттями, на яких вихователь має формувати мовленнєві вміння й навички, збагачувати словник дітей.

Цель работы./Aim. Визначити, якими засобами відбувається процес формування українського мовлення дошкільників під час проведення мовленнєвих занять.

Материалы и методы./Materials and methods. Матеріалом послужили сучасні дослідження з дошкільної лінгводидактики, передовий педагогічний досвід. Методи дослідження: аналіз наукової літератури, синтез та узагальнення результатів наукових розвідок з аспекту проблеми, що вивчається.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. *За способом організації* А. Богуш та Н. Гавриш мовленнєві заняття поділяють на *індивідуальні*, на яких об’єднують дітей одного рівня мовленнєвого розвитку (1-4 особи); *індивідуально-групові* (4-8 осіб) та *групові* (по 15 осіб). Традиційно ж планувалися й проводилися лише фронтальні, або загальногрупові заняття з

усіма дітьми вікової групи.

За спрямованістю виокремлюють *тематичні* заняття, спрямовані на розв'язання одного мовленнєвого завдання (розвиток словникового запасу, формування граматичного мовлення або формування звукової культури мовлення) та *комплексні,* у процесі яких усі мовленнєві завдання реалізуються в комплексі (наприклад, словникова робота, діалогічне мовлення, граматика, контекстове мовлення, звукова культура, побудова речень). Заняття з розвитку мовлення тематично мають узгоджуватися з тією загальною темою, над якою працює група в конкретний період» [Богуш А., Гавриш Н. Оптимізація мовленнєвої роботи з дітьми в розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу. *Дошкільне виховання*. 2012. № 10. С. 9].

Специфіка мовленнєвих занять полягає в тому, що активність дітей на них проявляється у сфері розумової діяльності. Дитина має слухати, думати, бути готовою дати відповідь. За таких умов важливо формувати у малюків навички організованої суспільної мовленнєвої поведінки: вміння слухати інших, висловлюватися, коли його запитують, слухати й розуміти мовлення, звернене до всіх. Водночас і вихователь має навчитися ставити запитання до дітей так, щоб спонукати їх до розмірковування («Які ознаки підказали вам, що на картині зображено початок осені, а не кінець?»), пошуку точної відповіді на запитання («Яблуком можна пообідати чи перекусити?»), зіставлення й свідомої оцінки кількох варіантів розв'язання мовленнєвого завдання («Краще так чи так?»).

Для забезпечення активності дітей на занятті треба дотримуватися таких загальнодидактичних вимог:

– формулювати запитання так, щоб спонукати дітей до відповіді;

– запитання адресувати всім дітям, а вже потім викликати одного з них для відповіді;

– запитувати вихованців почергово, не працювати довго з одним;

– не звертатися кілька разів підряд до однієї дитини;

– викликати дітей не в тому порядку, в якому вони сидять;

– розсаджувати дітей на заняттях таким чином, щоб усі добре бачили вихователя, не відволікати надміру їхню увагу дисциплінарними зауваженнями;

– проводити заняття спокійно, впевнено, в живому темпі, водночас, надаючи дітям можливість поміркувати;

– залучити дітей до контролю за своїм мовленням і мовленням тих, хто відповідає («Чи правильно він сказав? Чи про все розповів? Чи по порядку розповідав?») і до оцінювання відповіді («Що тобі подобається?»)» [Богуш А., Гавриш Н. Оптимізація мовленнєвої роботи з дітьми в розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу. *Дошкільне виховання*. 2012. № 10. С. 8–14.].

Крім означених спеціальних занять з розвитку мовлення, у закладі дошкільної освіти проводять також *інтегровані заняття* для закріплення набутих дітьми вмінь і навичок, збагачення пізнавального досвіду. Інтегровані заняття характеризуються тим, що для повнішого й глибшого розкриття теми, успішнішого розв'язання мовленнєвих і розумових завдань вихователь використовує матеріал з різних розділів програми. На таких заняттях поєднуються і кілька напрямів діяльності дітей. Тому вони здебільшого складаються з кількох взаємопов'язаних частин, підпорядкованих певній меті, що доповнюють одна одну.

На інтегрованих заняттях можна музичні вправи (або ознайомлення з довкіллям, художньою літературою, образотворчим мистецтвом) поєднувати з розвитком мовлення: спочатку дітям читають вірші й вони разом з дорослими співають пісні, присвячені певній темі, слухають музику, потім виконують певні зображувальні дії чи розглядають картинки (слайди, ілюстрації).

Актуальними лишаються *традиційні методи*: бесіди за змістом картини і розповідання за картиною; читання літературних творів з подальшим літературно-художнім аналізом; екскурсії та спостереження; дидактичні ігри; мовленнєві завдання і вправи тощо. Водночас з'явилося багато *інноваційних методів і засобів розвитку мовлення* дошкільників. Серед них – побудова заняття у вигляді словесних подорожей (у світ казки, фантазії, природи,

мистецтва, звуків, фарб, книги тощо), які можна провести у формі як діалогу, так і полілогу» [Богуш А., Гавриш Н. Оптимізація мовленнєвої роботи з дітьми в розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу. *Дошкільне виховання*. 2012. № 10. С. 12.].

На мовленнєвих заняттях вихователю ЗДО доцільно використовувати *дидактичні ігри для розвитку мовлення дітей*, під час проведення яких залучати дошкільників до спілкування; вихователю ЗДО на власному прикладі показувати як грамотно говорити, збагачувати словник дітей, розвивати у дітей зв'язне мовлення.

Чарівна паличка

Завдання: розвивати словник дітей, учити утворювати пестливо-зменшувальні форми слів, вживати узагальнені слова.

Хід гри: Дорослий називає слово, дитина – пестливо-зменшувальні його форми (мама – матуся, матінка, матусенька, мамонька…).

Дорослий називає слово-узагальнення, дитина – конкретизує його (фрукти – слива, груша, персик…).

Пантоміма

Завдання: учити дітей емпатійного перетворення; активізувати вживання прикметників.

Хід гри: Вихователь зображає зляканого зайчика, маленьке ведмежатко, великий м'яч, діти відгадують.

Чарівна торбинка

Завдання: учити дітей аналізувати структурні одиниці об'єкта; збагачувати словник прикметниками й прислівниками.

Хід гри: У торбинку з непрозорого матеріалу складають кілька предметів чи іграшок. Дитина в торбинці напомацки рукою обстежує предмет і вголос перелічує ті властивості, які підказує їй тактильне відчуття. Решта дітей за переліченими властивостями відгадує цей об'єкт. Бажано, щоб у торбинці було чотири-п'ять предметів, виготовлених із різних матеріалів.

Логічний ланцюжок

Завдання: учити дітей придумувати асоціативний ряд, аргументувати свій вибір.

Хід гри: Вихователь називає слово, діти – наступне, яке асоціативно пов'язане з попереднім (зима– холодно – снігова баба – морозиво…).

Хто це робить?

Завдання: активізувати вживання дітьми дієслів.

Хід гри: Один з учасників придумує предмет, називає дії, які може виконувати цей предмет, інші діти відгадують.

Лагідні слова

Завдання: активізувати вживання дітьми прикметників, зменьшувально-пестливих форм іменників.

Хід гри: Вихователь кожній дитина (можливий варіант – підгрупі) дає іграшку або предмет. Діти придумують якомога більше лагідних слів. Наприклад: курча – малесеньке, легесеньке, пухкесеньке, жовтеньке, курчатко, курчаточко тощо.

Выводы./Conclusions. Отже, проведення мовленнєвих занять сприяє формуванню українського мовлення дітей. Правильне, красиве мовлення вихователя, що спонукає дітей старшого дошкільного віку до спілкування, навчає їх говорити правильно та красиво, швидко збагачувати словниковий запас, дозволяє вихователям змалечку прищеплювати дітям цікавість до рідного слова, щиру любов до української мови, яку слушно вважають однією з найкрасивіших мов людства.

ФОРМУВАННЯ НАСКРІЗНИХ НАВИЧОК В КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Куземко Леся Валентинівна,
к. п. н, доцент кафедри педагогіки та психології
Київський університет імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна

Вступ. Оновлення державних стандартів Україні, зокрема Державного стандарту дошкільної освіти (2021), Державного стандарту базової середньої освіти (2020), зумовили необхідність оновлення підходів у професійній підготовці педагогів відповідних освітніх галузей. Важливим у цьому контексті, постає завдання підготовки фахівця, здатного забезпечувати якісну і доступну освіту для сталого розвитку. Відтак, формування у майбутніх педагогів наскрізних навичок (критичного мислення, навичок співпраці, цифрових навичок), на наше переконання, сприятимуть особистісно-професійній готовності педагога до будь-яких новацій і змін в освіті.

Мета роботи. Висвітлення практичного досвіду формування наскрізних навичок в особистісно-професійному розвитку майбутніх педагогів.

Матеріали і методи. У результаті наукового пошуку, нами виокремлено актуальні наскрізні навички для сучасних фахівців з дошкільної та початкової освіти. Підґрунтям для їхнього визначення стали праці українських і зарубіжних науковців, результати проведеного дослідження серед студентів Педагогічного інституту та практичних працівників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) та закладів дошкільної освіти (ЗДО).

Для дослідження наукової проблеми формування наскрізних навичок в особистісно-професійному розвитку майбутніх педагогів нами обрано групу теоретичних (аналіз, синтез, узагальнення) та емпіричних (педагогічний експеримент, спостереження, опитування, анкетування, інтерв’ювання) методів; виокремлено індикатори (ціннісно-вмотивований, когнітивно-знаннєвий,

процесуальний, саморух) що дали змогу дослідити динаміку сформованості зазначених навичок. Впродовж чотирьох років на різних етапах дослідження були задіяні 354 студенти спеціальностей «Дошкільна освіта» й «Початкова освіта» – першого (бакалаврського) освітнього рівня.

Результати і обговорення. Проведене дослідження передбачало розроблення та реалізацію технологічного забезпечення процесу формування наскрізних навичок в особистісно-професійному розвитку майбутніх педагогів та діагностичного інструментарію для перевірки його ефективності.

Процес формування наскрізних навичок відбувався у процесі навчальної (виконання міждисциплінарних дослідницьких проєктів, під час практичних занять та самостійної роботи) та позанавчальної (проведення майстер-класів, тренінгів, круглий столів, виконання спільних творчих завдань, веб-квестів тощо) діяльності студентів. З метою відслідковування руху в особистсно-професійному саморозвитку на допомогу студентам розроблено щоденник «Selfbook особистісно-професійного зростання майбутнього педагога». На сторінках якого розміщено діагностичний інструментарій для самодіагностики та таблиці самооцінювання рівнів сформованих навичок.

Вивчення сформованості *критичного мислення* зведена до оцінки динаміки розвитку виокремлених нами навичок: прояв допитливості і використання дослідницьких методів пошуку й обґрунтування достовірності інформації; сприйняття ситуації глобально, знаходження причин її виникнення й альтернатив вирішення; генерування, відстоювання чи зміна власних суджень на основі фактів та аргументів; коректне застосування отриманих результатів для вирішення проблем і прийняття зважених рішень.

Сформованість *навичок співпраці* в майбутніх педагогів є оцінкою динаміки розвитку здатностей: поважати права та інтереси кожного суб’єкта взаємодії, бути впевненим у собі; встановлювати міжособистісні зв’язки, обирати оптимальний стиль спілкування в різних ситуаціях; аналізувати та координувати власні дії з діями інших, узгоджувати власний стиль роботи зі стилями партнерів у співпраці; організовувати спільну діяльність, мотивувати і

спонукати інших до виконання спільного завдання, конструктивно управляти конфліктами; налагоджувати позитивну комунікацію між учасниками освітнього процесу для власного професійного вивищення.

Визначення рівнів сформованості *цифрових навичок* у майбутніх педагогів, здійснювалася шляхом оцінки наступних умінь і здатностей: вільне володіння засобами цифрових технологій та їх активне використання для вирішення особистісних і професійних завдань; пошук, критичне оцінювання цифрового контенту та активне використання отриманих даних в особистісно-професійному розвитку; модифікація, створення цифрових ресурсів за допомогою відкритих і ліцензійних електронних сервісів та активне використання їх в освітньому середовищі закладів дошкільної та загальної середньої освіти; обмін інформацією, здатність організовувати індивідуальну та колективну взаємодію зі здобувачами освіти, колегами й іншими учасниками освітнього процесу в навчальній та позанавчальній діяльності; активно вчитися й навчати учнів використовувати цифрові технології безпечно та відповідально.

Визначено рівні сформованості наскрізних навичок в особистісно-професійному розвитку майбутніх педагогів – базовий, середній та високий.

Рівні сформованості навичок критичного мислення:

- базовий рівень, характеризується посереднім уявленням про сутність критичного мислення з низьким рівнем сформованості мислиннєвих операцій; невмінням бачити помилки та невідповідності; сприйняттям інформації «на віру» з авторитетних джерел; висловленням власної точки зору лише упевнившись у її правоті; бажанням працювати за зразком або заданим наперед алгоритмом; низький показник здатностей до вирішення проблемних ситуацій;
- середній рівень, характеризується чітким уявленням про сутність критичного мислення та сформованістю аналітичних умінь; здатністю помічати помилки та невідповідності, але відсутнім бажанням пошуку альтернатив; прийняттям думок інших, якщо вони підкріплюються загальноприйнятим нормами та пошуком аргументів для підтвердження власних міркувань;

здатністю до формулювання проблеми та постановки цілей, але за зовнішнього контролю та підтримки;

- високий рівень, характеризується усвідомленим розумінням сутності критичного мислення та механізмів його здійснення; здатністю об'єктивно оцінювати ситуацію, аргументувати власну позицію; умінням знаходити невідповідності, бачити чужі та власні помилки; приймати логічно доведену точку зору інших, навіть якщо вона суперечить власній і загально прийнятим нормам.

Рівні сформованості навичок співпраці в майбутніх педагогів:

– базовий рівень: студент виявляє інтерес до спільної діяльності, однак не проявляє активності та ініціативи; розуміє необхідність враховувати індивідуальні особливості учасників співпраці, однак має труднощі в керуванні власними емоціями та ставленнями; недостатньою мірою усвідомлює важливість позитивної комунікації між учасниками освітнього процесу для власного професійного вивищення;

– середній рівень: студент проявляє цікавість та готовність до співпраці з усвідомленням власної приналежності до соціальної групи; з розумінням і повагою ставиться до індивідуальних відмінностей учасників комунікації, здатен дискутувати, відстоювати свою позицію; проявляє ініціативність, толерантність, цілеспрямованість у налагодженні взаємодії; розуміє необхідності особистісного і професійного вивищення для налагодження продуктивної взаємодії;

– високий рівень: студент вільно співпрацює з різними групами; визнає права та інтереси інших і здатен організовувати спільну діяльність, підтримувати, мотивувати для отримання позитивного результату; приймає відповідальність за свої дії та роботу групи, здатен конструктивно управляти конфліктами; налагоджувати позитивну комунікацію між учасниками освітнього процесу для власного професійного вивищення.

Рівні сформованості цифрових навичок майбутніх педагогів (в основу покладено структуру цифрової компетентності освітян (DigCompEdu)), а саме:

– базовий рівень, характеризується усвідомленням необхідності застосовувати ІКТ в освітньому процесі навчальних закладів, мінімальним (базовим) рівнем володіння цифровими навичками пошуку й обробки інформації, здатністю комунікувати в соціальних мережах та користуватися готовими освітніми продуктами;

– середній рівень, характеризується впевненим використанням ІКТ для налагодження співпраці з учасниками освітнього процесу; здатністю проєктувати, конструювати і вносити інновації до наявних інформаційно-комунікаційних та мультимедійних ресурсів, які використовуються під час навчання; активним використанням ІКТ для вирішення основних професійних завдань та власного особистісно-професійного вивищення;

– високий рівень, визначає вільне оперування знаннями з ІКТ, активне і відповідальне використання Інтернет ресурсів, сервісів та соціальних мереж у дослідницькій, проєктній діяльності; здатність розв’язувати нестандартні, інноваційні професійні завдання теоретичного і практичного характеру з використанням ІКТ.

Висновки. Порівняння узагальнених результатів дослідження рівнів сформованості наскрізних навичок (цифрових, критичного мислення, співпраці) у майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти на констатувальному та контрольному етапах довело ефективність розробленого технологічного забезпечення особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів. Отримані результати засвідчили суттєве зростання показників високого рівня всіх зазначених навичок, а також зростання показників, що віднесено до середнього рівня. Водночас знизилися показники, які віднесли до базового рівня.

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Омельченко Ірина Василівна
Викладач
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
ім. Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна

Вступ. Мотивація – це складний психологічний процес, який є рушійною силою у досягненні певної мети. Є різні типи мотивації, але в загальному, її можна поділити на зовнішню і внутрішню. Для вивчення другої мови обидва типи мають важливе значення. Якщо у людини є мотивація, ми помічаємо, що процес вивчення проходить легко і з успішно.

Мета роботи. Дана робота має на меті дослідити типи мотивації, тобто чому студенти вивчають англійську мови, а також розглянути, як викладач університету може підвищити мотивацію студентів за допомогою використання сучасних технологій у навчанні.

Матеріали і методи. При вивченні поняття «мотивація» ми використовували роботи науковців, які досліджували поняття «мотивація». Тобто ми проаналізували роботи вчених, синтезували інформацію з різних джерел та описали їхні думки стосовно мотивації при вивченні англійської мови.

Результати та обговорення. Якщо розглядати мотивацію вивчення англійської мови в університеті, то її можна розділити на зовнішню та внутрішню. Зовнішня полягає в тому, що англійська мова як предмет затверджена навчальною програмою. Студент має засвоїти матеріал і скласти залік. Інколи крім отримання заліку у студентів немає іншої мотивації вчити другу мову. Якщо в лінгвістичних університетах з мотивацією виникає менше проблем, то в технічних закладах освіти студенти більше фокусуються на профільних дисциплінах, інколи ігнорують англійську.

На нашу думку, внутрішня мотивація є більш важливою. Більшість

студентів розуміють: якщо вони знатимуть англійську мову, вони зможуть читати наукову літературу в оригіналі, шукати інформацію на англійські мові в Інтернеті, дивитись фільми, слухати музику, безперешкодно подорожувати. Тобто їм не потрібен буде посередник, вони зможуть отримувати інформацію з перших рук. Також студентів мотивує те, що зі знанням англійської в них буде більше шансів отримати високооплачувану роботу або навіть посаду за кордоном. Було проведено дослідження в турецьких університетах, за результатами якого визначили мотивацію або причини вивчення англійської мови. Серед основних – вище перелічені критерії [4, с. 4664].

Перед викладачем стоїть непросте завдання – мотивувати студентів вчити англійську не лише заради отримання заліку. В умовах дистанційного навчання це є особливо важливим. Тобто викладачеві треба створити таке середовище, в якому студенти будуть почуватися комфортно, не боятимуться зробити помилки. Викладачі можуть впливати на мотивацію студентів завдяки підтримці та налагодженій комунікації [1, с. 6].

Наприклад, викладачі повинні терпляче ставитись до помилок студентів, всіляко заохочувати спілкування на іноземній мові. Потрібно враховувати також, що студенти мають різні рівні володіння мовою, тому треба створити середовище, яке задовольняє потреби обох сторін: щоб слабші студенти не зневірились у свої силах вчити мову, виконуючи складні завдання, а сильні, навпаки, не занудьгували при виконанні простих завдань.

Дослідники вивчають, як успіх у навчанні пов'язаний з мотивацією. Можна припустити, що мотивація веде до успіху, але успішне навчання створює мотивацію. Люди мають мотивацію робити речі, які вони розуміють. Але мотивація не завжди веде до успіху [3, с. 105]. Інколи в групах ми бачимо однаково мотивованих студентів, але успіхи в них різні, це залежить і від їхніх інтелектуальних та психологічних особливостей.

В умовах дистанційного режиму, коли студент не знаходиться в одному приміщенні з викладачем, іноді буває складно підтримувати мотивацію на високому рівні. Студенти мають самостійно визнати, що цей предмет

важливий, що вони мають опанувати його. Якщо це асинхронний режим, тобто коли студенти вчаться в зручний для них час, це надзвичайно важливо, тут потрібна витримка, вольовий характер і звичайно ж мотивація. Також не обійтись без гнучкості та самоконтролю.

Згідно з дослідженням підвищити мотивацію можуть допомогти комп'ютерні технології [2, с. 3]. В умовах пандемії без них не було б можливим провести заняття. Якщо курс іноземної мови організований цікаво з використанням інтерактивних елементів, студенти будуть мотивовані вчити його. Онлайн-курс з вивчення мови позитивно впливатиме на успішність студентів, оскільки вони вчаться ніби в середовищі розваг. Наприклад, якщо розглянути різні види завдань в онлайн-курсі, ми можемо помітити, що вони є інтерактивними, а отже чимось нагадують ігрове середовище. Миттєвий автоматичний відгук чи результат теж позитивно впливає на мотивацію.

Отже, підтримувати мотивацію на належному рівні викладачам англійської мови допомагають інформаційно-комунікаційні технології. Саме виконання вправ з комп'ютеру чи смартфону є цікавішим для сьогоднішніх студентів, а не виконання цих вправ у зошиті чи книжці. Оскільки комп'ютер та відповідна онлайн-програма після завдання одразу визначить помилки, надасть відгук, а перевірка викладача займе більше часу. Звичайно, таке навчання має свої недоліки, але в умовах пандемії - це оптимальний варіант.

Крім розроблення та впровадження цікавого інтерактивного онлайн-курсу в навчальний процес, також важливо проводити бесіди і розповідати про важливість мови, про переваги, які студенти матимуть, якщо вони володітимуть англійською. Важливо не акцентувати на помилках, які роблять студенти, а коректно виправляти суттєві помилки, всіляко заохочувати до спілкування на англійській мові. Також варто зауважити, що всі студенти різні: екстраверти, на відміну від інтровертів, охочіше вступатимуть в дискусію. Але це не означає, що інтроверти не вміють розмовляти, іноді це завдання здається їм важким через психологічні особливості.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, мотивація буває зовнішньою і

внутрішньою. Остання є більш важлива у вивченні мови. Але іноді наявна лише зовнішня мотивація. Деяким студентам бракує саме зовнішньої мотивації, щоб підвищити внутрішню. Викладачі можуть впливати на мотивацію студентів, пропонуючи їм цікаві та корисні завдання, підтримуючи комунікацію, створюючи комфортне середовище навчання, в якому кожен студент почуватиметься безпечно і не боятиметься помилитись. Саме комп'ютерні технології можуть зробити процес вивчення англійської мови захоплюючим.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Fredy Geovanni Escobar Fandino, Angela Juliette Silva Velandia. How an online tutor motivates E-learning English // Heliyon 6, e04630. – 2020.
2. Fredy Geovanni Escobar Fandino, Luz Dary Munoz, Angela Juliette Silva Velandia. Motivation and E-Learning English as a foreign language: A qualitative study // Heliyon 5, e02394. – 2019.
3. Watkins P. Learning to teach English // Delta publishing. – 2008.
4. Yesim Bektas Cetinkaya and Nesrin Oruc. Turkish students` motivation to learn English at public and private Universities // Procedia Social and Behavioral Sciences 2. – 2010. – pp. 4662–4666.

О ФОРМИРОВАНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ТРЕБОВАНИЙ ИННОВАЦИОННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

Парпиева Одинахон Рахмановна
Старший преподаватель
Ходжикаримова Гуласал Таджиалиевна
Преподаватель
Ферганского государственного университета
Фергана ,Узбекистан

Аннотация: В статье рассматривается формирование педагогического потенциала студентов, внедрение современных педагогических технологий в образовательный процесс на основе компетентностного подхода, использование информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе, подготовка и реализация государственных образовательных программ. стандарты в развитых странах.Активация навыков и компетенций**.**

Ключевые слова: компетентность, инновационное образование, мотивация, модернизация, потенциал.

Кабинет Министров 6 апреля 2017 года республики Узбекистан. в "среднем и среднем специальном, профессиональном образовании об утверждении государственных образовательных стандартов"от 187 декабря и ее 1-го приложения "о государственном образовательном стандарте среднего образования" было объявлено. Данное требование и курс (государственный образовательный стандарт) в соответствии с требованием курса и сущностью компетентностного подхода к образованию с наименованием вводятся в систему/1.2/.

Компетентностный подход для реализации требований курса и выполнения требований в образовательном процессе при формировании инновационного медиаобразования имеет важное значение. В то время как

потенциал формирования у студентов педагогических компетенций основан на подходе к внедрению современных педагогических технологий в образовательный процесс, средствах усвоения уроков, полученных в результате использования информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе, государственном образовательном стандарте развитых стран уровень подготовки и внедрения в практику студентов знаний, умений и навыков, а также использование различных уровней образовательных технологий компетентностно-деятельностного характера является одной из актуальных проблем современности.

Инновационная учебная среда при формировании компетентностного подхода, на основе которого сформировался в первую очередь у студентов в последние годы научно-технический подход, внедрение в учебную и практическую практику регулярных новостей позволит хорошо ознакомиться с проблемой.

Во-первых, в результате создания инновационной образовательной среды в процессе обучения студенты должны перейти в процесс ускоренного педагогического процесса, во-вторых, в виде педагогического мастерства студенты идут на рост, в-третьих, повышается энтузиазм студентов к педагогической профессии /3/.

Но, комплекс педагогической деятельности учителя йондошмаслыги, профессиональная мотивация, низкая образованность, педагогическое мастерство по совершенствованию своей регулярной работы вследствие непонимания, в определенной степени дальнейшего развития системы образования, шаблона образовательного процесса на пути интеграции, а также в образовательных учреждениях оказывает негативное влияние на формирование инновационной образовательной среды.

Инновационная образовательная среда в образовательных учреждениях для создания регулярного контроля уровня квалификации педагогов необходима. Для этого следует проводить регулярные занятия, занятия, лекции и открывать дальнейшее развитие взаимному наблюдению и анализу процесса.

Для того, чтобы были учтены специфические особенности педагогической науки, в которой каждый, профессионально-педагогическая подготовка педагогов до уровня педагогической компетентности (ко), должна сопровождаться как самими уроками, так и комплексным педагогическим, психологическим и методическим анализом, важно быть обеспеченной.

Как отмечалось выше, внедрение инновационной образовательной среды в образовательный процесс не требует комплекса требований, в то время как необходимо для развития педагогической компетентности педагога. Для того, чтобы сделать это, студентам и научным компетентностным работникам на основе правильного и эффективного использования, необходим компетентностный педагогический подход к сложному процессу формирования.

Комплексный подход к процессу проведения урока позволяет учителю в результате профессионального мастерства, профессионализма и потенциала повысить и качество, и эффективность преподавания, а также учащимся дополнительно повысить уровень знаний, обеспечить высокий уровень. Для этого педагогам необходимо обучение педагогическому подходу к использованию современных средств информационно-коммуникационных технологий в инновационном процессе на основе дополнитель-новости, а также пройти процесс модернизации педагогических компетенций студентов и педагога, развитие у них способностей и способности повышать уровень своих знаний.

Педагогов и инновационной образовательной среды, ключевым фактором создания педагогических компетенций, дальнейшего развития компетенций педагогов по всем предметам компетентностный подход на основе квалификационных требований формы партнерства по науке учебно - методические комплексы по подготовке педагогов педагогической подготовки педагогов с учетом потребностей организации и проведения учебно-воспитательных мероприятий по устранению выявленных пробелов для запуска профессионального диагностического анализа необходимо разработать

Благодаря современным педагогическим знаниям, знающим новости науки, педагогический компетентлик(инвалид)относится к развитию молодого поколения, будет основой для современного и совершенного.

Поэтому требования выполнения наряду с инновационной образовательной средой в образовательном процессе, инновационный подход в трактовке предмета на основе модернизации заключается в том, чтобы переходить на периодическую основу, по предмету нового электронного руководства всеми образовательными учреждениями для создания презентаций по теме подготовки, качества организации педагогической практики, педагогической подготовки педагогов в механизмах разработки и анализа новой диагностической практики осуществляется в формулировке введения в работу, если повышается уровень инновационной образовательной среды в образовательном процессе обучающихся и требования более высокого уровня уровень знаний, педагогических умений будет расти постепенно. Кроме того, это повышает привлекательность студентов к профессии учителя.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1.Указ Президента Республики Узбекистан от 6 апреля 2017 года. в разделе "Среднее и среднее специальное, профессиональное образование об утверждении государственных образовательных стандартов" № 187-отд.

2. Горская Г. И., Чуракова Р. Г. Организация учебного процесса в школе. Руководство для учителей. Ташкент-"учителя" в 1990 году. 210 стр.

3. Ахмедов М.,Солионов И.Н. Носиров Компетентностно обосновывает важность формирования инновационной образовательной среды. Мировая социальная наука. Научно - практический журнал. Москва. 3. 2018.г.

4. В парп О. Н. Болтабоев в “этап педагогической воз зада президента решения” Международный научно-практический журнал "наука и практика любой теории современной"Электронное научно-практическое изд.ВИП. №6(48)2019. 388-391 стр.

5. Парп О. А. Психология Останагулов больных онкологическими

заболеваниями. Международный научный журнал "Теоретические и прикладные науки" 06 (74) 2019. Филадельфия, США. 6.630 Импакт-фактор. Страница 642-645.

6. АхмедовМ. М., ХоджикаримоваГ. Т., БойбабаевР. Х., САФАРОВАГ. М. (2021). Вы поддерживаете инновационные подходы в системе образования. Academicia: международный междисциплинарный исследовательский журнал, 11(1), 38-41.

7. ХоджикаримоваГ., САФАРОВАГ. (2020). Условия формирования креативности студентов-предпринимателей.Збирник науковикс Прага λΌGOΣ, 56-58.

8. АвазбоевА., ХоджикаримоваГ. (2019). Социально-педагогические основы формирования учащейся креативности / / Вестник науки, 5(6), 150-153

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ФІТНЕС-ТРЕНЕРА З КЛІЄНТАМИ ФІТНЕС-КЛУБІВ

Пасічняк Л. В.
канд.наук з фіз. виховання і спорту, викладач
Лопацький С. В.
канд.наук з фіз. виховання і спорту, викладач,
Белей Ю. П.
магістрант,
Брошняк М. М.,
магістрант,
Національний університет фізичного
виховання і спорту України

Введення. Діяльність у сфері фітнесу та рекреації має всі ознаки і змістовні характеристики спілкування між людьми. Вона побудована на руховому, психомоторному і ідеомоторному базису соціального життя. Навіть в персональних заняттях фітнесом клієнти вступають у загальне спілкування один з іншим клієнтами за відповідними правилами та нормами.

Фітнес сьогодні об’єднує тренера і клієнта єдністю загальної мети. Цією метою є досягнення успіху у тренувальному процесі. На шляху до поставленої мети тренеру і клієнту не раз доводиться долати різні труднощі.

Саме тому ми поставили собі за мету визначити процес спілкування фітнес-тренера на характер і успішність тренувальної діяльності клієнтів фітнес-клубів.

Матеріали і методи. Для вирішення завдань та досягнення мети дослідження було використано комплекс взаємодоповнюючих теоретичних та емпіричних методів, які стали інструментом отримання фактичного матеріалу дослідження: 1) *теоретичні методи*: аналіз літературних джерел, ретроспективний аналіз; методи теоретичної інтерпретації (синтез, індукція дедукція, узагальнення, систематизація, класифікція); 2) емпіричний метод: педагогічне спостереження; тестування; соціологічні методи (опитування: анкетування); методи математичної статистики.

Отже, розвиток людини, передусім її психічна і соціальна сторона, залежить від комунікації. Люди, котрі оточують особистість, є багатим джерелом її соціалізації. Професійна майстерність тренера, зокрема педагогічне спілкування визначає вміння долати труднощі у, проявляється у взаємодії з клієнтом протягом тренувальної діяльності.

В ході проведення дослідження нами були використані методики визначення особистісних особливостей психології як фітнес-тренерів, так і клієнтів, а саме для тренерів: 1) визначення рівня емоційного вигорання; 2) визначення мотивації успіху та боязнь не вдачі. Для клієнтів: 1) визначення потреби в схвалені; 2) визначення ситуативної та особистісної тривожності; 3) визначення бажання клієнтів до ефективної взаємодії з фітнес-тренером.

Результати і обговорення. Отримані дані тестування щодо визначення рівня "емоційного вигорання", засвідчили, що у більшості фітнес-тренерів не спостерігається такого явища, тобто не були виявлені такі ознаки негативного оцінювання самого себе.

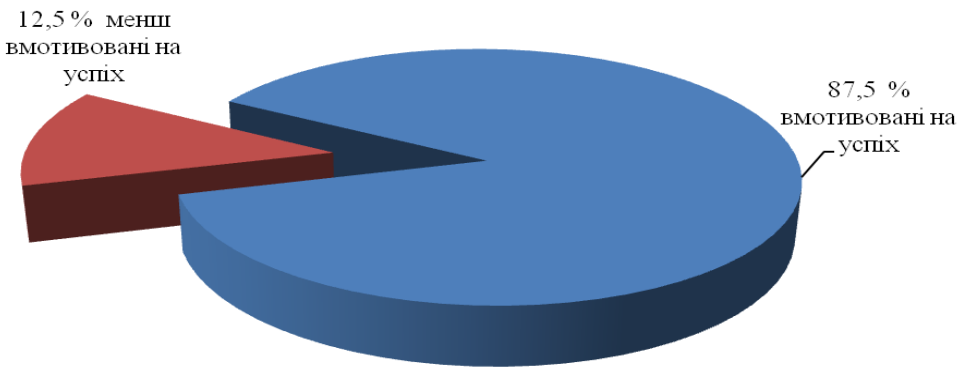

Рис.1.Вмотивованість фітнес-тренерів на успіх у своїй професійній діяльності (n=32)

Зазначимо, що в своїй професійній діяльності у 87,5% опитаних фітнес-тренерів виявлений яскравий мотиваційний полюс у бажанні досягти успіху. Відповідно тільки у не значної кількості, а саме у 12,5% мотиваційний полюс не надто сильний і не може задовольнити бажання досягти успіху.

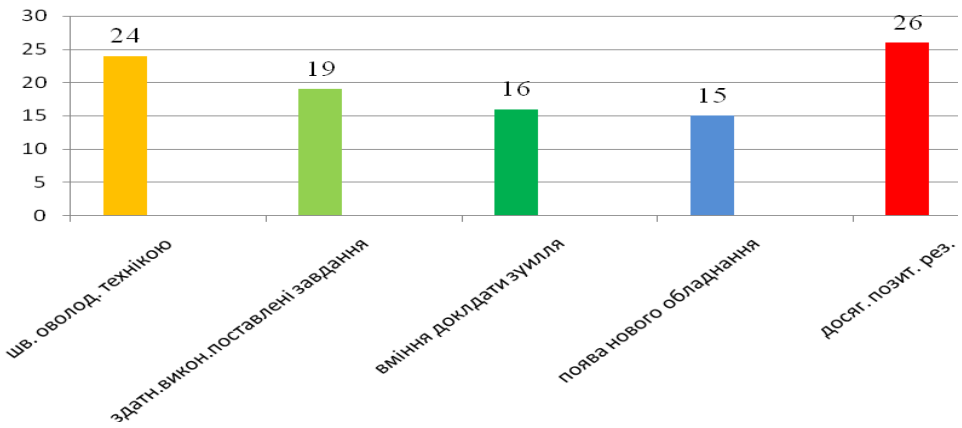

Рис.2.Основні мотиви, що спонукають фітнес-тренерів досягати успіх у професійній діяльності (кількість відповідей респондентів, n=32)

Нами виявлено, що основними мотивами, що спонукають фітнес-тренерів досягати успіху у професійній діяльності є: швидкість оволодіння технікою виконання фізичних вправ (у 24-ьох респондентів); здатність виконувати поставлені тренувальні завдання (у 19-ти респондентів); вміння докладати ефективні зусилля (у 16-ьох респондентів); поява нового устаткування, обладнання (у 15-ьох респондентів) і досягнення позитивних результатів у тренувальному процесі (у 26-ьох респондентів).

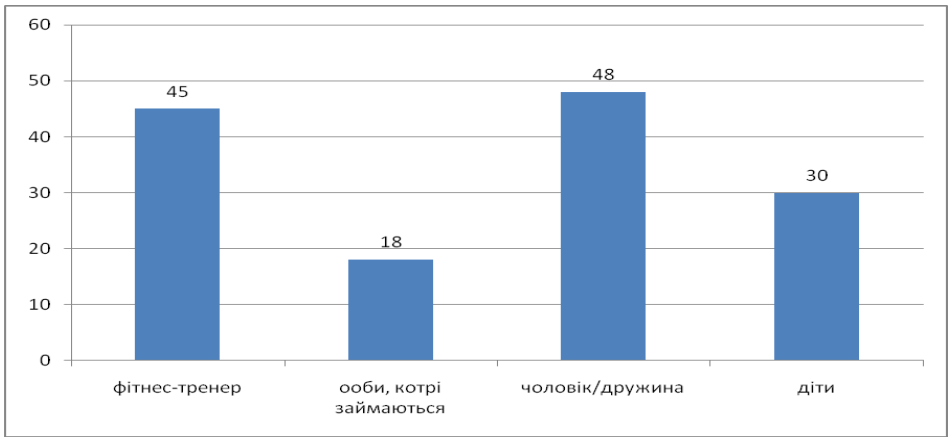

Рис. 3. Потреба клієнтів фітнес-клубів у похвалі (%, n=64)

Аналізуючи індивідуальні особливості психології клієнтів нами з’ясовано, що більшість клієнтів фітнес-клубів мають потребу у схваленні не тільки зі сторони фітнес-тренера, але й зі сторони інших осіб.

Базуючись на вищевикладеній інформації доходимо висновку, що фітнес-тренери виправдано застосовують у своїй практиці похвалу у вигляді зовнішньої винагороди.

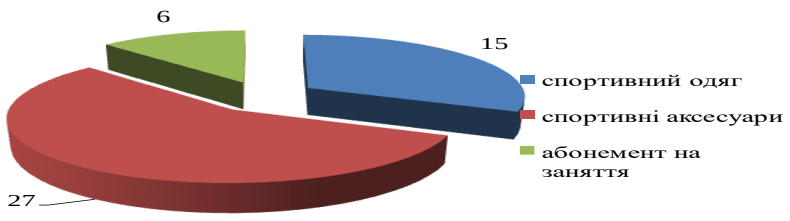

Рис.4.Використання зовнішньої винагороди фітнес-тренерами (кількість відповідей, n=32)

Міркуємо, що, власне, використання такого підходу може вплинути на досягнення мети у вигляді покращення їхнього результату, майстерності.

Нами також оцінювалося прагнення особистості до взаємодії з тренером Результати представлені на слайді.

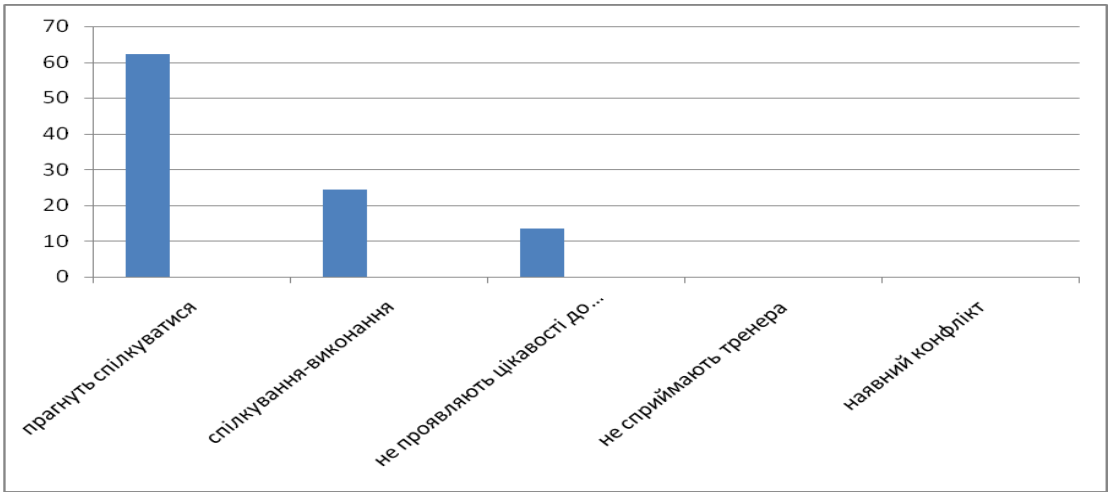

Рис.5.Прагнення клієнтів до ефективної взаємодії з фітнес-тренером (%, n=64)

Інформація, висвітлена на рисунку, свідчить, що 62,3% респондентів прагнуть до взаємного спілкування з тренером. Важливим є те, що клієнти цілком готові виконувати всі його вказівки. Окрім цього готові до сприйняття елементів творчості з боку тренера і зацікавлені у такому підході. Майже чверть опитаних респондентів, а саме 24,3% спілкуються з фітнес-тренером, виконують його рекомендації, зауваження, поради, проте не мають бажання проявляти ініціативу. Більше десятої частини респондентів, а це 13,3% дотримуються віх рекомендацій щодо реалізації завдань фітнес-тренера,

прислуховуються до його порад, проте не проявляють цікавості у спілкуванні з фітнес-тренером. Цікавими виявилися результати щодо негативного ставлення до спілкування з тренером. Так, в ході проведення тестування нами не виявлено жодного клієнта,котрий би не сприймав тренера чи не прислуховувався до його порад та вказівок.

Висновки. Дослідження індивідуальних особливостей клієнтів фітнес-клубів, вивчення характеру внутрішньої групової і між групової взаємодії у малих та великих групах, внесли істотний вклад у налагодження співпраці. Більш того, дослідження стану тривожності у клієнтів в умовах стресу, рівня збудження, мотивації і інших питань дозволили отримати уяву про емоційні характеристики тренувальної діяльності.

Тренувальна діяльність має всі ознаки і змістові характеристики спілкування між людьми, побудованого на руховому, психомоторному і ідеомоторному базисі соціального життя. У кожного фітнес-тренера формуються певні стереотипи комунікативної взаємодії, які визначають їх стиль спілкування. На нього відчутно впливають тип поведінки людини, її ставлення до діяльності, соціокультурні особливості взаємодії. І більшість параметрів групової взаємодії мають потенціальне значення для фітнес-тренера, котрий бажає краще зрозуміти механізми спільної діяльності.

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ КУРСУ «ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ» ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Притуляк Людмила Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
Бреславська Ірина Віталіївна
магістрантка
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
Клебанівська Валентина Юріївна
керівник
Комунальний заклад
«Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №376
Харківської міської ради»
м. Харків, Україна

Вступ. Вища освіта покликана забезпечити фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку. Першочерговим завданням і необхідною умовою модернізації системи освіти в Україні є підвищення професіоналізму педагогів, формування педагогічного корпусу відповідно до запитів сучасного суспільства.

Завданням освітньої системи є організаційне забезпечення та змістова цілісність усіх її складових компонентів, завдяки яким спільно вирішуються питання професійної підготовки кожної людини з урахуванням актуальних і перспективних потреб суспільства. У свою чергу, перетворення всіх складових системи освіти багато в чому залежить від рівня професійної підготовки спеціалістів, їхньої здатності вирішувати педагогічні завдання, працювати за

нових умов. Тож, питання готовності майбутніх спеціалістів до формування елементарних математичних уявлень набуває своєї актуальності саме сьогодні. Метою професійної освіти є формування готовності до професійної діяльності, без неї молодий фахівець не зможе створювати розвивального та виховного середовища як умови життя й розвитку вихованців.

Ядром професійної підготовки педагога є загальнопедагогічна підготовка, основними елементами є: теоретична та практична підготовка; формування системи загальнотеоретичних і загальнопедагогічних умінь; підготовка майбутніх спеціалістів до оволодіння ними методологією й методами педагогічної науки, дидактична підготовка до виховної роботи. Теоретичною базою є когнітивний компонент професійної готовності. Він складається з теоретичних знань, що є основою для практичних дій.

Систему знань можна представити так: знання з психології, педагогіки, конкретної методики. У контексті особистісно орієнтованої моделі освіти, теоретична підготовка особистості розглядається як спосіб розвитку особистості (Т. Таранова); творчої індивідуальності особистості (А. Кан-Калик); професійної компетентності (Т. Іванова); педагогічного мислення (А. Орлов).

Діяльнісний компонент готовності передбачає сформованість професійно-педагогічних умінь, необхідних для рішення поставлених освітньо-виховних завдань. Когнітивний і діяльнісний види готовності до професійної діяльності слід розглядати в тісному взаємозв’язку, тому що способи діяльності спеціаліста багато в чому залежить від якості та обсягу знань.

Мета роботи. Із метою підвищення рівня якості знань майбутніх фахівців, ефективності їхньої подальшої роботи, а також за для уникнення дублювання спільного теоретичного матеріалу й підвищення рівня практичних умінь навчати дітей елементів математики, виникла необхідність у розробці й упровадженні курсу «Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень у дітей». Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень – це педагогічна наука про розкриття теоретичних основ

і змісту основних понять теорії формування елементарних математичних уявлень.

Основною метою є формування в майбутніх спеціалістів базових знань із основ застосування математичних понять у дітей. Теорію та методику формування елементарних математичних уявлень вивчають здобувачі освіти на основі базових знань про загальну, дошкільну педагогіку, психологію та вікові особливості дітей. Ця дисципліна є теоретичною основою вирішення психологічних і педагогічних завдань виховання й розвитку дітей.

Матеріали та методи. У зв'язку з оновленням змісту курсу й упровадження інноваційних технологій у навчальному процесі нині розроблені нові навчальні програми й методичні рекомендації щодо її реалізації в системі ступеневої підготовки спеціаліста. Мета цих програм – удосконалити й підвищити рівень професійної підготовки спеціалістів із питань логіко-математичного розвитку дітей.

Важливим показником професійної підготовки здобувачів освіти до логіко-математичного розвитку дітей є система професійно-педагогічних умінь, якими повинні володіти майбутні спеціалісти, тому вивчення методики поєднується з педагогічною практикою студентів, де вони виробляють професійні уміння, реалізують здобуті знання в роботі з дітьми з логіко-математичного розвитку.

Зміст курсу теорії і методики формування елементарних математичних уявлень реалізується в режимі лекційних, практичних, семінарських, лабораторних занять та самостійної роботи студентів.

Що стосується практичної підготовки здобувачів освіти, то це – обов'язковий компонент навчальної програми для здобуття кваліфікаційного рівня, що має на меті вироблення студентом професійних навиків і вмінь. Вона здійснюється на передових засадах науково-педагогічного досвіду фахівців окремої галузі.

На заняттях із методики формування елементарних математичних уявлень важливо те, що здобувачі освіти вчаться складати алгоритм навчання

дітей, тобто поділяти діяльність педагога на окремі елементи. Значення такої роботи на заняттях складно переоцінити. Складання алгоритму дає можливість студентам логічно будувати схеми навчання дітей, закріпити знання послідовності проведення тої чи іншої роботи, формує глибину професійних знань і вмінь, розвиває логічне мислення та інтерес до предмета, допомагає виявляти певні хиби у викладанні. Складання алгоритмів можна запроваджувати як при ознайомленні з новою темою, так і під час закріплення матеріалу.

Результати та обговорення. Насамперед студенти повинні навчитися бачити послідовність роботи, елементи діяльності. Завдяки практичній підготовці на заняттях із цього курсу у студента формується один із аспектів професійної підготовки. Здобувач освіти вчиться точно, стисло висловлювати математичну, методичну, педагогічну та психологічну думку в усній і письмовій формі; правильно й чітко формулювати математичні завдання й рішення, передбачені програмою; застосовувати здобуті теоретичні знання при розв’язуванні математичних і професійних задач. У студента формується науковий підхід до підбору спеціальної літератури, необхідної для роботи з дітьми в цьому напрямі роботи з дітьми. Також студент вчиться самостійно працювати зі спеціальною літературою, визначати основні критерії до її аналізу; відпрацьовувати конкретні методичні прийоми формування в дітей кількісних уявлень.

Висновки. Отже, із вищезазначеного можна зробити висновок, що практична підготовка здобувачів освіти відіграє важливу роль у підготовці спеціаліста-практика та є умовою підвищення професійної компетентності майбутнього педагога.

STREAM -ОСВІТА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Тесленко Світлана Олегівна
викладач кафедри дошкільної освіти
Потинга Ліна Іванівна
Студент
Миколаївський національний університету
імені В.О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

Сьогодні в Україні тематика STEM освіти набирає популярності. Навіть існує державна установа – Інститут модернізації змісту освіти, що зазначає важливість STEM освіти для України та працює над впровадженням даної методики в освітніх закладах. На відміну від класичної, в нашому розумінні, освіти, за STEM дитина отримує набагато більше автономності. Потрібно надати дитині змогу спробувати себе у різних галузях − дати побути співаком, артистом, балериною, музикантом, науковцем, винахідником. При цьому потрібно уважно стежити за тим, що дитині найбільше подобається, що виходить краще, що надає малюку найбільшого задоволення, чим він займається самостійно. Це позитивно впливає на розвиток мислення дитини дошкільного віку, оскільки наочно-образне мислення, пов'язане з уявленням ситуацій та зміненням їх, домінує у старшому дошкільному віці. Воно здійснюється на основі перетворення образів-сприйняття в образи-уявлення, подальшої зміни, перетворення і узагальнення предметного змісту уявлень, що формують відображення реальності в образно-концептуальній формі.

Критичність, гнучкість і креативність мислення — ключові навички, необхідні особистості XXI століття. Щоб діти не розгубилися у світі різної інформації та з чого почати розвиток мислення дитини? Відповіді на ці запитання дають авторки альтернативної програми формування культури інженерного мислення в дошкільників "STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт". Важливою особливістю наочно-образного мислення є встановлення незвичних, «неймовірних» поєднань предметів і їх властивостей, тому

психологи зазначають що саме цей вид мислення тісно пов’язано з творчою уявою. Складні образи та уявлення передають і відображують суттєві властивості та відношення об’єктивної реальності . Наочно-образне мислення є основою логічного мислення, пов’язаного з використанням і перетворенням понять, засвоєння дошкільниками узагальнених знань; тісно пов’язане з розв’язком мисленнєвих задач та з практичним мисленням; дає змогу відтворити всі фактичні характеристики об’єкту, встановити незвичні поєднання предметів і їх властивостей; образ збагачує інтелект (Ж. Піаже, Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін, М. М. Поддьяков та інш.). Наочно-образне мислення є важливим видом мислення протягом всього життя, а для деяких професій (письменник, модельєр, дизайнер, архітектор тощо) є провідним, жоден науковець, конструктор, інженер не зможе плідно працювати без розвиненого наочно-образного мислення. Наочно-образне мислення дає змогу людині не лише споглядати і пізнавати, а й змінювати світ, мати користь з явищ природи, створювати нові предмети, і при цьому не зашкодити навколишньому середовищу [4].

Тож дитина «мислить образами, барвами, звуками», тому варто використовувати образне мислення дитини для гармонійного пізнання навколишнього світу, активізації творчих можливості дітей, бо у подальшому житті надолужити втрачене буде практично неможливо. Малюк «живе у світі емоцій», тому варто активізувати їх, здивувати дитину, налаштувати на милування довкіллям. Адже здивування часто стає першою сходинкою до активного зацікавленого пізнання світу, дослідження явища, експериментування. Подив є одним з важливих мотивів до пізнання нового, невідомого, відкриття цікавих властивостей об’єктів, подальшого використання їх з власною метою[4].

Цінними є поради К. Крутій, І. Стеценко для розвитку критичного мислення: стимулювати міркування дитини запитаннями, провокувати її ставити запитання вам; вчити дитину розмірковувати вголос, стимулювати пізнавальний інтерес, мотивувати на самостійний пошук відповідей . На

практичних заняттях з дисципліни «Педагогіка дошкільна (з історією)» студенти 2 курсу спеціальності 012 «Дошкільна освіта» знайомились з різними інноваційними технологіями. Так, під час опрацювання теми «Розумове виховання» студенти готували матеріал щодо впровадження STREAM освіти у освітній процес ЗДО. З метою опрацювання теоретичного матеріалу під час практичних занять ми обговорювали проблемні питання: «Розвиваємо критичне мислення засобами STREAM-освіти», «STEM у закладі дошкільної освіти — данина моді чи слідування за потребами сучасних дітей», «Lego як метод розвитку критичного мислення» із застосування інтерактивних технологій «Мозковий штурм», «Прес», «Броунівський рух», «Акваріум». Для оволодіння практичними навичками організації освітнього процесу на засадах STREAM освіти створювали STREAM – осередки, організовували заняття за компонентами STREAM- освіти, аналізували освітні напрями альтернативної програми «Стежинка у Всесвіт» (науковий керівник К. Крутій), розробляли та моделювали педагогічні години для ознайомлення вихователів із STREAM-освітою.

Опрацьовуючи теоретичний матеріал, я розробила форми роботи з дітьми старшого дошкільного віку з теми «Мандрівка Всесвітом». З метою розвитку пізнавальних здібностей дошкільників мною було розроблено конспекти занять, ігри, підібрано художню літературу, розроблено серію казок-подорожей у царство зірок, складено загадки про небесні тіла, підібрані досліди для досліджень таємниць космосу. Вся робота з дошкільниками буде побудовано на живому спогляданні, спостереженнях, розвиваючих іграх, художньому слові, на багатоканальній діяльності.

Отримані на практичних заняттях знання, надали мені можливість навчитися будувати освітній процес, відповідно до викликів часу із застосування інноваційних технологій та підготуватися до педагогічної практики.

Отже, STREAM освіта – це дієвий засіб розвитку критичного мислення дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1.STEM-освіта: шляхи запровадження, актуальні питання та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://imzo.gov.ua/2016/12/09/stem-osvita-shlyahi-zaprovadzhennya-aktualni-pitannya-ta-perspektivi/

2.Крутій К. STREAM-освіта дошкільнят: виховуємо культуру інженерного мислення / К. Крутій, Т. Грицишина. // Дошкільне виховання. – 2016. – №1. – С. 3–7;

3.Стеценко І. ЛЕГО-конструювання як компонент STREAM-освіти для дошкільників. / І. Стеценко // Комп'ютер у школі та сім'ї. — 2016. — № 5 — С. 37–41;

4.Пономарев, Я. А. Знания, мышление и умственное развитие. / Я. А. Пономарев — М., 1967. – 256 с.;

5.Сухенко І. , «Використання LEGO – конструювання в освітньому процесі ДНЗ». / І. Сухенко // Вихователь-методист дошкільного закладу . - 2012. — № 2. — с. 15-17;

КОМУНІКАТИВНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ

Федоренко Олена Іванівна,
д. пед. н., професор
Петрук Олег Васильович
аспірант
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Вступ. Провідною метою соціально-психологічного тренінгу вважають підвищення компетентності у спілкуванні. Але, як показав аналіз літератури з проблем соціально-психологічного тренінгу, пов'язувати його тільки зі спілкуванням можливо, якщо розширити дане поняття. Людина формується і розвивається як особистість – в суспільстві, в процесі спілкування та взаємодії з іншими людьми. Комунікативні здібності людини є і умовою для її розвитку, і результатом цього розвитку. Підвищення компетентності у спілкуванні в широкому розумінні неможливо без зміни комплексу особистісних якостей людини, її соціальних установок, а також її загального ставлення до соціального світу і до себе.

Для підготовки бакалаврів з військової юстиції до професійної діяльності використовували тренінг спілкування, з метою формування комунікативних умінь та навичок підвищення професійної культури і комунікативної компетентності в цілому.

Мета роботи – обґрунтувати доцільність використання комунікативного тренінгу для формування професійної культури майбутніх фахівців з військової юстиції.

Результати і обговорення. Під комунікативною компетентністю Л. Петровська розуміє сукупність навичок та умінь, необхідних для ефективного спілкування [2]. На думку Ю. Ємельянова, комунікативна

компетентність – ситуативна адаптивність і вільне володіння вербальними та невербальними (мовними і немовними) засобами соціальної поведінки [1, с. 11]. Під мірою комунікативної компетентності автор розуміє «ступінь успішності задуманих актів впливу і засобів, що використовуються для створення враження на інших» [1, с. 10]. Має місце точка зору, згідно якої поняття «компетентність» включає знання, уміння, навички, а також способи виконання діяльності (О. Журавльов, Н. Тализіна, Р. Шакуров, О. Щербаков і ін.). А. Реан, Я. Коломинський розглядають рівень компетентності як систему знань у противагу поняттю професійного рівня, що розуміють як ступінь сформованості умінь і навичок.

У зарубіжній науковій літературі має місце інший підхід до розуміння компетентності (П. Вейл, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі). Компетентність представляється інтегральним поняттям, у якому можна виділити кілька рівнів:

– компетентність – як здатність до інтеграції знань і навичок і їх використання в умовах вимог зовнішнього середовища, що швидко змінюються;

– концептуальна компетентність;

– компетентність в емоційній сфері, в області сприйняття;

– компетентність в окремих сферах діяльності.

У концепції Дж. Равена [3] компетентність розглядається як сукупність знань, умінь і здібностей, що виявляються в особистісно значущій для суб'єкта діяльності.

Професійна компетентність майбутнього фахівця неможлива без загальної і комунікативної культури, що виражається у комунікативній компетентності особистості. Ряд учених (Г. Андрєєва, О. Бодальов, Г. Ковальов, В. Лабунська, В. Мироненко, Л. Мітіна, С. Рубінштейн та ін.) підкреслюють важливість сформованості комунікативних умінь, що створюють і відбивають психологічну сутність особистості, сприяють розумінню і взаємодії, розкривають внутрішній зміст у зовнішній дії.

Якщо виділити з вище наведених визначень те, що саме характеризує це поняття, то складовими компетентності будуть: здібності, знання та уміння, достатні та адекватні поставленій меті. Опираючись на думку О. Сидоренко [4, с. 60], можна розглядати комунікативну компетентність як сукупність комунікативних здібностей, комунікативних знань і умінь, що адекватні комунікативним завданням і є достатніми для їх рішення.

Комунікативні уміння – володіння способами розв'язання комунікативних задач: слухання, активізації партнера, регуляції емоційного напруження та ін. [4, с. 191]. Виокремлюють велику кількість комунікативних умінь: уміння вступати у контакт; уміння задавати питання; уміння вести «малу розмову»; уміння стимулювати партнера до пояснення його позиції; уміння слухати та розуміти те, що партнер мав на увазі; уміння сприймати і розуміти те, що людина не може виразити; уміння передати людині те, що її почули і зрозуміли; уміння вирівнювати емоційне напруження в бесіді та ін.

Складовим елементом комунікативної компетентності є комунікативні знання – це знання про спілкування, його сутність, види фази, сторони та закономірності розвитку. Вони включають також знання про методи та прийоми спілкування, який вплив вони мають, їх можливості та обмеження; знання про те, які методи є ефективними у спілкуванні з різними людьми в різних ситуаціях. Також сюди можна віднести знання про ступінь сформованості у себе комунікативних умінь та ті методи, які є найбільш ефективними у використанні конкретної людини та які є неефективними.

При підготовці майбутніх фахівців з військової юстиції до спілкування у професійній діяльності використовували такі форми тренінгових занять:

– інтенсивний курс передбачав проведення занять (3-6 годин) щоденно протягом одного тижня в семестр. Інтенсивний тренінг є потужним засобом впливу на особистість, оскільки менше зусиль необхідно витрачати на занурення учасників у групову діяльність, зменшується опір і збільшується сприйнятливість «психологічного матеріалу». Але, слід зазначити, що хоча

отримані під час інтенсивного курсу зміни є більш глибокими, учасники можуть бути неготові вийти з ними у колишню дійсність. В результаті зміни можуть стати менш стійкими без подальшого супроводу і закріплення;

– регулярні заняття проводились 1-2 рази на тиждень по 3-4 години на день. Це дозволяє більш систематично і послідовно здійснювати зміни. На початку заняття приділявся час на актуалізацію та коротке обговорення того, що відбувалось на попередньому занятті. Також тренер-викладач повинен дотримуватись наступності та послідовності при проведенні занять.

Висновки. Таким чином, включення соціально-психологічного тренінгу у процес підготовки майбутніх фахівців з військової юстиції до професійної діяльності сприяє формуванню нових комунікативних умінь та навичок і удосконаленню наявних, дозволяє сформувати професійно важливі риси особистості, що в цілому підвищує їх комунікативну та професійну компетентність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение. Ленинград : ЛГУ, 1985. 320 с.

2. Петровская Л. А. Теоретические и методические вопросы социально-психологического тренинга. Москва : МГУ, 1982. 175 с.

3. Равен Дж. Педагогическое тестирование. Проблемы. Заблуждения. Перспективы. М. : Когнито центр, 1999. 420 с.

4. Сидоренко Е. В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 206 с.

ВЫДАЮЩИЙСЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЬ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ МУХАММЕД АГА ШАХТАХЛЫ

Худиева Фарида Тофиг гызы,
преподаватель кафедры общей
педагогики Азербайджанского Государственного
Педагогического Университета (Баку, Азербайджан)
Научный руководитель:
Исаев И. Н.
доктор наук по педагогике, профессор

Аннотация: Мухаммед ага Шахтахтлы занимался реформой алфавита в Азербайджане и впервые на Востоке написал труд по этому вопросу. Ее редакторская деятельность включает борьбу за свободу женщин, родной язык, светские науки, упрощение алфавита и многое другое. Мухаммед ага Шахтахлы всю свою жизнь работал во имя социального и культурного прогресса. Согласно его мнению, общество должно постоянно развиваться и прогрессировать. Иначе все в мире постепенно придет в упадок.

Ключевые слова: просветитель, наука, просвещение народа, педагогические идеи, родной язык

Одним из азербайджанских интеллектуалов, которые в конце XIX начале XX веков боролись за науку, культуру и просвещение народа был Мухаммед ага Шахтахлы. Шахтахлы Мухаммед ага Султан оглы (1846-1931) получил свое первое образование у представителя духавенства в Нахичеване и изучал арабский и персидский языки. Впоследствии получил начальное образование в русско-татарской школе в Нахичеване. В четырнадцать лет он уехал учиться в Тбилиси, а оттуда для получения наилучшего образования в Санкт-Петербург, где самостоятельно изучал немецкий язык. Он известен как первый полиглот в истории азербайджанской литературы. Мухаммед Ага Шахтахлы изучал европейские и восточные языки, и на этих языках выступал с научными статьями по истории, философии, лингвистике и литературе в России,

Германии, Франции, Иране и Турции. После окончания классической мужской гимназии в Тбилиси Шахтахлы поехал в Санкт-Петербург, а оттуда в Германию, после в Париж, где окончил факультет философии, истории, права университета Сарбока и прослушал лекции в школе восточных языков. Прожив и проработав некоторое время в этих городах, он вернулся на родину с идеей издавать газету на национальном языке. Начало XX века - период активной деятельности интеллигенции за становление азербайджанской национальной прессы. Это движение возглавили Гасан бек Зардаби, Джалил Мамед Гулузаде, Узеир Гаджибейли, Ахмедбек Агаев, Алибей Гусейнзаде и другие. Наша национальная пресса, основанная 22 июня 1875 года газетой Экинчи, оказала беспрецедентные услуги просвещению народа. В данном тезисе исследована жизнь и деятельность журналистов-интеллектуалов, хорошо осознающих огромную роль газеты, ее цели и задачи. Именно таким интеллектуалом был публицист, востоковед, лингвист, педагог, член ряда международных обществ Шахтахтлы (Шахтахтинский) Мухаммад Ага (1846-1931). Он учился в Нахчыване, Тбилиси, Санкт-Петербурге и Лейнсиге, писал литературные и научные произведения на азербайджанском, русском, немецком, французском, английском, арабском, турецком и персидском языках.

Как преемник М.Ф. Ахундова, Мухаммед ага Шахтахтлы занимался реформой алфавита в Азербайджане и впервые на Востоке написал труд по этому вопросу. Ее редакторская деятельность включает борьбу за свободу женщин, родной язык, светские науки, упрощение алфавита и многое другое. Мухаммед ага, сотрудник многих газет в Москве, Стамбуле и Баку, пытался издать газету на азербайджанском языке в Тбилиси в 1898 году, но не получил разрешения от царской цензуры. Наконец, в марте 1903 года он получил разрешение издавать газету «Восточно-русская». «Восточно-русская» газета издавалась в специальной типографии, открытой Мухаммедом ага в Тбилиси и позже названной «Честь» (с 232 номера редактором газеты Джалил Мамед Гулузаде). Шахтахтинский, публиковавший статьи со смелыми для своего времени идеями, писал, что мусульмане отстают от народов Европы, и главная

причина этого - алфавит. В то же время он очень верил в будущее народов Востока, поэтому он выступил против тех, кто унижал достоинство мусульманских народов. Шахтахтинский выразил убеждение, что если мы примем реальное, научное мировоззрение европейцев, нам не составит труда очистить свою жизнь от антиобщественных законов шариата.

Просветительские и педагогические идеи Шахтахтинского нашли отражение в его произведениях таких как «Азбука», «Голос мусульманина», «Школьная жизнь мусульман» и других. Продолжая идеи М.Ф. Ахундова, основателя национальной драматургии, он занимался реформой азербайджанского алфавита и впервые на Востоке написал труды по реформе алфавита. После книги «Улучшенный мусульманский алфавит», опубликованной в 1879 году, он написал и опубликовал пять работ на эту тему в Тбилиси (Грузия) в 1902 году. Эти произведения были написаны на русском и азербайджанском языках и сопровождались для облегчения чтения представленного алфавита. Известный просветитель Агазаде отмечает, что, в отличие от Ахундова, Мухаммед ага в этом вопросе обращался к другим странам (Ирану или Турции). Он понимал, что должен добиться желаемого среди масс Азербайджана, после чего «массы других стран будут стремиться к соревнованию». Хотя составленный Мухаммадом Ага алфавит не был принят однозначно, он показал, что его автор пытался облегчить чтение и письмо. Потому что, по словам автора, статьи, связанные с этой азбукой, начали комментировать с первых номеров «Восточно-Русской» газеты.

В просветительских идеях Шахтахтлы широко распространены свобода женщин и критика их изоляции от общества. Он критиковал изоляцию женщин от общества и видел избавление от этого в просвещении. Для достижения этой цели в своих произведениях он затронул широкий круг тем, таких как проблемы женщин, светские науки, родной язык, алфавит, школы, то есть размышления о педагогических трудах.

Видный представитель азербайджанской педагогической мысли М.Шахтахтлы близко ознакомившись с передовой российской и европейской

системой образования, подверг критике существующие школьные программы. Он резко раскритиковал несоответствие учебных программ возрасту и знаниям учащихся и предлагал вместо этого преподавать реальные предметы. Он хотел, чтобы азербайджанский язык был включен в учебную программу государственных школ. Разработка учебников и учебных пособий на этом языке, составление программ значительно укрепили идею обучения родному языку. Мухаммад Ага Шахтахтлы был одним из тех, кто встал на передний план борьбы за школы с родным языком в Азербайджане и дал ей направление. В одном из номеров «Восточно-Русской газеты» за 1903 год он писал: «Бакинские мусульмане очень недовольны русскими и мусульманскими школами. Целью создания этих школ было научить мусульманских детей правилам своего языка и религии и как можно свободно говорить по-русски.

М.Шахтахтлы гордился азербайджанской интеллигенцией и женщинами и публиковал их статьи в газете. Как писал сам Мухаммед Ага, он следил за деятельностью тех, кто занимался «наукой - воспитанием или педагогикой», и высоко оценивал их. Знаменитый татарский педагог Рзааддин ибн Фахраддин имеет ценные идеи о семье, воспитании детей и государственных школах. С этой точки зрения, интересен отзыв грузинского ученого Ю.С. Гогебашвили на произведение «Как улучшить Кавказскую народную школу». В этой статье отражены уникальные взгляды Мухаммеда Аги на школу, образование и воспитание. Автор, свободно владеющий многими языками, превозносит свой родной язык, советуя всем в совершенстве владеть им.

В своих научных, критических и публицистических работах, опубликованных на страницах газеты, Шахтахтинский Мухаммад Ага выдвигал прогрессивные взгляды на колониализм, расизм, женское рабство, государственность, демократию, религию и шариат. Просвещение азербайджанских женщин, особенно участие образованных женщин в воспитании подрастающего поколения всегда находилось в центре его внимания.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

1. Зейналова К. Неизвестная рукопись М. Шахтахтинского о реформе алфавита. // Советская тюркология . –1971. № 5, –стр. 91-94

2. Шахтахтинский М.С. Пояснительная записка о фонетической восточной азбуке / М. С. Шахтахтинский. –Тифлис: –1902. –19 стр.

3. Шахтахтинский М. Культурное значение мусульманской женской школы. – Антология педагогической мысли Азербайджанской ССР / М. Шахтахтинский. –Москва: Педагогика –1989. –с. 310-312

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Ходунова Вікторія Леонідівна
к.п.н., доцент
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова
м. Київ, Україна

Вступ. На сучасному етапі розвитку суспільства обсяг і складність інформаційних потоків постійно зростає. Відтак становлення національної системи освіти потребує модернізації та розбудови всіх щаблів освіти, зокрема неперервної освіти педагогів дошкільної освіти, тобто фахівців з вищою освітою, певним професійним і життєвим досвідом. Поряд із цим актуальності набуває питання розвитку інформаційної культури педагогічних працівників закладів дошкільної освіти засобами мультимедіа.

Мета роботи. Довести актуальність розвитку інформаційної культури педагогічних працівників закладів дошкільної освіти засобами мультимедійних технологій.

Матеріали та методи. В якості методу побудови дослідження було використано теоретичний метод.

Результати та обговорення. Відповідно до освітнього глосарію ЮНЕСКО для означення цієї діяльності послуговуються терміном “інформальна освіта” [International Standard Classification of Education ISCED 2011/UNESCO]: форми освіти, що є цілеспрямованими або ретельно спланованими, але не інституціоналізованими, тобто менш організовані та структуровані, ніж формальна і неформальна освіта. Інформальна освіта може включати навчальну діяльність в родині, на робочому місці, за місцем проживання і в повсякденному житті, її спрямованість визначається самостійно, родиною або соціумом.

В Українській дидактиці ці поняття не є загальноприйнятими, вважаються запозиченими та є рідковживаними. Однак, різновиди і шляхи здійснення неперервної освіти працівників ЗДО досить раціонально пояснюються через формальну, неформальну та інформальну форми освіти. Особливо популярною є інформальна форма неперервної освіти, адже вона не передбачає загальноприйнятих форм організації навчання (аудиторні, позааудиторні заняття), може організовуватися за індивідуальним графіком і варіюватися відповідно до нових умов чи можливостей педагога. Саме тому її називають повсякденною освітою.

Педагог має можливість обирати як індивідуальний графік підвищення своєї загальної культури, так і поєднувати його з груповим (відвідування курсів та участь у семінарах чи вебінарах) і колективним (традиційний підхід з використанням лекцій, семінарів-практикумів). Педагог може самостійно опановувати нові знання, залучити друзів, колег чи сім'ю. Це найбільш універсальна можливість розвитку загальної культури особистості та включення до цього процесу оточуючих.

Інколи отримання нових знань може відбуватися невимушено, наприклад, під час подорожі, знайомства з цікавими людьми, тому цю форму ще називають спонтанною.

Формування професійної компетентності педагогічних працівників закладів дошкільної освіти тісно пов'язане з розвитком їх загальної культури, і перш за все, залежить від рівня мотивації. Ця складова є наслідком пізнавальної діяльності і характеризується обсягом знань, стилем мислення педагога, а в цілому є орієнтовною основою діяльності. Мотивація відіграє вирішальну роль в самоорганізації неперервної освіти педагогів закладів дошкільної освіти, дозволяє організувати самоосвітню діяльність та раціонально використовувати свій час. Адже робота з підвищення власної компетентності здійснюється не ситуативно і триває не лише в період професійної діяльності, а упродовж життя. Педагог, який прагне підвищити загальну культуру, шукає найоптимальніших шляхів для самоосвіти. Універсальним вирішенням

проблеми є використання мультимедійних ресурсів. Адже засоби мультимедіа забезпечують повний спектр нових знань з різних напрямів та на будь-який запит. Педагог має опиратися на заняттях та режимних моментах на власний досвід. І нерідко професійні знання не можуть повною мірою забезпечити повний спектр знань, умінь і навичок. Саме тому всебічний загальний розвиток і висока загальна культура є необхідними для повноцінного викладу навчального матеріалу і підготовки зростаючого покоління. Доцільно зауважити, що мультимедіа – це інтерактивні системи, що забезпечують роботу з нерухомими зображеннями і рухомим відео, анімованою комп'ютерною графікою і текстом, мовленням і високоякісним звуком. Сам термін мультимедіа латинського походження, що поширився за рахунок англомовних джерел („multy" – множинний, складний та „media"– середовище, засіб, спосіб). У перекладі з латинської – „мультимедіа" означає „множинний засіб" або „багато середовищ".

Технології мультимедіа (створення, обробка, зберігання та спільна візуалізація за допомогою комп'ютера текстової, графічної, аудіо- і відеоінформації в цифровому форматі) на сьогодні, як і раніше, є одним із передових досягнень у сфері застосування комп'ютера в освіті.

Зважаючи на те, що технології мультимедіа є комплексними, окремі їх елементи останнім часом називають самостійними термінами, де слово „мультимедіа" переходить у прикметник „мультимедійний/а": мультимедійна система, мультимедійні програми. До засобів мультимедіа відносяться пристрої мовного введення і виведення інформації; широко поширені на сьогодні сканери (оскільки вони дозволяють автоматично вводити в комп'ютер друковані тексти та малюнки); високоякісні відео- (video-) і звукові- (sound-) плати, плати відеозахвату (video grabber), що знімають зображення з відеомагнітофона або з відеокамери і вводять його в ПК; високоякісні акустичні та відеозаписів системи з підсилювачами, звуковими колонками, великими відеоекранами.

Виокремлюють програмні і апаратні мультимедіа. Апаратна сторона

мультимедіа може бути представлена як стандартними засобами відеоадаптерами, моніторами, дисководами, накопичувачами на жорстких дисках, так і спеціальними засобами – звуковими картами, приводами CD-ROM і звуковими колонками. Програмна сторона без апаратних мультимедіа позбавлена сенсу. Програмні засоби поділяються на прикладні та спеціалізовані. Прикладні – це самі додатки Windows, що представляють користувачеві інформацію в тому чи іншому вигляді. Спеціалізовані – це засоби створення мультимедійних додатків – мультимедіа проектів. Сюди входять графічні редактори, редактори відеозображень, засоби для створення і редагування звукової інформації та ін.

Висновки. Таким чином, розвиток загальної культури педагогів ЗДО засобами мультимедіа є необхідною складовою їх неперервної освіти та систематичного формування і становлення інформаційної культури. Це визначається:

1) постійним зростанням обсягу наукової психолого-педагогічної та фахової інформації, потрібної для підтримування необхідного професійного та загальнокультурного рівня педагогів;

2) розширенням варіативності змісту освіти, методів, засобів навчання (поліфункційні технічні засоби), що вимагає від педагогів уміння здійснити вибір з метою ефективного їх використання;

3) зростанням впливу на дітей неконтрольованих потоків інформації, що надходять із засобів масової комунікації, та необхідністю врахування можливостей медіаосвіти у підготовці дітей до життя в інформаційному суспільстві;

4) інтенсивним розвитком інноваційних процесів у сфері освіти, що охоплюють усі напрями діяльності та спонукають педагогів швидко та гнучко змінювати стиль своєї роботи;

5) новими вимогами, що ставить суспільство до педагогічної професії, залученням до активного педагогічного пошуку.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

THE ROLE OF THE READER IN THE PROCESS OF FORMATION OF SPECIFIC MEDICAL STUDENTS

Nikolaenko Oksana
PhD in Biology, docent
Bandurka Nataliya
PhD in Medicine, docent
Chernenko Mariya
student,
Department of Normal physiology,
Vinnitsa National Medical University n.a. M.I.Pirogov
Vinnitsa, Ukraine

"Love the book. It will make your life easier, will help you in a friendly way to sort out the motley and stormy confusion of thoughts, feelings, events, it will teach you to respect a person and yourself, she inspires your mind and heart with a feeling of love for the world, for a person.

(Maksim Gorky)

Introductions. For the most part of the scientific literature (Kidd & Castano 2013), the reading of artistic literature is added to the "Theory of Mind (ToM)", to develop the building up to empathy and understanding of the special features. Shapiro and інші (2015) lead the reason for the inclusion of literary lessons in the curriculum of medical universities, arguing that it is worth reading and analyzing the text injected into the form of professional identity of the doctor. According to Ukrainian Reading and Publishing Data 2018, 37% of respondents did not read a book for the rest of the book, of which 69% cited the main reason for consumption and reading, 12% of respondents (26 million people) Reading a dumb waste of an hour? " Responded positively. Such results demonstrate the problem of the importance of reading among the population, and especially among medical students, who will

require a general medical education.

Aim. Discover or to facilitate the flow of reading on the intraindividual system (structure) of specialties (for Petrovsky A.V.) of medical students.

Materials and methods. The study was conducted among students of the Vinnitsa National Medical University named after I. M.I. Pirogov, (aged 18-21).

The first group consisted of 14 people who were offered long-term written testing according to the methodology "Test of the structure of intelligence by R. Amthauer". To assess the presence of a correlation with reading, complexes of verbal subtests 1-4 (verbal intelligence) and constructive subtests 7.8 (abstract thinking) were chosen.

The second group (200 people) - factors B, N, M, Q1 "Forms C of the 16-factor Kettell personality questionnaire" (a block of intellectual characteristics (factors B, M, Q1) and factor N, refers to the communicative properties and characteristics of interpersonal interaction) ...

The third group consisted of 151 people - "Method of complex analogies", who were offered an online survey using the Pochebut questionnaire. The methodology is aimed at determining the level of manifestation of various forms of aggression and human adaptability.

In parallel with the described methods, the respondents were asked a number of questions that related to the quantitative assessment of their reading.

Statistical processing was carried out using standard computer programs, the correlation coefficient was applied ...

Results and discussion.

The main trend in recent years is the loss of the exclusive role of reading in the life of society. Integration of an individual into a multinational culture, including the whole complex of spiritual, material, intellectual traits, worldview systems, and traditions that characterize society, is unthinkable without reading. The economy, politics, national security and competitiveness of the country largely depend on the level of cultural competence of citizens.

In the context of information globalization, the weakening of interest in reading

is a worldwide trend. There is not only the alienation of young people from the book, the decline of the general book culture, but also the loss of national traditions of bookishness. The growing number of "non-readers", the loss of interest in books and reading in different age and social categories requires close attention.

The main purpose of reading support is to increase public acceptance of reading.

Reading has always, at all times and centuries, occupied a special place in the intellectual and spiritual enrichment of young people. It broadens one's horizons, makes life rich and vibrant. The book is also a source of information. Today it is difficult to imagine a young person who would like to achieve success in life and would not strive for knowledge.

The book plays a huge and most important role in a person's life. In ancient times, a book was considered an invaluable source of information, the most ancient way of transferring knowledge, but now books are the least popular because it has become much easier to find information due to the appearance of many other sources and people began to forget about the existence of books, but still the world of information technology cannot replace and displace books.

The book educates the moral qualities of a person, teaches to thinking and reason, helps to develop the inner world, only with a book can you be alone and experience all those events about which an important source of information tells, as soon as a person begins to read a book, he is in it with all his thoughts, trying to present the whole picture of what is happening. Everything around becomes unimportant when you are reading a book. She transfers knowledge from generation to generation, carrying with her the whole history and knowledge. She begins our upbringing from a very young age. This huge source of information becomes a little friend for everyone.

Reading is a very specific form of verbal communication between people, which occurs using printed or handwritten texts. Reading is not a one-sided influence on the reader, it is expressed in the passive perception of the content of the text. No, there is an active interaction between the author and the reader. If we compare

reading with other types of public communications, then first of all it should be noted a special sign system of printing, which can be stored and replicated. At the same time, the processes of use may not coincide with the time of production of the texts, and may continue for several centuries. Reading does not limit the user to terms of place and time. The reader is free and active, and in the process of perception, than the radio listener or the cinema-goer. Reading is a more creative process, a more effective means of education and training than audiovisual forms of communication.

Reading is a phenomenon of the civilized life of society, one of its main differences. During the book's existence, reading has become a daily activity for most members of society. The attitude towards reading has changed greatly throughout the cultural development of mankind. But there never seems to be much disagreement about the role of reading in cultural life. If we made a cross-section of any era and country, we would get the entire possible range of assessments - from vichyuvannya reading as almost the best and happiest pastime to the contemptuous designation of reading as "doing nothing bad form" (Schopenhauer).

Reading, as one of the means of forming public consciousness and people's worldview, in turn reflects the social and spiritual state of society. The personality of the reader is, first of all, the personality of a citizen of each particular state, according to the experts of the National Parliamentary Library.

This is confirmed by the results of our research.

In the first group, a significant correlation ($Rxy = 0.551$) ($p \leq 0.05$) was found between the results of "subtest 1" (a study of practical intelligence) and the subjective assessment of the volume of reading scientific literature by the respondents; strong correlation ($Rxy = 0.720$) ($p \leq 0.01$) between the results of “subtest 8” (spatial thinking) and the volume of reading scientific articles; significant correlation ($Rxy = 0.547$) ($p \leq 0.05$) between the results of "subtest 3" (conceptual logical thinking) and the volume of reading fiction. Such results indicate a positive effect of reading literature on practical intelligence, spatial and conceptual logical thinking.

In the second group, a weak ($Rxy = 0.200$) ($p \leq 0.01$) correlation was found between the results of “factor Q1” (conservatism - radicalism) and the volume of

reading scientific literature; weak (Rxy = 0.237) ($p \leq 0.001$) correlation between the results of "factor Q1" and the volume of reading scientific articles; weak (Rxy = 0.197; Rxy = 0.189) ($p \leq 0.01$) correlation between the results of "factor B" (intelligence), "factor Q1" and the volume of reading fiction; weak (Rxy = 0.138) ($p \leq 0.05$) correlation between the results of "factor N" (straightforwardness - diplomacy) and the respondents' subjective assessment of the depth of their reading. Such results testify to the influence of reading on such personality characteristics: "intelligence", "straightforwardness diplomacy," "conservatism radicalism" (mainly). That is, with a high frequency of reading, a person does not succumb to emotional breakdowns, to see logic behind the affect (factor N); she will have a good level of intellectual development, quickly grasp new things and quickly learn (factor B); attempts to analyze and understand for oneself, calmly perceive the relentless views and new ideas, are marked by critical thinking, (factor Q1).

In the third group, a weak inverse (Rxy = -0.132) ($p \leq 0.01$) correlation was found between the results of "General aggression (GR) and adaptability" and the volume of reading fiction; weak inverse (Rxy = - 0.198) ($p \leq 0.05$) correlation between the indicators of "Subject aggression" and the volume of reading fiction; weak inverse (Rxy = -0.141) ($p \leq 0.01$) correlation between the indicators of "Emotional aggression" and the depth of reading; weak inverse (Rxy = -0.185) ($p \leq 0.05$) correlation between indicators of "self-aggression" and the volume of reading fiction. People with low reading scores will have higher scores for general, subject and self-aggression than people with a higher reading frequency.

The main trend in recent years is the loss of the exclusive role of reading in the life of society. Integration of an individual into a multinational culture, including the whole complex of spiritual, material, intellectual traits, worldview systems, and traditions that characterize society, is unthinkable without reading. The economy, politics, national security and competitiveness of the country largely depend on the level of cultural competence of citizens. In the context of information globalization, the weakening of interest in reading is a worldwide trend. There is not only alienation of young people from books, the decline of the general book culture, but also the loss

of national traditions of bookishness. The growing number of "non-readers", the loss of interest in books and reading in different age and social categories requires close attention. The main purpose of reading support is to increase public acceptance of reading.

Conclusions.

The results of the conducted research indicate the positive influence of reading on the formation of practical intelligence, a high level of general awareness, conceptual and abstract thinking, which is a prerequisite for successful learning. In addition, we found the dependence of quick wits, emotional stability, the ability to think over their own behavior, the level of versatility of interests and conservatism on the respondents' reading volume.

ACTIVATION OF STUDENTS' COGNITIVE INDEPENDENCE IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS

Shcherbakova Iryna Nikolaevna
candidate of philosophical sciences, associate
professor at the department of psychology
Tverdokhlib Igor Andriyovych
student
Sumy State A.S. Makarenko Pedagogical University
Sumy, Ukraine

The article analyzes the cognitive independence of students in physical education lessons. Factors that encourage students to be active during physical education lessons have been identified. It was found out that the playing nature of physical education classes is an effective factor in intensifying the interest and competitiveness, mental activity and cognitive independence of students.

Key words: activation, personality, cognitive activity, independence, interest, creative potential, motivation.

Introduction. Any activity requires some degree of activity. The educational activity requires cognitive activity from students, primarily cognitive independence. Physical education is an integral and active aspect of physical culture, and, as a pedagogical process, is designed to manage the physical development and physical education of schoolchildren. In the process of physical education lessons, various complexes of physical exercises aimed at the formation of motor skills, special knowledge, education of physical qualities and versatile improvement of the body are used. One of the main tasks of physical education teachers is to develop students' cognitive activity in physical education lessons.

Aim. The article aims to analyze the activation of students' cognitive independence in physical education lessons.

Materials and methods. To achieve the goal, have been applied such theoretical methods as analysis, synthesis, comparison and generalization.

Results and discussion. It is common knowledge that learning, as a process of assimilating knowledge, *skills and abilities*, proceeds successfully only with a sufficiently high cognitive activity of students, the presence in them of a desire to learn, to receive deep knowledge in various subjects. The practical realization of physical education tasks is directly carried out in specially organized classes, where the physical education lesson is the main form of classes. The content of physical education of schoolchildren is determined by curricula at all levels and is provided with teaching aids and didactic material. According to Tsos A.V., Balakhnichov H.V., Zaremba L.V., the content of physical education of schoolchildren is determined by the unity of four interconnected structural components, which are: knowledge, methods of motor activity, physical education and recreation, sports activities [1, p. 23].

Among the main factors encouraging students to activity, L. Mosiichuk, I. Kurylchyk, R. Savych, O. Sachuk, are the following: professional interest as the main motive for activating students; the creative character of educational and cognitive activity as a powerful incentive to knowledge; adversarial as an incentive to the active activity of the student (adversarial especially manifests itself in classes held in game form) [2]. It is clear that during physical education lessons, specifically in the process of performing basic movements, exercises and playing activities, through the activation of students' cognitive independence in the process of performing activities, cognitive activity develops. Note that the playing nature of physical education usually includes both a factor of professional interest and a competitiveness factor, which means that it is an effective motivational process of students' mental activity. A deep analysis of cognitive activity, cognitive independence and cognitive competence was conducted by V.N. Pustovoytov, who determined that cognitive independence, reflecting personal experience in the field of independent cognitive activity, is meta-competence, since it is organically included in the self-actualization of the personality and forms the basis, determines personality competence in many areas of activity, activates and stimulates the development of other competencies [3, p. 90-92]. The high level of cognitive processes formation is also facilitated by the

development of cognitive independence [4, p. 34], and the development of the students' creative potential [1, p. 35].

Independence as an integrative property of a person is associated with its ability and desire to perform a purposeful independent cognitive activity. So, I. Endeberia, N. Syvoplias, I. Novik [4, p. 34-35] note that the informative independence is shown through independent cognitive activity and gains development in the course of conducting this activity sort. In the structure of cognitive independence, scientists identified the following components: content-operational, motivational, strong-willed. Note that the content-operational component includes the subject's possession of a system of basic knowledge, methods, techniques and means of cognitive activity. The motivational aspect of cognitive independence determines the individual's desire for the process of cognition and satisfaction with obtaining its result. The strong-willed component of cognitive independence involves not only the desire to achieve the goal of cognition, but also the possession of arbitrary forms of organization and regulation of the new knowledge assimilating process.

To activate the cognitive activity of students in physical education lessons, N. Moskalenko, T. Kozhedub, V. Savchenko propose to use interactive teaching methods that contribute to the active interaction of students: develop and improve mental processes; provide such intellectual skills as analysis, critical thinking, the ability to make independent decisions; receive practical skills of everyday experience: partnership and mutual understanding, leadership, initiative, the implementation of individual and collective affairs [5, p. 79].As the primary means of developing the cognitive activity of schoolchildren in the process of physical education, N. Mukhanova proposes to use specially selected physical exercises, subject to certain pedagogical conditions for organizing physical education lessons. Alongside this, as N. Mukhanova notes, when it comes to the formation and development of cognitive activity in the field of physical culture, everything comes down to solving the problems associated with optimizing the process of mastering motor actions and developing physical abilities while the formation of the necessary

knowledge is assigned a secondary role [6, p. 204]. So, the formation of cognitive activity of schoolchildren in the process of physical education should be facilitated by game tasks, relay races, general developmental exercises in movement, collective exercises.

Conclusions. Cognitive independence as an integrative concept reflects the ability of an individual to see and solve problem situations with his efforts. In our opinion, achievement of informative independence assumes presence at the subject of activity of cognitive interest to activity, informative activity, informative search, cognitive activity and direct knowledge of reality.

REFERENCES

1. Цьось А. В. Сучасні технології викладання спортивних дисциплін: навч. посіб. / А.В. Цьось, Г.В. Балахнічова, Л.В. Заремба. – Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. – 132 с.

2. Методи і прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів: Методичний посібник. Укладач: Л.М. Мосійчук. – Рівне: НМЦ ПТО, 2017. – 53 с.

3. Pustovoytov V.N. Transformation of the contents of the categories of «cognitive activity», «cognitive independence» and «cognitive competence» in modern national scientific studies. – Scientific review. Pedagogical sciences. – № 2. 2017. – Pp. 88-92.

4. Endebery I.V., Sivoplyas N.V., Novyk I.I. Psychological mechanisms and factors of formation of cognitive independence. – «Молодий вчений». – № 10.1 (62.1). жовтень, 2018. – С. 34-38.

5. Москаленко Н. Активізація пізнавальної діяльності школярів на уроках фізичної культури / Н. Москаленко, Т. Кожедуб, В. Савченко. – Спортивний вісник Придніпров’я. – 2014. – № 1. – С. 77-80.

6. Mukhanova N. V. Development of cognitive activity of pupils of basic schools in the teaching of physical education. – Вестник СКФУ: научный журнал / гл. ред. В. Н. Парахина. – 2015. – №6 (51). – С. 203-209.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ УВАГИ І НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

Бульба Ірина Миколаївна,
магістрантка кафедри психології,
Єльчанінова Тетяна Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології
ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

Вступ. В умовах реформи сучасної освіти, яка Міністерством освіти і науки України названа Нова українська школа, або скорочено НУШ, зроблено акцент на суб'єктності учіння, а саме здобувачі освіти повинні освоїти способи навчальної діяльності для того, щоб набути досвіду взаємодії з іншими людьми. Мета загальної середньої освіти визначена у Законі України «Про освіту» і полягає у всебічному розвитку людини, як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору.

У зв'язку з цим особлива увага в закладах освіти приділяється мотивації навчання, яка виступає одним з головних факторів його успішності. При розгляді формування мотивації з урахуванням вікових особливостей слід виділити підлітковий вік. Саме в підлітковому віці формуються нові зв'язки та нові структурні поєднання між психічними процесами, такими як: пам'ять, увага, мислення, уява тощо. Це дає змогу сформулювати гіпотезу про те, що чим вище рівень розвитку психічних процесів, тим краще розвинена мотивація навчання. Особливий інтерес викликає дослідження такого взаємозв'язку мотивації навчання з увагою, яка у підлітковому віці набуває високого розвитку і довільності.

Багато провідних вітчизняних та зарубіжних вчених займалися вивченням впливу розвитку уваги на успішність у навчанні (Б.Г. Ананьєв, І.Л. Баскакова,

Л.І. Божович, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, В. Джеймс, М.Ф. Добринін, С.Л. Кабиліцька та інші). Також, велику увагу багато дослідників приділяли вивченню сфери мотивації, як у вітчизняних (Л.І. Божович, С.С. Занюк, А.К. Маркова, М.В. Матюхіна, С.Л. Рубінштейн та ін.), так і зарубіжних школах (Е. Еріксон, Д. Келлі, Дж. Ротте, Х. Хекхаузен та ін.). Проте, тема взаємозв'язку розвитку уваги підлітків та мотивації їх навчальної діяльності залишається недостатньо розкритою.

Мета дослідження – визначити особливості розвитку уваги та мотивації навчання, їх динаміку під час впровадження корекційно-розвивальної програми.

Мета дослідження передбачає виконання таких завдань:

1. Здійснити теоретичний аналіз та узагальнення досліджень чинників розвитку уваги та начальної мотивації підлітків.

2. Встановити взаємозв'язок розвитку уваги та мотивації навчання у підлітків.

3. Визначити зв'язок мотивів навчання із успішністю у навчанні.

4. Дослідити зв'язок розвитку уваги із успішністю у навчанні.

5. Розробити та впровадити програму корекційно-розвивальну для розвитку уваги та мотивації навчання підлітків.

Об'єкт дослідження – мотивація навчання підлітків.

Предмет дослідження – психологічні особливості розвитку уваги та навчальної мотивації у підлітків.

Матеріалі і методи. В досліджені застосовуються комплекс теоретичних та емпіричних методів, вибір яких відповідає меті дослідження та вирішенню поставлених задач.

Теоретичні методи: аналіз, синтез, класифікація, систематизація, контент аналіз, порівняння і узагальнення теоретичних та експериментальних даних. Емпіричні методи: спостереження, анкетне опитування, тестування, метод експертних оцінок.

Для емпіричного дослідження підібрані такі методики:

- Методика вивчення мотивів навчальної діяльності (автор Б. Пашнєв);
- Методика вивчення ставлення до навчання (автор Г.М. Казанцева);
- Методика «Коректурні проби» (автори Б. Бурдон, В. Анфімов);
- Методика оцінки уваги (автор Мюстенберг);
- Методика рівня уваги і самоконтролю (автори П. Гальперін, С. Кабильницька).

Наукова новизна нашого дослідження полягає в тому, що:

- уточнено особливості зв'язку розвитку уваги та мотивації навчання підлітків;
- розширено уявлення про вплив засобів розвитку уваги і мотивації на успішність у навчанні;
- розширення теоретичних знань за даною темою сприятиме подальшому розвитку психологічного супроводу навчання підлітків шляхом створення корекційно-розвивальної програми, яка направлена на підвищення рівня уваги підлітків та стимулювання навчальної мотивації.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що розроблена корекційно-розвивальна програма, яка направлена на підвищення рівня уваги підлітків та стимулювання навчальної мотивації, може використовуватися практичними психологами закладів освіти.

Емпіричне дослідження складається з трьох етапів і проводиться в закладі загальної середньої освіти. В дослідженні беруть участь здобувачі освіти молодшого підліткового віку (10-12 років), з яких одна група (клас) – контрольна, інша група (клас) – експериментальна.

На першому етапі в обох групах встановлюється рівень розвитку уваги і навчальної мотивації із застосуванням вказаних 5 методик, які підібрано для вирішення поставлених задач дослідження, а також визначається рівень навчальної успішності в рамках експертного оцінювання.

На другому етапі в експериментальній групі впроваджується корекційно-розвивальна програма «Я дизайнер своїх дій», яка направлена на підвищення

рівня уваги підлітків та стимулювання їх навчальної мотивації. Програма розрахована на 10 занять по одному щотижня (тривалість заняття 35-50 хв.). В контрольній групі корекційні заняття не проводяться.

На третьому етапі по завершенню впровадження програми «Я дизайнер своїх дій» в обох групах проводиться контрольне вимірювання (5 діагностичних методик) і визначається динаміка і тенденції змін.

Висновки. Отже, по завершенню емпіричного дослідження очікується підтвердження висунутої нами гіпотези, що чим вище рівень розвитку психічних процесів, тим краще розвинена мотивація навчання підлітків. Результативність показників за 5 обраними методиками у експериментальної групи буде вищою, чим в контрольній групі.

ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ У СІЛЬСЬКИХ ПІДЛІТКІВ

Калініна Аліна Леонідівна
магістрантка факультету психології та соціології
Жванія Тарас Валеріанович
науковий керівник
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Введение./Introductions. Актуальність вивчення міжособистісних стосунків у сільських підлітків пояснюється тим, що наукове обґрунтування принципів формування повноцінних міжособистісних стосунків в підлітковому колективі неможливо без проведення спеціальних досліджень. Період дорослішання у сучасних школярів проходить зовсім інакше, та явно відрізняється від того, як відбувалося дорослішання у молоді 30 років тому. На сьогоднішній день у підлітків розмите уявлення моральних цінностей. Еталони, висунуті дорослими, ставляться підлітком під сумнів. Сучасні дослідження говорять про різну соціалізацію. Формування міжособистісних відносин у сільських і міських підлітків відбувається по різному.

У підлітковому віці школяр все частіше стикається з ситуаціями невизначеності. Вивчені колись в молодшому шкільному віці моделі поведінки, соціальні ролі та норми вже не завжди працюють. Як правило, діти з 12-17 років починають все менше проводити час вдома з батьками, вважаючи за краще проведення часу зі своїми однолітками. У цей період великий вплив має компанія в якій опиняється підліток. У компанії здійснюється обговорення новин, висловлюється своя думка з якоїсь конкретної ситуації. Там існують свої еталони моральності і духовності. Оточення підлітка впливає на світогляд і місце в суспільстві. Змінюється бачення навколишнього середовища. Формуються свої цінності. Громадські норми можуть бути або прийняті підлітком, або відкинутими.

Центральним завданням є посідання підлітками 12-13 років певного місця в компанії однолітків. Школяру важливо ділитися своїми емоціями, думками. Йому важливо бути почутим. Якщо уважно вивчити результати сучасних досліджень, то можна сказати про те, що процеси виникнення і функціонування психічних функцій знаходяться під контролем самої особистості. Проблематика даного дослідження пов'язана з необхідністю вивчення світу підлітка: внутрішнього і зовнішнього. Проведене дослідження покликане допомогти психологам і педагогам при проведенні виховних робіт.

Цель работы./Aim. В якості мети виступає аналіз міжособистісних стосунків у сільських підлітків. Об'єктом для дослідження є міжособистісні стосунки. У дослідженні взяли участь учні віком 13 років, які навчаються в КЗ "Межиріцька ЗШ No2".

Материалы и методы./Materials and methods. Для дослідження були використані методики: тест Айзенка (адаптований для дітей), методика "комунікативні та організаторські здібності" (КОС) В. В. Синявського, В. А. Федорошин, діагностика стану агресії (А. Басс, А. Дарки).

Результаты и обсуждение./Results and discussion. У процесі дослідження (тест Айзенка), нам було необхідно визначити тип темпераменту за шкалою "екстраверсія-інтроверсія".

У групі випробуваних було виявлено 40% представників меланхолійного та флегматичного типу, і лише 10% належали до холеричного та сангвінічному типу темпераменту.

Що стосується екстраверсії-інтроверсії, було виявлено що 80% занурені в себе, тобто схильні до інтроверсії. Та лише 20% спрямовані на активну комунікацію з оточуючими, схильні до екстраверсії.

Для діагностики рівня організаторських і комунікативних здібностей був використаний тест КОС. За допомогою цього тесту було виявлено, що у більшості сільських підлітків вищезгадані здібності знаходяться на середньому рівні (50%). У категорію з високим рівнем організаторських і комунікативних здібностей увійшли 20% представників холеричного, сангвінічного,

флегматичного типу темпераменту.

Флегматики мають такі особливості, як повільність, спокій, але попри це здатні на ефективну комунікацію з оточуючими, впливати на їх поведінку.

Для діагностики ворожості та агресивності була використана методика дослідження А. Басс, А. Дарки. У процесі дослідження було виявлено, що підвищений індекс ворожості має 30% випробовуваних. Індекс агресії становить 20%.

Слід зазначити, що у 70% переважає почуття провини, а образа є у 60%. Погані вчинки, невдачі сильно знижують їх самооцінку. Для таких школярів дуже важлива підтримка в особі дорослого. Підлітки з високим рівнем образи мають почуття ненависті і заздрості. Це обумовлюється тим, що вони можуть мати образу на оточуючих, також можуть переживати уявні страждання. В ході дослідження було виявлено великий відсоток підлітків з фізичною формою агресії (50%). Як правило, вони дуже часто використовують фізичну силу в конфліктних ситуаціях серед своїх однолітків.

Якщо говорити про статевої диференціації прояву агресії, можна сказати наступне, що хлопці мають агресію до навчання, занять спортом. Також, вони мають агресивне налаштування коли щось або хтось загрожує його безпеці.

Що стосується дівчат, то їх агресія звернена в сторону психологічного утиску, недооцінювання духовних і зовнішніх даних. Дівчата дуже сильно зосереджені на інтропсихічних подіях.

Выводы./Conclusions. Проблема роботи з підтримки гармонійних відносин в колективі обумовлена підлітковим віком. Саме в цей період зустрічається нестійкість нервової системи, підвищений рівень збудливості. Виникає переоцінка можливостей. Чи не мале значення мають фізіологічні зміни. Для того, щоб з успіхом подолати труднощі підліткового віку необхідно проводити різні дослідження. Потім, на підставі аналізу скласти програму корекційних занять.

ФЕНОМЕН МАТЕРИНСТВА В ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Крамченкова Віра Олександрівна,
д. психол. н., доцент, професор кафедри психології
Леонідова Олена Петрівна
магістрант кафедри психології
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди
м. Харків, Україна

Актуальність теми. Проблема материнства має надзвичайне високе соціальне значення. Криза сім'ї та традиційного материнства яскраво проявляє себе у сучасному світі. Так спостерігається, що у підростаючого покоління змінюється система ціннісних орієнтацій на створення сім'ї, зниження репродуктивних установок; низький престиж материнства і батьківства; спрямованість вибору подружжя на бездітну сім'ю; створення «нових форм сім'ї» (пробний шлюб, одностатевий шлюб, цивільний шлюб, гостьова сім'я та ін.); позашлюбне народження дітей. Отже, існує потреба наукових розвідок у напрямі вивчення феномену материнства у сучасних умовах, його значення в системі життєвих орієнтацій жінок та виявлення умов і можливостей психологічного супроводу материнства.

У сучасній психологічній науці представлено багато розробок присвячених проблемам материнства, але материнство переважно розглядається у рамках дитячо-батьківських стосунків як детермінанта становлення і розвитку особистості дитини. Окремі роботи, присвячені вивченню материнства як самостійного психологічного феномену, пов'язаних з феноменологією, психофізіологією, психологією материнства, психотерапевтичними і психолого-педагогічними аспектами вагітності і ранніх етапів материнства, девіантного материнства (Г. Філіпова, С. Мещерякова, А.. Спиваковська, І. Кон, Р. Овчарова). В роботах І. Кона, Р. Овчарової представлено концепцію батьківства як психологічного і соціокультурного феномену, у дослідженнях Г. Філіпової материнство розглядається як

особистісне утворення і розвиток самосвідомості жінки. Соціокультурні аспекти материнства охарактеризовані у концепції культурно-історичної обумовленості материнства (М. Мід, І. Кон, М. Родіонова). Проблемам формування адекватного материнського ставлення на різних етапах розвитку особистості присвячено роботи Г. Філіпової, В. Брутмана, Д. Віннікота.

Необхідність аналізу та узагальнення існуючи досліджень материнства продиктована суперечністю між гостротою демографічних проблем, пов'язаних із падінням народжуваності, великою кількістю розлучень та зростанням кількості дітей-сиріт за живих батьків, із збільшенням кількості випадків жорстокого поводження з дітьми та емоційного відкидання та відсутністю цілісної психолого-педагогічної моделі материнства, що відбиває структуру цього феномену, умов, сприяючих його формуванню.

Мета роботи – здійснити теоретичний аналіз материнства як психологічного феномена та узагальнити підходи до його дослідження.

Матеріали та методи. У дослідженні застосовано порівняння, аналіз та узагальнення наукової психологічної літератури з проблематики феномена материнства, його структури та розвитку.

Результати та їх обговорення. Інтерес до материнства в психології виник в руслі двох напрямків: при вивченні ролі матері в утворенні ранніх особистісних структур (З. Фрейд, К. Хорні, Е. Еріксон, Дж. Боулбі і ін.), і в практичних дослідженнях, пов'язаних з порушенням психічного розвитку дитини – затримки і порушення психічного розвитку, соціальна дезадаптація, психологічні проблеми дітей та підлітків (А. Фрейд, М. Кляйн, Д. Віннікотт, М. Маллер і ін.).

Проблемою материнства в західній психології займалися у рамках того або іншого теоретичного підходу. Психоаналітичний напрям (Дж. Боулби, М. Малер, Д. Віннікотт, Д. Пайнз) вивчає цей феномен у рамках дитячо-батьківської взаємодії, в якій матері відводиться провідна роль в розвитку дитини через задоволення її потреб. Етологічні дослідження (Р. Докінз, Р. Триверс, Т. Карлайл) спрямовані на виділення детермінант материнської

поведінки. Концепції соціального навчення (Р. Сирс, Дж. Гервіц, У. Бронфенбреннер) розглядають материнство як стимул-реактивну поведінку, що змінюється в процесі взаємного навчення. У вітчизняній психології велику увагу приділяли вивченню материнського ставлення, материнської (батьківської) позиції та дитячо-батьківської взаємодії (Е. Ейдеміллер, В. Гарбузов, А. Варга, А. Співаковська, В. Рибалка). Поведінка матері розглядається як джерело розвитку дитини – суб'єкта пізнавальної активності, спілкування, самоусвідомлення (М. Лісіна, Н. Авдєєва, О. Смирнова, В. Перегуда). Дитина та матір розглядаються як складові єдиної динамічної системи, де вони набувають статус «матері» і «дитини», та взаємно розвиваються як елементи даної системи (Л. Шнейдер, 2008,).

У психологічній літературі існує багато визначень поняття «материнство». Г. Філіпова (2002) розглядає материнство як психосоціальний феномен, як забезпечення умов для розвитку дитини, як частину особистісної сфери жінки, що розвивається протягом життя. В. Брутман (2002) визначає материнство як одну з соціальних жіночих ролей, на вміст якої детермінують суспільні норми та цінності. А. Менегетті (2006) також наголошує на реалізації в материнстві жінкою завченою з дитинства ролі.

Аналізуючи проблему материнства, Ф. Хорват (1998) порівнює материнство з високим мистецтвом, оскільки діяльність матері по відношенню до дитини одухотворена великою любов'ю. Він визначає материнство як особистісні якості жінки, її біологічні та психологічні особливості, котрі жінка має в собі, як художню здібність, подібну до природженого таланту.

На думку Д. Віннікотта (1998), народження дитини сприяє активізації у жінки материнської інтуїції, інтуїтивних знань, які забезпечують ефективну реалізацію піклування про дитину. Цінність інтуїтивного осягнення криється в природності реалізації материнського потенціалу.

В наукової літературі існує полеміка навколо проблеми «материнського інстинкту». Одні науковці стверджують, що материнська прив'язаність підпорядковується виключно вродженим механізмам, які об'єднують людський

рід з тваринним (Дж. Боулбі, К. Лоренц, Д. Віннікот, Е. Панов та ін.). Властивість матері емоційно переживати стимуляцію від дитини, виражати свої емоції у взаємодії з дитиною розглядається як її природна особливість. В той же час, дослідження різних культурних варіантів материнства в суспільстві також свідчить про вплив вже існуючих моделей сім'ї, дитинства та цінностей, прийнятних для даної культури, на материнську поведінку і переживання жінки (М. Мід, 1989). Л. Шнейдер зауважує, що материнство виступає однією із соціальних ролей жінки, оскільки наявність інстинкту заперечує активність жінки у прийнятті особистого рішення щодо народження дітей або ж відмови від нього. А якщо потреба реалізації себе у ролі матері й закладена природою, то соціокультурні стереотипи, погляди, норми та цінності здійснюють значний вплив на формування материнської сфери (К. Федюшкіна, 2020).

Таким чином, феномен материнства поєднує два аспекти: біологічний, що відображає роль жінки щодо продовження роду і реалізується шляхом виношування дитини під час вагітності, пологами, годуванням малюка; соціально-психологічний, який проявляється у ставленні жінки до материнства, сформованому наявною системою поглядів на цей феномен у конкретному соціокультурному середовищі, її прагненні опанувати роль матері, вихованні та забезпеченні необхідних умов для успішного розвитку та соціалізації дитини. Материнство не забезпечується повністю вродженими механізмами: материнське ставлення містить у собі біологічне прагнення до материнства, перетворене інтеріоризованим соціальними нормами. Отже, материнство – це складний біопсихосоціальний феномен, який має фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості.

Материнство як психосоціальний феномен досліджують у двох головних аспектах: як забезпечення умов для розвитку дитини та як частину особистісної сфери жінки. В психології детально розглянуто материнство як створення умов для розвитку та соціальної адаптації дитини, що пов'язані з особливостями взаємодії матері й дитини у ранньому онтогенезі, впливу емоційного стану матері на розвиток дитини, факторів та умов девіацій материнства

(К. Абульханова-Славська, 1991). Важливість материнської поведінки для розвитку дитини, його складна структура і шлях розвитку, множинність культурних та індивідуальних варіантів дозволяють говорити про материнство як самостійну реальність.

Також існують підходи, за якими материнство – це унікальна ситуація розвитку самосвідомості жінки, яка стає етапом переосмислення батьківських позицій власного дитячого досвіду, періодом інтеграції батьківського образу та дитини (В. Аврамченко, 1997). З цих позицій материнство вивчається в аспекті задоволеності жінки своєю материнською роллю як стадія особистісної і статевої ідентифікації (К. Вітакер, Ф. Хорварт, В. Міллер та ін.). Отже, одним з аспектів материнства як психосоціального феномену є материнська ідентичність.

Зріла материнська ідентичність – це особлива позиція щодо себе та своєї дитини, яка має когнітивний, емоційно смисловий та поведінковий компоненти. Когнітивний компонент виявляється у наявності в матері необхідних знань про дитину, вони проявляються не лише зовні, але й на інтуїтивному рівні – вміння визначати потреби дитини, розуміти сигнали, які вона подає ще на пренатальній стадії.

Емоційно-смисловий компонент виражається у повному прийнятті матір'ю дитини як самостійної цінності: дитина не стає для матері засобом самореалізації чи втримання партнера. Поведінковий компонент характеризується компетентною взаємодією матері з дитиною, яка є адекватною до потреб дитини, здатністю матері до відповідального вибору. (С. Мещерякова, 2000).

Індивідуальний онтогенез материнства проходить кілька етапів, у процесі яких відбувається адаптація жінки до ролі матері (В. Брутман, О. Батуєв, Д. Віннікотт, С. Мінюрова, І. Хамітова). На процес його формування впливають як біологічні, так і соціальні фактори, оскільки материнство, з одного боку, має потужну інстинктивну основу, а з іншого, виступає як особистісне утворення. На основі аналізу розвитку материнства С. Мещерякова (2000) визначила

сенситивні періоди та головні показники, за якими можна визначити готовність жінки до материнства. Такими є особливості комунікативного досвіду жінки у її ранньому дитинстві, переживання жінкою ставлення до ще ненародженої дитини на етапі вагітності та установки жінки на стратегію виховання дитини.

Хоча феномен материнства має загальні, спільні, універсальні особливості щодо ставлення та взаємодії з дитиною, все ж для особистості матері характерними є й своєрідна її індивідуальність, психологічні властивості, спрямованість, активність.

Результати досліджень Н. Боровикової та С. Посохової (1998) дали змогу скласти характерологічний портрет повноцінно функціонуючої особистості жінки-матері, якій притаманні такі необхідні риси: відкритість досвіду (тілесна, емоційна та інтуїтивна рефлексія, внутрішній досвід переживань), буття «тут і тепер» (вміння оцінювати теперішній момент), відповідальну свободу (відчуття свободи та контролю над життям), саморефлексію, творчу адаптивність, усвідомлення власної індивідуальності (унікальності існування, вміння бути собою), соціальну інтегрованість та духовність.

В. Рибалка (2012) запропонував тривимірну модель психологічної структури особистості матері. Дослідник систематизував відомості про матір у межах трьох вимірів – соціально-психолого-індивідуального, діяльнісного та вікового, кожен з яких дає уявлення про особливості реалізації материнської ролі.

Висновки. Материнство як складний біопсихосоціальний феномен має фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості. Феномен материнства поєднує біологічний та соціально-психологічний аспекти та обумовлюється біологічним прагненням до материнства, що модифікується інтеріоризованим соціальними нормами. Дослідницькі підходи щодо материнства як психосоціального феномену групуються у двох основних напрямках: як забезпечення умов для розвитку дитини та як частину особистісної сфери жінки, що включає материнську ідентичність.

Материнство як створення умов для розвитку та соціальної адаптації дитини досліджується у зв’язку з особливостями взаємодії матері й дитини у ранньому онтогенезі, впливу емоційного стану матері на розвиток дитини, факторів та умов девіацій материнства. Материнство як частина особистості жінки аналізується в контексті ситуація розвитку самосвідомості жінки, переосмислення батьківських позицій, власного дитячого досвіду, інтеграції батьківського образу та дитини, задоволеності жінки своєю материнською роллю. Материнська ідентичність включає когнітивний, емоційно смисловий та поведінковий компоненти.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЕКСУАЛЬНИХ СТОСУНКІВ У ЖІНОК З ІСТЕРОЇДНИМ РОЗЛАДОМ ОСОБИСТОСТІ

Кондрахіна Наталя Сергіївна
Студентка
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
м. Київ, Україна

Вступ. У сучасній психологічній науці загальноприйнятим є проведення досліджень з позицій комплексного підходу, який враховує цілісний, системний характер психічних процесів людини. У зв'язку з цим досить актуальним є вивчення психологічних характеристик сексуальних стосунків у осіб з розладом особистості з іншими підструктурами і характеристиками особистості, в єдності з емоційно-значущими переживаннями і конфліктами, а також способами їх психологічного подолання. Незважаючи на те, що в останні десятиліття цілий ряд медико-психологічних досліджень присвячується вивчення психосексуальній сфері та її взаємозв'язку з іншими аспектами буття людини, вкрай нечисленними залишаються роботи, які враховують особливості сексуальних стосунків у осіб з різними розладами особистості.

Мета роботи. Мета роботи полягає у дослідженні психологічних особливостей сексуальних стосунків у жінок з істероїдним розладом особистості.

Матеріали і методи. Методологічна база дослідження включає теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення тощо) та методи збору емпіричної інформації (анкетування, спостереження, аналіз статистичної інформації). Для діагностики відношення жінки до сексу, прогнозу задоволеності шлюбом, виявлення відхилень у сексуальній поведінці, наявності фемінності-маскулінності використовувався опитувальник сексуальності Айзенка та методика «Оцінка сексуального профілю».

Результати й обговорення. Історoїдний тип акцентуації особистості характеризується яскраво вираженим егоцентризмом і жагою бути в центрі

уваги. Істероїдна структура особистості є наслідком тих чи інших виховних програм, зрощує егоцентризм і уявлення про власну винятковість, що перешкоджає сприйняттю інформації ззовні і пізнання справжніх причинно-наслідкових зв'язків, що детермінують взаємини між людьми. Істероїдний тип акцентуації характеру сам по собі розцінюється як варіант психічної норми, але при несприятливих умовах може трансформуватися в істеричний невроз, а далі в істеричну психопатію.

В основі сексуальної поведінки жінок з істероїдним розладом особистості лежить неможливість вирішення ними в підлітковому віці едіпального конфлікту, що приводить до заперечення значення материнської фігури при розщепленні ознак «сила-слабкість». У підсумку виникає протиріччя. З однієї сторони ресурс власної сили такі жінки вбачають у своїй сексуальності, завдяки якій підпорядковують собі чоловіка, намагаючись знайти могутність «володарки світу». З іншої сторони їх сексуальні стосунки не надають їй задоволення, а проходять за сценарієм підпорядкування і домінування, тісно пов’язаного з почуттям сорому та психологічним дискомфортом.

Дослідження особливостей сексуальних стосунків у жінок з істероїдним розладом особистості проводилася на базі Асоціації психологів і психотерапевтів Миколаївської області. Для проведення діагностики було сформовано вибірку з 30 жінок із істероїдним типом акцентуації характеру.

Спочатку звернемо увагу на показник фемінності, який означає наявність у жінок жіночості, тонкості, вишуканості, інтуїтивності, прояву діяльності, властивої жінкам. За опитувальником сексуальності Айзенка цей термін характеризує, як респондент відноситься до тих якостей, за якими та чи інша стать проявляє себе частіше, ніж інша. При цьому зазначимо, що 96,7% респондентів отримали середній показник, що свідчить про відсутність чітко вираженої фемінності. Водночас більш різноманітні оцінки були отримані за методикою «Оцінка сексуального профілю» (рис. 1).

Рис. 1. Оцінка фемінності жінок з істероїдним розладом особистості

Узагальнення результатів, представлених на рис. 1 свідчить про те, що переважна більшість жінок з істероїдним типом акцентуації (сукупність заниженого, середнього та підвищеного показників складає 94%) на противагу «маскулінності» мають помірно виражені риси жіночності, тонкості, витонченості, інтуїтивності, проявів діяльності, властивої жінкам. Таку ситуацію досить складно пояснити, оскільки такому типу жінок властиво завжди бути в центрі уваги, викликати захоплення та здивування. Саме цьому має сприяти прояв жіночості. Водночас у випадку тривалого перебування в колективі до таких проявів усі звикають та перестають на них звертати увагу. Саме тому в якості певної реакції такі жінки перестають використовувати інструменти привертання уваги, в основі яких лежить жіночість і намагаються зробити це по іншому. Водночас усе змінюється у випадку, коли такі жінки потрапляють в нове оточення, в новий колектив чи нові ситуації.

Далі слід звернути увагу на загальні шкали сексуального лібідо та сексуального задоволення. Ці шкали узагальнюють кореляційні зв’язки між дозволеністю, сексуальною збудливістю, порнографією, знеособленим та фізичним сексом (сексуальне лібідо) чи протилежними категоріями «сексуальна невротичність», «сексуальна сором'язливість», «цнотливість» і «огида до сексу» (сексуальне задоволення). Їх оцінка здійснена на рис. 2.

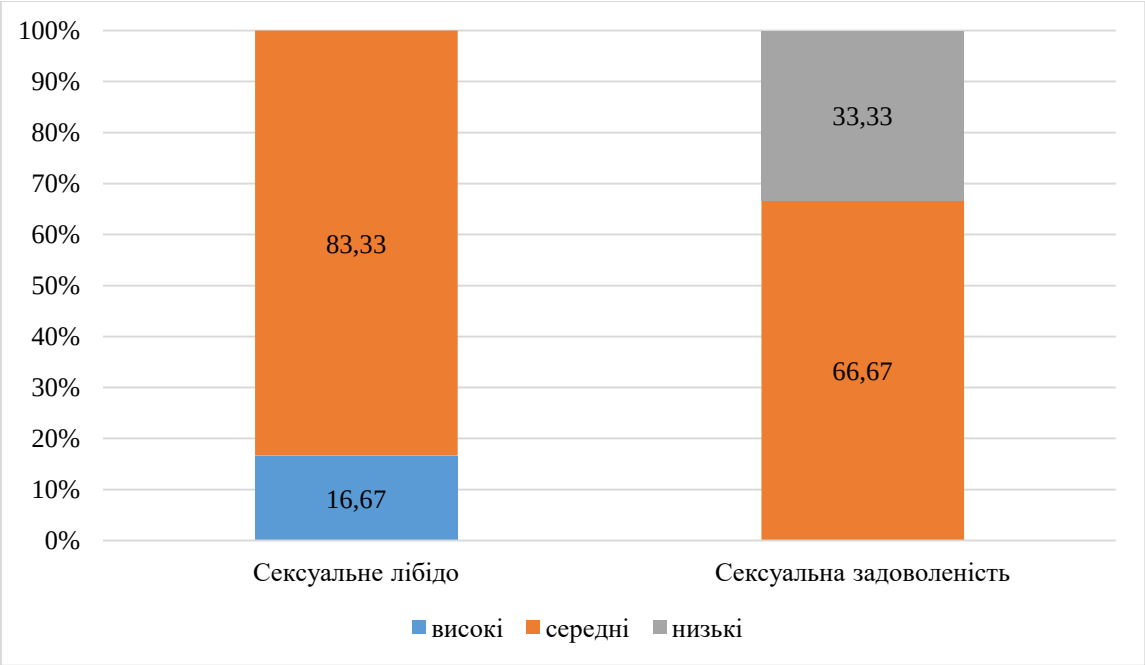

Рис. 2. Оцінка сексуального лібідо та сексуального задоволення у жінок з істероїдним розладом особистості

З рис. 2 можна зробити висновок про те, що по обом шкалам у переважної більшості жінок спостерігаються середні показники. При чому автори методики зазначають відсутність кореляції між лібідо і сексуальною задоволеністю. Іншими словами, задоволеність жінки своїм сексуальним життям абсолютно не залежить від її сексуального апетиту. Такі жінки можуть вести зовсім задовільне, на їхню думку, сексуальне життя, абсолютно не напружуючись щодо того, щоб активно, енергійно і часто займатися любов'ю; з іншого боку, їх сексуальне життя може бути цілком задовільним і тоді, коли такі активні, енергійні і часті заняття любов'ю стають основною, якщо не єдиною, метою життя. Особливо це стосується жінок з істероїдним типом акцентуації характеру, яких переконати в чомусь дуже складно.

З наведеного, можна зробити висновок, що переважна більшість жінок з істероїдним типом акцентуації характеру мають середні показники, як щодо сексуального потягу, так і до його відсутності. Однак при цьому видається за доцільне співставити результати з особистим сексуальним профілем. Проте спочатку проаналізуємо результати цього тесту (рис. 3).

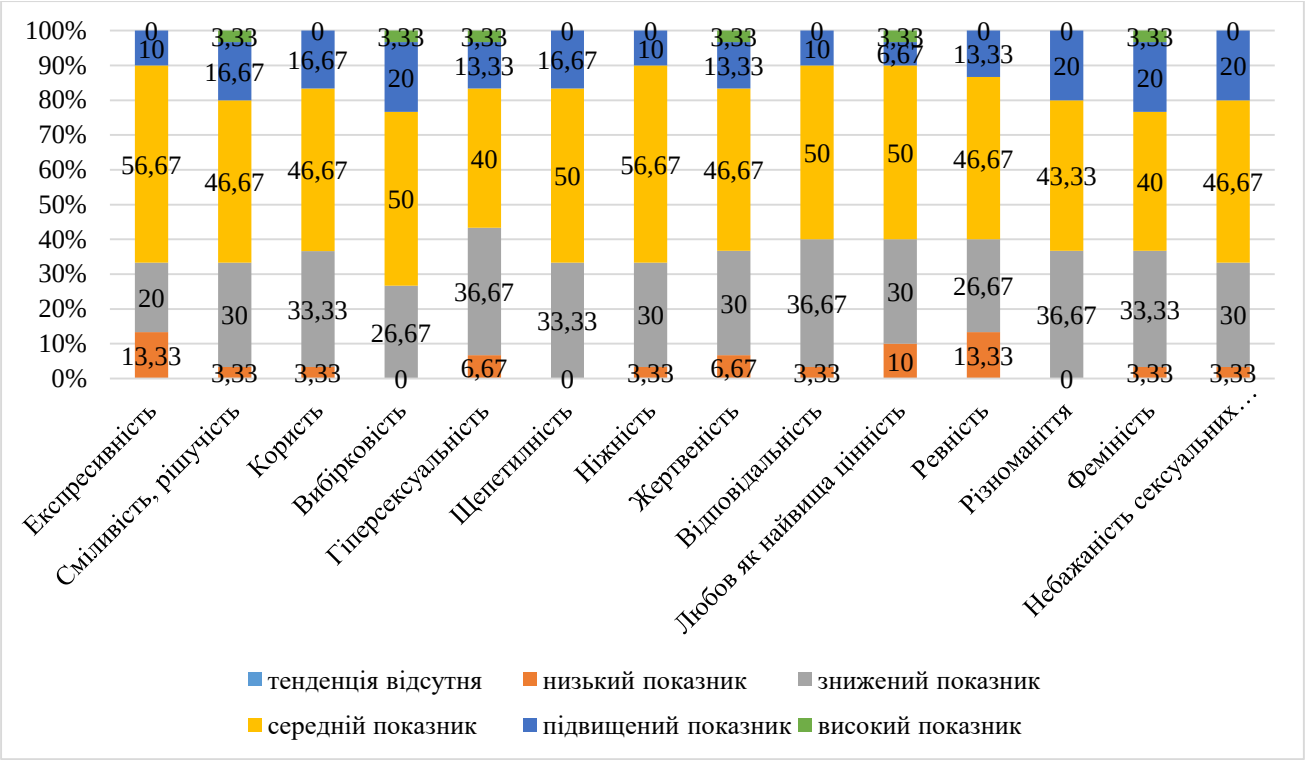

Рис. 3. Особистий сексуальний профіль жінок з істероїдним розладом особистості

З рис. 3 видно, що найбільша частка жінок має середній показник по усім шкалам особистого сексуального профілю. Для цього тесту більш інформативним є наявність високого або низького показника. Зауважимо, що серед усіх жінок найвищі показники спостерігалися лише по деяким шкалам. Так, наприклад, 3,33% усіх жінок отримали такий показник по шкалам сміливість та рішучість, вибірковість, гіперсексуальність. У таких осіб відсутня схильність до виникнення тривоги в спілкуванні з особами протилежної статі, наявна впевненість в своїх сексуальних можливостях, спостерігається підвищена вибірковість при виборі партнера, підвищена міра сексуальної активності. Кількість таких жінок суттєво зростає, якщо сюди додати й осіб з підвищеним показником.

З іншої сторони особи, які мають такі показники по шкалі «Сміливість та рішучість» відповідно до результатів тесту сексуальності Айзенка складно контролюють або придушують свої імпульси, легко приходять в сум'яття або засмучуються через свої власні думки або вчинки. Натомість характеристика осіб по шкалі «Вибірковість» більше корелюється з середніми показниками за

шкалою «Сексуальна невротичність». При цьому гіперсексуальність може використовуватися як інструмент для досягнення мети. Такі особи швидко холонуть до своїх партнерів, які перестають ними захоплюватися або перестають виражати таку захопленість відкрито.

Окремо слід звернути увагу на досить високий рівень жінок, у яких показник «Експресивність» та «Ревнивість» знаходиться на самому низькому рівні (по 13,33% відповідно). Такі особи не схильні до вираженого прояву своїх почуттів, емоційної виразності, розкутості в реакціях, не виражають ревнощів по відношенню до сексуального партнера. У таких осіб досить висока схильність до «знеособленого сексу», тобто наявна тенденція розглядати сексуального партнера лише як об'єкта для отримання чуттєвого задоволення, не беручи до уваги його особистість, індивідуальні особливості характеру і темпераменту і не намагаючись увійти з партнером в скільки-небудь значимий особистісний зв'язок. Слід відзначити, що у 20% опитаних жінок відсутній яскраво виражений потяг до сексуального різноманіття. При цьому аналогічна кількість жінок не прагнуть до сексуальних контактів на місці роботи.

Оскільки переважна більшість жінок з істероїдним розладом особистості скаржаться на еротичну холодність, неможливість по-справжньому відчути сексуальний інтерес, то слід звернути увагу на отримані результати за шкалою «відраза до сексу» тесту сексуальності Айзенка. Вона призначена для оцінки набагато більш сильного вираження цнотливості. Так, жінки, які набрали високі бали, з огидою реагують на деякі види сексу, навіть займаючись любов'ю зі своїм постійним партнером, а часом буквально змушують себе займатися цією справою. Таким жінкам огидні навіть ті види сексуальної поведінки, які для більшості людей є цілком нормальними. Водночас в нашому випадку жодна жінка не отримала такі бали. Низькі бали вказують на більш здорову установку. Серед респондентів біля 30% отримали низьку оцінку. Значно більше отримало середню оцінку (70%). Таких жінок доцільно співставити з результатами оцінних питань за методикою оцінки сексуального профілю, направленими на виявлення окремих особливостей поведінки, зокрема результатами питань про

задоволеність сексуальним життям, про тривалі перерви в сексуальних відносинах, про притворство у відчуттях.

З отриманих даних можна зробити висновок про те, що у жінок з істероїдним типом акцентуації характеру, які мають більш здорову установку щодо відрази до сексу, не спостерігається суттєвого задоволення від сексуальних стосунків (лише 33,33% висловили таку задоволеність), хоча при цьому у них значно менше тривалих перерв в таких стосунках, не зважаючи на підвищене притворство у відчуттях. В 70% випадків жінки мали середню оцінку за шкалою «Відраза до сексу». Це означає, що ситуація більше віддаляється від норми, але ще не є критичною. Водночас 52,38% таких жінок висловили задоволеність сексуальним життям, що більше ніж у жінок, що отримали низький показник відрази до сексуальних відносин. При цьому в цій категорії значно більше відповідей стосовно наявності тривалих перерв у сексуальних відносинах. Водночас також слід відзначити і збільшення відповідей про притворство у відчуттях.

Висновки. Особливі риси жінок, які мають істероїдний тип особистості (прагнення звернути на себе увагу, добитися подиву, захоплення або співчуття чи ненависті, заздрість успіху, ідеалізація себе) напряму впливають на сексуальні стосунки. У таких жінок задоволеність своїм сексуальним життям абсолютно не залежить від її сексуального апетиту. Їх гіперсексуальність використовується як інструмент для досягнення мети. Такі особи швидко холонуть до своїх партнерів, які перестають ними захоплюватися або перестають виражати таку захопленість відкрито. При цьому дуже часто такі жінки фліртують, стають надмірно сексуально привабливими, але бояться сексуальних відносин. Такі особи не схильні до вираженого прояву своїх почуттів, емоційної виразності, розкутості в реакціях. У значної кількості таких жінок відсутній яскраво виражений потяг до сексуального різноманіття. При цьому у них спостерігаються дисгармонійні відносини з партнером, що ускладнює або ж взагалі унеможливлює інтимні стосунки.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ ІЗ ПІДЛІТКАМИ

Ткачук Тетяна Леонідівна
к.психол.н., доцент
Бершадська Оксана Володимирівна
магістрантка
Міжрегіональна Академія управління персоналом
м.Київ, Україна

Постановка проблеми./Introductions. Підлітковий вік завжди привертав увагу представників педагогічної та психологічної науки. Це період значущої психологічної перебудови особистості, коли підліток переходить на якісно нову соціальну позицію, виконуючи суттєвий крок від дитинства до дорослості.

Виступаючи як особливий етап становлення особистості, підлітковий вік є складним процесом особистісного розвитку, якому притаманні різнорівневі характеристики соціальної зрілості. Закономірності особистісного розвитку у підлітковому віці досліджувалися зарубіжними вченими: С. Холл, Р. Бенедикт, К. Левін, Е. Шпрангер, Ш. Бюлер, Е. Штерн, Г. Саллівен, Ж. Піаже, Л. Кольберг; представниками радянської психолого-педагогічної науки: Л.С.Виготський, Д. Б. Ельконін, Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьєв, а також вітчизняними вченими: С. Д. Максименко, М. Й. Боришевський, Б. С. Братусь, В. О. Титаренко, Д. І. Фельдштейн, К. О. Альбуханова-Славська, М. І. Алексєєва, І. Д. Бех, І. С. Булах та ін.

Різкий перехід від дитинства до дорослості характеризується появою суперечливих тенденцій, які виражаються у наступному: невизначеність пріоритетних цінностей у підлітків, їх прагнення бути вільними, незалежними, відсутність у них справжньої відповідальності за виконання обов’язків, за власну поведінку, несамостійність у прийнятті рішень і виборі важливих життєвих інтересів.

Тому стає важливим розглянути основні технології роботи з підлітками з

метою оптимізації їхнього особистісного розвитку, що сприятимуть підвищенню їхньої самосвідомості та самосприйняття. Серед таких технологій ми розглядаємо, насамперед, тренінг.

Мета роботи./Aim: розкрити особливості застосування соціально-психологічного тренінгу в роботі із підлітками.

Матеріали та методи/Materials and methods.

З результатами емпіричного дослідження особливостей морально-ціннісної сфери підлітків ми побудували формувальний експеримент, форматом якого обрали соціально-психологічний тренінг. Він є найбільш ефективним навчально-ігровим методом розвитку самоусвідомлення власних цінностей та мотивацій, підвищення самооцінки. Саме тренінг припускає втілення нових форм поведінки через гру, застосування недирективних психотерапевтичних та психологічних технологій.

У роботі реалізовувалися такі принципи тренінгової роботи:

1. Безумовна повага до кожного учасника тренінгу. При висловлюванні кожного учасника групи, всі інші його уважно слухають, даючи можливість сказати те, що він хоче. Для підлітків це особливо актуально, тому як в цьому віці вони є чутливими до будь-якої критики, особливо з боку однолітків, представників референтної групи.

2. Дотримання принципу конфіденційності. Це правило передбачає заборону на обговорення особистісного досвіду інших учасників поза групою. Це сприятиме побудові атмосфери довірі, взаєморозуміння та щирості серед підлітків.

3. Персоніфікація висловлювань. Для відвертого спілкування у групі учасникам тренінгу слід уникати безособового мовлення. Варто говорити від власного імені, не узагальнюючи. Це сприятиме відповідальності за власні слова.

4. Неприпустимість безпосередніх оцінок особистості підлітків. Під час обговорювання того, що відбувається у групі, слід оцінювати не особистість самого учасника, а тільки особливості його дій, вчинків та поведінки.

5. Право на слово «Ні». Якщо один з учасників не бажає або йому важко говорити на ту чи іншу тему, він має право не висловлюватися. Виконання цього правила забезпечить відверте та щире спілкування серед підлітків. Окрім того, таке правило сприятиме створенню психологічної комфортності у групі.

Результати та обговорення/Results and discussion.

Для успішного втілення у власному житті отриманих знань та нових практичних вмінь, отриманих в ході тренінгу, ми вважали за доцільним притримуватися наступної схеми проведення тренінгових занять.

1. Процедура вітання.

2. Аналіз матеріалів виконання домашнього завдання. Розгляд домашніх завдань. Викладач з'ясовував, які були утруднення та нерозуміння під час його виконання.

3. Обговорення результатів виконання домашнього завдання. Як правило, воно включало такі запитання:

1) Які відчуття й почуття Ви переживали при виконанні домашнього завдання?

2) Що заважало Вам виконати завдання?

3) Які Ваші враження?

4) Що нового Ви відкрили для себе?

4. Пояснення мети та завдань заняття, розкриття змісту основних категорій і психологічних явищ, з якими доведеться працювати під час заняття.

5. Практична робота групи з реалізації тренінгових завдань з подальшим їх обговоренням.

6. Підведення підсумків заняття й пояснення домашнього завдання.

Також важливим було визначити критерії успішності проходження програми. Її можна оцінювати за допомогою традиційних психотерапевтичних критеріїв, а саме: безпосереднього спостереження й оцінки учасників з боку ведучого, який, у першу чергу, оцінює психічний стан підлітка, його настрій, ступінь оволодіння ним новими навичками, а також його наміри щодо втілення них у його подальшому житті. Ще одним показником може бути ступінь

відповідності очікувань учасників від програми з отриманим досвідом. Збиранню подібної інформації присвячувалось останнє заняття.

Питання, які сприяли усвідомленню якісних змін в самосвідомості підлітків в ході тренінгу:

- Що нового ти отримав в ході тренінгу?
- Хто або що тобі помагало в ході тренінгу засвоювати нові знання та уміння?
- Які нові знання, уміння, отримані на тренінгу, ти готовий застосувати вже сьогодні?
- Як би ти описав наш тренінг своєму другу?

Представлені питання допомагали учасникам тренінгу усвідомити власні неконструктивні дії, брати на себе відповідальність за втілення тих або інших ідей, що, у свою чергу, сприяє розумінню, що помилки та невдача – це також невід'ємні складові успіху.

Висновки/Conclusions. Отже, підводячи підсумок, відмітимо перевагу застосування тренінгових технологій в роботі із підлітками. Серед переваг було визначення можливість створення довірливої атмосфери, де підлітки відчувають безпеку та підтримку з боку учасників тренінгової групи, що, у свою чергу, сприяло втіленню нових, більш конструктивних форм поведінки, саморозкриттю та самоусвідомленню.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОМАНДНОГО КОУЧИНГУ В КОМЕРЦІЙНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

Ткачук Татьяна Леонідівна
к.психол.н., доцент
Корягіна Альона Сергіївна
Студентка
Міжрегіональна Академія управління персоналом
м. Київ, Україна

Вступ. Успіх сучасних організацій, як правило, залежить від трьох найважливіших умов: сприятливого зовнішнього середовища, правильної стратегії компанії і компетентності керівника та лідерів команд. Ні один успішний продукт чи компанія не будуються на можливостях лише однієї окремої людини. Важливу роль становить команда. Тому сучасні керівники, лідери інвестують ресурси в розвиток та розкриття потенціалу працівників. В якості унікального системного підходу до формування сприятливих умов діяльності працівників, корпоративної культури організації, побудови і реалізації стратегій та візії компанії, формування відповідальності і підвищення мотивації працівників все частіше останнім часом використовується коучинг, в тому числі командний.

Мета роботи. Розглянути особливості проведення командного коучингу та його вплив на ефективність і результативність команди і компанії в цілому.

Матеріали і методи. В даний час в сфері управління використовуються різні способи і підходи. І одним з найновіших, що поєднують в собі різні методики і техніки, що дає нові можливості, визнаний коучинг, як важливий інструмент впливу на результати діяльності окремих людей, команди і організації в цілому. Сучасне управління в стилі коучингу – це погляд на співробітників як на величезний додатковий ресурс підприємства, де кожен співробітник є унікальною творчою особистістю, здатною самостійно вирішувати багато завдань, проявляти ініціативу, робити вибір, брати на себе

відповідальність і приймати рішення. Одним із форматів взаємодії в коучингу є командний коучинг. За допомогою командного коучингу можна надати нового забарвлення командних цілей, стратегії, зв'язати досягнення персональних цілей, цілей команди і цілей організації. Коли команда починає розуміти, що вона має вплив на результати компанії, члени команди починають жити в організації, працювати заради організації. Працюючи заради організації, співробітники перестають бути тимчасовими виконавцями і починають працювати на перспективу, тим самим впливаючи на результати компанії в цілому і на її результат та швидкість росту.

Командному коучингу властиві наступні особливості:

- наявність групової динаміки;
- є певні ролі в команді;
- є лідер, який в тому числі може виступати фасілітатором сесії.

В командному коучингу дуже важливо:

1) спілкуватися та вміти слухати один одного;
2) вирішувати конфлікти та непорозуміння;
3) реалізовувати власні цілі без збитків для команди.

Існує багато форматів проведення командного коучингу. Розглянемо деякі з них.

1. Мозковий штурм. Це метод пошуку нових ідей на основі стимулювання творчої активності за допомогою коучингових питань.

2. Командна поставновка цілей на місяць, квартал, рік. Коучингові техніки допомагають провести аналіз дій, що були зрослені, здійснити пошук нових проектів, визначити ресурси та можливості, сформулювати конкретні цілі на заданий період та визначити способи їх виміру.

3. Пошук шляхів вирішення конкретної проблеми. Коучинговий формат дозволяє проаналізувати причини появи певної проблеми, визначити, чи була аналогічна проблема у минулому, які дії вже були застосовані для її вирішення, оцінити наявність ресурсів, здійснити пошук нових ідей для вирішення проблеми, запланувати конкретні кроки та узгодити дедлайни.

4. Проведення ретроспективних зустрічей по закінченню проекту. Застосування методу коучингу дозволяє керівнику обговорити з командою результати проекту, що вдалося зробити, а що – ні. Якщо в процесі реалізації проекту виникали певні складнощі, можна сформулювати ряд рішень на випадок, якщо аналогічна проблема повториться.

У командного коучингу є багато переваг:

- дозволяє підтримувати командний дух;
- розкриває потенціал кожного окремого працівника команди;
- підвищує мотивацію та значимість члена команди;
- сприяє зростанню ефективності команди в цілому;
- піднімає важливі теми для команди і сприяє швидкому вирішенню непорозумінь;
- зрощує свідомість та самойстійність команди;
- сприяє пошуку найефективніших рішень;
- формує довіру та здоовий клімат всередині команди.

Результати та обговорення. Застосування командного коучингу дозволяє розвинути толерантність та довіру всередині команди, підвищити ефективність співробітників та команди, підвищити мотивацію працівників, попередити емоційне вигорання членів команди, здійснити пошук іноваційних рішень, реалізувати творчий потенціал співробітників і команди, покращити внутрішні процеси в командах. Все це в цілому прискорює розвиток компанії, впливає на її ефективність.

Висновки. В роботі розглянуто метод командного коучингу як інструменту для підвищення ефективності команди та компанії в цілому. Визначено особливості командного коучингу. Розглянуто поширені формати проведення командного коучингу, такі як мозковий штурм, командна постановка цілей, пошук шляхів вирішення проблеми, ретроспективні зустрічі. Визначено вплив застосування командного коучингового коучингу на результативність працівників, команди, швидкість та ефективніть розвитку компанії в цілому.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ГЕШТАЛЬТ-ТЕРАПІЇ З ПІДВИЩЕННЯ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ ДОРОСЛОГО ВІКУ

Ткачук Тетяна Леонідівна
к.п.н., доцент
Кулькова Олена Олексіївна
студентка
Міжрегіональна академія управління персоналом
м. Київ, Україна

Вступ./ Introductions. Проблема формування самооцінки завжди актуальна та є однією із центральних в розвитку особистості. Вона є основним компонентом самосвідомості, тобто усвідомлення людиною самої себе, власних фізичних сил, розумових здібностей, мотивів, особливостей ставлення до оточуючих, до себе тощо, і вона змінюється впродовж її життя.

Перед науковцями та практиками стає питання дослідження механізмів самооцінки та розробки і удосконалення практичних рекомендацій з її оптимізації. Одним із напрямків психотерапевтичної роботи що добре зарекомендував себе доцільно зупинитися на гештальт-терапії, яка останні роки набуває популярності в Україні та всьому пострадянському просторі.

Самооцінка виступає в якості важливої детермінанти всіх форм і видів діяльності та соціальної поведінки людини та створює основу для сприйняття власного успіху чи неуспіху, досягнення цілей певного рівня, тобто рівня домагань особистості.

Отже, можна сказати, що самооцінка та впевненість в особистому потенціалі є головними складовими успішності людини в своїй життедіяльності.

Мета роботи. / Aim. Розкрити психологічні особливості роботи з самооцінкою особистості методом гештальт-терапії.

Матеріали та методи./ Materials and methods. З точки зору гештальт-психології, самооцінка починає формуватися у дитинстві, в першу чергу у відносинах зі значущими дорослими (батьки, опікуни). Дитина потребує

чуйного ставлення, яке підтримує рівновагу між ним і навколишнім середовищем. З однієї сторони, дитині необхідна підтримка, де турботливо задовольняються її потреби. Але, в той же час, їй важливо надати простір для боротьби, в якому вона могла би відчути невеличку фрустрацію або пережити невдачу, щоб навчитися справлятися з невдачами та не мати труднощів в освоєнні чогось нового в подальшому. Дитина також потребує встановлення меж, в яких вона могла б переживати і освоювати наслідки своїх вчинків. Якщо батьки не задовольняють ці потреби, то у неї виникають порушення границі контакту і усвідомлення, і з'являється неадекватна самооцінка себе та своїх здібностей.

Гештальт-терапія – це напрям в екзистенціальній психотерапії. Вона сприяє розвитку усвідомленості, відповідальності та відновлює здатність до переживання своїх емоцій та почуттів, що поки що ще надто часто схвалюється у західній та східній культурах.

Результати та обговорення./ Results and discussion. Адекватна самооцінка та впевненість в особистому потенціалі є головними складовими успішності. Особистість, яка володіє адекватною самооцінкою, відчуває себе «хорошою» людиною, і як наслідок вірить у власну успішність. Вона здатна визначити перед собою мету, та вибрати потрібні засоби для її досягнення. Віра в свої здібності допомогає робити акцент на меті, а не помилках.

Гештальт-терапію іноді відносять до "емоційних", "психотілесних" терапій, або так би мовити до "соматотерапій". Гештальт-терапевт намагається підійти до досвіду пацієнта у всій його цілісності. Терапевт бере до уваги тілесні і емоційні виміри, так само як інтелектуальні, пізнавальні, сновидіння та поведінку, образи з уяви та інші характеристики пацієнт з якими він працює. Отже, гештальт-терапія сприймає тіло як "Я" – в тому сенсі, що тілесні процеси розглядаються в контексті цілісної особистості, а не як ізольовані феномени. Будь-яке психологічне явище (емоційна травма, незавершена взаємодія) є частиною "Я", що включає фізіологічний вираз цього явища (дихання, напруга,

поза). А будь-який соматичний симптом включає не тільки фізичні відчуття, але і існуючу емоційну проблему, застиглу поведінкову форму.

Таким чином, відчуття нашого тіла – це невід'ємна частина нашого "Я". Придушуючи власні тілесні відчуття, ми можемо втратити значну частину самих себе. Терапія, таким чином, це процес розвитку, набуття та відчуття себе цілісним. З клієнтом можна працювати над усвідомленням зв'язку між ситуацією, почуттями і тілесними відчуттями, зв'язку його психологічних і соматичних проблем з тим, що він таке і як він ставиться до світу, що веде до інтеграції і цілісності клієнта.

Гештальт-терапія – сучасний холістичний гуманістичний підхід, що пропонує набір творчих методів роботи з пацієнтами. Вона робить акцент на усвідомленні процесів "тут і зараз", в кожен момент часу. Гештальт-терапія розвиває цілісний образ людини у п'яти основних сферах її життя: фізичному- включає в себе всі аспекти фізичного життя людини; емоційному - сфера емоційних переживань-почуття, здатність до їх розуміння та вираження; інтелектуальному - здатність до раціонального мислення, аналізу, планування, вміння передбачати і створювати себе і навколишній світ; соціальному – здатність будувати відносини з іншими людьми; духовному – комплекс уявлень про себе, навколишнє середовище, знання законів життя та духовні цінності на які спирається людина. Фокусування на емоційній енергії нового переживання – це головний механізм змін в гештальт-терапії, де внаслідок того, що відбувається єднання в ціле когнітивної оцінки та емоційної енергії. Таким чином фокус знаходиться не на ідеях про ситуацію, а на самому переживанні ситуації. Внаслідок відчуття цілісності особистості відновлюється її доброзичливе ставлення до себе, своїх здібностей, до світу, людей.

Висновки./Conclusions. Таким чином в цій статті ми розкрили розкрили основні аспекти гештальт-терапії такі як: відновлення відчуття цілісного «Я»; усвідомлення процесів що відбуваються як "тут і зараз"; зміщення фокусу уваги особистості з оцінки ситуації на її проживання з усіма почуттями та відчуттями.

ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Туриніна Олена Леонтіївна
к.психол.н, професор
Карпачова Тетяна Миколаївна
студент
Міжрегіональна академія управління
персоналом (м. Київ, Україна)

Вступ/ Introductions Соціально-економічні, політичні, ідеологічні потрясіння, з якими довелося зіткнутися нашій країні в останні роки, війна на Донбасі,спровокували в суспільстві серйозну соціальну напруженість з властивим їй зростанням загального невдоволення, недовіри до влади і оточуючим, збільшенням депресійних станів, що відбиваються на психіці і поведінці людей. Найбільшу тривогу викликає збільшення негативних проявів в поведінці підлітків. Оде з таких проявів – підліткова агресія. Зміна самого суспільства, війна, фінансова криза, економічне зубожіння населення, погіршення екології, зростання алкоголізму і наркоманії, погіршення медичного обслуговування та, власне, самої загальноосвітньої системи - ось неповний перелік тих факторів, які прямим або непрямим чином впливають на особистість сучасних підлітків. Якщо до цього переліка добавити потік відео, кінофільмів із сценами насильства та вбивств, порнофільми, кровопролиття, які порушують слабку, несформовану підліткову психіку – то рівень агресивності у підлітків стане ще більше. Бо те, що бачить дитина у сім’ї, в своєму оточенні, з екрану телевізора чи інтернету – формує її світосприйняття.

В даний час ні один з інститутів не готовий взяти на себе навіть частини відповідальності за ситуацію, що складається. Звичайно ж, найбільше дістається сім'ї та системі освіти між якими, в свою чергу, можемо спостерігати перекидання «м'яча» відповідальності. Ця ситуація виникла на тлі перерозподілу функцій між сімейним і громадської формами виховання.

Зокрема, сімейне виховання все частіше відходить на другий план, а роль освітніх установ і педагогів зростає. Батьки вважають, що школа «повинна» виховувати, забуваючи про те, що саме в родині закладаються багато основоположних якостей людини, перш за все його характер і поведінка. Досвід людських відносин, почуттів, поняття про погане та гарне діти беруть як від своїх батьків та найближчих родичів (або приклад батьків своїх друзів). В сучасному суспільстві діти проводять більше часу в освітніх організаціях: дошкільних, шкільних, організаціях додаткової освіти. Тому з системою освіти пов'язані і очікування суспільства щодо компенсації недоліків як сімейного, так і неформального виховання, яке в останні роки пов'язано з впливом Інтернету, засобами масової інформації, дитячої субкультури.

Багатьох вчених-психологів турбувала і турбує проблема агресивної поведінки підлітків. Особливості підліткового віку описують у своїх роботах психологи, педагоги, фізіологи: Л.І. Божович, Л.С. Виготський, А.В. Мудрик, В.А. Сухомлинській, Д. Б. Ельконін, І. С. Кон. У зв’язку з цим проводилися дослідження підлітків, складалися різні опитувальники, методики, що дозволяли виявити агресію, тривожність у підлітків. Практичні дослідження, література, роботи вчених дозволяють зробити висновок, що взросління – то рубіж розвитку особистості, коли дитячий досвід вже недостатній для нормального самопочуття, а підлітковий ще не засвоєний (у молодших підлітків). У старших підлітків – підліткового досвіду не достатньо для нормального самопочуття, а дорослого досвіду старші підлітки ще не мають.

Вважаю, що вирішення питання підліткової агресивної поведінки треба вирішувати багатогранно - це робота з батьками та перегляд дитячо-батьківських відносин. Це психолого-педагогічна корекція педагогів, які не витримують нинішніх "складних" підлітків і реагують на їхні витівки негативом, криком, погрозами. Це робота з ближнім оточенням агресивного підлітка. Це – корекційні заняття із самим підлітком. На сьогоднішній день існує багато корекційних програм і методик для різного віку - від молодшої школи до старших підлітків.

І потрібно скористатися тим досвідом і знаннями, які вже є, але які ще не увійшли широко в практику загальноосвітніх закладів.

Мета роботи/Aim. На основі теоретичного аналізу наукової літератури та емпіричного дослідження підтвердити важливість діагностування та психологічної корекції агресивної поведінки підлітків в умовах загальноосвітньої школи.

Матеріали та методи./Materials and methods. Для виявлення агресивності існує багато методів, наприклад, таких як спостереження, бесіда, експертні опитування педагогів, батьків, однолітків, різні проектні техніки і рисункові тести, опитувальники. Всі вони орієнтовані на різні вікові групи, тому, при відборі методів для певного віку необхідно вивчити кожен з варіантів і вибрати найбільш оптимальний.

В своєму дослідженні ми використали три тести на виявлення агресивності:

- Тест «Руки» Є.Вагнера;
- Тест Розенцвейга (дитячий варіант);
- Графічний тест «Кактус».

Графічний тест «Кактус» ми обрали тому, що більшість підлітків люблять малювати. Малюючи, набагато легше висловити свої почуття і емоції, зовсім не замислюючись над тим, що саме малюєш. Задання якраз і полягало в тому, що кожен малює так, як хоче. А зважаючи на те, що у агресивних підлітків розуміння власних негативних емоцій утруднене і знижений контроль за ними, малювали навіть ті підлітки, які від інших тестів відмовилися.

Тест Розенцвейга (саме – дитячий варіант, з 12 ситуацій), в яких беруть участь батьки, однокласники, вчителі, друзі. Загальним для всіх малюнків, які використовуються в тесті, є те, що одна людина в них проявляє по відношенню до іншої такі дії, які друга людина може зрозуміти по-різному: як агресивні, навмисно викликаючи або образливі, або випадкові, вчинені ненавмисно, через незнання, без свідомого бажання нашкодити або принизити іншу людину.

На кожну з 12 ситуацій можна реагувати по-різному.

Підлітки з високим ступенем агресивності на більшість дій подібного роду з боку оточуючих людей буде реагувати агресією, причому навіть тоді, коли дія іншої людини не була викликана прагненням заподіяти йому неприємності. Підлітки з низьким ступенем агресивності будуть реагувати на запропоновані ситуації спокійно, дружелюбно, з почуттям гумору, намагаючись розрядити виниклу напруженість, заспокоїти, не додати значення, що трапилося.

Тест "Руки" ми підібрали для діагностування агресивності тому, що як і інші проектні методики, він побудований на припущенні, що відповіді випробуваного відображають стійкі властивості його особистості. В силу своїх особливостей ця методика дозволяє якісно оцінювати агресивну поведінку підлітків.

Після проведення усіх тестів були підраховані всі отримані дані та визначено середнє значення діагностики агресивності кожного із випробуваних класів.

Після тестування 6-го класу були отримані дані з досить високими показниками агресивності. Так як в цьому класі навчаються підлітки віком від 11 до 13 років, можна зробити висновок, що (за Ельконіним) підлітки 6 класу знаходяться саме зараз в кризовому віці, - такому, як перехідний - від молодшого шкільного до підліткового. Підлітковий вік є одним з найбільш непростих періодів розвитку людини. Незважаючи на відносну короткочасність, даний період досить багато в чому визначає все подальше життя людини. Саме в підлітковому віці в основному відбувається формування характеру і інші основні структури особистості.

Ці обставини: перехід від опікуваного дорослими дитинства до самостійності, зміна звичного шкільного навчання на інші види соціальної діяльності, а також бурхлива гормональна перебудова організму - роблять підлітка особливо уразливим і податливим до негативних впливів середовища .

Після тестування підлітків 9 класу дані з показниками агресивності були, майже, вдвічі меншими. Так як у цьому класі підлітки мають вік від 14 до 16

років, можна зробити висновок, що (за Ельконіним) це - старший підлітковий період, де підлітки починають замислюватися про своє місце в суспільстві, самовизначаються у майбутній професії, з'являються мотиви для навчання. Рівень агресії спадає в зв'язку зі зміною самооцінки, навчанням самоконтролю, формування здатності до взаємодії з іншими людьми, довіри, співчуття, співпереживання, навчання навичкам зняття емоційної напруги та релаксації.

Саме у старшому підлітковому віці настає відродження : звільнення від дитячої залежності, відкриття свого «Я» та своєї індивідуальності. З'являється бажання проявити себе в дорослому житті, бути корисним, використати ті знання, що є. Для підлітків в цьому віці моральні цінності та особисті якості (незалежність, мужність, воля) стають предметом самоосвіти.

За І. Ю. Кулагіною і В. Н. Колюцьким старший підлітковий вік -

15 (або 14 - 16) - перехідний етап між підлітковим та юнацьким віком. Прийдешнє життя хвилює підлітків тільки з точки зору професійної. Вони добре формулюють свої представлення про систему суспільних відношень і те, як вписується в неї людина.

Після проведення діагностики агресивної поведінки у 6 та 9 класі, ми отримали наступні результати.

У 6 класі, якій нараховує 29 учнів, середній показник агресивності по трьом тестам склав 36% всього класу.

У 9 класі, якій нараховує 32 учні, середній показник агресивності по трьом склав 20% всього класу, що, майже, вдвічі менше, ніж у 6 класі.

Виходячи з цього ми вирішили, що у програмі психолого-педагогічної корекції агресивної поведінки братимуть участь підлітки з високим та підвищеним рівнем агресивної поведінки хоча б по одному з тестів.

Нами була розроблена психолого-педагогічна корекційна програма для молодших та старших підлітків, мета якої: - знизити рівень агресивної поведінки цих підлітків.

Програма включає в себе 12 занять , двічі на тиждень;

-тривалість одного заняття: від 1 часу до 1 часу 15 хвилин;

- форма робота – групова.

Корекційна програма проводилася з метою зниження рівня агресивності у старших та молодших підлітків шляхом навчання навичкам адаптивної поведінки. Для досягнення цієї мети в процесі корекції вирішувалися наступні завдання:

- формування навичок конструктивного розв'язання міжособистісних конфліктів;
- виробити у підлітків вміння грамотно проявляти свої емоції і стримувати свої агресивні реакції;
- розвинути позитивну самооцінку;
- навчити підлітків розуміти переживання, стан і інтереси інших людей, розвиток емпатії.

У програмі психолого-педагогічної корекції агресивної поведінки брали участь 2 групи – підлітки 6 класу (вік 11-13 років), та старші підлітки 9 класу (вік 14-16 років). Групи працювали окремо одна від одної. Група підлітків 6 класу, які мають високий та підвищений рівень агресивності, складалась із 13 осіб. Група підлітків 9 класу, які , які мають високий та підвищений рівень агресивності, складалась із 10 осіб.

Корекція з агресивної поведінки підлітків проводилася за допомогою наступних методів: арт-терапія; ігротерапія; групове обговорення життєвих ситуацій; сюжетно-рольові ігри; релаксація.

Повторне діагностування дозволяє нам зробити висновок, що розроблена програма психолого-педагогічної корекції агресивної поведінки старших та молодших підлітків має ефективну дію. Кількість підлітків, котрі мають високий рівень агресивності, знизилася.

Однак, є випадок, де у підлітка не тільки залишилася агресивна поведінка, а й зросла. В колективі 6 класу залишилися учні, які не вміють контролювати свої вчинки і емоції, що вказує на необхідність ведення подальшої роботи психологом зниження агресивної поведінки .

Рівень агресивної поведінки у підлітків перейшов на нижчий рівень,

також зміни відбулися і в їх поведінці, агресія стала контролюватися. У хлопців спостерігаються більш конструктивні способи вирішення конфліктних ситуацій, зменшилися випадки із застосуванням фізичної сили і вербальної агресії.

Корекційно-розвиваюча робота з підлітками буде більш ефективною якщо в ній будуть приймати участь підлітки разом із батьками та педагогами.

Тому нами були розроблені психолого-педагогічні рекомендації для педагогів і батьків з профілактики агресивної поведінки. Важливо, щоб педагог будь-якої кваліфікації розумів свою особисту відповідальність за можливі дії вихованців. Знав, що агресивні реакції - часто відповідна реакція (миттєва або відстрочена) на несприятливі умови, в тому числі і освітні. Саме порушення виховних відносин призводить дитину до необхідності чинити опір тим умовам, в яких він виявляється часто один на один зі своїми проблемами.

Профілактика дитячої агресії повинна здійснюватися на етапі дошкільної та початкової загальної освіти, коли патерни поведінки у дітей тільки формуються, коли вплив педагогічних засобів на цей процес виявляється найбільш ефективним. З вищенаведеного дуже добре можна побачити необхідність здійснення систематичної, безперервної роботи з профілактики дитячої агресії з моменту входження дитини в освітні організації, а не тоді, коли є прояви її ознак.

Профілактика дитячої агресії повинна бути органічно вплетена в освітній процес, який вимагає включення в нього всіх суб'єктів освітнього процесу, в тому числі тих, кого включили в систему «додаткової освіти», - педагогів-психологів, вчителів-логопедів, дефектологів, соціальних педагогів.

У групах або класах доцільно мати спеціальне обладнання, яке може бути представлено подушкою злості, дошкою чи килимком почуттів. Подушка злості приймає на себе удари, які могли б бути спрямовані на однолітків або дорослих.

На килимку почуттів, об який дитина витирає ноги, залишаються поганий настрій, тривоги і інші негативні емоції, які можуть спіткати дитину.

Дошка почуттів, де зображені різні емоції на лиці, допоможе дитині співвідносити свій внутрішній стан з тією чи іншою картинкою і таким чином повідомити про нього дорослим і дітям.

Неможливо в одній статті дати розгорнутий опис численних методів і прийомів, використання яких в освітньому процесі нейтралізує розвиток агресії дітей. Але необхідно вказати, що тільки повсякденна, своєчасно розпочата педагогічна робота з дитячого садка і початкової школи, увага батьків до своїх дітей та власний позитивний приклад, здатні змінити зростання показників агресії серед дітей.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИНЦИПІВ ЗАСТОСУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Хрущ Олена Василівна
Кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та клінічної психології
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ. Статистичні дані демонструють зростання кількості випадків дезадаптації дітей, які навчаються в школі. Зокрема, аналіз причин даного явища свідчить про те, що застосування стресових педагогічних тактик, підвищення інтенсифікації навчального процесу, присутність невідповідності між методиками і технологіями навчання та віковими і функціональними можливостям школярів, нераціональна організація навчальної діяльності та функціональна неграмотність педагога в питаннях охорони та зміцнення здоров’я, здійснюють негативний вплив на стан фізичного та психічного здоров’я школярів. Відтак, недоліки системи роботи з формування цінності здоров’я та здорового способу життя, в тому числі профілактики шкідливих звичок, статевого виховання та сексуальної освіти, недостатнє використання засобів фізичного виховання і спорту, зумовлюють зростання числа виявлених порушень і хронічних захворювань серед дітей шкільного віку. Ключова роль у процесі розвитку шкільної дезадаптації належить педагогічним інноваціям. При цьому, досягнення бажаних позитивних показників навчальної успішності часто відбувається за рахунок експлуатації здоров’я школярів. Отже, зростання актуальності проблеми здоров’я призводить до необхідності нових досліджень в галузі психології здоров’я, яка вивчає соціальні, культурні та психологічні проблеми здоров’я і системи охорони здоров’я. Враховуючи значне поширення невротичних станів серед дітей, можна зробити висновок про необхідність

вжиття термінових психолого-педагогічних заходів з метою зупинення їх подальшого розповсюдження. Відтак, пріоритетність напряму охорони здоров'я дітей, яка зумовлена можливістю успішного засвоєння навчальної програми та реалізації отриманих знань лише здоровими дітьми, підтверджує актуальність нашого дослідження.

Отже, метою нашої наукової розвідки виступає теоретичний аналіз принципів застосування здоров'язберігаючих технологій в умовах освітнього середовища.

Матеріали і методи. Для досягнення поставленої мети нами було проведено теоретичний огляд та аналіз новітніх публікацій присвячених проблемі збереження здоров'я дітей. Отримані дані було узагальнено та систематизовано, визначено зміст поняття «здоров'язберігаючі технології», описано принципи їх практичного застосування в навчальному процесі.

Результати та обговорення. Сучасні освітні стандарти передбачають використання комплексного підходу в процесі формування особистості дитини. При цьому, в ньому присутня значна кількість вимог до школяра, які диктують необхідність відповідати, засвоювати, знати та вміти. Водночас, мало уваги приділяється питанню ресурсів кожної конкретної дитини в кожному конкретному випадку, за рахунок яких будуть досягатися визначені соціумом цілі та завдання. Аналіз результатів реалізації особистісно-орієнтованого підходу до вибудовування стратегії взаємодії учасників освітніх відносин свідчить про низьку ефективність та успішність виконання даного завдання. Наявна ситуація зумовлює необхідність пошуку нових шляхів реалізації навчальних, виховних та розвиваючих завдань, а також підштовхує дослідників до пошуку нових способів роботи із «сліпими зонами» освітнього процесу, в яких дитина може виявитися вразливою. Зокрема, особлива увага приділяється особливостям інтеграції в навчальний процес технологій, які спрямовані на збереження та зміцнення здоров'я школярів з метою мінімізації негативного впливу освітнього процесу на їх стан. Здоров'язберігаючі освітні технології являються сукупністю програм, прийомів, методів організації навчально-

виховного процесу, який спрямований на мінімізацію завдає шкоди здоров'ю учасників освітнього процесу. Відтак, в залежності від форм і методів роботи здоров'язберігаючих технологій можна виділити їх види, до яких належать медико-гігієнічні, фізкультурно-оздоровчі, екологічні, здоров'язберігаючі освітні технології та заходи спрямовані на забезпечення безпеки життєдіяльності.

На думку Н.І. Соловйової, здоров'язберігаючі освітні технології являють собою функціональну систему організаційних способів управління навчально-пізнавальною і практичною діяльністю, учнів, яка науково та інструментально забезпечує збереження і зміцнення їхнього здоров'я. За твердженням Н. Т. Рилової здоров'язберігаюче середовище навчальних закладів виступає сукупністю управлінських, організаційних, навчальних та оздоровчих умов, спрямованих на формування, зміцнення і збереження соціального, фізичного, психічного здоров'я учнів, педагогів на основі психолого-педагогічних і медико-фізіологічних засобів та методів супроводу освітнього процесу, профілактики факторів «ризику», реалізації комплексу міжвідомчих заходів щодо створення соціально-адаптованого освітнього середовища.

На думку, О. В. Петрова, здоров'язберігаюча освітня технологія являється системою, яка забезпечує створення максимально комфортних умов для збереження, зміцнення і розвитку духовного, емоційного, інтелектуального, особистісного та фізичного здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу. Відтак, складовими елементами даної системи виступає використання даних моніторингу стану здоров'я учнів, який здійснюють медичні працівники та аналіз власних спостережень в процесі застосування освітньої технології, а також її корегування у відповідності з актуальними даними. Другий компонент пов'язаний із обліком особливостей вікового розвитку школярів і розробкою освітньої стратегії відповідно до особливостей пам'яті, мислення, працездатності та рівня активності учнів даної вікової категорії. Третій компонент передбачає створення сприятливого емоційного, соціального та психологічного клімату в процесі застосування здоров'язберігаючої технології.

Четвертий – охоплює застосування різноманітних видів здоров'язберігаючої діяльності учнів, спрямованої на збереження і підвищення резервів здоров'я та працездатності. Отже, основною метою застосування здоров'язберігаючих освітніх технологій являється створення умов для відчуття фізичного, психічного, соціального і духовного комфорту, який сприяє збереженню і зміцненню здоров'я школярів, а також підвищенню ефективності їх навчально-пізнавальної і практичної діяльності, яка досягається на основі науково обґрунтованих підходів до організації праці та культури здорового способу життя особистості.За характером впливу всі здоров'язберігаючі технології можна розділити на чотири групи. Зокрема, до першої належать захисно-профілактичні технології, які включають в себе прийоми і методи спрямовані на захист дитини від несприятливих впливів. Друга група охоплює компенсаторно-нейтралізуючі технології, до яких відносяться фізкультхвилинки, йодування, вітамінізація та інші методи нейтралізації наслідків розумового і фізичного перевантаження. Третя група включає стимулюючі технології, які сприяють активації прихованих сил організму шляхом виконання оздоровчих практик. До четвертої групи належать інформаційно-навчальні технології, що інтегруються в освітній процес на заняттях з основ здоров'я та спрямовані на надання необхідних знань, а також формування вмінь та навичок збереження і зміцнення здоров'я.

Здоров'язберігаючі освітні технології, реалізовані на основі особистісно-розвиваючих ситуацій, відносяться до тих життєво важливих факторів, завдяки яким учні опановують та вдосконалюють навички спільного життя і ефективної міжособистісної взаємодії. Їх практичне застосування передбачає активну участь самого учня в процесі опанування культури людських відносин, формування досвіду використання методів збереження здоров'я, який набувається шляхом поступового розширення сфери спілкування і діяльності учня, розвитку його навичок саморегуляції, становлення самосвідомості та активної життєвої позиції на основі виховання і самовиховання, а також прийняття відповідальності за своє здоров'я, життя і здоров'я інших людей.

До загальних принципів застосування здоров'язберігаючих освітніх технологій належить принцип інтеграції, гуманізації, диференціації, демократизації, наукової організації та цілісності. Зокрема, принцип інтеграції забезпечує органічну єдність всіх структурних підрозділів навчального закладу з метою навчання і виховання учнів в умовах, які сприяють підтриманню та покращенню фізичного, психічного і духовно-морального здоров'я учнів. Принцип гуманізації передбачає зосередження уваги на особистості кожного учня як найвищої соціальної цінності суспільства, а також формування громадянина з високими інтелектуальними, моральними і фізичними цінностями. Принцип диференціації спрямований на забезпечення індивідуалізації навчального і вихованого процесу, а також створення умов для повного прояву і розвитку здібностей кожного учня. Принцип демократизації забезпечує створення передумов для розвитку активності, ініціативності та творчості в учнів і вчителів, зацікавлення до взаємодії адміністрації з громадськістю з метою ефективного відбору та інтеграції здоров'язберігаючих освітніх технологій в навчальний та виховний процес. Наукова організація навчально-трудової діяльності суб'єктів освітнього процесу передбачає впровадження сучасних педагогічних технологій збереження та покращення стану здоров'я учнів. Принцип цілісності вказує на психосоматичну, соціокультурну, духовну і фізичну єдність особистості, а також взаємозв'язок і взаємовплив соціального середовища та особистості в напрямку розвиваючої культурно-творчої діяльності.

Висновки. Отже, здоров'язберігаюча освітня технологія являється системою, яка забезпечує створення максимально комфортних умов для збереження, зміцнення і розвитку духовного, емоційного, інтелектуального, особистісного та фізичного здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу.До загальних принципів застосування здоров'язберігаючих освітніх технологій належить принцип інтеграції, гуманізації, диференціації, демократизації, наукової організації та цілісності.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ

Шопша Олена Леонідівна
Кандидат психологічних наук, доцент
Дем'янова Оксана Юріївна
Студентка
Міжрегіональна Академія управління персоналом
г. Київ, Україна

Вступ. На сучасному етапі розвитку суспільства зростають вимоги до системи освіти, якості підготовки фахівців і рівня сформованості їх професійно-значущих характеристик, які значною мірою закладаються на вузівському етапі професійної підготовки. В українському суспільстві є, підвищена потреба в кваліфікованих фахівцях в області психології і вирішенні актуальних психологічних проблем, що з'явилися в останнє десятиліття. У зв'язку з цим виникла гостра необхідність в підготовці висококваліфікованих кадрів психологів у вузі. Швидко мінливі соціально-економічні-й політичні умови розвитку суспільства актуалізують проблему розвитку особистісно-професійних якостей студентів-психологів і, в тому числі, їх емоційного інтелекту.

Мета. Основна мета даного дослідження полягає у вивченні психологічних особливостей емоційного інтелекту студентів психологів.

Матеріали та методи. У рамках даного дослідження на основі використання теоретичних методів, а саме аналізу, порівняння та узагальнення здійснено дослідження розуміння ролі і значущості емоцій в житті людини (Дж. Мейєра, П. Селовея і Д. Карузо). Визначено безперечну актуальність і практичну значимість, проблеми емоційного інтелекту психологів і його впливу на психологічну діяльність (S.A. Denham, R.P. Weissberg, T.P. Shriver).

Результати і їх обговорення. На сьогоднішній день емоційний інтелект (EI) є областю досліджень, що продовжує розвиватися, та яка була предметом

значної кількості наукових обговорень, починаючи від дебатів з приводу того, чи ЕІ є вродженим, чи набутим, і закінчуючи категоризацією специфічної поведінки, яка визначає ЕІ. Емоції впливають на всі людські вчинки і можуть привести як до адаптивної, так і до руйнівної поведінки. ЕІ часто сприймається як здатність, залучена в когнітивну обробку емоційної інформації, тоді як інші теоретики розглядають ЕІ як тенденцію диспозиції, подібну особистості.

В даній роботі ми будемо розглядати емоційний інтелект, як суму навичок і здібностей людини розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію і бажання інших людей і свої власні, а також здатність керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних задач.

Перші публікації, котрі розглядали соціальну взаємодію людей як вид інтелекту, з'явилися в 1920-х роках. У 1920 році професор Едвард Торндайк вперше ввів поняття соціального інтелекту, який він описав як «здатність розуміти людей, чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчаток, уміння поводитися з людьми і розумно діяти у відносинах з людьми» [3]. У 1926 році був створений перший тест (тест-анкета) для вимірювання соціального інтелекту, що набув широкого поширення – George Washington Social Intelligence Test. Спроби вимірювання соціального інтелекту продовжилися в наступні десять років, хоча, за висновком Роберта Торндайка (англ. Robert Thorndike) і Сола Стерна (Saul Stern), які написали огляд методів вимірювання соціального інтелекту в 1937 році, ці спроби не увінчалися успіхом [6].

Важливий внесок у дослідження інтелекту вніс Девід Векслер (David Wechsler), який розглядав інтелект як «сукупну здатність індивідуума діяти цілеспрямовано, раціонально мислити і ефективно взаємодіяти з навколишнім світом». У 1940 році він написав публікацію, в якій розділив здатності людини на «інтелектуальні» і «не інтелектуальні», до числа останніх він відніс афективні, особистісні та соціальні, і зробив висновок, що саме «не інтелектуальні» здібності є ключовими при прогнозі життєвого успіху людини [5]. Вплив Девіда Векслера, який багато займався розробкою тестів інтелекту, зберігся і на початку другої половини XX століття, коли домінуючою в

психології стала теорія біхевіоризму [3].

У 1995 році науковий журналіст Деніел Гоулман (Daniel Goleman) опублікував науково-популярну книгу Emotional Intelligence, в якій описав історію розвитку теорії емоційного інтелекту, дав огляд сучасних наукових уявлень про емоційний інтелект і навіть представив власну модель емоційного інтелекту, що отримала згодом назву змішаної моделі. У 1996 році Рувен Бар-Он на зборах американської асоціації психологів в Торонто представив свій новий тест EQ-i, що містив перелік питань для визначення коефіцієнта емоційного інтелекту, з якого народилася «модель емоційного інтелекту Бар-Она».

На початку XXI століття розробка концепції емоційного інтелекту продовжилася, багато нових публікацій на цю тему зробили Петер Соловей, Джон Майер, Говард Гарднер, Костянтин Василі Петрідіс [1;2].

У сучасних теоріях емоція розглядається як особливий тип знання. На основі даного підходу до визначення та розуміння емоцій, можна висунути поняття емоційного інтелекту, який можна визначити, як здатність діяти з внутрішнім світом своїх почуттів, керувати емоційним середовищем на основі інтелектуального аналізу і синтезу. Сукупність емоційних, соціальних здібностей, які здійснюють прямий вплив на здатність справлятися з вимогами і тиском навколишнього середовища.

Вчені П. Саловей, Дж. Майер і Д. Карузо висунули гіпотезу, в якій основний акцент зробили на пізнавальні здібності інтелекту, пов'язані з переробкою інформації про емоції. Вони так само протягом п'яти років розробляли інструментарій для визначення емоційного інтелекту. Згодом автори назвали його MSCEIT. Дана методика оцінки емоційного інтелекту вважається найбільш розробленою і підтвердженою на сьогоднішній день.

Дані вчені визначають емоційний інтелект як «здатність сприймати, викликати емоції, брати в роботу емоції і за допомогою їх підвищувати продуктивність мислення, усвідомлювати емоції, регулювати їх для емоційного розвитку. Емоційний інтелект являє собою комбінацію чотирьох здібностей»

[3].

Зазначені складові емоційного інтелекту дані вчені назвали «гілками», які включають в себе:

1. Сприйняття емоцій – розпізнавання емоційних сигналів за допомогою міміки обличчя та інших комунікативних каналів;

2. Використання емоцій – застосування емоцій для активації розумової діяльності і вирішення проблем;

3. Розуміння емоцій – аналіз емоції, здатність передбачати, як емоційний стан може змінитися з часом, і дати оцінку впливу даних емоцій на результат, а так само здатність описати словами почуття, емоції і переживання;

4. Управління емоціями – регулювання реакцій у відповідь на емоційні стимули в межах конкретної ситуації.

Вміле управління емоційним потоком сприяє вирішенню конфліктів, а також дозволяє обробляти емоції, не будучи наляканими ними. Даний навик буде корисний при роботі з людьми, при управлінні чужими і своїми емоціями, для підвищення якості та рівня комунікацій. Усвідомлено керувати емоціями – це використовувати почуття в правильному вигляді, а не діяти на тлі них, не замислюючись.

Ефективне володіння емоційними проявами тісно пов'язане з питанням самоконтролю. Адекватне емоційне вираження є критично важливим фактором, який підтримує фізичне і психічне здоров'я. Стримування емоцій провокує виникнення різних захворювань. Безконтрольність, емоційні експресії ускладнюють міжособистісне спілкування.

Проблеми, які виникають у сфері контролю емоційного стану, несприятливі як для людини, так і для її оточення. Ступінь емоційної експресивності істотно впливає на якість і рівень міжособистісних відносин. Якщо людина надмірно стримана, то це призводить до того, що її сприймають холодною, байдужою, що, в свою чергу, може стати причиною неприязні до даної людини [4].

До даного питання можна навести такі причини труднощів в вираженні емоцій:

1. Людина не засвоїла прийняті в суспільстві форми вираження емоцій.

2. Страх показати свої почуття, пов'язані з боязню перед втратою самоконтролю, або осуду з боку оточуючих.

3. Засвоєння норм поведінки, що превалюють в родині і найближчому оточенні людини.

Варто відзначити, що в даній моделі головне місце займають емоції, а не інтелект, який розпізнає і контролює емоції і почуття. Навик регулювання емоційного стану призводить до збільшення або зменшення обсягу інформації, яка необхідна людині для вирішення різних за ступенем складності завдань.

Уміння розпізнати емоції сприяє ефективній комунікації, так як дозволяє адекватно пізнавати, переробляти і потім висловлювати свої емоції.

Людина не може жити поза емоціями, вони завжди притаманні їй, тому стримувати емоції і пригнічувати їх в собі – значить завдавати великої шкоди собі. При цьому бездумно вихлюпувати емоції, так само нераціонально, тому необхідно навчитися приймати, кодувати, регулювати емоції, підвищувати свою емоційну зрілість, направляти навіть негативну енергію в вигідне для себе русло. Емоція – це сильна енергетична субстанція, і кожній людині необхідно вміло користуватися даним ресурсом [7].

Резюмуючи, можна зробити висновок, що в поняття емоційного інтелекту включені як незалежні характеристики, так і характеристики, які знаходяться в негативному взаємозв'язку. Так само варто відзначити, що дані характеристики в структурі однієї особистості можуть розходитися.

В емоціях представлено цілісне ставлення людини до світу, і вони тісно пов'язані, з центральними особистісними утвореннями, самосвідомістю і особистісною ідентичністю. Є.П. Ільїн розглядає емоції як «рефлекторну психовегетативну реакцію; пов'язану з проявом суб'єктивного упередженого ставлення (у вигляді переживання) до ситуації, її результату (події) і сприяє

організації доцільної поведінки в цій ситуації. Якщо раніше вважалося, що емоції лише супроводжують когнітивні процеси людини, то сучасною психологією доведений той факт, що емоційні реакції часто передують раціональним.

Емоційність визнається ключовим фактором досягнення успіху особистістю, більш істотним, ніж інтелектуальні здібності. Під культурою емоцій психолога розуміється цілісне динамічне особистісне утворення, що має власну структуру, яка представлена системою знань психолога про розвиток емоцій, вміннями і способами аналізу емоцій, управління ними, надання емоційної підтримки людям, що звернулися за допомогою, розвиток яких в цілому сприяє вербалізації емоцій психолога, його емоційної відкритості і емоційної емпатії.

Таким чином, емоції виступають одним з видів відносин психолога до себе і людей, з якими він може взаємодіяти. Емоційний компонент виконує не тільки інформативну, а й особливу функцію в структурі мотивації. Емоція, що виникає в складі мотивації, відіграє важливу роль у визначенні спрямованості поведінки і способів її реалізації.

Емоція в формі безпосереднього переживання відображає не об'єктивні явища, а суб'єктивне до них ставлення. Без контролю своїх емоцій людина не може процвітати в кар'єрі та особистому житті, так як успішне вирішення поширених проблем залежить від розуміння емоцій і контролю над ними. Більшість емоційних ситуацій містить обставини, які повинні оцінюватися здоровим глуздом.

Контроль і управління емоціями є особливо важливою здатністю психологів через те, що робота психолога передбачає постійний контакт з великою кількістю людей.

Для психолога дуже важливо вміти розуміти і пояснити природу своїх емоцій, також важливо правильно розуміти емоції інших людей і намагатися управляти ними з метою досягнення найкращого результату в роботі.

У психологічних дослідженнях виявлено ряд невирішених протиріч у змісті проблеми розвитку емоційного інтелекту студентів-психологів між:

- необхідністю розвитку емоційного інтелекту у студентів-психологів як особистісно-професійної якості і недостатньою його вивченістю;

- потребою суспільства в кваліфікованих психологах і недостатньою увагою в навчальному процесі до психолого-педагогічним умовам і технологій розвитку найважливішої професійної якості психолога, якою є емоційний інтелект.

Висновки. Виявлені протиріччя показують, що проблема пошуку способів, що дозволяють впливати на розвиток емоційного інтелекту, є не повністю вирішеною. Це виражається в тому, що з одного боку, розвиток емоційного інтелекту студентів-психологів є малокерованим процесом, в результаті чого студенти не завжди правильно формують у себе уявлення про професійні складові своєї «Я-концепції» і не повністю усвідомлюють індивідуальні можливості свого професійного зростання, а з іншого боку - особливістю сучасної освіти є в основному передача теоретичних знань студентам, і при цьому недостатньо уваги приділяється розвитку їх особистісно-професійних якостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.Бибарсова Н. В. Оптимизация семейного самоопределения по средством развития эмоционального интеллекта юношей и девушек. Вестник ЧГПУ. 2014. №7. 52 с.

2.Галецька І.І. Особливості зв’язку емоційного інтелекту та індивідуальних цінностей у структурі психологічного здоров’я особистості. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12, Психологічні науки : наукове видання К.: НПУ, 2009. Вип. 26 (50), Ч. 1 . С. 212–217.

3.Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.Л. Гумецької. Харків : Віват, 2018. 512 с.

4.Дерев'янко С.П. Емоційний інтелект як чинник соціально–психологічної адаптації особистості до студентського середовища : автореф. Дис. На здобуття наук. Ступеня канд. Психол. Наук : спец. 19.00.05 «соціальна психологія; психологія соціальної роботи». Київ, 2009. 23 с.

5.Экман П. Психология эмоций 2-е изд/ П. Экман. Спб.: Питер, 2014. 240 с.

6.Encoding and decoding of nonverbal behavior through facial expressions. 1981. v.15. №2. p. 241 – 252.

7.May D.R., Gilson R.L., Harter, L.M. The psychological conditions of meaning fulness, safetyandavailabilityandtheengagement of the humanspirit at work. Journal of Occupational and Organizational Psychology. 2004. Vol. 77, pp. 11-37.

СПЕЦИФІКА ПРОЯВУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Шопша Олена Леонідівна
к.п.н., доцент
Каждан Дар'я Сергіївна
Студент
Міжрегіональна Академія управління персоналом
М.Київ , Україна

Вступ. Невизначена і напружена економічна, соціальна та екологічна обстановка, яка склалася в даний період часу, сприяє зростанню агресивних проявів, особливо в підлітковому середовищі, як на індивідуальному рівні, так і на рівні групи. Таке зростання агресивної поведінки підлітків впливає на суспільство в цілому і викликає занепокоєння і тривогу у педагогів, батьків. Тож можна з упевненістю сказати, що проблема агресії у підлітковому середовищі є однією з найзлободенніших як у нашій країні, так і за кордоном. Важливість спеціального вивчення підліткової агресивної поведінки визначається її значною віковою специфікою. Криза підліткового віку є найбільш гострою і тривалою порівняно з іншими віковими кризами, які знаменують собою переломні етапи в онтогенетичному формуванні особистості дитини. Даний вік характеризують різкі, якісні зміни, що зачіпають усі сторони розвитку особистості дитини. Багато українських і зарубіжних дослідників зазначають, що прояви агресії у дітей та підлітків певною мірою є віковою нормою. Однак певна частина підлітків відхиляється від нормального розвитку і стійко проявляє високий рівень агресивної поведінки, який уже не вкладається у вікові норми, що і представляє особливий інтерес для досліджень із питань виникнення підліткової агресії. У соціально-психологічних дослідженнях агресивності традиційно приділяється увага вивченню природи її виникнення, специфіки її прояву в різному віці, гендерних відмінностей в агресивній поведінці, відмінностей в прояві агресії в залежності від ситуаційних чинників, соціальних умов, що впливають на виникнення агресивності. Проблемі

агресивної поведінки підлітків присвячено велику кількість робіт як у вітчизняній, так і зарубіжній психології. Дослідження агресивності підлітків є головною темою робіт К. Бютнера (агресивна і конфліктна поведінка дітей), Л. М. Семенюк (корекція агресії підлітків), І. О. Фурманова (дитяча агресивність), Ю. Б. Можгінського (діагностика та лікування розладів поведінки, агресивності, різних форм адиктивності), А. О. Реана (попередження та корекція девіантної поведінки) тощо.

Мета дослідження. На основі теоретичного аналізу наукової літератури та емпіричного дослідження виявити психологічні особливості агресивної поведінки підлітків.

Матеріали та методи дослідження. Мета нашого дослідження зумовила необхідність використання комплексу методів емпіричного дослідження. Вивчення агресивної поведінки підлітків проводилося за допомогою таких психодіагностичних методик: методика діагностики самооцінки психічних станів (Г. Ю. Айзенка), опитувальник на виявлення агресивної поведінки (Л. Г. Почебут), он-лайн тестування за методикою Басса – Дарки.

Емпіричну базу дослідження добровільно та за згодою батьків склали 30 учнів із 7-х класів.

Методики для обстеження підбиралися з урахуванням вікових показників застосування, інформативності, можливості групового проведення, простоти і швидкості обробки. Дослідження проводилося відповідно до стандартної процедури та відповідно до європейських стандартів етики психологічних досліджень.

Методика діагностики самооцінки психічних станів (Г. Ю. Айзенка) була застосована з метою визначення самооцінки психічних станів: фрустрації, агресивності та ригідності.

За результатами діагностики можна зробити висновок, що 33,3% піддослідних мають високу тривожність, у них присутні внутрішній неспокій, занепокоєння, напруженість. У 50% обстежуваних виявлено середній рівень тривожності – це допустимий рівень. І лише 16,7% учнів позбавлені

тривожності.

Високий рівень фрустрації в групі властивий лише одному підлітку (3,3%), але 56,7% мають середні показники, що свідчить про розчарування більшої половини підлітків, неможливість досягти бажаного, невпевненість у своїх силах. А у 40% підлітків рівень фрустрованості низький.

Високий рівень агресивності в групі властивий 46,7% підлітків, що характеризується низьким рівнем самоконтролю, нестриманістю, запальністю, дратівливістю. У 33,3% учнів – середній рівень агресивності, а 20% – на низькому рівні.

У групі переважає середній рівень ригідності (46,7%), у 23,3% – низький, але у 30% учнів все ж відзначається високий рівень, що характеризується незмінністю поведінки, переконань, поглядів.

Кількісні показники діагностики самооцінки психічних станів за однойменною методикою Г.Ю. Айзенка вказують на те, що 10% респондентів оцінюють свій стан як тривожно-агресивно-ригідний, 16,7% – як тривожно-агресивний, 10% – агресивно-ригідний, по 3,3% – фрустровано-агресивний та тривожно-ригідний, по 6,7% – агресивний та ригідний, а 43,3% підлітків не мають стійкого розуміння свого психічного стану.

Таблиця 1

Кількісні показники прояву самооцінки психічних станів за методикою «Діагностика самооцінки психічних станів» Г. Ю. Айзенка

Різновиди психічних станів							
Трив-сть агр-сть риг-сть	Трив-сть Агр-сть	Агр-сть Риг-сть	Агр-сть Фруст-сть	Трив-сть Риг-сть	Агр-сть	Риг-сть	Відсутність стійких станів
10%	16,7%	10%	3,3%	3,3%	6,7%	6,7%	43,3%

Відтак, можна сказати, що респонденти з агресивністю характеризуються низьким рівнем самоконтролю, нестриманістю, запальністю, дратівливістю, які проявляються в актах насильства, крику, погрозах, порушеннях норм поведінки.

Найбільш поширеним проявом тривожного розладу у підлітків є відмова від відвідування школи, соціофобія, панічний розлад або їх комбінації.

За «Опитувальником на виявлення агресивної поведінки» Л. Г. Почебут отримано наступні результати. Високий рівень вербальної агресії спостерігається у 53,3% учнів, що говорить про вживання словесних образ більшістю підлітків даної групи. 26,7% підлітків мають середні та 20% – низькі показники.

За шкалою фізичної агресії високі результати відзначені у 36,7% учнів, середні показники – у 26,7%, низькі – у 40% підлітків. Це говорить про те, що третина підлітків (переважно хлопців) час від часу вдаються до застосування фізичної сили.

Предметна агресія на високому рівні теж має місце у 30% досліджуваних, на середньому рівні – у 33,3%, на низькому – у 36,7%.

Емоційна агресія на високому рівні спостерігається у 60% підлітків, у 23,3% – середній рівень, у 16,7% – низький.

Високий рівень самоагресії в групі мають – 26,6%, що викликано невпевненістю в собі, пов'язаною з нестачею тепла і розуміння від оточуючих. Середній рівень за даною шкалою спостерігається у 43,4% підлітків, низький – у 30%. Після застосування діагностики на виявлення агресивної поведінки за опитувальником Л.Г. Почебут було також констатовано, що всі респонденти проявляють агресивність у різних поєднаннях та комбінаціях. Так, серед підлітків 6,7% досліджуваних мають високий рівень прояву всіх різновидів агресії (вербальної, фізичної, предметної, емоційної та самоагресії), 3,3% підлітків мають високий рівень прояву до вербальної, фізичної, предметної та емоційної агресії; 3,3% – до вербальної, фізичної, емоційної та самоагресії; 13,3% – до вербальної, предметної та емоційної агресії; 10% – до вербальної, фізичної та емоційної агресії; 6,7% – до вербальної, емоційної та самоагресії; 3,3% – до фізичної, предметної та емоційної агресії; 3,3% – до вербальної, фізичної та предметної агресії; 6,7% – до фізичної та емоційної агресії; 3,3% – до емоційної та самоагресії; 3,3% – до вербальної та емоційної; 6,7% – до самоагресії; 3,3% – до вербальної і 26,7% респондентів, які не мають високого рівня прояву агресивності.

Таблиця 2

Кількісні показники виявлення агресивної поведінки підлітків за методикою Л.Г. Почебут

Різновиди агресивних проявів	Кількісні показники
Вербальна, фізична, предметна, емоційна та самоагресія	6,7
Вербальна, фізична, предметна та емоційна агресія	3,3
Вербальна, фізична, емоційна та самоагресія	3,3
Вербальна, предметна та емоційна агресія	13,3
Вербальна, фізична та емоційна агресія	10
Вербальна, емоційна та самоагресія	6,7
Фізична, предметна та емоційна агресія	3,3
Вербальна, фізична, предметна агресія	3,3
Фізична та емоційна агресія	6,7
Емоційна та самоагресія	3,3
Вербальна та емоційна агресія	3,3
Самоагресія	6,7
Вербальна агресія	3,3
Середній рівень прояву агресивності	26,7

Відповідно до цього, можна сказати, що 6,7% досліджуваних мають високий рівень прояву до всіх різновидів агресії; ще 6,7% – високий рівень до чотирьох її видів; 36,7% – комбінують в собі три її різновиди; 13,3% – поєднують у собі два види агресії; 10% мають схильність до одного з видів і 26,7% підлітків не мають високого рівня агресивності за жодним її різновидом, проте, наявність на середньому, або низькому рівнях є присутньою.

Таблиця 3

Кількісні показники співвідношення високого рівня сформованості агресивності до її різновидів

Рівні прояву агресивності					
Всі різновиди	Чотири різновиди	Три різновиди	Два різновиди	Один різновид	Середній рівень
6,7	6,7	36,7	13,3	10	26,7

Показники даної таблиці засвідчують той факт, що серед досліджуваних усі підлітки виявляють агресивну поведінку у різноманітних комбінаціях. Тож підлітки, схильні до вербальної агресії досить часто під час взаємодії з оточуючими вдаються до словесних образ, принижень, цькувань, насмішок, нищівної критики тощо. Все це знижує якість спілкування та псує взаємини з

однолітками та оточуючими людьми, що, в свою чергу, негативно впливає на емоційний, моральний та особистісний розвиток дітей підліткового віку. Підлітки, схильні до фізичної агресії, (переважно хлопці) час від часу вдаються до застосування фізичної сили, завдають тілесних ушкоджень або болю тим, хто, як правило, слабший і не може завдати удару в відповідь.

Підлітки, схильні до емоційної агресії, можуть розірвати стосунки без пояснення причини, розпускати плітки, видавати таємниці, хвалитися матеріальними можливостями, сунути свого носа в чужі справи, допускати уїдливі і цинічні жарти тощо. Підлітки з високим рівнем самоагресії невпевнені в собі, у них немає самоповаги, що пов'язано з нестачею тепла і розуміння від оточуючих. Таким підліткам властиве захоплення екстремальними видами спорту, вживання алкоголю або наркотиків, що викликане прагненням заповнити якусь порожнечу в житті і зробити його яскравішим за рахунок сплеску адреналіну. Також було проведено он-лайн тестування за методикою Басса - Дарки, під час якого, кожному випробуваному було запропоновано бланк і опитувальник. За результатами проведеного он-лайн тестування форм агресії за методикою «Опитувальник стану агресії» Басса- Дарки було виявлено, що 46,7% респондентів схильні до прояву фізичної агресії, 26,7% – до непрямої агресії, 40% – до роздратування, 33,3% – до негативізму,6,7% – до образи, 13,3% – до підозрілості, 70% – до вербальної агресії.

Таблиця 4

Кількісні показники прояву форм агресії підлітків за методикою «Опитувальник стану агресії» Басса-Дарки

	Форми агресії	%
1	Фізична агресія	46,7
2	Непряма агресія	26,7
3	Роздратування	40
4	Негативізм	33,3
5	Образа	6,7
6	Підозрілість	13,3
7	Вербальна агресія	70
8	Почуття провини	10

Відтак, можна сказати, що підлітки, яким притаманний високий рівень

непрямої агресії, відрізняються фрустрованістю (глибокою депресією, пов'язаною з порушенням планів) і спробами стримати свої агресивні прояви, які в результаті переносяться на неживі предмети (хлопчик стоїть в задумі і б'є прутом паркан) і третіх осіб, як правило, найближчого оточення, наприклад батьків, вчителів (невмотивована грубість, відмова від виконання звичайних функцій). Підлітки з високими показниками образи можуть образитися з найменшого приводу, причому образа може бути спрямована або на конкретну людину (однолітка або дорослого), або «на весь світ». Вони сильно переживають невдачі, погані вчинки, що може призвести до заниженої самооцінки, і відповідно потребують підтримки у них почуття самоповаги і впевненості в своїх можливостях.

Висновки. Отже, проблема агресії в сучасному світі, особливо в умовах ломки усталених цінностей і традицій і формуванні нових, є надзвичайно актуальною, як з точки зору науки, так і з позиції соціальної практики. Необхідно з'ясувати механізми виникнення і принципи функціонування агресії та дослідити рівень її розвитку у підлітковому середовищі.

Під агресією розуміється будь-яка форма поведінки, націленої на образу чи заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не бажає подібного ставлення. Період дорослішання, підлітковий вік, сам по собі не будучи хворобою, може спровокувати виникнення глибоких психологічних проблем. Причини, за якими підлітки здійснюють агресивні вчинки, залишаються до сих пір повністю не з'ясовані. Тим не менш, в ході роботи визначено категорії, що зумовлюють агресивну поведінку підлітка, а саме:

- вроджені спонукання або задатки;
- потреби, що активізуються зовнішніми стимулами;
- пізнавальні та емоційні процеси;
- актуальні соціальні умови в поєднанні з попереднім навчанням.

Основними факторами, що визначають формування підліткової агресивності, є: сім'я, однолітки, засоби масової інформації.

ПАНДЕМІЯ COVID-19 ЯК ЧИННИК, ЩО ВПЛИВАЄ НА РОЗВИТОК ТРИВОЖНОСТІ ТА ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Шопша Микола Миколайович,
старший викладач,
Яворська-Пилипенко Уляна Іванівна,
студентка,
Міжрегіональна академія управління персоналом,
м. Київ, Україна

Вступ. Пандемія Covid-19 стала неочікуваним викликом та значно змінила життя як дорослих, так і дітей у всьому світі. Звичні методи спілкування стали недоступними, або обмеженими, запровадження карантину примусило дорослих швидко переходити на роботу в дистанційному режимі, а школярам довелось опановувати засоби онлайн-навчання.

Дотримання соціальної дистанції, необхідність вживання профілактичних заходів для зменшення ризику зараження, різка зміна звичного стилю життя, в поєднанні з страхом потенційного зараження стали значним випробуванням для школярів, особливо для дітей молодшого шкільного віку, які є ще не достатньо самостійними для участі в навчальному онлайн-процесі без підтримки батьків.

Тривожність дітей молодшого шкільного віку є однією з найбільш актуальних тем для дослідження в сучасній практичній психології, оскільки за відсутності своєчасної діагностики та корекції високий рівень тривожності може мати виражено негативний вплив на різні аспекти щоденного життя дитини, включаючи самопочуття (як психологічно-емоційне, так і фізичне), спілкування з батьками та родичами, однокласниками, друзями та вчителями, успішність в навчанні, соціальну адаптацію, формування самооцінки та ін.

Мета роботи. На основі теоретичного аналізу наукової літератури виявити особливості впливу Covid-19 на розвиток тривожності та тривожних станів у молодшому шкільному віці.

Матеріали та методи. Дослідження вказують, що тривожні розлади

притаманні 5-15% дітей, що є учнями молодших класів, в той час як в Україні (та світі) за останні 7 років актуалізувались фактори, що сприяють збільшенню поширеності тривожних розладів (зокрема серед них варто виділити військові дії на Сході України та всесвітню пандемію Covid-19 [1], а також несприятливі соціо-економічні зміни в житті багатьох українських сімей в даний період.

Результати та обговорення. Дослідження вказують, що більша ймовірність мати тривожні розлади притаманна дітям з сімей, які перебувають в важкому соціо-економічному становищі; які мають тимчасові чи постійні фінансові проблеми, чи є учасниками ситуацій, що значно знижують якість життя як батьків, так і дітей. Пандемія Covid-19 спричинила для багатьох сімей труднощі в поєднанні роботи з дому та дистанційного навчання дітей, або ж необхідність забезпечити дитині належний догляд вдома під час карантину в школі, коли батькам необхідно в робочий час перебувати на роботі, в багатьох галузях економіки спостерігаються негативні тенденції, тому збільшується кількість сімей, де знизились прибутки, або батьки втратили роботу.

Запровадження карантину стало неочікуваним форм-мажором як для вчителів, так і для батьків. Педагогічним працівникам довелось за відсутності потрібних навиків та належного технічного забезпечення запроваджувати дистанційне навчання для своїх учнів, в той час як батькам потрібно не лише супроводжувати навчальний процес дітей вдома (надати техніку для онлайн-зв’язку, настроїти необхідні програми, навчити дитину користуватися всіма додатками, які необхідні для навчання, та стежити за тим, як проходить навчання – нагадувати дитині про час занять, стежити за виконанням завдань, допомагати у випадку технічних проблем, та ін.), а також і самим адаптуватись до дистанційної роботи та її поєднання з навчанням дітей з дому.

В таких умовах дорослі настільки перенавантажені власними проблемами та намаганням забезпечити дітям доступ до навчання, що психологічний стан самих молодших школярів залишається поза зоною уваги як вчителів, так і батьків[4].

Дистанційне навчання є новим досвідом для більшості молодших

школярів.

Під час незапланованого навчання вдома, дітям важче дотримуватись розпорядку дня, в молодшому шкільному віці школярі здебільшого ще не мають достатніх навичок планування часу та настільки стійкої уваги, щоб самостійно впоратись з технічними засобами, необхідними для дистанційного навчання, самим процесом відвідування онлайн занять (наприклад, дітям в молодшому шкільному віці може бути психологічно важко працювати з ввімкненою камерою, вони можуть часто відволікатися на те, що відбувається в їх кімнаті, наприклад, на домашніх тварин чи звуки з інших кімнат, де можуть вчитись їхні брати/сестри, або працювати батьки, та ін).

Необхідність опанувати навики користування засобами для цифрового навчання (онлайн платформи, сервіси для відео-дзвінків, та ін.) може стати значною проблемою для дітей молодшого шкільного віку, оскільки не у всіх з них є стабільний доступ до інтернету та персональна техніка (комп'ютер, ноутбук, планшет). Технічні труднощі (наприклад, неполадки зі зв'язком чи технікою) можуть сильно засмучувати дитину, в той час як з багатьма такими проблемами вона ще не може справитись самостійно.

Пандемія вплинула на види спілкування до яких уже звикли діти молодшого шкільного віку: через карантинні обмеження вони більше не можуть так часто як раніше спілкуватись з друзями та родичами, а спілкування з вчителями та однокласниками здебільшого відбувається в онлайн-форматі.

Саме для молодшої школи найбільш важливим і затратним по часу та зусиллям є вплив батьків на навчальний процес. Здебільшого молодшим школярам потрібна допомога батьків як в освоєнні нових інструментів, які необхідні для участі в онлайн-заняттях, так і їх присутність (хоча б епізодична) під час самих уроків.

В молодшому шкільному віці, психологічне благополуччя дітей значною мірою залежить від психологічного стану дорослих, які є важливими для них (батьки, близькі родичі, вчителі). За умови, якщо батьки перебувають в пригніченому емоційному стані, схвильовані стосовно загрози інфікування,

перенавантажені проблемами, які є наслідком переходу на роботу в дистанційному форматі, діти також схильні сприймати ситуацію, що склалась, як загрозливу.

Особливо вразливими в даному контексті є молодші школярі, які мають попередній особистий досвід важких захворювань(якщо до пандемії дитина, або її рідні серйозно хворіли)[4].

Науковці Деря Адібеллі (Derya Adıbelli) та Адем Сюмен(Adem Sümen) провели дослідження впливу ситуації з коронавірусом на оцінку дітьми 7-13 років своєї якості життя та емоційного стану [1].

Діти, батьки яких переживали стрес та тривожність пов'язані з пандемією, продемонстрували нижчий рівень оцінки задоволеності своїм емоційним станом та якістю життя, в порівнянні з рештою школярів з вибірки.

Тривожні розлади можуть бути коморбідними станами до таких розладів як РАС та РДУГ, стати основою для розвитку депресії в більш старшому (або навіть в дорослому) віці. Особливо вразливими до тривожності є діти з ООП(особливими освітніми потребами). Різкий та незапланований перехід на дистанційне навчання для школярів, які належать до вказаних категорій може бути більш важким, тому батькам, педагогам та психологам потрібно надати таким дітям необхідну підтримку та стежити за їх психологічним станом.

Дорослі (вчителі та батьки) мають стати позитивним прикладом подолання труднощів в умовах пандемії COVID-19 для молодших школярів, в той час як в багатьох з них також можуть спостерігатися прояви підвищеної тривожності умовах невизначенності.

Для того, щоб зуміти контролювати свої емоції в умовах пандемії та карантину, дитині потрібно отримати від дорослих вичерпну інформацію стосовно ситуації, що склалась та відповідь на всі запитання, які їх хвилюють(відповіді мають бути сформульовані в доступній для школяра формі та відповідати його віку).

Важливо зазначити, що пандемія має і позитивний вплив на сім'ї, в яких виховуються школярі: батьки проводять з дітьми більше часу, мають

можливість більше гуляти разом, значно збільшується залученість батьків у навчальний процес їх дітей [2].

Висновки. Пандемія Covid-19 наразі є вагомим чинником, що сприяє збільшенню рівня тривожності в молодших школярів. Батькам та вчителям варто приділити особливу увагу не тільки академічній успішності дітей, в умовах, що склалися, але й їх психологічному благополуччю.

Практичним психологам, які працюють з дітьми, важливо забезпечити школярам необхідну підтримку в цей період, оскільки рання діагностика та подальша корекція тривожних станів може стати запорукою ефективної інтеграції школяра в суспільство, покращити його емоційний та психологічний стан, зменшить ймовірність виникнення протестної та девіантної поведінки в підлітковому віці, та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Derya Adıbelli, Adem Sümen, The effect of the coronavirus (COVID-19) pandemic on health-related quality of life in children. Children and Youth Services Review, Volume 119, 2020, 105595, ISSN 0190-7409. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105595
2. Goldschmidt K. The COVID-19 Pandemic: Technology use to Support the Wellbeing of Children. *J Pediatr Nurs*. 2020;53:88-90. doi:10.1016/j.pedn.2020.04.013
3. Haig-Ferguson, A., Cooper, K., Cartwright, E., Loades, M., & Daniels, J. (2021). Practitioner review: Health anxiety in children and young people in the context of the COVID-19 pandemic. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, *49*(2), 129-143. doi:10.1017/S1352465820000636
4. Phelps, C., & Sperry, L. L. (2020). Children and the COVID-19 pandemic. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, *12*(S1), S73–S75. https://doi.org/10.1037/tra0000861

JOURNALISM

МОРАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЖУРНАЛІСТА

Антонова Вікторія Юріївна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії
та митної ідентифікації культурних цінностей
Університету митної справи та фінансів (Україна, Дніпро)
Положай Марина Віталіївна
студентка
Університету митної справи та фінансів
(Україна, Дніпро)

Постановка проблеми. У сучасних умовах стрімко зростає роль особистості, яка вміє об'єктивно оцінювати себе, свої здібності, зорієнтована на найвищі морально-етичні цінності, які визначають її саморозвиток. Сенс журналістського буття - існувати заради інтересів суспільства, формувати певну систему моральних цінностей, впливати на суспільну думку та усталення патріотичних почуттів у підростаючого покоління, «служити» найвищому благу.

Актуальною на сьогодні є проблема формування нової системи духовних і моральних цінностей у всіх сферах життєдіяльності сучасного суспільства. Оскільки предметом нашого зацікавлення є саме морально-етичний вимір журналістського буття, то метою даного дослідження є аналіз моральної самосвідомості як необхідного духовного джерела, природа якого обумовлює формування відповідального ставлення суб'єктів мас-медіа до усіх складових журналістського діяльності. Проблема професійного вибору та відповідальності журналіста, його обов'язку перед людьми, суспільством та державою, була і залишається актуальною. Основні ідеї морально-етичної відповідальності мас-

медіа представлені у працях Д.Мак-Квейла, Т.Пітерсона, Ф.Сіберта, У.Шрамма, Г.Бакулєва, С.Квіта, В.Різуна, В.Теплюка та ін. До даного питання зверталися П.Бурдьє, М.Вебер, Е.Гідденс, а також, В.Канке, О.Плахотний, В.Сперанський. Розкриттю значення моральності як необхідної складової у роботі сучасних мас-медіа присвячені праці В.Іванова, С.Корконосенко, О.Кузнєцової, Г.Лазутіної та ін. У центрі уваги ряду дослідників постає питання моралі, моральності та свободи.

Свобода є найважливішою смисложиттєвою цінністю, без якої життя людини втрачає сенс. Особистість, позбавлена свободи, не має цілей і не бачить перспектив свого подальшого існування. Втрата свободи перетворює людину на засіб або спонукатиме до боротьби за свободу, навіть якщо її ціною буде життя. Для засновника німецької класичної філософії І. Канта свобода була постулатом моральності або волі, яка має бути підкореною причинному зв’язку і характеризується прагненням до щастя. Людина осягає світ розумом, але живе почуттями. І саме там вона вільна. На його погляд, смисл життя іманентний особистості, а вище благо не поза, а в самій особистості, що підтверджує категоричний імператив, згідно з яким людина є найвищою цінністю, яка може бути лише метою, але не засобом. Виходячи з цього, життя, як смисложиттєва цінність становить собою шлях, який оберає особистість, щоб стати більш гідною, отримати свободу та незалежність, розгорнути свій характер. Наступна категорія моральної свідомості – обов'язок. За Кантом «людина живе тільки через відчуття обов'язку, а не тому, що знаходить якесь задоволення в житті. Людина має обов'язок перед усім людством (причому тут потрібно орієнтуватися не на те, щоб усі були задоволені твоїм вчинком, а на те, щоб «максима моєї поведінки... [була] здатна охопити усіх людей, не будучи пов'язаною із інтересами кожного з них окремо») [4, с.311-501]. У зв'язку з цим з'являється категорія доброї волі, яка існує поряд з обов'язком, що, здавалося б, є суперечливим моментом. Як вважає Кант, людині мало лише дотримуватися моралі, вона має бути при цьому щасливою. Принцип доброї волі полягає у тому, що, ми з доброї волі беремо на себе моральний обов'язок: «закони моралі

— закони свободи, тому що я як розумна істота роблю їх своїми законами, незалежно від якогось зовнішнього впливу» [там само]. Звідси випливає, що моральний вчинок не може залежати ні від якої форми винагороди.

До чого веде людину моральна діяльність? Тут ми маємо ввести ще одну категорію – вище благо. За Кантом вище благо — повний збіг переконань людини з моральним законом або ж щастя із мораллю, між світом природи та світом свободи у собі. У кожному своєму вчинку ми маємо наближатися до найвищого блага. Все наше життя має бути звільненням від світу природи і наближенням до вищого блага. Зрозуміло, що повний збіг між світом природи та світом свободи — ідеал, якого досягти неможливо.

Свобода у ставленні до інших людей передбачає автономію інших людей та визнання їх цінності і гідності, у ставленні до себе – це незалежність волі від почуттів. Інтерес для нашого дослідження становлять погляди Ж.-П. Сартра, зокрема його «філософія свободи», згідно з якою людина є ніщо або свобода, а її життя – можливість. За Ж.-П.Сартром, людина «приречена бути вільною». Свобода не передбачає необхідності, а є вибором свого буття. Людина є такою, якою себе вільно обирає. Людина вільна незалежно від втілення і реалізації своїх прагнень, оскільки саме визначення цілей, завдань є достатнім підґрунтям для свободи. Свободою є не лише вибір власних можливостей, а й ставлення людини до тієї чи іншої ситуації. Навіть невільник чи раб вільні визначити власне ставлення до свого становища. Категоричний імператив стверджує: користуйся своєю свободою, будь самим собою. Свобода як смисложиттєва цінність передбачає внутрішню свободу вибору і велику відповідальність людини за свій вибір власне життя, за все людство.

На думку філософа-екзистенціоналіста К. Ясперса, ідея свободи є об’єднуючою для всіх народів у всі часи. Він дає філософське обґрунтування цього феномену у своїй концепції світового порядку [5, с. 263]. Мислитель правильно характеризує свободу у моральному і правовому полі, окреслюючи значення законів та їх функціонування у правовій державі, пояснюючи це тим, що особистісна свобода може існувати лише за умови свободи інших людей.

«Однак у моральній площині свобода виявляється саме у відкритості взаємного спілкування, яке розкривається без примусу на основі любові і розуму» [5, с. 173]. У цьому випадку кожна людина прагне захисту від насилля та визнання своїх поглядів і свободи волі, які забезпечують правова держава і демократія.

Сучасному журналісту свобода необхідна для професійного розвитку, гідного життя та збереження індивідуальності. Як універсальна характеристика людського буття, свобода стосується здатності людини обирати своє буття та керувати ним. Так і журналіст, як особистість творча та неординарна, зможе стати щасливим лише вільно обираючи та вільно приймаючи будь-які рішення.

У контексті журналістської творчості свобода є оптимальною умовою для ефективної самореалізації зростаючої особистості. Зауважимо, що свобода це не вседозволеність, це вільний вибір, зроблений індивідом, за який він відповідає. Відповідальність не суперечить свободі, вона є логічним її наслідком, що об'єднує вчинки у життєвий шлях людини, детермінантою її діяльності та поведінки. Відповідальність передбачає уміння журналіста протистояти аморальним явищам, спокусам, деструктивним силам, здатність завжди робити правильний моральний вибір, проявляти власну гідність, «моральне самозбереження». Звісно ж, сучасному журналісту, який залежить від багатьох об'єктивних обставин, вкрай важко наважитися на відстоювання власного вибору, власної точки зору і т.д. Однак, завдання кожного журналіста, на наш погляд, як раз й полягає у формуванні таких світоглядно-ціннісних орієнтирів, які б стали міцним фундаментом усієї журналістської творчості. Ніщо так не тішить журналіста, який за своєю природою є особистістю амбіційною та творчою, як усвідомлення внутрішньої свободи, незалежності ні від політичних, ані від фінансових аспектів. Тільки відчуття свободи й незалежності обумовлює формування таких рис журналіста, як впевненість, багатогранність, гідність. Як етична категорія, «гідність» висвітлює загальнообов'язкове визнання самоцінності людини, її здатності і доконечної потреби бути моральним суб'єктом. У структурі особистості і в практичній поведінці гідність реалізується через такі чесноти, як благородство, скромність,

відповідальність, критичність і вимогливість до себе та інших тощо. Умовою формування й утвердження гідності є потреба в повазі з боку інших людей (гідним є те, що заслуговує поваги). Журналіст, якого поважають, завжди викликає довіру до себе і своєї творчості. Співвідносним щодо гідності моральним феноменом виступає честь, як безпосередній моральний вияв позитивної громадської оцінки особистості. Усвідомлення журналістом власної гідності є формою його самоконтролю, на якій ґрунтується вимогливість до себе. Журналіст повинен пам'ятати, що перш, ніж критикувати, необхідно зважити всі «за» і «проти», спробувати поглянути на ситуацію «очима очевидців чи суб'єктів» подій, а також, завжди пам'ятати про свій головний моральний обов'язок – «не нашкодити, а допомогти», «не засуджувати, а розібратися в обставинах», вміти вислухати інших.

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що моральні принципи роботи мас-медіа відіграють особливу роль, а поняття «гідності» та «відповідальності» в контексті журналістської діяльності є досить співзвучні. Журналіст є відповідальним, коли поважає чужу особистість, прагне допомогти не тільки коли його про це просять. Самодостатність також є важливою рисою і результатом високого рівня моральної самосвідомості сучасного журналіста, який ставить за мету досягти професійних вершин та стати відомим. У даному дослідженні підкреслюється особлива роль в усвідомленні представниками сучасних мас-медіа ролі свободи та справедливості, сенсу добра та зла, а також, необхідності у досягненні кожним журналістом високого рівня культури, відповідальності та моральної самосвідомості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адорно Т. Проблемы философии морали / Т. Адорно. — М. : Республика, 2000. – С.22.

2. Апресян Р. Профессиональная, прикладная и практическая этики. Доклад на основе статьи: Вид на профессиональную этику / Р. Апресян. // Ведомости Научно-исследовательского Института прикладной этики. – Вып.

25. «Профессиональная этика”. – Тюмень : НИИПЭ, 2004. – С. 168.

3. Берлин М. Советы преподавателю журналистской этики [Электронный ресурс] / Майкл Берлин // Журналист и этика – 95. Специальное приложение к журналу “Журналист”. – 1995. – № 12. – Режим доступа: http://www.medialaw.ru/selfreg/5/07.htm

4. Кант И. Критика практического разума / И. Кант // Кант И. Сочинения в шести томах. — М. : «Мысль», 1965. — (Философ. наследие). – Т. 4. Ч. I. — С. 311-501.

5. Ясперс К. Смысл и назначение истории : пер. с нем. / Карл Ясперс. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с.

ART

УДК 74.01/.09

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МОНУМЕНТАЛЬНОГО СКЛА В АРХІТЕКТУРІ

Самойленко Олександра Юріївна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент
Київської державної академії
декоративно-прикладного мистецтва і дизайну
ім. М. Бойчука.

Анотація: у статті розглянуто сфери застосування і функції монументального скла в архітектурі та окреслено основні перспективні напрями розвитку цього виду мистецтва.

Ключові слова: скло, архітектура, монументальне мистецтво, дизайн.

Вступ. Скло в архітектурі вже досить давно займає важливе місце серед інших матеріалів монументально-декоративного мистецтва. Завдяки багатофункціональності та доступності цей матеріал вже не одне десятиріччя тримається в актуальних тенденціях сучасного міського будівництва. Щільну забудову мегаполісів вже не можна уявити без масштабних масивів скляних архітектурних конструкцій [1]. Скляні деталі архітектури чи дизайну інтер'єру дають змогу значно зменшити відчуття обмеження закритого приміщення, візуально розвести межі внутрішнього простору, естетично збагатити архітектурне середовище. Незважаючи на давню історію використання різних видів скла для декорування приміщень, сучасні варіанти нових форм та оригінальних дизайнерських рішень відкривають ще більш широкі перспективи використання декоративних, функціональних та естетичних якостей

монументального скла в архітектурі.

Мета. Окреслити основні перспективні напрями розвитку монументального скла у сучасному монументально-декоративному мистецтві та архітектурі.

Матеріали і методи. У дослідженні розглядаються різні сфери застосування скляних елементів в архітектурі та типи скляного оздоблення. Комплексне використання методів візуального спостереження, порівняння і систематичного аналізу дає можливість проаналізувати перспективні напрями розвитку монументального скла в архітектурі та декоративному рішенні інтер'єрів.

Результати і обговорення. У сучасних актуальних напрямах дизайну та архітектури, монументально-декоративне скло активно взаємодіє з іншими видами декоративних мистецтв та архітектонічною структурою будівлі, що характеризує його широке функціональне застосування та значну варіативність використання декоративних якостей. Такі особливості визначають переваги скла як матеріалу у рішенні різноманітних завдань формоутворення архітектурного середовища. Елементи скляного оздоблення, у різних формах практичного втілення, можуть виконувати кілька функціональних або естетичних завдань відповідно до дизайнерської концепції.

Аналізуючи сукупність функцій, можна визначити основні напрями розробки декоративних рішень скляних елементів відповідно до завдань.

Скляні елементи як джерело природнього світла найбільш розповсюджений варіант використання у приміщенні. Товщина скла, його забарвлення, модульні засклення – створюють широкий спектр декоративних ефектів. Зміну інтенсивності світлових променів залежно від пори дня, також можна використати для посилення додаткових візуальних ефектів.

Використання скляних елементів як джерела штучного освітлення або як елемента комбінованих освітлювальних систем набирає ще більшої популярності в останні роки. Багато приміщень сучасної міської забудови позбавлені достатньої кількості природнього світла навіть удень, тому системи

штучного освітлення надзвичайно актуальні. Великою перевагою такого скляного оздоблення є широке застосування декоративних якостей матеріалу. Використовуючи додатково такі засоби виразності як фактура, текстура, кольорові співвідношення, світлові ефекти та різні їх комбінації можна значно збільшити спектр використання такого декору.

В інших випадках скло може застосовуватись як окремі декоративні елементи, що не мають функціональних завдань, проте відіграють важливу декоративну роль у формуванні певного стильового напряму або акцентування на декоративних елементах, контрасті різних фактур та матеріалів. Окремі елементи скляного оздоблення можуть бути використані у якості декоративного акценту, що підкреслює стильові риси інтер'єру [2,3].

Окрім переваг функціональних та естетичних можна згадати ще і практичні – поєднання кількох функцій, та економічні – можливість імітації різних матеріалів: мармуру, декоративного каменю та інших природних текстур та, відповідно, менша вартість матеріалів, простіші технічні особливості обробки та застосування в архітектурі.

Ще одна з актуальних проблем нашого часу – пошуки оптимальних енергозберігаючих технологій. У цьому випадку скляні архітектурні конструкції, як додаткове джерело штучного освітлення можуть акумулювати денне світло і виконувати одночасно естетичну функцію у розробці архітектурного середовища.

Висновки. У результаті дослідження означено основні перспективні напрями розвитку архітектурно-монументального скла у сучасному монументально-декоративному мистецтві та архітектурі. Декоративне скло у сучасному мистецтві розглядається, здебільшого, не як окремий елемент, а у комплексі декоративного оздоблення відповідно до дизайнерської ідеї. Формування нових тенденцій художнього скла в інтер’єрі часто потребує конкретного завдання архітектурного, декоративного, функціонального, що у свою чергу, гарантує вибір більш оптимального варіанту виконання. Розглянуті напрями розвитку скла в архітектурі підтверджують широкі перспективи

архітектурно-монументального скла як декоративного матеріалу у майбутньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дарієнко В.В., Плотніков О.А., Брайченко М.Л. Світлопрозорі фасади висотних багатофункціональних будинків // Наукові записки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Кіровоград. нац. техн. ун-т ; [редкол. : М. І. Черновол (гол. ред.), В. М. Кропівний та ін.]. - Кіровоград : КНТУ, 2010. - Вип. 10, ч. 3. С. 181 – 186.

2. Радомський М. Художній вітраж на сучасному етапі: художні, техніко-технологічні і функціональні новації у вітражному мистецтві // Актуальні питання гуманітарних наук. Дрогобич, 2015. Вип.12. С 130-134.

3. Семанів Х. Інтеграція вітражного мистецтва у сучасний дизайн інтер'єру // Культурна спадщина вітражного мистецтва західної України. Львів, 2019. С. 64 – 68.

HISTORICAL SCIENCES

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА КРАЇН БЕНІЛЮКСУ (2008-2013 РР.)

Соловйова Алєся Борисівна
аспірант
Інститут історії України НАН України
01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

Вступ. Географічне положення України, а також її історичне минуле значною мірою впливало на зовнішню політику України, зокрема, на вибір її векторів між Сходом та Заходом. З моменту виходу України на міжнародну арену основним завданням стало формування зовнішньополітичної стратегії, встановлення та подальша реалізація співробітництва у глобалізованому світі.

Мета роботи. Метою роботи є встановлення еволюції політичних відносин України та країн Бенілюксу (2008-2013 рр.).

Матеріали та методи. Методологію дослідження становлять загальнонаукові методи (аналізу і синтезу, індукції, дедукції), загально філософські (системний, структурно-функціональний, інституційний, порівняльний, проблемно хронологічний), та методи емпіричних досліджень (аналіз документів і матеріалів).

Результати і обговорення. Програма Східного партнерства передбачала як сприяння поглибленню двосторонньої співпраці з ЄС, так і основу для багатосторонньої співпраці. Країни Бенілюксу як члени Європейського Союзу також зіграли важливу роль у розвитку такого двостороннього та багатостороннього співробітництва. Для вивчення ставлення країн Бенілюксу до Східного співробітництва та в цілому до зміцнення відносин Україна-ЄС, необхідно приділити увагу основним діям в сторону України, а також на

офіційну точку зору цих країн під час обговорення цієї ініціативи, а також розглянемо, як такі підходи змінилися від початку реалізації ініціативи до 2013 року.

2-3 березня 2008 року міністр закордонних справ Королівства Бельгія Карел де Гухт відвідав Україну, де провів бесіду з Володимиром Огризком та Президентом Віктором Ющенком. Під час зустрічі вони обговорили євроатлантичні прагнення України та питання, пов'язані з нею [1]. 11 червня того ж року перший заступник міністра закордонних справ України В. Хандогій здійснив робочий візит до Люксембургу, де мав провести дискусію з делегатом Міністерства закордонних справ Н. Шміттом. Основна дискусія стосувалася двосторонніх відносин, відносин між Україною та НАТО та відносин між ЄС та Україною [2]. 2008 рік ознаменувався активними діями України у співпраці з НАТО. 4 квітня 2008 року на заключній прес-конференції за результатами саміту в Бухаресті генеральний секретар Яап де Хооп Схеффер заявив, що немає сумнівів в тому, що Україна та Грузія вступлять у НАТО. Дії ЄС щодо розширення на Схід, а також активний розвиток співпраці щодо вступу України до НАТО не залишились непоміченими міністерствами закордонних справ країн Бенілюксу. Міністр закордонних справ Нідерландів Ф. Тіммерманс, виступаючи перед студентами та зарубіжними науковцями Лейденського університету та Інституту Монтеск'є, зазначив, що "... ЄС буде продовжувати розширюватися. Темп буде повільнішим, ніж раніше. Нам потрібно переконати населення, що це відповідає їхнім інтересам, але розширення відбуватиметься, зокрема, з країнами Західних Балкан... Говорячи про інші країни Центральної та Східної Європи, ці проблеми набагато складніші. Я переконаний, що в такій країні, як Україна, керівництво якої має чіткі амбіції, якщо ми занадто сильно потягнемось із західної сторони, ми розтягнемо країну на частини. І це не в інтересах Європи в цілому і не в інтересах самої України, і створить ще одне джерело напруженості з Російською Федерацією, країною, з якою ми будуємо і з якою потрібно мати стратегічне партнерство» [3].

У 2008 році Ф. Тіммерманс під час п’ятої лекції Нідерландського

товариства закордонних відносин присвятив свою промову особливій ролі Росії у відносинах з ЄС. “ Україні слід дозволити робити власний вибір щодо на основі власного аналізу своєї позиції в Європі, на основі партнерства як з ЄС, так і з Росією. Не слід змушувати вибирати одне над іншим в результаті зовнішнього тиску або навіть зовнішнього втручання. ЄС зобов'язаний розглянути цю справу. Це приклад правильності за формою та жорсткості за змістом [4].

В офіційній заяві про зовнішню політику Люксембургу в 2008 році також було зазначено значну роль Росії у розвитку відносин Україна-Європейський Союз та Україна-Бенілюкс. «Щодо зближення Грузії та України в НАТО, наша позиція чітка. У Бухаресті ми сказали, що врешті-решт дві країни приєднаються до Альянсу… Крім того, я переконаний, що з точки зору політичної рівноваги, важливо буде більше враховувати специфічну чутливість Росії. В іншому випадку ми створюємо політичний дисбаланс, при якому значна недовіра ускладнить будь-яку співпрацю або навіть унеможливить її» [5]. Таким чином, країни Бенілюксу загалом підтримували ініціативи ЄС щодо співпраці з Україною як частину ініціатив щодо поглиблення співпраці на сході, але наголошуючи на значній ролі Росії у розвитку співпраці та необхідності підтримання стратегічного партнерства.

У 2009 році відбувся перший Саміт Східного партнерства, під час якого було прийнято Спільну заяву Саміту Східного партнерства в Празі [6]. Під час першого саміту Східного партнерства 7 травня 2009 р. Міністр закордонних справ Королівства Люксембург Жан Ассельборн підкреслив, що успіх цього партнерства безпосередньо залежатиме від того, «наскільки ці цінності відображаються у практиці та ефективному впровадженні політики на національному рівні», а також на те, що "шість країн повинні підтримувати або навіть пришвидшити темпи своїх реформ " [7].

За роки президентства Ющенка всі законопроекти в Україні та навіть укази Президента України та урядові розпорядження проходили обов'язкову перевірку на відповідність європейському законодавству [8]. Крім того,

продовжувалися зустрічі України та країн Бенілюксу на всіх рівнях. У 2009 році до Бельгії з офіційним візитом приїхав Президент Ющенко та міністра закордонних справ Порошенко. В ході зустрічі була проведена оцінка дорожньої карти, підписаної з Україною в 2008 році. У жовтні того ж року у Львові було відкрито почесне консульство Бельгії. Вчений з Університету Людвіга Максиміліана, Мюнхен, Себастьян Шеффер у 2009 році, аналізуючи перспективи Східного партнерства через рік після першого саміту в Празі (2008), вказав на нові виклики у зв'язку з виборами в Україні та виборами нового президента. «Янукович більше орієнтований на Росію, ніж Ющенко, але це не означає, що Україна відвертається від ЄС. Київ сильно залежить від фінансових та торгових відносин з Брюсселем. Як член СОТ та постійні переговори про зону вільної торгівлі з ЄС, Україна не може дозволити собі покладатися лише на Москву. Подібно до того, як Брюссель хоче встановити і підтримувати добрі стосунки зі своїми сусідами через "Східне партнерство", Київ повинен робити це і щодо Росії "[9].

1 березня 2010 року, лише через кілька тижнів після обрання главою держави України, Віктор Янукович здійснив перший офіційний візит за кордон до Брюсселя. Після Помаранчевої революції 2004 року, сприйнятий багатьма як проросійський і як "людина Москви", новий президент намагався заспокоїти європейських партнерів, нагадуючи, що інтеграція до Європейського Союзу залишається пріоритетом для України [10].

Друга зустріч Східного партнерства відбулася 29-30 вересня 2011 р. у Варшаві, Польща. Під час саміту прем'єр-міністр Бельгії зробив заяву від імені Бенілюксу, в якій три країни висловлюють свою бажання зробити внесок у амбіційні цілі, які ЄС та шість країн поставили у Празі у 2009 році під час запуску програми "Східне партнерство". З цієї нагоди Бенілюкс закликав усіх досягти трьох цілей, перша з яких - посилення мобільності та міжособистісних контактів, друга – що стосується торгової зони, де Бенілюкс виступає за укладення торгових угод між ЄС та кожним із членів країн Східного партнерства. Третя мета стосується прийняття амбіційних угод про асоціацію, в

рамках яких необхідно розвивати ефективний політичний діалог та широке економічне та галузеве співробітництво, особливо в енергетичному секторі [11].

У декларації зовнішньої політики Люксембургу (2011 р.) було зроблено висновок, що Східне партнерство має велике значення для Люксембургу. Однак було також наголошено, що не всі критерії, які були розроблені, були дотримані [12]. У щорічній доповіді Міністерства закордонних справ Бельгії за 2011 рік також зазначаються проміжні результати ініціативи "Східне партнерство". Бельгія застосувала більш диференційований підхід до результатів, яких досягла кожна країна, зазначаючи, що переговори щодо укладення угод про асоціацію були продовжені з усіма країнами-партнерами, крім Білорусі. [13].

Проміжні результати Східного партнерства були досить суперечливими. Представники міністерств закордонних справ зазначили, що відсутність повної реформи законодавства в контексті європейських правових норм не призведе до зближення між ЄС з пострадянськими країнами. Крім того, в період президенства В. Януковича досягла апогею активізація відносин з Москвою, що, в свою чергу, призупинило відносини з ЄС та країнами Бенілюксу. Українсько-російське зближення породило багато питань щодо майбутнього відносин між Києвом та Брюсселем. Під час третього саміту Східного партнерства 28-29 серпня 2013 р. учасники Вільнюського саміту засвідчили прийняття рішення українського уряду щодо тимчасової зупинки процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію та поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між ЄС та Україною.[14]. Отже, останні місяці 2013 року ознаменувалися частковою паузою у відносинах України та ЄС, а також країн Бенілюксу, в першу чергу внаслідок посилення курсу на зближення з Москвою.

Висновки. Таким чином, першим етапом у формуванні діалогу між незалежною державою Україна та країнами Бенілюксу, на міждержавному рівні та на рівні відносин з ЄС, було визнання України суверенною державою. 2008 рік можна назвати початком більш активної співпраці між країнами ЄС та

Україною на різних рівнях. Незважаючи на те, що Україна визнала європейський вектор пріоритетом у своїй зовнішній політиці, серед політичних еліт України не відбулося закріплення геополітичних орієнтирів. Ініціатива «Східне партнерство» дала потужний поштовх співпраці між Україною та країнами Бенілюксу. Однак, незважаючи на розвиток відносин між Україною та країнами Бенілюксу, Україна опинилася у своєму роді зовнішньополітичним трикутником, у якому Росія відіграла ключову роль. Наприкінці 20 - на початку 21 століття, а саме під час становлення України як держави, яка стала незалежним гравцем на міжнародній арені, пріоритетним вектором зовнішньої політики був саме європейський вектор.

REFERENCIES:

1. Activity Report, 2008. URL:https://diplomatie.belgium.be/sites/default/files/downloads/Activiteitenverslag2008EN.pdf
2. Rapport d'activité, 2008. URL: https://maee.gouvernement.lu/dam-assets/minist%C3%A8re/rapports-annuels/rapport-annuel-2008.pdf
3. Speech by Minister for Foreign Affairs Timmermans to students and foreign scholars of Leiden University and the Montesquieu Institute, URL: https://www.government.nl/ministries/ministry-of-foreign-affairs/documents/speeches/2008/10/10/europe-and-its-neighbourhood
4. Speech by minister Timmermans. 5e Van Bylandtlezing van het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken, Clingendael URL: https://www.government.nl/ministries/ministry-of-foreign-affairs/documents/speeches/2008/07/02/how-to-deal-with-russia-today-the-eu-perspective
5. Déclaration de politique étrangère, 2008, URL: https://gouvernement.lu/fr/actualites/toutes_actualites/discours/2008/11-novembre/18-asselborn-declaration-politique-etrangere/traduction-francaise-2008.html
6. Спільна заява Саміту Східного партнерства у Празі URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_437

7. Jean Asselborn au sommet pour le partenariat oriental à Prague URL: https://gouvernement.lu/fr/actualites/toutes_actualites/articles/2009/05-mai/07-asselborn.html

8. Европейский Союз в поиске глобальной роли: политика, экономика, безопасность / Под общей редакцией Ал.А. Громыко, М.Г. Носова. Москва: Издательство «Весь Мир», 2015, 592 с.URL:http://instituteofeurope.ru/images/uploads/monografii/OldWorld/Inst%20Europe_Nosov_text.pdf

9. Sebastian Schäffer Still all quiet on the Eastern front? The European Union's Eastern Partnership one year after the Prague summit URL: https://www.files.ethz.ch/isn/118213/CAPerspectives-2010-02.pdf

10. Relations Ukraine-Union européenne: Quelles évolutions depuis l'élection de Viktor Ianoukovitch? URL: https://www.robert-schuman.eu/fr/questions-d-europe/0214-relations-ukraine-union-europeenne-quelles-evolutions-depuis-l-election-de-viktor-ianoukovitch

11. Rapport d'activité, 2011. URL: https://gouvernement.lu/dam-assets/fr/publications/rapport-activite/minist-affaires-etrangeres-europeennes/2011-rapport-affaires-etrangeres/2011-rapport-affaires-etrangeres.pdf

12. Déclaration de politique étrangère, 2011. (version originale luxembourgeoise) URLhttps://gouvernement.lu/fr/actualites/toutes_actualites/discours/2011/11-novembre/15-asselborn-declaration-politique-etrangere.html

13. Activity Report, 2012. URL:https://diplomatie.belgium.be/sites/default/files/downloads/activity_report_2011_foreign_affairs.pdf

14. Rapport d'activité 2013. URL: https://gouvernement.lu/dam-assets/fr/publications/rapport-activite/minist-affaires-etrangeres-europeennes/2013-rapport-affaires-etrangeres-europeenes/2013-rapport-affaires-etrangeres-europeenes.pdf

POLITICAL SCIENCES

EUROPEAN UNION INITIATIVE «EASTERN PARTNERSHIP»: ACHIEVEMENTS OF UKRAINE

Kravets Kateryna Petryvna,
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor
Kyiv National University of Trade and Economy,
Kyiv, Ukraine
Samoilenko Anastasiia Oleksandrivna
Student
Kyiv National University of Trade and Economy,
Kyiv, Ukraine

Introductions. Today, in the geopolitical space of Europe, important trends of development between the states of the continent in various spheres of cooperation at the level of international and regional relations continue. An important component of this process are the forms of Ukraine's relations with the European Union through the prism of the national interests of our state, the basis of which in the context of European Neighborhood Policy were: collegial decision-making, consideration of common interests, exchange of experience. An important factor in their implementation in the foreign policy of Ukraine at the beginning of the XXI century. became the EU's Eastern Partnership initiative. Its chronological framework covered May 2008 - November 2013, which was characterized by the dynamics of Ukraine's foreign policy contacts with EU countries on the basis of maintaining partnerships and cooperation between sovereign nations.

The aim of research is to identify the achievemets of Ukraine in «Eastern Partnership» as in a joint policy initiative which aims to deepen and strengthen relations between the European Union.

The basis of this research are legal sources: Agreements, Programs, materials

of expert discussion of the EU initiative "Eastern Partnership" by representatives of the Public Council of the EU-Ukraine Cooperation Committee, the Civil Society Forum.

The methods of research. To highlight the context of the Ukrainian direction of the EU initiative "Eastern Partnership" we used source, structural and holistic varieties of the method of a systematic approach with elements of historical-chronological, historical-diachronic analysis of events, facts, interstate relations, diplomatic contacts.

Results and discussion. Guiding the EU's relations with its neighbours is the EU's Global Strategy and the revised European Neighbourhood Policy which call on the need to focus on increasing the stabilisation and resilience of the EU's Eastern neighbours.

The European direction of foreign policy development chosen by our country became strategic and was determined by the search for effective ways and means to use the Eastern Partnership initiative to intensify Ukraine's European integration process, namely its associate membership in the EU. economic integration, communication, energy security, intercultural dialogues, ethno-artistic contacts [1, p. 260]. A wide range of thematic issues on youth policy, educational programs, cultural cooperation projects was outlined. Their development was of socio-political significance, as they affected both aspects of the life of the Commonwealth and associate members, especially Ukraine. From fig 1. It is visible in which areas Ukraine has a support form EU and some of them which still require its support.

Fig. 1. EU support to Ukraine: areas that have benefited 'very much' or 'fairly' versus areas where a greater role of the EU is required

Ways and forms of implementation of this EU initiative in Ukraine attracted the attention of representatives of non-governmental analytical organizations. One of the first were non-governmental analytical organizations, namely: the Ukrainian Independent Center for Political Studies, the Foundation for Democratic Initiatives. Ilka Kucheriva, Institute for Euro-Atlantic Cooperation, Polissya Foundation for International and Regional Studies, Institute for World Politics. It is known from the history of the issue that since 1993 a branch of the Foundation named after Friedrich Ebert, which aims to expand partnerships between government agencies, political parties, research institutions, the public. In the context of Ukraine's national interests, the Foundation focused on thematic areas: foreign and security policy, regional and European integration; democratization of the state and society, economic transformation [3].

Thanks to the creation of the Eastern Partnership, the post-Soviet space was reformatted, and the European Union's attention to the region also increased significantly. At the same time, Russia has lost its monopoly of influence over some post-Soviet countries, including Ukraine, although in some countries the East still retains a dominant role. The Eastern Partnership countries have had the opportunity to strengthen political dialogue with the EU and with each other, to join the formation of a common agenda through participation in Eastern Partnership summits, meetings of Eastern Partnership ministers and other formats of political involvement [1 p. 206]. Thus, there is another platform for meetings with the leaders of the EU member states at the highest level, in contrast to bilateral summits, where only the leaders of the EU institutions are present.

Georgia and Moldova signed the Association Agreements in 2014, the same year these Agreements came into force. In the case of Ukraine, this process took longer, due to the referendum in the Netherlands on the ratification of the Association Agreement, as well as the tripartite negotiations with Russia on the Deep and Comprehensive Free Trade Area. The Association Agreement between Ukraine and the EU was provisionally launched in 2014, except for the DCFTA, which became provisionally applicable in 2016, and the full Agreement entered into force on

September 1, 2017 [3]. This is an ambitious document that has launched long-awaited reforms. For example, new European procedures have been introduced that will strengthen environmental control over projects for the construction or reconstruction of facilities that could harm the environment. The free trade zone opened to us by the Association Agreement promotes the growth of exports. The EU visa-free regime with Georgia and Moldova entered into force on March 28, 2017, and with Ukraine on June 11, 2017. As of May 2019, more than 2.5 million Ukrainians have already used visa-free travel [5].

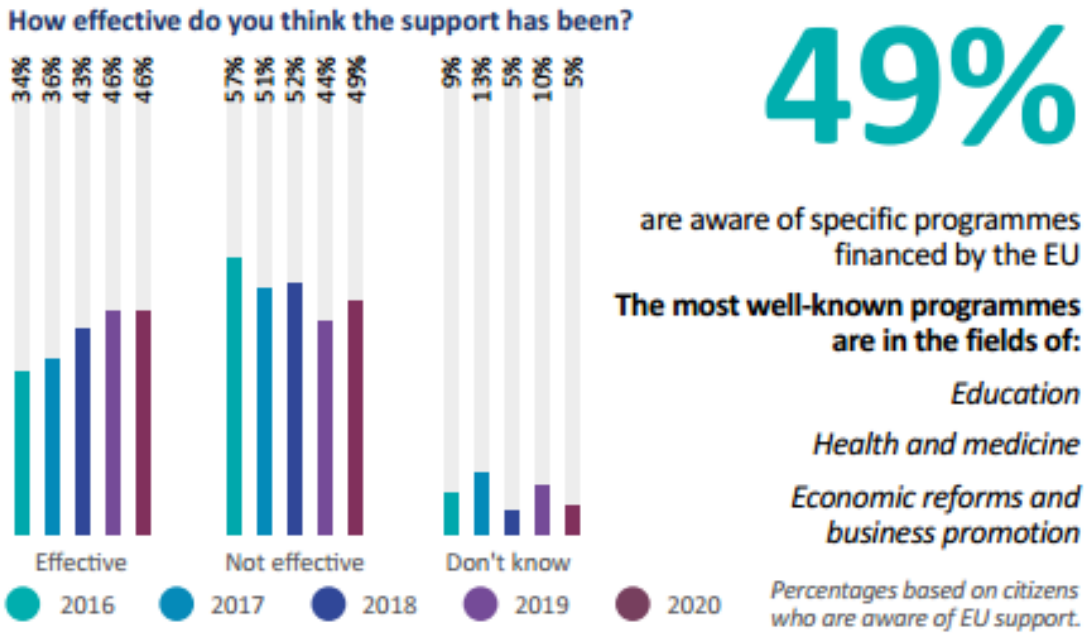

Fig. 2. Effectiveness of EU support & knowledge of specific programmes

Through participation in the Eastern Partnership, country has the opportunity to participate in a number of programs operating under the European Neighborhood Policy or directly under the Eastern Partnership initiative. According to Fig. 2 we can see how populaion evaluates the effectiveness of EU support. It is aimed at the development of small and medium-sized businesses, education, culture, science and innovation, academic mobility, urban infrastructure and more [3]. These programs include EU4Business, EU4Energy, EU4Youth, Creative Europe, Culture and Creativity, Measures for Economic Growth, Covenant of Mayors - Demonstration Projects, Erasmus + Horizon 2020, and Integrated Governance. borders ”and others.

Thanks to the development of cooperation between the European Union and

the Eastern Partnership countries, the awareness of the citizens of these countries about the European Union and its activities has increased. This, in turn, boosts confidence in the European Union. According to the research, in 2018, 66% of Ukrainians trusted the EU - this is 7% more than in 2017 [6]. Deepening cooperation and integration with the European Union has strengthened Ukrainians' sense of being European. If in May 2013 34.3% of Ukrainians considered themselves Europeans, in October 2017 - 40%, then in August 2018 - 44% of citizens.

The creation of the Eastern Partnership Civil Society Forum provided a unique opportunity to network organizations in the region and maintain dialogue with senior officials from 6 Eastern and EU countries. By joining forces, it is easier for the public to reach out to participating countries if it is necessary to draw attention to certain issues or put pressure on national governments. For example, in February 2019, the Steering Committee of the Eastern Partnership Civil Society Forum called on the EU Council on Foreign Affairs, as well as the foreign ministers of EU member states, to respond to Russia's aggressive actions in the Kerch Strait [4]. The Steering Committee paid attention to the need for targeted sanctions and support by the European Union for the Sea of Azov region.

Conclusions. To sum everything up, that the Eastern Partnership aims to create a common space of democracy, prosperity and expansion of cooperation and it is not directed against anyone. Cooperation in each case may be open to third countries and international institutions and organizations, provided that their participation contributes to the achievement of the objectives of the Eastern Partnership. Against the background of growing disinformation threats, the issue of strategic communications must remain a key task to ensure visibility and mutually beneficial cooperation between the EU and the Eastern Partnership countries. It should be noted that the development of human resources, a better integrated inclusive stable economy that ensures social justice, the creation of decent employment and economic opportunities, and the prosperity of all people living should remain the main priorities in Ukraine. We hope that the Eastern Partnership will remain an ambitious, flexible and comprehensive framework for cooperation that will enable Ukraine to jointly

address a wide range of common and global challenges. This includes exchanging and building alliances in various multilateral fora, deeper sectoral cooperation and gradual economic integration in line with the level of commitment enshrined in bilateral agreements.

REFERENCES

1. Gritsyak I. A. Law and institutions of the European Union: Textbook / IA Gritsyak. - K.: K.I.C., 2004. – p. 260;
2. EU NEIGHBOURS east EaP Regional Overview 2020 Annual Survey 2020 – Ukraine;
3. Electronic source: https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/eastern-partnership_en?page=1
4. Electronic source: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/shidne-partnerstvo
5. Electronic source: https://www.radiosvoboda.org/a/tenth-anniversary-of-the-eastern-partnership/29938096.html
6. Electronic source: https://www.civic-synergy.org.ua/articles-in-the-media/shho-otrymala-ukrayina-v-shidnomu-partnerstvi-10-dosyagnen-za-10-rokiv/
7. Electronic source: https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/spivpracya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/shidne-partnerstvo

FEATURES OF THE MODERN BRITISH PARTY SYSTEM AND ITS DEMOCRATIZATION

Tymoshenko Taras Sergeevich,
Associate Professor,
Candidate of Philosophical Sciences
Bilan Bohdan Aleksandrovich,
Student
Tavriya National University named after VI Vernadsky
Kyiv, Ukraine

Introduction. In modern conditions, the English party system is changing. Eurosceptic sentiments haunt an increasing percentage of the electorate. The population needs domestic political and foreign policy changes, which leads to a change in the orientation of political parties, renewal of their functionality of instruments in the political and electoral process, and permutation in the economic and socio-political position of the state.

Aim. Investigate the level of democratization of British political parties and the specifics of the party system.

Materials and methods. The coverage of this problem is considered in the works of English researchers of European politics, economists, historians, and political journalists such as Evans Jeffrey, Menon Anand, Friedland Jonathan, Hobbolt Sara, Kevin O'Rourke, Fintan O'Toole. The methodological basis for the implementation of the research goal was the method of a systematic approach, which allowed to consider the internal functioning of parties, positionality, interaction, electoral field, and general political work. In addition, the structurally functional approach provided an opportunity to clarify the work of their parties on fields, parliaments, and general positioning.

Results and discussions. Political parties in the UK are usually stable organizations. Their shares of votes and levels of party membership usually change slightly from one period to another. But since 2014, the electoral and rating interest rates have changed radically in the UK, especially in England and Scotland. In 2017,

the two leading parties received more than four-fifths of the vote in the UK, while England’s share was 73% two years earlier. Due to the victory in the Brexit referendum in 2016 and the chaos created without the party leader, former head of Nigel Farage and the support of the British Independence Party was reduced by the Eurosceptic, right-wing populist political party in the United Kingdom. Basically, this party attracts a protest electorate. Some critics consider the party populist - the UK Independence Party, (UKIP), in England fell to 2% of the vote in 2017, while two years earlier they had attracted one in seven citizens. Which showed the vote of the British in the general election. In 2015, the share of the Liberal Democrats fell sharply to 8%, which is about a third of the level of 2010. As voters decided to remind them so much of their coalition government in 2010-2015 with "austerity" with the Tories, when economic stimulus came to naught due to inflationary growth provoked by political action, a closed circle was created. In 2017, their support became even more weakened, although in the local elections in 2017 and 2018, they received about one in six votes. However, the most fundamental difference in Britain's party systems between the elections arose because of the Brexit referendum in June 2016. In 2015, the competitive space of British politics was still essentially one-dimensional - so parties could still be organized based on a classic derby, left and right dimensions, where the left means an increase in public sector spending and egalitarian policies, and right a free market decision, reduction of social security costs and stricter policies to limit immigration. In 2015, the pro-European and anti-European dimensions were present in British politics, but only UKIP, in favor of leaving the EU, put it in the spotlight. Elsewhere, the problem was sublimated: The Conservatives, led by Cameron, and the Labor Party, led by Miliband, offered very similar and fully agreed, seemingly "European" political positions. Within the Tories, although strong currents of Euroscepticism began to prevail behind the scenes again, this issue was almost not included in Cameron's 2015 campaign. A year after the June 2016 referendum, vote for "Leave" (left) the space of party competition was two-dimensional: the ideological spectrum of the left and right now intersected at an angle with threefold division: 1) Eurosceptics, supporters of the vote against the EU,

regardless of its consequences; 2) "supporters" are committed to maintaining closer relations or a full customs union and the single market in access to the EU and, maybe, holding a second referendum to approve the results of the exit negotiations by the public; 3) between them is the largest bloc of elite and public opinion, committed to the implementation of the "Exit" vote. But they also strive for the best possible compromise outcome for the UK in maintaining business relations with the EU, but without the need to accept the "freedom of movement" of EU citizens to the UK, any EU policy or jurisdiction of the European Court. These differences in favor of and against Brexit affect both the main sides of the Conservatives and Labor. But upper two parties are internally divided into three groups. Only the Liberal Democrats, the Scottish National Party, (SNP), and the Greens have fully called for staying in the EU or cooperating as closely as possible, while the now reduced UKIP has been just as clear in favor of staying and “being what will be”. The split in the main parties prevailed, although Theresa May convened early elections in 2017 to strengthen her negotiating position in negotiations with Brussels. In fact, the issue of leaving the EU has again been resolved as conservatives, and especially Labor, whose political position focused on domestic issues and remained deliberately very vague on European issues. The sequence of parliamentary votes on Brexit legislation in 2017 and 2018 has just confirmed the picture, with Labor's position quite different depending on the detailed wording of each vote. A significant number of conservatives voted against the May government's "shaky compromise" strategy at various stages, while many Labor in their strong constituencies sometimes supported the government against its party line. Jeremy Corbyn retained the Labor political line and changed it so subtly that it was almost invisible outside parliament itself. Thus, British party politics has never been so difficult in recent history, and party labels have rarely been used to predict how people feel about the dominant problem facing Britain. At the same time, successive decisions on the "suicide" of the Liberal Democrats and UKIP have strengthened the dominance of conservatives and Labor in the political process. The apparent bipartisan dominance, according to opinion polls, by mid-2018 raised the question of whether Britain (or at least England) had really

returned to "bipartisan" competition? Or multi-party will remain and rise again when the tensions associated with Brexit decisions weaken. During the expanded 2017 election campaign, Jeremy Corbyn removed twenty percent of public opinion polls from the beginning due to the growing number of young supporters and a complex online campaign. Due to the failure of Mae's campaign, his leadership provided an unprecedented increase in the share of Labor votes by 10% in six weeks. This speech consolidated Corbyn's leadership and the changes he made in politics, resolutely shifting the Labor Party to the left in contrast to reducing austerity measures, and consideration of the re-expansion of state ownership of railways, water management. He continued to support the Brexit vote in 2016, subtly using this position with supporters who support the party. His triumph came after two sluggish years. In the summer of 2015, Corbin was only allowed to run for leader due to the naive generosity of some centrist deputies, who received him 15% of signatures from the Parliamentary Working Party. The confident victory was met with horror by the center-right but showed how strangely most Labor MPs lost touch with their activists. In the summer of 2016, Corbyn's apparent inability to campaign in favor of Remain (stay) led to the resignation of four-fifths of his shadow cabinet, which provoked another leadership election. However, the coup attempt was almost a farce. No viable alternative candidate was found in advance, and an attempt to force Corbyn to re-collect 15% of MPs before he could run again also failed. Later, with 62% support from members, he dealt with the dim and previously unknown centrist candidate Owen Smith. Eventually, the NLP had to accept his leadership, and Corbyn and his deputies kept their nerves when May announced early elections. They gave her two-thirds the consent of the House of Commons. The process of developing the Labor Manifesto worked positively, creating a popular document with a small number of, so to speak, hostages. And after a small defeat in 2017, Corbin led a change of rules through the party's national executive body, lowering the bar for nominating PNP candidates to 10% of MPs to ensure that the future left-wing leadership candidates are nominated. Most of the new MPs in 2017 are Corbinists, the shadow cabinet worked well (despite Labor's bias towards Brexit), and Labor ratings are generally

linked to the government's rating until the summer of 2018. On another front, Corbyn has been sharply and loudly criticized by British Jewish organizations for failing to deal with anti-Semitism in their ranks. The official labor report showed that the problem was small. Subsequently, the NEC (National Exhibition Center) took steps to increase disciplinary sanctions for members who violate the party's code of conduct, among which the most notable victim was the former mayor of London - Ken Livingston, who left the party in the spring of 2018. The party's vulnerability works: the renewed growth of left-wing Labor and Corbyn's environment with this position and the transformation of Labor into a polyethnic city party. Theresa May's party also increased its share of the vote in 2017, receiving dividends from the collapse of UKIP. However, this was not enough to keep most communities against the Labor surge, nor to save May's legitimacy with his party for the "spending" of the majority of David Cameron in 2015. May became party leader and prime minister, expecting that at some point she would be replaced either because of her resignation or because of her party leadership competition. Her accession to power in 2016 (with elections denied by all other fellow candidates) turned into a series of obstacles when May proved to be a politically uncharismatic, "robotic" performer (as English journalists called her) during the election campaign. And its two main aides have been widely accused of mis performing the 2017 Manifesto on the Taxation of Elderly People to fund social assistance. May also faced the difficult task of the party leadership over its Brexit strategy, which constantly troubled her during the first two years in power. She has made Brexit supporters form a third of her cabinet, given them some key roles in the negotiations, and led her main former rival for leadership, Boris J. to the office. With the inappropriate role of the Minister of Foreign Affairs. In July 2018, she sparked a protracted confrontation over Britain's position in Brexit talks with Brexit supporters in the party's cabinet, only to see Johnson and Davis resign in two days, and the guerrilla war intensified in parliament with her large group. members of parliament from Brexiteer. The key problem for the Conservatives is that both wings of the party suffered catastrophic defeats in intra-party battles that were so important to both sides that it became exceedingly difficult to maintain the

famous ability of the Tories to unite under pressure. For the right, Margaret Thatcher's expulsion from the leadership of the pro-European center-left in 1990 created the myth of a "strike in the back" that fueled fierce Euroscepticism that grew and became more intense for almost three decades. For center-leftists, voting to leave Brexit was a symmetrical catastrophe, causing David Cameron to be expelled from Downing Street. The role of the right-wing Tories here was one that is equally difficult for the remnants of the Tories to forgive - they have completely changed the 43-year center-left policy towards the EU.

Conclusion: So, the study identified the strengths of the modern British party system as follows: a) party system, and major parties usually provide coherent political platforms, respectively their "brand" and "image"; b) involving competent and talented people to participate in elections; c) recruitment due to ethnic orientation; d) the ability of political parties to self-finance through membership fees, individual donations, corporate donations, trade unions. As well as weaknesses: a) low level of party membership; b) easy creation of new political parties, but funding for candidates in the Westminster election is still expensive. According to the principle of pluralism, new parties with millions of votes may still not get seats and will not have members of opposition advisers on the ground; c) anti-Semitism and Islamophobia; d) "professionalization of politics" and the displacement of new faces in favor of already famous professional politicians.

REFERENCES

1. "two-party system Features, Advantages, & Problems". Encyclopedia Britannica. Retrieved November 2020 – Режим доступу: https://www.britannica.com/topic/two-party-system

2. "Queen and Prime Minister". Archived from the original on 14 April 2010. Retrieved 18 June 2010. – Режим доступу: https://www.townandcountrymag.com/society/tradition/g28470265/queen-elizabeth-prime-minister-photos

3. About the Scottish Executive, Scotland.gov.uk – Режим доступу:

https://www.gov.scot/

4. The formal request from the monarch is either to (a) form a government capable of surviving in the House of Commons (which by implication does not require a majority behind it, given that skilled minority governments can and do survive for long periods); or (b) form a government capable of commanding a majority in the Commons, which by implication requires a majority behind it – Режим доступу: https://www.britannica.com/topic/House-of-Commons-British-government;

5. Oxford English Dictionary (Second Edition 1989). Whig n.2, whiggamore, and tory 1.a. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Oxford_English_Dictionary.

NATIONAL VALUES AND IDEALS AS A IDEOLOGICAL BASIS OF THE STRATEGY OF HUMANITARIAN DEVELOPMENT OF THE STATE

Tymoshenko Taras Sergeevich,
Associate Professor,
Candidate of Philosophical Sciences
Kosenko Angelina Alekseevna,
Krasota Marina Vadimovna
Students
Tavriya National University named after VI Vernadsky
Kyiv, Ukraine

Introductions. The humanitarian strategy of the state in the current conditions of social and spiritual transformation of Ukraine aims to narrow, and in the long run to nullify in the social and spiritual life of man and society those factors, values that lose their social, spiritual significance or slow down the process of social dynamics and create conditions for strengthening the role of those determinants that determine social and spiritual progress, increase social and intellectual security.

Aim. Defining the role and place of national values and ideals as a ideological basis in the strategic development of the state.

Materials and methods. Public policy as an independent subject of study is deeply studied by representatives of Western science. The works of D.Bryson, E.Yelkin, G.Casper, F.Mosher, T.Patterson, J.Shapiro and others are dedicated to him. An important area of research in public policy is its analysis in terms of managerial influence on decision-making, in particular, related to the development of strategic directions and guidelines. The works of D.Wilson, S.Hess, M.Grodzins, M.Jackson, R.Whitnach and others are devoted to these aspects. The methodological basis for the realization of the research goal was the general scientific method, methodology of system approach, structural-functional analysis, typology, generalization and comparative analysis.

Results and discussion. The purpose of the humanitarian strategy of the state is: firstly, the formation in society of a mechanism for achieving sustainable human

development, human involvement in socio-cultural creativity, a high level of social and spiritual mobility. Secondly, creating conditions for strengthening the process of dynamics of social and spiritual life of the country, reforming those areas of society that directly or indirectly affect the enrichment of social and spiritual potential of man. Thirdly, promoting such a policy to ensure that social, spiritual and intellectual life in Ukraine is carried out on the basis of humanism in the context of civilized, world humanitarian experience of mankind on the basis of national and universal heritage, especially in culture as a set of material and spiritual values. Fourthly, the establishment in society of a system of these values, including democracy, justice, prosperity, peace, and so on. Fifthly, the introduction into society of the values of freedom, democracy, solidarity, environmental security, and other fundamental values demanded by time. One of the main tasks of the state's humanitarian strategy today is to establish the Ukrainian national idea. In this regard, it should be noted that the problem of the very content of the Ukrainian national idea still remains extremely controversial, which is primarily due to its complexity and multifaceted nature. It is considered, in particular, in historical, cultural, economic, political and other aspects. The essence of the first approach is that the basis of the Ukrainian national idea should be universal values, in particular, the idea of human rights and freedoms with their provision at the level of European standards. One of the most consistent exponents of this view is O. Lanovenko, who argues that "an idea that claims the status of a state-building idea in Ukraine, in the end should be a kind of perspective of development or refraction of human rights and freedoms... And in this case we can only talk about deciphering and detailing this idea on a specific concrete-historical and socio-cultural basis of modern Ukraine".

Another approach to the formulation of the content of the Ukrainian national idea is represented by the authors, who represent the basis of such an idea as Ukrainian nationalism. For example, the philosopher O. Shmorgun, although he puts forward the idea that its content "focuses on a certain worldview and humanistic social ideal of optimal organization of society in terms of general social progress, "still emphasizes that the Ukrainian national idea" reflects the process of forming a

holistic theory of Ukrainian nationalism. "Ukrainian national idea," he emphasizes, "is a generalizing concept associated with a holistic integral description of the views of prominent Ukrainian thinkers on the place and role of nationalism in the process of independence and autonomy of Ukraine and in social life in general". Finally, the third approach to clarifying the worldview and orientation principles of the Ukrainian national idea is based on the need for an adequate combination of civic and ethnic components in its content. Authors who take this position seek to bring the two previous approaches closer, while disagreeing with some of the categorical judgments of their colleagues. In particular, a well-known researcher of the Ukrainian national idea F. Kanak made a significant contribution to the substantiation of this approach. According to him, "the national idea should not be equated or rigidly combined with nationalism or a monoethnic (national) state-reality, which, although historically often interacted with it, are not obligatory companions, necessary moments or inevitable consequences. The national idea is also characteristic of polyethnic communities. The national idea is the core around which the poly-monoethnic community is integrated, it is the source and synthesis of the strategy of actions that enable the preservation and development of national existence". Only within the framework of the third approach the intellectual and creative work of specialists based on the opinion of the general public opens a real prospect of finding an adequate formula of the Ukrainian national idea, which would become the property of public consciousness and thus dynamize state formation in Ukraine. At the same time, one-sided views on the Ukrainian national idea - cosmopolitan, narrow-ethnic, technocratic, etc. - have no prospects. Life itself confirms that the Ukrainian national idea should be based on Ukrainian national interests, its basis should be created by the best national values. But these interests and values should be organically inscribed in the European and global civilizational context. The humanitarian strategy of the state aims to improve the political system and restructure the political relations of all subjects of political life on the basis of freedom, justice, respect for human and civil rights and freedoms. It can ensure the effectiveness of political reforms when they are accompanied by the humanization of economic, social and spiritual relations

and are the result of the creation and implementation of the concept of system-critical approach to social reality and a comprehensive approach to political reform. For Ukraine, finding a new system of ideals and guidelines is a difficult but important task today. Without this stage of cognitive and ideological search, it is impossible to develop programs of economic, political, educational and other reforms, to overcome the systemic crisis that shakes the whole society. Under these conditions, the adaptation of humanistic ideals to the realities of Ukraine is extremely important. Therefore, Ukraine must rely on the world experience of reforms and state building. But we can't copy any of the world's models. Ukrainian traditions, the nature of the existing problems of development, the insecurity of the individual - all this determines the need for the formation of the Ukrainian model of state strategy as a humanistic, socially determined. Thus, one of the most important characteristics of the strategy of the state is the measure of its humanism, ie how the rights, freedoms and responsibilities of man and citizen are ensured in the political sphere.

Ukrainian parties, determining the strategy of their development, preparing for the elections, developing separate sections of their programs, constantly address the issue of combining in a certain ratio of these two opposite concepts. It seems that this outlines the Ukrainian paradigm of the party-political process in society: on the one hand, the individual and his responsibility, its values, on the other - collective (community) principles - communitarianism. But here, as "new", such "old" Ukrainian parties are forced to determine to what extent their programs will reflect individualism: private interest, responsibility of the individual, his rights, freedoms, initiative, and to what extent - communitarianism: commune (community), community, team and largely inertia, and that irresponsibility. Being on the verge of a clash of two civilizations, Ukrainian society has always been under the dominant influence of one of them: until the middle of the seventeenth century. - Western, from the middle of the seventeenth century. - Russian (Eurasian), which made it impossible for their own political development. Moreover, in one case, Ukraine was the eastern outpost of Western civilization, and in another - the western outpost of Eastern civilization. This contradiction tore Ukrainian society, made it impossible to

consolidate, and distorted the development of its political consciousness and civic processes. Today, Ukrainian society, having chosen political independence as a national ideal and humanistic value, is again faced with the problem of choice. At the household level, the choice between individualistic (personal, private) and communitarian (public, communal) means the choice between personal will to action, responsibility and paternalism. Democratization involves the creation of an open society. According to J. Soros, an open society is a form of social organization that provides the highest level of individual freedom in accordance with the rules and norms necessary for the functioning of society. It is such an effective and "pure" public administration, the rule of law, a society that is not pressured by the state and that provides sufficient opportunities for the functioning of civil society and the private sector, regardless of the state. Such a broad definition of an open society coincides with the definition of democracy. Freedom is an active stimulus for the development of democracy. The concept of freedom and individual liberty has a contradictory meaning due to ideological principles, moral ideals and aspirations. Hegel managed to formulate the conclusion that “world history is a progress in the consciousness of freedom, a progress that we must know in its necessity. Freedom of the individual is a key, defining, primary value of all lawful rights and freedoms. Democracy is a form and process of realization of inalienable rights and freedoms of a citizen, which is legally enshrined in the Constitution and constitutional laws. Constitutionalism is the legal basis of democracy. For a modern democracy, the relationship between freedom and equality is extremely important. Democracy cannot exist outside the exclusive level of social, economic and political equality. It is hardly possible to find a sufficiently substantiated criterion of equality or fairness in the distribution of economic resources, a model of wealth and income that would meet the requirements of equality. There can be no justice of economic inequality, although the category of distributive justice has a right to exist. The highest value of democracy is the high morality of society, without which none of the principles of democracy can be fully realized.

The basis of the morality of a democratic society is human freedom, its priority

in all socio-political structures, social justice in social relations. Political modernization as a basis for theoretical analysis and practical activities raises the problem of increasing the efficiency of government, rationalization of the political system of society, ensuring the rights and freedoms of the individual. Attempts to analyze and substantiate social change as the ideological basis of the state's humanitarian strategy force us to look for "internal" factors of the systemic crisis of modern society, encourage research and generalization of the results of political transformation in close connection with social restructuring of Ukrainian society. The reform of the political system in Ukraine involves the formation of the political culture of Ukrainian society, which determines the prerequisites for the humanitarian strategy of the state. This means, first of all, increasing the level of legal, social and moral responsibility of the main subjects of the political process. Defining values and ideals as the ideological basis of the humanitarian strategy of the Ukrainian state is the need to study and understand the historical and intellectual context, to clarify what social, intellectual and moral forces are behind certain forms of humanism and pseudohumanism, which is a historical tradition in the state adopts the ideals of humanism. One of the characteristics of the political process is the measure of its humanism, ie how the rights, freedoms and responsibilities of man and citizen are ensured in the political sphere.

Conclusions. Thus, to ensure the effectiveness of political reforms should be a humanitarian strategy of the state, which would be aimed at a holistic vision of political transformation, understanding the modern ideal of humanism for knowledge and transformation of the world in connection with the general restructuring of political, legal, economic, military and information relations. The highest value of a democratic society is the freedom of the individual - a key, defining, primary value of all legitimate rights and freedoms.

LITERATURE

1. Dahl R. On democracy. - M.: Aspect Press, 2000. - 208p.
2. Zdioruk S.I., Bychek V.V. Problems of functioning of political parties of

Ukraine in the system of power relations. K.: 2001. - 143p.

3. Duverger M. Political parties. - M.: - Академ. project, 2000. - 558p.

4. Keane J. Civil society: old images, new vision. - Kyiv: KIS Publishing House, 2000.

5. Philosophy of Politics: A Short Encyclopedic Dictionary // NAS of Ukraine; Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; Kyiv National University named after Taras Shevchenko // LV Gubersky (ed.), VP Andrushchenko (ed.). - Kyiv: Knowledge of Ukraine, 2002. - 669p.

6. Encyclopedic sociological dictionary / Ed. RAS GV Osipova. - M.: ISPI RAN, 1995. - 939p.

7. Kachokha V. The problem of the common good in modern democracy // Questions of philosophy. - 2000. - №9. - P.57-64.

8. Lanovenko O. Any society begins with the formation of a new ideology // Viche. - 2000. - №3. - P.3-9.

9. Makeev S. Ukraine: public consciousness and political participation of the population // Political Thought. - 2000. - №2.

10. Shmorgun O. The main meaning of the concept of "Ukrainian national idea" // State Building. - 1997. - №6. - P.10-19.

PHILOLOGICAL SCIENCES

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ КРОССЕНСУ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Бондаренко Олена Вікторівна
Лучко Юлія Іванівна
Столяренко Юлія Миколаївна
Викладачі української мови та літератури
Фаховий коледж
Національного фармацевтичного університету
м.Харків, Україна

Вступ. Ніхто не сперечатиметься з тим, що навчання має бути цікавим, тому існує багато інтерактивних технологій, прийомів і методів в освітньому процесі, які можуть зацікавити сучасного студента. Одним із елементів ігрового навчання є метод кросенсу - асоціативної головоломки нового покоління.

Мета роботи. Використання сучасних освітніх технологій на заняттях розвивають у студентів критичне мислення, логіку, інтерактивні здібності, уміння застосовувати свої знання на практиці, сприяють формуванню умінь та навичок здійснювати дослідження, кращому запам’ятовуванню матеріалу, а також вміння працювати як у команді, так і самостійно

Матеріали та методи. Кроссенс (від англ. cross – перехрестя, sens – смисл) – це візуальний асоціативний ланцюжок, який складається з 9 зображень, кожен з яких пов’язаний з попереднім і наступним зображенням, що в результаті з різних сторін розкриває певне поняття, явище або факт. Слово «кроссенс» означає «перетин значень» і придумане за аналогією зі словом «кросворд».

Цей вид головоломки винайшли зарубіжні педагоги в 2002 році. Ідея

належить письменнику, педагогу і математику Сергію Федіну і доктору педагогічних наук, філософу та художнику Володимиру Бусленку.

Ідея кроссенсу проста. Це асоціативний ланцюжок, що складається з дев'яти картинок. Зображення розташовують так, щоб кожна картинка мала зв'язок із попередньою і наступною. Центральна поєднує за змістом зразу декілька картинок. Завдання того, хто розгадує кроссенс - знайти асоціативний зв'язок між сусідніми (тобто тими, що мають спільний бік) картинками. Зв’язки в головоломці можуть бути і поверхневими, і глибокими.

Кроссенс – це сучасний методичний прийом візуалізації навчального матеріалу, який виконує такі функції: навчальну (сприяє засвоєнню навчального матеріалу), мотиваційну (забезпечує інтерес до навчальної теми), комунікативну (створює мікро і макродіалоги між різними учасниками навчального процесу);

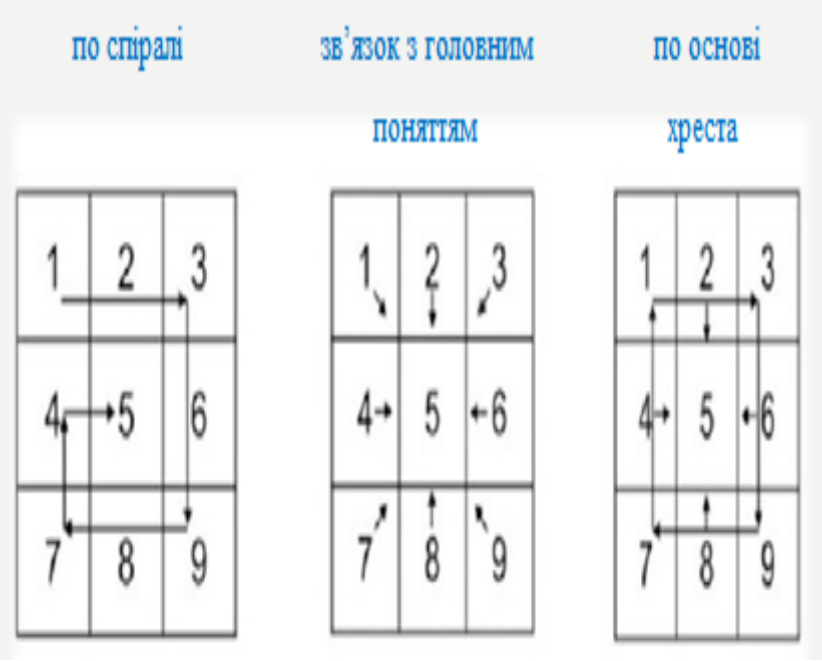

Рис.1. Способи читання кросенсу

Як розв’язати кроссенс?

1. З’ясуйте, що зображено на кожному із малюнків кроссенсу.

2.Установіть асоціації, які виникають з кожним із зображень. Подумайте, що може об’єднувати ці різні зображення.

3.Розкрийте зв’язки між центральним зображенням кросенсу, що

міститься під номером 5 та сусідними за схемою: 5-2; 5-8; 5-6; 5-4. Ці зв'язки між зображеннями утворюють своєрідний візуальний хрест:

4. Простежте зв'язки між зображеннями по периметру кроссенсу, що є його «основою», за схемою: 1-2; 2-3; 3-6; 6-9; 9-8; 8-7; 7-4; 4-1.

5. Зверніть увагу, що розпочинати розв'язувати кроссенс можна з будь-якого зображення і з різною послідовністю: спочатку по «хресту», а потім за його «основою» і навпаки.

Як створити кроссенс?

1. Визначити тематику, загальну ідею.
2. Дібрати зображення, що ілюструють елементи.
3. Виділити 9 елементів зображень, що стосуються ідеї, теми.
4. Знайти зв'язок між елементами, визначити послідовність.
5. Сконцентрувати всі зображення в одному елементі (квадрат № 5).
6. Виділити риси, особливості кожного елемента.

Кроссенс можна використати на таких етапах заняття:

1. Тема заняття чи епіграф до нього;
2. Проблематика твору;
3. План заняття, і на кожному етапі заняття викладач відкриває наступний квадрат;
4. Узагальнення знань про певне поняття (добу чи напрям в літератрі);
5. Вивчення та повторення біографії письменника;
6. Система образів твору;
7. Характеристика героя художнього твору;
8. Сюжет твору;
9. Творче домашнє завдання.

Метод «кроссенс» можна поєднати з інтерактивними методами: робота в малих групах, робота в парах, «мозковий штурм», «коло ідей», «мікрофон»

Результати і обговорення.

Рис.2. Кроссенс «ЛЕСЯ УКРАЇНКА «Лісова пісня»

Розв’язання кроссенсу

По спіралі:

1 – 2 – Від гри на сопілці Лукаша прокидається Мавка після зимового сну. Розмова Лукаша з Мавкою.

2 – 3 – Дядько Лев дбайливо ставився до лісу, із симпатією – до Мавки та інших лісових істот

3 – 6 – Матері Лукаша не подобається Мавка, вона хоче іншу невістку. Килина і Лукаш жнуть жито. Лукаш проводжає Килину додому.

6 – 9 – Мавка просить Лісовика допомогти їй знов стати такою, як була. Лісовик розкриває свою кирею і дістає з-під неї пишну, гаптовану золотом багряницю і срібний серпанок.

9 – 8 – Мавка танцює з Перелесником.

8 – 7 – З'являється "Той, що в скалі сидить" і забирає Мавку.

7 – 4 – Л ісовик перетворив Лукаша на вовкулаку, але Мавка пробачає Лукаша і знов обертає його на людину.

4 – 5 – Мавка – Верба – Доля говорить з Лукашем

По хресту:

2 – 5 –
6 – 5 –
8 – 5 –
4 – 5 –
} Персонажі драми – феєрії «Лісова пісня»

Рис.3. Кроссенс «Вимоги до культури мовлення»

Розв’язання кроссенсу

По спіралі:

1 –Змістовність

2 – Логічна послідовність

3 – Багатство мовних засобів

4 – Виразність

6 – Точність

7 – Доречність

8 – Різноманітність

9 – Правильність

Висновки. Метод кросенсу розвиває логічне мислення на основі

діяльнісного підходу, сприяє формуванню креативності, співпраці, комунікації та критичного мислення студентської молоді. Він допомагає викладачу не тільки сформулювати тему, а й уникнути нудного монологу під час її розкриття. Застосування методу під час пояснення включає в роботу зорову пам'ять студентів, оскільки кожен етап життєвого і творчого шляху письменника підкріплюється асоціативним зображенням, а також логічне мислення, бо ілюстрації пов'язані між собою за змістом.

На квадратах можуть бути й написи, але яскраві картинки цікавіші. Добору зображень, які асоціюватимуться з матеріалом теми заняття та її визначенням, надають багато уваги. На етапі рефлексії пропонують студентам самостійно скласти кросенс і пояснити взаємозв'язок між його елементами.

Не можна сказати, що метод кросенсу не має жодних проблем. Вони є, і всі стосуються прочитання зображень. Окремі з них можуть бути не дуже зрозумілими або надто загадковими. У такому випадку викладачу чи автору кросенсу варто надати коротку текстову підказку (кого або що зображено на кожній картинці, а завдання — знайти зв'язки між сусідніми зображеннями або дати назву кросенсу, відшукавши єдиний ланцюжок асоціацій тощо).

Предметні кросенси, зрозуміло, розгадувати простіше. Ще простіше їх складати: потрібно лише зрозуміти сенс і знати алгоритм створення асоціативної головоломки.

Отже, досвід показує, що генератором розвитку мислення є логічна гра, а використання методу кросенсу на заняттях філологічних дисциплін створює умови для ініціативи студентів, підвищує їх мотивацію, спонукає до самостійного пошуку, допомагає знайти віру в себе, що поступово призводить до відчуття успіху.

УДК 811.111’42-26

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ВАРІАНТНИХ НАЗВ ЛІТАКІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЕРНЕСТА ҐЕМІНГВЕЯ «ПО КОМУ ПОДЗВІН»)

Колеснікова Ірина Анатоліївна,
д.ф.н, професор,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
м.Київ, Україна,
Рикичинська Дар’я Олексіївна,
студентка,
Національний авіаційний університет,
м.Київ, Україна

Вступ. Художній твір є важливим інструментом міжкультурної комунікації, одним з джерел вивчення особливостей, традицій, звичаїв комунікативної поведінки представників різних народів. Його можна вважати своєрідним креативним документом, літописом культурного та цивілізаційного розвитку народів. Досконалий художній текст не тільки адекватно презентує висвітлену в ньому інформацію, а й створює відповідну емоційну ауру, тобто передає почуття героїв у такий спосіб, щоб викликати співчуття чи відразу в читача, позитивну чи негативну чуттєву реакцію на вчинки героїв твору. Саме емоційна рефлексія читача і є суперзавданням автора. Специфікою художнього тексту у лінгвальному аспекті є необмеженість мовних засобів, якими послуговується письменник, хоча слід зазначити, що в сучасних творах нерідко зустрічаємо ненормативну лексику (наприклад, у творах новітньої української літератури), хоча така лексика офіційно вважається табу в художньому стилі.

Мета роботи – проаналізувати назви літаків, що вжиті в оригінальному тексті та текстах російського та українського перекладів. Матеріалом для дослідження слугують приклади назв літаків за часів Другої світової війни, що були вжиті в тексті роману Ґемінгвея «По кому подзвін» та його перекладів

українською та російською мовами.

Для створення правдивого нефейкового тексту письменник має дотримуватися певних вимог, зокрема використовувати лексику відповідного історичного періоду, описаного у творі, зважати на її класифікацію відповідно до рівня комунікантів, що її використовують (залежно від їх освітнього, соціального, професійного, вікового рівнів тощо). Так, у творах, що розповідають про події XIX століття, не може виникнути словосполучення «пральна машина», «синхрофазотрон» та подібні (хіба що у науково-фантастичному тексті, пов'язаному із цим етапом розвитку людства), оскільки їх використання спричинить ефект когнітивного дисонансу. Цих вимог має дотримуватися і перекладач твору: він не може додавати до тексту реалії, що фактично не існували на той час. Особливі проблеми виникають при вживанні у художньому тексті термінів, які не можуть бути використані довільно. Відомо, що професійну лексику кваліфікують як таку, що має точно окреслене значення, що зафіксовано в дефініції конкретного терміна, тому його використання є суворо регламентованим. Оскільки художній текст не корелює з текстом власне науковим, то його споживачами можуть бути читачі різних прошарків суспільства: учені, фахівці-практики, майбутні спеціалісти, які не шукають у тексті саме точної наукової інформації, а також пересічні громадяни, що не завжди володіють певною галузевою інформацією.

Серед лексем та словосполучень, що належать до професійної сфери і пов'язані з конкретною спеціальністю, можна виділити такі групи:

- наукові терміни;
- професіоналізми, тобто слова та словосполучення, якими користуються фахівці при усному спілкуванні;
- сленгові елементи, тобто слова і словосполучення, що є замінниками офіційних термінів на даний час, оскільки склад цих мовних засобів може змінюватися залежно від часової характеристики (порівн..: студентський сленг 60-х років і сучасної молоді);
- народні відповідники, тобто назви, що заміщують офіційні терміни

у розмовному стилі і якими послуговуються комуніканти, які не належать до фахівців даної сфери.

Використання саме таких маркованих мовних знаків є важливою умовою адекватності мовної характеристики персонажів. У романі Ернеста Ґемінгвея «По кому подзвін» висвітлені події громадянської війни в Іспанії 1936-1939 років, учасником якої був сам автор, який працював там на цей час військовим кореспондентом. Цей факт свідчить про те, що Ґемінгвей був безпосереднім свідком подій, які він описує у творі, що сприяло документальному опису всього, що відбувалося насправді, хоча і не без певних суб'єктивних моментів. У тексті використані назви різних типів військових літаків, що брали участь у бойових діях і належали різним країнам, хоча ця інформація нерідко замовчувалася.

Комунікантами, тобто героями роману, що використовують назви літаків, у творі виступають не тільки представники різних прошарків іспанського суспільства, але й іноземці, що боролися на боці республіканців, зокрема американський журналіст Роберт Джордан (прототипом якого був сам автор), що володіє необхідною інформацією щодо авіації, задіяної у ході війни, а тому і фахово орієнтується в назвах тих чи інших літаків та їх приналежності конкретній державі; керівництво бойовими операціями, серед представників якого були воїни-інтернаціоналісти, зокрема військові із СРСР; селяни, що входили до складу партизанських загонів, які, як правило, не мали відповідної освіти або взагалі були неписемними. Вони складали основу іспанського антифашистського патріотичного руху. Кожен з героїв спілкується відповідно до своїх комунікативних можливостей і потреб і користується певними мовними засобами.

Подібна термінологічна лексична варіативність є ознакою не лише художнього стилю, а й безпосередньої професійної комунікації, що талановито віддзеркалюється у тексті роману. Така кваліфікація мовних засобів є необхідною умовою правдивого змалювання подій, оскільки саме лінгвальна характеристика персонажів створює ілюзію реальності змісту твору. Цю

особливість має знати і перекладач, щоб не створити у тексті перекладу мікс із різних шарів лексики, що належать різним епохам і не відповідають мовному портретові даного героя, і не потрапити у пастку схожості слів, тому додавання сучасних для перекладача і неможливих для автора з точки зору хронології лексем є неприпустимим. Порушується основний принцип перекладу художнього твору – точність передавання фактів оригіналу, а також нівелюються основні функції художнього тексту – інформативна та творча, які є рівноцінними і не можуть бути фальсифіковані за умови переваги однієї з них. Аналізуючи тексти оригіналу та перекладів, варто враховувати й специфіку ідіостилю автору твору. Так, відомо, що стиль Ернеста Ґемінгвея характеризують стислість; його «нелюбов» до прикметників, оскільки, на думку письменника, вони оголюють ставлення автора до подій, а він прагнув, щоб читачі дійшли висновків без його підказок; обмежене використання складних речень; перевага простих синтаксичних моделей і т. ін. Вживаючи інші синтаксичні варіанти та граматичні категорії, перекладач вносить у текст особливості свого ідіостилю, хоча повністю позбавити текст перекладу впливу індивідуального стилю перекладача як творчої особистості практично неможливо.

Результати та обговорення. Розглянемо окремі оригінальні приклади з роману «По кому подзвін» та варіанти їх перекладу українською та російською мовами.

1. Now, as they moved out of sight toward Segovia, they did not look to be the green, red wing-tipped, low wing Russian conversion of the ***Boeing P32*** that the Spaniards called ***Moscas***. Впрочем, когда ***самолеты*** ушли в сторону Сеговии, он подумал, что они совсем не похожи на те зеленые с красной каймой ***самолеты*** с низко посаженным крылом, русский вариант модели ***«боинг Р-32***», которые испанцы называют ***Moscas.*** А втім, коли вони полетіли в напрямку Сеговії, він подумав, що ці ***літаки*** не схожі на зелений російський варіант моделі «***Боінг П-32***», який іспанці називають ***Moscas***.

Назва ***Moscas*** (***Моска***) виникла в республіканському середовищі. Це

пов'язано з написом «***Москва***» на упаковці, де були розібрані ***винищувач***і, зробленому кирилицею, яку іспанці сприймали як «муха», порівн.: **Moscas** з іспанської перекладається «муха». Крім того, звертаємо увагу на графічне оформлення назв: гібридна російська назва , транслітерована українська і кодифікована у тексті письменника.

Слід зазначити, що автор роману не використовує розмовних варіантів іменника ***plane*** (***bird, air, craft, machine, vessel, board, heap, wind-wagon, flivver (невеликий старий літак), wingvessel, flying machine, mount, kite, crate***), зокрема професіоналізмів та народних відповідників, що збережено і в текстах перекладів. ***Боінг Р32*** належав до ударної авіації часів Другої світової війни. У російській авіації це був ***винищувач І-16***.

2. There three were ***Heinkel one-elevens***, twin-motor ***bombers***. Это были двухмоторные ***бомбардировщики «хейнкель-111***». Ще три двомоторні **бомбардувальники-«хейнкелі**» з'явилися в небі .

В англійській мові ***Heinkel one-elevens*** часто описується як ***a wolf in sheep's clothing***. В оригінальному та перекладних текстах вжито офіційну назву літака. Проте графічно ці назви в текстах оригіналу та перекладів різняться.

Літак ***«Хейкель-111***» був зв'язковим літаком для вказування цілей, оснащений посиленим навігаційним та зв'язковим обладнанням; мав екіпаж із шести осіб. Професіоналізм до цієї кодифікованої назви – ***«подвійна блискавка».***

3. Perhaps three ***Junkers***, the big ones with the three motors, with the ***chasers*** with them. Или три ***«юнкерса***», больших трехмоторных, и с каждым по ***истребителю***. Або три ***«юнкерси***», великі, тримоторні, а з ними ***винищувачі***. У всіх текстах використано кодифіковані терміни. Спостерігаємо різні графічні варіанти лексем. Серед російських пілотів були розповсюджені такі сленгові назви щодо цього літака: ***«певун», «лаптяжник», «лапотник».*** Це був одномоторний двомісний (пілот та стрілок) ***бомбардувальник*** та ***штурмовик*** за часів Другої світової війни.

4. Just then they heard them, the higher, whining drone, and as they passed

at about five thousand feet, R.J. counted fifteen ***Fiats*** in echelon of echelons like a wild-goose flight of the V-shaped threes. И тотчас же послышался тонкий, подвывающий гул, и Роберт Джордан насчитал пятнадцать ***«фиатов»,*** летевших на высоте пять тысяч футов, растянувшись клином из маленьких клинышков по три, точно стая диких гусей в полете. І відразу же почулося тонке, із завиванням, дзижчання; вони пролітали на висоті п’яти тисяч футів, і Роберт Джордан налічив п'ятнадцять ***«фіатів»*** – п’ять ланок, що розтяглися великим клином, неначе ключ диких гусей. Йдеться про італійські літаки виробництва компанії ***«Fiat»,*** один з типів яких (***Fiat G.50 Freccia*** називали ***Arrow,*** тобто ***стріла,*** що й відповідає перекладу слова ***fiat*** італійської мови). Подібні варіанти в тексті Ґемінгвея та його перекладів відсутні. ***Фіат*** являв собою одномісний італійський ***винищувач*** часів Другої світової війни. Це був перший італійський ***винищувач-моноплан*** із закритою кабіною та шасі, що забиралося.

5. Then throught this noise came another noise, a steady, racketing drone and they saw the sentry looking up, his knitted cap slanted back, and turning their heads and looking up they saw, high in the evening sky, three ***monoplanes*** in V-formation, showing minute and silvery at that height where there still was sun, passing unbelievably quickly across the sky, there motors now throbbing steadily. Потом сквозь этот шум донесся другой шум – мерный, нарастающий рокот, и они увидели, что часовой поднял голову и смотрит вверх, так что его вязаная шапочка съехала на затылок; и, тоже подняв головы, они увидели в высоком вечернем небе три ***самолета,*** летевшие клином; крохотные и серебряные на этой высоте, где еще светило солнце; ***самолеты*** с невероятной быстротой неслись по небу под мерный гул моторов. Потім крізь цей клекіт долинув інший звук, рівний, дедалі гучніший гуркіт, і вони побачили, що вартовий задер голову у збитій на потилицю плетеній шапочці й подивився вгору. Глянувши собі туди, вони побачили високо у вечірньому небі три ***моноплани***, що йшли клином, маленькі й сріблясті, – там іще світило сонце; вони летіли неймовірно швидко, а їхні мотори рівномірно гули . В англійському та українському

текстах функціонують іменники ***monoplane***, ***моноплани***, тоді як в російському тексті вжито загальну назву ***самолеты.*** Така заміна назви не відповідає оригінальному текстові твору. ***Моноплан*** (з грец. ***μόνος*** та латинської ***planum*** – площина) – літак з однією несучою поверхнею, одним крилом. Таким чином, у російському перекладі функціонує гіперонім замість гіпоніма.

Висновки. Переклад художніх творів, у яких вжито певну галузеву термінологію, вимагає від перекладача вміння професійно оцінити наявну в тексті спеціальну лексику, правильно визначити її статус, проаналізувати, які шари фахової лексики використовує автор твору, добрати до кожного з прикладів відповідну лінгвальну одиницю, не порушуючи як ідіостиль письменника, так й особливості функціонування цих лексем відповідно до певної епохи, тобто враховувати хронологічний аспект, щоб механічно не перенести текст у сучасність, де описані події виглядають анахронізмом. Це вимагає від перекладача спеціальних знань з термінології, глибокої ерудиції, а також неабиякої майстерності. Відхилення від норм, прийнятих в оригіналі твору, перетворює переклад на сучасний переказ, що негативно впливає на читача і створює проблеми під час міжкультурних контактів.

ЗНАЧЕННЯ ТА ВЖИВАНІСТЬ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У МОВЛЕННІ

Якимчук Мирослава Юріївна
кандидат педагогічних наук, доцент
Красько Зорина Валеріївна
студентка
Національний університет водного
господарства та природокористування
м. Рівне, Україна

Вступ. Роль невербальних засобів у спілкуванні є досить неоднозначною: хтось вважає їх необов'язковими у виступі оратора, а хтось – головними та вирішальними у мистецтві спілкування.

Зазначимо, що пріоритетним завданням невербальних засобів є безпосередній вплив на несвідоме мислення слухача з перших секунд виступу, тому, на нашу думку, зорове сприйняття частіше переважає над слуховим, а ефективність такого впливу вже залежить від нас.

Мета роботи. Метою роботи є узагальнення світового бачення такого питання, як значення невербальних засобів; розкриття проблеми міжнаціонального сприйняття тих чи інших жестів як причину непорозумінь; аналіз поглядів як іноземних, так і національних дослідників, узагальнення їх поглядів; утворення висновків.

Матеріали та методи. Для ґрунтовного дослідження ми відібрали наукові доробки як національних, так і зарубіжних науковців різних сфер, аби відобразити це питання з різних точок зору. Також в роботі згадуються навчальні матеріали та психологічний аналіз. Для вивчення цих матеріалів було використано такі методи дослідження: теоретичний (аналіз та синтез, класифікація, формалізація), практичний (порівняння, спостереження).

Результати та обговорення. Проблему значущості невербальних знаків досліджували такі науковці, як Ф. Бацевич, К. Іванова, В. Лихвар, Є. Подольска, В. Шеломенцев, В. Южин та ін. Мову тіла людини та відмінних від

мовленнєвих засобів знаків обґрунтовували науковці А. Піз, Б. Піз, В. Моргун та інші; із зарубіжних дослідників питання зв'язку невербальних жестів та рис характеру можна виділити Ц. Петерсона, М. Селігмана та ін.

Зауважимо, більшість науковців збігаються в думках щодо значущості цих засобів у комунікації; проводяться все більше досліджень в області невербалістики, що не може не розширювати обсяг думок і підкреслювати важливість питання невербального спілкування.

Невербальні засоби застосовуються усюди, починаючи з творчих надбань і закінчуючи реальним життям.

Ч. Дарвін в одній із своїх наукових праць наголошує, що невербальні засоби є невід'ємною частиною не тільки людського спілкування, яка була запозичена ще за часів племінних союзів у тварин. Лише згодом мова стала головним засобом вираження думок, для підсилення і більш влучного розуміння була мова рухів. Тобто, незважаючи на главенство вербального над невербальним, ці два типи мовлення не можна роз'єднувати. Ми погоджуємося з цим, адже будова діалогу із співрозмовником стає некомфортною, а то й майже неможливою без використання засобів, які посилюють, доповнюють мовлення. На нашу думку, невербальний жест розпізнається швидше, аніж вербальний. Як говорив Цицерон: "Усі рухи душі повинні супроводжуватися жестами, здатними пояснити справи душі і думки: жести кисті руки, пальців, усієї руки, простягнутої уперед, ноги, що вдаряє об землю, особливо міміка очей; жести подібні до мови тіла, яку розуміють навіть дикуни та варвари" .

Однак не завжди використання жестів та знаків є вдалим рішенням. Вони можуть не тільки пожвавити бесіду, а й завести її у глухий кут непорозуміння. Так Л. Лужецька в своєму дослідженні виводить гіпотезу, що невербальна комунікація – це комплексний процес, і для уникнення непорозумінь під час спілкування та приємності, зрозумілості та користі процесу потрібно узгоджувати несловесні засоби спілкування зі словесними. Варто контролювати свої жести, погляд, позу, міміку, тон, та добирати невербальні засоби відповідно до мовленнєвої ситуації [1, с.150].

О. Фалькова виводить положення, що невербальна комунікація – це обмін невербальними повідомленнями між особами, а також їх інтерпретація, однак дефініцію терміну можна вважати закономірним логічним висновком, а не новим поглядом на поняття [4, с. 77].

А ось в підручнику комунікативної лінгвістики невербальні засоби зазначені як елементи комунікативного коду, які мають знакове походження і служать для операцій над повідомленнями [2, с. 59]. Автор висвітлив термін з технічного боку, що є лаконічним та спрощеним для зрозуміння, але не врахував взаємозв'язку із вербальними засобами.

Отож, узагальнимо. Невербальні засоби – це елементи комунікаційної взаємодії, які свідомо або несвідомо відтворюються немовними знаками, сприймаються зором співрозмовника та слугують для ефективного взаєморозуміння. Варто зазначити, що ці засоби краще поєднувати з вербальними засобами, однак за потребою мінімальної та швидкої комунікації мова жестів може бути використана й як самостійна одиниця залежно від інтерпретації сенсу співрозмовником.

Проблему непорозуміння у невербальних засобах розглядали такі всесвітньо відомі психологи, як А. та Б. Піз. Так, вони прийшли до висновку, що один і той самий жест в різних країнах та культурах може сприйматися по-різному. Тому використання тих чи інших жестів, рухів та поз повинно бути врегульованим і до культури мовця та його співбесідників. Крім того, тлумачення невербальних засобів може вказати на підсвідоме ставлення до промови оратора, тому вкрай важливо не тільки бути готовим говорити, а й чути і бачити [3, с. 448].

Наприклад, туристів у США часто попереджають, щоб вони уникали прямого зорового контакту із незнайомцями на вулицях, бо ті можуть такий погляд розцінити як знак агресії. А ось посмішка є обов'язковим жестом доброзичливості в цій країні, і властивий японській культурі без емоціональний вираз обличчя вважається за грубість.

Згадаймо, як в тому чи іншому місці, де використовуються елементарні

математичні розрахунки, наприклад, в громадському транспорті, для позначення кількості квитків ми показуємо кондуктору жести для позначення кількості пальцями. Незважаючи на жест, несвідомо ми іноді дублюємо невербальний засіб мовленням, і навпаки.

Висновки. Отже, невербальна комунікація є головним компонентом для ефективної передачі та отримання інформації. В процесі її сприйняття можна відмітити емоції співрозмовника. Дослідження цього питання є актуальним навіть в епоху бурхливого розвитку спілкування онлайн, адже сучасні технології здатні відтворювати рухи тіла через екран. Вербальний засіб поодинці не є таким ефективним, тому опанування будь-якою мовою повинно доповнюватись навичками невербального спілкування для того, щоб сприяти більш ефективній та безконфліктній комунікації між учасниками спілкування, що також є перспективою для вивчення та розвитку невербалістики.

Перспективи подальших досліджень вбачаються й у вивченні особливостей зв'язку невербальних засобів спілкування з емоційними, комунікативними елементами та, зокрема, способами міжнаціонального взаєморозуміння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лужецька Л. Б. Невербальні засоби спілкування як складник мовленнєвої культури особистості. Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць. Дрогобич: Посвіт, 2014. 145–150 с.

2. Бацевич Ф. С. Основи комуницативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 59 с.

3. Піз А., Піз Б. Мова рухів тіла. Як читати думки навколишніх по їхніх жестах. Форс,1978. 448 с.

4. Фалькова О.Г. Міжкультурна комунікація в основних поняттях і визначеннях: Методичний посібник. – СПб.: Ф-т філології і мистецтв СПбГУ, 2007. 77 с.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ ЗА ДУАЛЬНОЮ ФОРМОЮ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ

Радкевич Валентина Олександрівна
доктор педагогічних наук, професор
Стрілець Олександр Іванович
аспірант
Інститут професійно-технічної
освіти НАПН України
м. Київ, Україна

Вступ. Виявлення педагогічних умов професійної підготовки кваліфікованих робітників машинобудівної галузі за дуальної формою освіти потребувало аналізу таких понять як «педагогічна умова», «формування» та «педагогічні умови дульної форми освіти». Створення педагогічних умов у освітньому процесі надасть кожному здобувачу освіти змогу сформувати власну особистісну модель на шляху до вдосконалення професійної майстерності.

Мета. Розкрити поняття «дуальна форма навчання» як інструмент на шляху до самостійності, самоорганізації, самоосвіти, саморозвитку, відповідальності здобувача освіти професійно-технічного напрямку.

Виклад основного матеріалу. Педагогічні умови становлять собою конкретний набір вимог до освітнього процесу, які сприяють більш якісному засвоєнню матеріалів, базуються на дидактичних принципах і є обов’язковими складниками моделювання неподільного педагогічного процесу, який спрямований на опанування здобувачами освіти конкретних вмінь, твердих та м’яких навичок. Підготовка сучасних кваліфікованих робітників

машинобудівної галузі потребує виявлення і реалізації наступних методологічних, мотиваційних, змістовних та організаційних педагогічних умов: застосування діяльнісного, особистісно-орієнтованого, модульно-компетентнісного підходів у навчанні (методологічні); створення лабораторії, оснащеної високотехнологічним навчальним обладнанням, яке сприяє ефективній теоретичній та практичній підготовці, що випускаються (мотиваційні); розробка і впровадження робочої освітньої програми, дидактичних і програмно-методичних та засобів навчання по професії на основі електронних освітніх ресурсів, орієнтованих на розвиток технічного інтелекту і формування професійних компетенцій у випускників в процесі підготовки до професійної діяльності на високотехнологічних підприємствах машинобудування (змістовні); впровадження елементів дуальної форми здобуття освіти по підготовці токарів та моніторингу цього процесу (організаційні).

Важливою умовою для успішного навчання учнів є мотивація. На початковому етапі, мотивація учнів забезпечується проведенням освітнього процесу на новітньому високотехнологічному обладнанні, за рахунок новизни професійних дисциплін, прикладних професійних програм і т. ін. На другому етапі мотивація учнів базується на виконанні спільних міждисциплінарних практичних робіт, навчанні в умовах виробництва за дуальною формою здобуття освіти, тим самим відбувається усвідомлення майбутньої професійної сфери діяльності. Створюється позитивний настрій у вивченні загально і спеціальних дисциплін. На останньому етапі мотивація забезпечується за рахунок виконання комплексного кваліфікаційного завдання на робочому місці з використанням освоєних професійних знань, вмінь та навичок. Таким чином, в нашому випадку, до мотиваційних педагогічних умов відносяться навчання здобувачів освіти на високотехнологічному машинобудівному обладнанні, що дозволяє учням виконувати більшість практичних, лабораторних та дипломних робіт в реальних виробничих умовах і формувати професійні компетенції токаря, які затребувані при роботі на високотехнологічному обладнанні

підприємств машинобудування.

Організаційні педагогічні умови організації системи дуального навчання в сфері професійної (професійно-технічної) освіти здійснюються через проектування змісту професійної освіти на основі аналізу завдань майбутньої професійної діяльності випускників. Проведене на теоретичному рівні дослідження показало, що для запровадження дуальної освіти в закладах професійної (професійно-технічної) освіти необхідна реалізація наступних педагогічних умов:

1. Напрацювання (удосконалення) нормативної бази; Для цього нами був проведений аналіз наукової літератури і вивчений, хоч і невеликий, але вже наявний в країні досвід дуального навчання, який показав, що нормативна база для його здійснення повинна бути представлена в наступному обов'язковому переліку: Положення про організацію дуальної форми здобуття освіти, яке визначає поняття дуальної системи підготовки кадрів, завдання освітньої програми, учасників освітнього процесу і роль кожного з них; типовий договір про організацію дуальної форми здобуття освіти який закріплює обов'язки сторін при спільній організації і здійсненні дуального навчання, їх відповідальності за невиконання або неналежне виконання своїх зобов'язань; типовий план-графік взаємодії учасників дуального навчання, який встановлюватиме детальний порядок взаємодії сторін; типове положення про наставництво, в якому закріплюється статус наставника, його функції, процедуру відбору кандидатів, вимоги до професійних компетенцій, алгоритми розвитку наставництва, систему оцінки професійної діяльності наставників.

2. Виявлення потреби роботодавців в отриманні здобувачами освіти (випускниками) додаткового набору твердих та м’яких навичок та постійне доопрацювання змісту освітніх програм закладу освіти актуальними трудовими функціями та професійними компетенціями, які потребує роботодавець через:

розробку освітньої програми, робочого навчального плану зміст і структура яких будуть задовольняти вимогам роботодавців; визначення сутнісної характеристики освітньої діяльності по формуванню тих професійних

компетенцій, які виділені роботодавцями як трудові функції.

Основним методом дослідження для аналізу анкетних даних була використана експертна оцінка роботодавцями аспектів професійної діяльності професій машинобудівної галузі, які є значущими для роботодавця. Базова частина матриці, ґрунтувалася на трудових діях – професійних компетенціях виділених з професійного стандарту та була доповнена загально-професійними компетенціями, з метою комплексної оцінки вимог роботодавців до випускників. В експертному листі роботодавцю, який виступає в якості основного експерта, необхідно було дати оцінку позначених позицій за критерієм значимості з урахуванням специфіки власного підприємства.

Відповідно до педагогічних умов щодо оновлення змісту освітніх програм навчального закладу актуальними трудовими функціями та професійними компетенціями, які потребує роботодавець знадобилося: розробити освітню програму, зміст і структура якої, за погодженням з роботодавцями – замовниками кадрів, задовольняють висунутим вимогам; визначити сутнісну характеристику освітньої діяльності по формуванню тих професійних компетенцій, які виділені роботодавцями як трудові функції; компетентнісний підхід передбачає збільшення кількості якісних характеристик, кваліфікаційний же підхід робить наголос на накопичення знань, умінь, навичок, отриманих в різних сферах діяльності; компетентнісний підхід передбачає можливість гнучко і своєчасно адаптувати підготовку робітничих кадрів промислового напрямку при умові змін сучасного виробництва; компетентнісний підхід орієнтований на дослідження потенційної характеристики робітника.

Нами визначено основні напрямки методичної роботи з реалізації цього питання: вивчення і впровадження основних компонентів компетентнісного підходу в освіті на принципах якості, доступності, безперервності; вивчення і осмислення освітніх та професійних стандартів нового покоління; впровадження та моніторинг результативності використання інтерактивних технологій в навчальному та виховному процесах; використання і оптимізація

можливостей інформаційного супроводу освітнього процесу; оновлення навчально-методичних комплектів на основі сучасних вимог. В даний час на рівні методичних комісій і педагогічної ради розглянуті і рекомендовані для індивідуальної або групової експериментальної розробки наступні компоненти, об'єднані в логічну послідовність діяльності з освоєння і впровадження освітніх стандартів нового покоління: робота зі спеціальною фаховою літературою; участь в діяльності обласних творчих груп, добірка матеріалів для оновлення змісту освіти предметів та програми професійно-практичної підготовки; уточнення значення і ролі свого предмету структурі робочої навчальної програми; формулювання основної мети освоєння дисципліни для підготовки компетентнісного кваліфікованого робітника; робота з переліком компетенцій, визначених творчою групою, з числа педагогів та представників підприємств-роботодавців, з визначенням рівня освоєння і вибору адекватної педагогічної технології та з розподілу компетенцій у розділах і темах навчального предмету; формування і узагальнення переліку основних освітніх технологій, що забезпечують результативність навчання, виховання і соціалізації майбутніх фахівців, в тому числі і дуальну форму здобуття освіти; розробка форм, процедур (завдань), технологій контролю і оцінки сформованості заявлених в робочій програмі компетенцій. У Центрі розроблений і запропонований алгоритм по розподілу компетенцій у розділах і темах навчальної дисципліни з визначенням базової технології освоєння і вимірювання. Важливо дотримуватися того, що зміст програми спрямовується на досягнення мети навчання − освоєння професійних і загально-професійних компетенцій, що визначають кваліфікацію випускників.

Дотримання алгоритму передбачає при розробці освітньої програми обговорення спільною творчою групою умов реалізації програми, розподілу відповідальності за реалізацію складових програми, що забезпечує обґрунтовану побудову робочого навчального плану і графіку освітнього процесу. Пріоритетне значення в побудові оновленого програмного забезпечення з використанням елементів дуальної форми здобуття освіти має

досягнення випускниками кваліфікації, необхідної роботодавцю. Це мета взаємодії сторін, для забезпечення якої, з урахуванням особливостей виробництва, визначається, які необхідні педагогічні кадри, обладнання, інфраструктура для проведення виробничого навчання та практики в умовах виробництва, яким повинен бути графік освітнього процесу, робочий навчальний план і перелік складових його предметів і модулів. Діяльність по розробці робочих навчальних програм за дуальною формою освіти включає наступні кроки:

1. Аналіз переліку затребуваних трудових функцій та значущих трудових дій, які входять до них, додаткових вимог роботодавця, на підставі звіту за результатами проведення експертної оцінки кваліфікаційних вимог роботодавця, для їх угруповання в узагальнені трудові функції;

2. Співвіднесення державного освітнього стандарту з професії і звіту за результатами проведення експертної оцінки кваліфікаційних вимог, які визначив роботодавець для визначення навчальних циклів, розділів, модулів в структурі робочого навчального плану, робочої навчальної програми з метою включення додаткових освітніх результатів;

3. Формування додаткових освітніх результатів засвоєння навчального матеріалу на підставі кваліфікаційних вимог роботодавця в форматі дуального навчання.

Кваліфікаційні вимоги роботодавця необхідно перевести в освітні результати. Внесені в програму зміни, доповнення та їх обґрунтування можуть бути описані в пояснювальній записці до робочого навчального плану та зазначені в робочі навчальній програмі, проведені засіданням відповідної методичної комісії. Нові підходи до практико-орієнтованого освітнього середовища в системі дуального навчання, які включають: створення системи міждисциплінарного інтеграційного проектування для оволодіння здобувачами освіти професійних компетенцій за запитами роботодавців з використанням сучасних освітніх технологій; введення наставництва в організації виробничого навчання та виробничої практики в умовах виробництва.

Висновки. Таким чином на всіх етапах освітнього процесу відбувається формування професійного самовдосконалення та саморозвитку особистості, як під час навчання в закладі освіти так і на робочому місці, яке залежить від індивідуальних і особистісних характеристик і якостей особистості.

Особливо у студентському віці, коли відбувається подальший психічний розвиток людини, змінюється вся структура особистості через входження в нові, широкі і різноманітні соціальні спільноти, в тому числі і на підприємстві. В цей час відбувається професійне самовдосконалення, як внутрішня усвідомленість та цілеспрямованість процесу підвищення рівня власної професійної компетенції, а також розвитку професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог і умов професійної діяльності та програми розвитку.

У результаті активної модернізації професійної освіти педагогам вкрай необхідно направляти діяльність своїх учнів на засвоєння та відпрацювання ними в умовах виробництва професійних та соціальних компетенцій. Педагогічні колективи зобов'язані донести до учнів, що потрібно вміти застосовувати знання та вміння, навички для того, щоб вирішувати професійні завдання, а не тільки для успішної здачі державної кваліфікаційної атестації.

Традиційний підхід у професійній освіті загрожує тим, що випускник не здатний використовувати в роботі отриману ним протягом навчання інформацію. Цю проблему можна вирішити завдяки використанню в освітньому процесі нових технологій, форм і методів, в тому числі і дульну форму здобуття освіти, що дозволяють змістити акценти на інші, не менш важливі моменти, такі як самостійність, самоорганізація, самоосвіта, саморозвиток, відповідальність здобувача освіти.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. – К.: Аконіт, 1999. – Т. 2. – 910 с.

2. Сучасні підходи до розуміння поняття «Педагогічні умови» / Т. А.

Шмоніна, І. Г. Глухов // Пед. науки : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 59. – С. 66-70. – Бібліогр.: 12 назв. – укр.

3. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід у професійній підготовці фахівців у системі професійнотехнічної освіти / В. В. Ягупов // Пед. і психол. науки в Україні: зб. наук. праць: в 5 т.– К.: Пед. думка, 2012.– Т. 4: Професійна освіта і освіта дорослих. – С. 124–134.

4. Ягупов В. В. Компетентностный подход к профессиональному образованию / В. В. Ягупов // Отечествен. и зарубеж. педагогика.– 2012.– № 2 (5).– С. 48–54

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Родян Марія Володимирівна
к.ф.н., старший викладач
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна

Вступ. Сьогодні філософсько-історична проблематика пронизує всі рівні суспільної свідомості. Філософія і філософія історії розглядаються як один з улюблених об'єктів критики і дискусій, причому не лише фахівцями, але усіма мислячими людьми. Підсумки обговорення проблем сенсу, ідеї, напряму розвитку історії, її єдності чи множинності, механізму функціонування і способів пізнання випліскуються на сторінки періодичної печаті та в інші засоби масової інформації. В цілому це не дивно, адже філософія історії є унікальним взаємопроникненням загального і окремого, всесвітньої історії і життєвої долі окремого індивіда, загальнолюдських моральних, соціальних, культурних ідеалів і духовності, розчиненої в структурах повсякденності.

Перегляд методологічних основ філософсько-культурологічних та історичних досліджень у середині XX ст. був пов'язаний з «викликами» постмодерну та «лінгвістичним поворотом», наслідки якого ще недостатньо осмислені.

Потреба в дослідженні проблем філософії історії витікає також з того факту, що за рідкісним винятком, фахівці-історики не схильні концентруватися на осмисленні специфіки свого ремесла, його методологічних особливостей, «переадресовуючи» ці питання філософам науки. В результаті виходить, що дві близькі за своєю природою дисципліни – філософія історії і історична наука – існують майже в ізоляції одна від одної: з одного боку, це фахівці-історики, які розроблюють свою конкретну проблематику; з іншого – філософи історії, які займаються осмисленням методологічних і світоглядних питань історичного пізнання.

У такій інтелектуальній ситуації необхідно критично проаналізувати і осмислити провідні тенденції сучасної філософії історії, систематизувати круг нових проблем, які перед нею виникли, осмислити нові, нетривіальні способи конструювання історії і відношення до історичних джерел.

Мета роботи - дослідження філософії історії постмодерну в контексті соціальної реальності.

Матеріали та методи. Джерельна база дослідження зосереджена перш за все на працях Х. Уайта та характеристиці його тропологічної теорії історичного пізнання, яка знаменує собою радикально-конструктивістський поворот в історичному пізнанні. З точки зору Х. Уайта процес сцієнтизації історичного дискурсу в XIX столітті привів до втрати зв'язку історії та літератури, і до помилкового протиставлення науки і мистецтва. Його тропологічний підхід заснований на запереченні: 1) відмінностей між історією і спекулятивними формами філософії історії; 2) історичної методології; 3) об'єктивності історичного пізнання. Мова історика, на думку Х. Уайта, - це мова художньої літератури. Науковий аналіз історичного дискурсу оголошується неспроможним, дискурс історика слід розглядати в термінах метафори, фігурації і побудови сюжету. Х. Уайт приходить до ідеї не кумулятивного розвитку історіографії, що зближує його з Т. Куном. Однак у розвитку історіографії відсутні періоди «нормальної науки» [5].

Другим джерелом є праці Ф. Р. Анкерсміта, в яких автор звертається до проблеми побудови трансцендентальної наративної логіки, що заснована на уявленні про мову як принципово непрозоре середовище. У традиційному підході до історичного наративу Ф. Р. Анкерсміта не влаштовує: 1) постулат наявності референта історичного тексту у вигляді минулого, яке недоступно крім тексту; 2) приділяється увага тільки пояснювальним властивостями висловлювань складових наративу, при повному ігноруванні риторичної складової; 3) зміст наративу ототожнюється тільки з його глибинною структурою [1].

У 80-ті роки XX століття постмодерністська філософія історії переживала

бурхливе піднесення. З'являються роботи, що належать Х. Келлнеру, Л. Госсману, С. Банну, Д. Ла Капра. Загальним в роботах цих дослідників є фундамент, закладений в роботах Х. Уайта і першорядна увага до проблем самореференціальності і риторичності історичного тексту. Все це доповнюється дослідженням співвідношення тексту і контексту, в рамках цього співвідношення трактується проблема історичної репрезентації. Значний внесок до постмодерністських теорій внесли також роботи М. Фуко, Р. Барта та Ж. Дерріда.

Результати та обговорення. Мислителі, які писали про людину і суспільство у XIX ст., намагалися представити свої міркування у вигляді якоїсь цілісної і абсолютно логічно вибудуваної картини, яка, як вважалося тоді, вже сама по собі виправдовує своє існування і повинна бути істинною, бо логічна. Таку свідомість сьогодні часто називають модерністською. Її додатковими атрибутами є віра в розум людини і прогрес, прогрес знання. Модернізм як домінуючий напрям в культурі, який сформувався в кінці XIX ст., у другій половині XX ст. став піддаватися критиці іншими культурними концепціями та соціальними теоріями – і послідовніше всього – постмодернізмом. У більшості джерел відлік існування постмодернізму ведеться з літературознавчої статті Леслі Фідлера «Перетинайте кордони, засинайте рови», опублікованій в останньому номері журналу «Плейбой» (!) за 1969 рік. Дійсно, після цієї статті поняття «постмодернізм» міцно увійшло в інтелектуальну моду. Однак це поняття («постмодернісімо») в літературознавчому ключі застосовував Ф. де Оніс в своїй книзі «Антологія іспанської та латиноамериканської поезії» ще у 1934 році [4]. Введено ж в науковий обіг воно було ще раніше – в роки Першої світової війни філософом Р. Панвіцем в ряді есе, зокрема в роботі «Криза європейської культури» (1917). З назви і змісту цієї роботи випливає, що Р. Панвіц вживав поняття «постмодернізм» в широкому культурологічному сенсі.

Поняття «модерн» і «постмодерн» («пост-модерн») були обґрунтовані в опублікованих після Другої світової війни томах праці А. Тойнбі «Осягнення історії» [3]. Крім історико-культурологічного аналізу в них міститься і

соціологічний аналіз, відповідно до якого модерн і постмодерн зокрема розрізняються за класовою і національною структурою.

Нарешті, в кінці 1970-х рр. постмодернізм і постмодерн отримали соціально-філософське осмислення в книзі «Стан постмодерну» Ж.-Ф. Ліотара [2], який проаналізував стан знання та освіти в сучасних найбільш розвинених суспільствах і піддав критиці їх раціоналізм і прогресизм, а також розвінчав людину масової культури і масового споживання другої половини XX ст. Саме з моменту опублікування роботи Ж.-Ф. Ліотара категорії «постмодернізм» і «постмодерн» формально стають загальнокультурними і загальнонауковими категоріями в області осмислення сучасності.

Поняття «постмодернізм» має кілька значень і вживається досить довільно. Перш за все слід відрізняти модернізм і постмодернізм від модерну і постмодерну. Відповідно до звичного слововживання, під модернізмом і постмодернізмом можуть розумітися напрямки в культурі та мистецтві (перш за все, в літературі, архітектурі та образотворчому мистецтві), а також ідеологія і соціальна теорія, що включає філософські та конкретні соціально-гуманітарні елементи. Поняттями «модерн» і «постмодерн» слід позначати типи суспільств з різною культурою і часові періоди їх існування. Виділення модерну і постмодерну як типів суспільства, що змінюють одне одного в цілому відповідає таким градаціям суспільного розвитку як індустріальне і постіндустріальне суспільство в соціальній теорії, Новий та Новітній час в історії.

Постмодерн як тип або стан сучасного суспільства вченими оцінюється по-різному. Точно так же, як і автори теорій постіндустріалізму, інформаційного суспільства та суспільства ризику, постмодерністи діляться на два табори. Представники першого вважають, що сучасне суспільство – це нове суспільство, що якісно відрізняється від суспільства модерну, тобто це в прямому сенсі слова постсучасність.

Висновки. Пік інтересу до постмодернізму на Заході припав на останнє десятиліття минулого століття, в Україні - на перші десятиліття поточного

століття. До теперішнього часу пристрасті трохи вщухли, що дозволяє подивитися на постмодернізм і його методологію так би мовити більш тверезим поглядом.

Такий погляд актуальний в силу наступних обставин. По-перше, настав час оцінити «зонтичний бренд» постмодернізму не з точки зору його окремих теорій або груп подібних теорій, а як єдиний «пізнавальний світогляд», за яким, в кінцевому рахунку, стоїть нове ставлення до життя. По-друге, причетність до постмодернізму сьогодні часто виражається в освоєнні і використанні його специфічної (і в ряді випадків невиправдано складної) мови. Мова ця придатна тільки в рамках проблемного поля, традиційного для постмодернізму, що обмежує його пізнавальні можливості. Але головне, що дискурс з використанням специфічної мови, за яким не стоїть методологія, взагалі важко назвати постмодерністським.

По-третє, в науковому співтоваристві є як явні прихильники, так і явні противники постмодернізму. Однак в будь-якому випадку потрібно розуміти прагнення постмодернізму розширити пізнавальні можливості соціальної науки. У якихось аспектах це вдається, а в якихось ні.

Тому виділення і критика основних методологічних принципів постмодернізму має на меті показати як їх сильні, так і їх слабкі сторони. Їх облік в цілому може підвищити адекватність соціального пізнання, а також допомогти молодим вченим в процесі формування їх власного «методологічного стилю».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анкерсмит, ФР 2007, *Возвышенный исторический опыт*. Европа, Москва.

2. Лиотар, ЖФ, 1998, *Состояние постмодерна*. Институт экспериментальной социологии, Москва.

3. Toynbee, A, 1954, *Study of History. Vol. XVIII: Heroic Ages; Contacts between Civilizations in Space (Encounters between Contemporaries)*. Oxford

University Press.

4. Welsch, W, 1988, «Postmoderne». Genealogie and Bedeutung eines umstrillenen Begriffs. *«Postmoderne» oder der Kampf um die Zukunft*. Frankfurt am Main.

5. White, H 1978, *Historical Writing as a Literary Text. The Writing of History: Literary Form and Historical Understanding*, Madison; Wisconcin, p. 39-47.

ECONOMIC SCIENCES

DIGITAL STRATEGY FOR UKRAINE AS THE BASIS OF LEADERSHIP IN MODERN CONDITIONS

Tymoshenko Dmytro Vitaliiovych
PhD in Economics, Associate Professor
Ivano-Frankivsk National Technical University of
Oil and Gas

Introductions. Today, it is already difficult to answer the question of what digital transformation actually is — a simulacrum (a copy of reality) as a modern organizational philosophy, which echoes the views of Baudrillard J. (and is a materialized metaphor of the "Consumer Society") or the world of ‘glamorous discursive vampire economy’ [1] — total marketing of information products and services in the further stage of transformation of the knowledge economy (information economy) towards digital progress of humanity. Thus, we do not even take into account ‘the pure reality of things’ because of the constant existence of business and, as a result, the socio-economic system in two worlds — virtual and ‘ordinary’ [2]. If earlier the Ukrainian socio-economic systems were required to do at least one thing — to support their ‘digital twin’ on the worldwide Internet along with a simple automation of operational activities (as of 2007, 11% of Ukrainians crossed ‘the digital gap,’ which separated developed countries from developing countries; this dynamic at that time was considered acceptable [3]), today the latter have lagged behind their western partners by ‘light years’: in the well-known world measure — Digital Economy and Society Index (DESI) Ukraine is not represented due to the lack of a unified statistical group of indicators (indices) [4], which hinders the implementation of the Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine [5].

Aim. The aim of the study is to raise the question of updating the relationship

between digital strategy and business strategy in accordance with the characteristics of the management of the socio-economic system, as a result of which the enterprise is transformed into ‘a learning enterprise’, and then into ‘an intelligent enterprise’.

Materials and methods. There is no doubt that digital transformation is necessary for each and every system without exception, in which components such as IT, people, processes, and technologies are met, which makes the latter vital for all aspects of human society [6]. According to the authors of collective work [7] (who carefully observed the nervousness of such experienced giants as Kodak, Grundig, and Siemens that feverishly ‘tore out’ all non-core assets in the late 2000s): three of the ten leading players in each industry would be replaced by the digital revolution over the next five years. This state of affairs emphasizes the need to create a relationship between corporate and business strategy and digital strategy in relation to the requirements of the ‘digital present’ as an effective *method*, the philosophy of using the production factor IV — intelligence.

Results and discussion. Taking into account the consensus on the importance of the influence of leadership on the processes of digital transformation [8], the authors of collective work [9] rightly noted that approaches to digital transformation are mostly point-based and implemented "... without analyzing the influence of management characteristics of other companies, as well as such management characteristics as the consistency of managers' actions in respect of the mission influencing the effectiveness of strategic management of the company." [9, p. 610]. That's why Porfirio J. defines a digital strategy as "... a synergistic sum of strategic initiatives in the field of information technologies (IT) and information systems (IS) ..." [9, p. 610], which opens the way to the implementation of newer digital business models and does not allow the company to fall into the trap of ‘digital Darwinism’ [10] — the evolution of consumer behavior, within which technologies arise and develop faster than our ability to adapt to them. Thus, IT is a component of a certain ‘symbiotic process’ for strategy redefinition described in the work [11], along with the reorientation of business model — a kind of reengineering, which is mentioned in the work [12]. Then what is the essence of the Strategy and what is its nature? In the

collective work [13], 4 aspects of strategy are distinguished: 1) technological ambitions and strategic use of IT; 2) main business of socio-economic systems and the process of creating value; 3) transformation of the organizational structure towards implementing a digital strategy; 4) management of financial aspects towards implementing a digital strategy.

For our part, we will note the relevance of implementing modern means for staff motivation. So, the algorithmic of modern management consists in identifying key and secured business processes [14]. Thus, the key business process, in addition to its main functions, with the proper elimination of restrictions in using a person's intellectual and resource potential, including through the use of modern motivation mechanisms — a set of managerial influences of the manager, "... optimizes all divisions of organization under the tandem principle of intellectual activity, and the security one will ensure the activities of that tandem by organizing the team interaction." [14, p. 156]. This optimization is proposed to be carried out in the context of using an element of new paradigm of organization management — the world-famous theory of system constraints, TOC (Eng. Theory of Constraints), which is able to identify and eliminate all restrictions or ‘bottlenecks’ at the enterprise.

The implementation of this approach will be characterized by positive consequences described in the table (see Table 1).

Table 1

Consequences of Transformation of Socio-Economic System Using the Symbiotic Process of Strategy Redefinition and Reengineering of IS

Characteristics	Content
Autonomy	Absence (partial minimization) of regulations, restrictions on regulations, time, and place of operation. Administrative control / leadership style restricts creative freedom, limits enthusiasm, and demotivates employees.
Internal transparency	Free circulation of information leads to the emergence of new concepts, ideas, proposals, solutions, and so on.
Focus on staff intellectualization	Implementation of the policy of active development and training of staff,

	including managers, through information activity.
Dissemination of new knowledge	Opening channels of access to external information about new knowledge, and experience in the field of activities to support internal information.
Diversification and decentralization of power	Motivational potential redistributes power. The latter are partially transferred to the lower levels of management hierarchy. The participation of personnel in the process of making managerial decisions, setting goals, developing plans and strategies will impact on the future success of enterprise
Intelligent transformation of the enterprise	As a result of receiving and using intellectual production when using a digital strategy, an enterprise is transformed into ‘a learning enterprise’ [15], and then into ‘an intelligent enterprise’ [16]

Therefore, first of all, the proposed scheme does not conflict with the new conditions of technological, socio-economic and cultural evolution in the context of a new ‘mycelium civilization’ or ‘rhizome civilization’ [17, pp. 656–660] (Fr. *Rhizome* — a rootstock), which is opposed to the classical inflexible linear structures of being and thinking typical of classical European culture. Please note that the proposed scheme does not contradict the concept of Chaognosis — the highest developed order. The latter is recognized subjectively through "... closing the project ‘man’ and forming a Subject under the principle of ‘open source’ with the development of Network of Subjects' Interaction, as an alternative to a traditionalist society ..." [18, p. 8]. Chaognosis implements the concept of radical constructivism [19], which is a neoclassical network concept of reality. In it, "... Progressive association and interaction of Subjects are built according to the principles of network constructivism — that is, almost without loss for subjective identity of each of them, as creating a single whole of a higher-level Subject ..." [60, p. 9]. To generate ideas, the following models are identified: "... centered (the Hive), decentered (the Vortex), and the network one (the Oblivion). <…>. In the centered model of culture, the defining

center is ‘the center’, in the decentralized model — ‘the sign’, in the network model — ‘the information’." [19, p. 14]. Here we immediately note that attempts to implement at least something similar to the proposed ‘open source’ principle in the Ukrainian state have so far failed precisely because "... in our country a model of state monopoly capitalism is being formed, the driving force of which is the caste oligarchy. From this model, a *pyramid-type* society is built ..." (italics mine) [20, p. 85]. Consequently, the "Hive" for most Ukrainian socio-economic systems is a more acceptable form of management than any other modern form of implementing horizontal ties.

Conclusions. Therefore, the development of both the digital strategy for the leadership of Ukrainian socio-economic systems (the authors of the work [20] immediately engage the world business society in work: digital transformation should be considered as ‘a journey’, rather than a project, since existing resources and digital strategy need a constant correlation, hence we will be ready for ‘the song sounding forever’), and the indicator system to reflect the state of digitalization of Ukraine in the Digital Economy and Society Index (DESI), which is an important direction of transition of Ukrainian society to the knowledge economy.

REFERENCES:

1. Pelevin, V. O. Betman Apollo. Moscow: Eksmo Publishing, 2013. 512 p. [in Russian]

2. Tymoshenko, D., Taraevska, L. The big philosophical question of marketing of postinformation economy. *Marketing in the context of digital technology development: materials of all-Ukrainian research and practice internet conference* (October 5, 2018). Lutsk : IVV of Lutsk NTU, 2018. pp. 408–410. [in Ukrainian].

3. Digitization of nation. *Comp&nioN*. 2007. No. 45. P. 19. [in Russian].

4. Strutynska, I. Metrics of Digital Business Transformation: global and domestic realities. *Galician economic bulletin*. 2019. Vol. 61. No. 6. pp. 30–45. [in Ukrainian].

5. Digital Agenda of Ukraine – 2020. URL: https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf (accessed: 20.03.2021). [in Ukrainian].

6. Kaplan, B., Truex, D. P., WasteII, D., Wood-Harper, A. T., & DeGross, J. I. (Eds). Information systems research – Relevant theory and informed practice. IFIP Advances in information and communication technology. Boston : Springer International Publishing, 2004. 744 p.

7. Bradley, J., Loucks, J., Macaulay, J., Noronha, A., & Wade, M. Digital vortex: How digital disruption is redefining industries. Lausanne, Switzerland : Global Center for Digital Business Transformation, IMD and CISCO Initiative, 2015. pp. 1–43.

8. Yokoi, T., Shan, J., Wade, M., & Macaulay, J. Digital vortex 2019: Continuous and connected change. Global Center for Digital Business Transformation, IMD and CISCO, 2019. 16 p.

9. Porfírio, J.A. Carrilho, T. Felício, J. Jardim, J. Leadership characteristics and digital transformation. *Journal of Business Research*. 2021. Vol. 124. pp. 610–619.

10. Goodwin, T. Digital Darwinism: Survival of the fittest in the age of business disruption. London : Kogan Page Limited, 2018. 240 p.

11. Morabito, V. Digital Business Strategy and IT Alignment. In: *The Future of Digital Business Innovation*. Springer, Cham, 2016. pp. 141–159.

12. Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesboeck, F. Options for formulating a DT strategy. *MIS Quarterly Executive*. 2016. No 15 (2). pp. 123–139.

13. Matt, C., Hess, T. & Benlian, A. Digital Transformation Strategies. *Bus Inf Syst Eng*. 2015. No 57. pp. 339–343.

14. Tymoshenko, D.V. Organization of team interaction as a key competence of higher order. *University Economic Bulletin* (Collection of scientific articles of scientists and post-graduate students). Iss. 22 (2) / Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University in Pereyaslav-Khmelnytskyi. Editorial board : Editor-In-Chief Boholib, T.M. Pereyaslav-Khmelnytskyi, 2014, pp. 153–157. [in Ukrainian].

15. Baines, A. Exploiting Organisational Knowledge in the Learning Organisation. *Work Study*. 1997. No. 6. pp. 202–206.

16. Stein, R., Pinchot, G. Building an Intelligent Organization. *Association Management*. 1995. No. 10. pp. 32–39.

17. Mozheiko, M. A. Postmodernism. Encyclopedia. Staff and science ed. Gritsanov, A.A., Mozheiko, M. A. Minsk : Interpresservis; Knizhnyi Dom, 2001. 1040 p. [in Russian].

18. Myrzin, A. Volume Chaos. URL: http://nordlux-digi.org/shop/product/35.html , free (accessed: 15.04.2021). [in Russian].

19. Soskin, O. People's Capitalism: the economic model for Ukraine : monograph [Text]. Kiyiv : IST Publishing, 2014. 396 p. [in Ukrainian].

20. Gray, P., El Sawy, O. A., Asper, G., & Thordarson, M. Realising strategic value through center-edge DT in consumer-centric industries. *MIS Quarterly Executive*. 2013. Vol. 12. pp. 1–17.

СТРАТЕГІЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ - ІНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Кукса Анна Геннадіївна,
студентка
Київський Національний Економічний Університет
м.Київ, Україна

Вступ. Будь-який бізнес, великий чи малий, може зіткнутися з проблемами, які негативно впливають на підприємство та погіршують показники його діяльності. За умов сьогодення немає жодного підприємства, яке б у своєму життєвому циклі не наражалося на кризові явища або ж не перебувало у кризових ситуаціях. Водночас одні підприємства з таких ситуацій отримують позитивні наслідки, тоді як для інших це може завершити їх життєвий цикл. Це зазвичай стосується тих підприємств, які не розробляють спеціальних управлінських заходів, спрямованих на попередження, запобігання, оцінювання та подолання кризи.

Виникнення кризових ситуацій на підприємстві зумовлює необхідність здійснення спеціалізованого антикризового управління. Як свідчить практика, ігнорування антикризових заходів зумовлює не лише кризовий стан самого підприємства, але спричиняє банкрутство і надалі ліквідацію. Нині проблема антикризового управління набуває особливої актуальності, навіть для тих підприємств, які функціонують дуже ефективно та є успішними гравцями на ринках.

Ефективним інструментом антикризового управління є диверсифікація діяльності. Стратегія диверсифікації дозволяє підприємству створювати нові товари чи послуги на базі використання інноваційних технологій, розвивати зовсім нові напрямки підприємництва, що направлені на забезпечення стабільності та розвитку підприємства. Актуальність теми дослідження даного інструменту полягає у тому, що диверсифікацію можна розглянути як засіб покращення фінансово-економічних показників діяльності підприємства.

Мета роботи. Висвітлити поняття антикризового управління, обґрунтувати його необхідність проведення та визначити особливості диверсифікації як інструменту удосконалення антикризової системи управління підприємства.

Матеріали та методи. Питанням дослідження удосконалення системи антикризового управління присвячено праці та дослідження багатьох вчених. Даному питанню присвячено ряд праць –Е.Уткін, А. Колосової, Л. Лігоненко, Л. Ситник, Т. Таффлера, І. Бланк.

Наукові розробки О.Є. Кузьміна, Горшкова, В.О. Шишкіна, М.М. Радєвої, А.П. Міщенко, Г. Азоєва та інших різняться широким спектром досліджень, яка стосується вивчення диверсифікації діяльності підприємств.

Основними методами дослідження є загальнонаукові методи (метод теоретичного узагальнення, системний підхід).

Результати та обговорення. Узагальнюючи дослідження багатьох вчених можна стверджувати, що антикризове управління підприємством – це комплекс постійно діючих, взаємозумовлених і взаємопов'язаних складових управлінського процесу щодо запобігання, попередження та подолання кризових явищ або усунення їх негативних наслідків на основі використання всього потенціалу підприємства.

Метою антикризового управління є розробка та реалізація антикризових альтернативних заходів щодо відновлення платоспроможності в досягнення рівня фінансової стійкості підприємства, достатньої для виходу підприємства з кризового стану, та допоможе запобігти банкрутству.

Створення умов для стабілізації, подальшого розвитку та активізації діяльності підприємства зумовлює необхідність проведення антикризового управління підприємством. Антикризове управління дозволяє отримати інформацію про проблеми підприємства і розробити систему управлінських рішень, які допоможуть регулювати і контролювати критичний стан організації, застосовувати необхідні методи зниження ризику.

Потреба в антикризовому управлінні:

— Антикризове управління готує підприємство протистояти несподіваним подіям та несприятливим умовам в організації;

— Підприємство добре пристосовується до раптових змін в організації;

— Підприємство може зрозуміти та проаналізувати причини кризи та впоратися з нею найкращим чином;

— Антикризове управління допомагає керівникам розробляти стратегії виходу з невизначених умов, а також приймати рішення щодо подальшого напрямку дій;

— Антикризове управління допомагає керівникам відчути ранні ознаки кризи, застерегти працівників від наслідків та вжити необхідних запобіжних заходів щодо цього.

Актуальність питань антикризового управління для підприємств вимагає певної методології, за допомогою якої можна визначити, які саме методи та інструменти з арсеналу антикризового управління будуть потрібні конкретному підприємству. В антикризовому управлінні підприємством може бути запропонована велика кількість стратегічних альтернатив розвитку і зростання компанії в умовах ринку. Одній з таких альтернатив і є диверсифікація.

У літературі зустрічається велика кількість визначень диверсифікації. Але складність полягає в тому, що диверсифікація — така концепція, якої не можна дати однозначне визначення. Різні люди розуміють під нею різні процеси, тому важливим моментом є здатність розпізнати і тлумачити цю страгегію стосовно своїх обставин.

Диверсифікація (англ. Diversification) (від лат. diversus – різний і facere – робити) - це стратегія зростання шляхом виходу на новий сегмент ринку, що дозволяє підприємству розширити свою присутність і зайняти абсолютно новий простір. Це досягається за рахунок розширення (або диверсифікації) продукту чи послуги, спрямованої на нових клієнтів та збільшення прибутку. Для того, щоб розосередити ризик і знизити залежність від циклічності бізнесу.

Вважається, що диверсифікація забезпечує: ресурсні, технологічні, інноваційні, партнерські конкурентні переваги.

Основні причини розглянути питання диверсифікації:

— Диверсифікація дозволяє підприємствам значно збільшити свої доходи за рахунок використання наявних ресурсів, впізнаваності торгової марки та клієнтської бази;

— Диверсифікація бізнесу, а не інвестування в окремий продукт чи ринок, знижує ризики компанії;

— Диверсифікація дозволяє залишатись прибутковою під час злетів і падінь галузі, коли суспільство, економіка та споживчі товари коливаються;

— Диверсифікація дозволяє максимізувати поточні ресурси компанії, які можуть бути недостатньо використані.

Переваги та недоліки диверсифікації. Успішна диверсифікація може допомогти вам:

— збільшити продажі та дохід;

— збільшити частку ринку;

— знайти нові потоки доходу;

— досягти вищих фінансових показників порівняно з існуючими товарами.

З іншого боку, диверсифікація спричинить за собою витрати на розвиток, збут та маркетинг. Це також потребуватиме додаткових навичок, управлінських та оперативних ресурсів. Якщо ці вимоги перевищують прибуток, диверсифікація може поставити бізнес під загрозу. Наприклад:

— перенаправлення коштів та ресурсів на диверсифікацію може обмежити потенційне зростання в основних сферах бізнесу;

— відсутність знань або досвіду в новій галузі або на ринках може призвести до затримок або помилок;

— якщо підприємство буде використовувати ресурси неефективно, то якість забезпечення стабільного рівня обслуговування основних товрів чи послуг знизиться, що може призвести до невдоволення та втрат клієнтів.

Висновок. Процес усунення несподіваних і раптових змін в діяльності підприємства називається антикризовим управлінням. Антикризове управління прагне мінімізувати шкоду, яку завдає криза. Удосконалення системи антикризовий управління діяльністю підприємства – це спеціальним чином організована система управління, яка має комплексний системний характер, націлена на найбільш оперативне виявлення ознак кризи та створення відповідних передумов для їх своєчасного подолання з метою забезпечення, відновлення життєдіяльності суб'єкта підприємницької діяльності, недопущення виникнення його банкрутства та запобігання кризи в майбутньому.

Вибір тих чи інших методів по удосконаленню системи антикризового управління залежить від причини, глибини кризи та прийнятих підходів до антикризового менеджменту на підприємстві.

Одним із методів являється диверсифікація, яка має ряд переваг перед іншими стратегіями. Однак, реалізація цього інструменту на практиці буде залежати від фінансових можливостей підприємства забезпечити новий напрям діяльності відповідними виробничими ресурсами та управлінських можливостей щодо організації структурних змін.

Вибір та реалізація антикризової стратегії диверсифікації діяльності підприємствами дозволить зменшити ймовірність кризових ситуацій, зменшити розмір можливих збитків, що виникають внаслідок розвитку кризової ситуації, збільшують та активізують стратегічний потенціал протидії кризовим явищам, посилюють адаптаційний потенціал підприємств та зміцнюють їх конкурентні позиції.

АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ПРОЦЕСІ ВИБОРУ І РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Кушнір Віктор Степанович
к. пед. н., снс
доцент кафедри соціально-гуманітарної
та загальноекономічної підготовки
Задояна Крістіна Юріївна
студентка
Хмельницький кооперативний
торговельно-економічний інститут
м. Хмельницький, Україна

Вступ. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується швидкою зміною зовнішніх впливів на підприємство, що пред'являє високі вимоги до системи його управління, яка повинна адекватно реагувати на виклики часу. У контексті світових кризових явищ особливої актуальності набуває проблема формування стійкої конкурентоспроможності. Причина цьому полягає у зростанні мінливості зовнішнього середовища і недостатньої науково-методичної розробленості багатьох аспектів формування та реалізації конкурентних переваг підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробка методологічних і організаційно-економічних засад комплексного дослідження зовнішнього середовища вітчизняних підприємств.

Матеріали і методи. Розглядаючи організацію в контексті системного підходу, необхідно відмітити те, що вона являє собою сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, пов'язаних єдиною метою і завданнями, функціонуючих для досягнення даної мети. Саме на основі системного підходу і виникає необхідність в аналізі організації – аналізі стратегічному, який включає в себе аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища організації. Важливість дослідження зовнішнього середовища пояснюється також тим, що його можливості не безмежні. Бурхливе зростання

економіки в кінці XX- початку XXI ст. спричинило за собою значне збільшення числа господарюючих суб'єктів, посилення конкурентної боротьби як за значно збіднілі ресурси, так і за свого споживача на ринку.

Результати і обговорення. Зовнішнє середовище – це сукупність факторів, які знаходяться за межами організації і здатні впливати на ефективність її функціонування і розвитку. Прийнято вважати, що дана група факторів в основному непідконтрольна керівництву організації. Їх необхідно враховувати і під них доцільно підлаштовуватися. Всі фактори зовнішнього середовища функціонування організації можна умовно розділити на дві великі групи – фактори загального, або далекого, навколишнього середовища і фактори ближнього навколишнього середовища, або, як їх іноді називають, фактори безпосереднього оточення.

Фактори загального, або далекого, навколишнього середовища в основному здійснюють непрямий вплив на діяльність організації і умовно поділяються на кілька груп. Фактори впливу політичного середовища закономірно займають перше місце серед чинників впливу, так як саме політика справляє визначальний вплив на всі сторони життя і діяльності суспільства. Наприклад, розпочата з ініціативи політиків повномасштабна війна або локальний військовий конфлікт може миттєво закреслити всі досягнення господарюючого суб'єкта в довоєнний період і поставити його на межу краху. Значний збиток можуть принести економічні санкції проти тих чи інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, розрив дипломатичних відносин між державами та інші дії політиків.

Однак і у внутрішньополітичному житті можливі дії, які необхідно прогнозувати і постійно відстежувати кожному учаснику сучасних ринкових відносин, наприклад зміна економічної та екологічної політики уряду, податкового законодавства і багато інших ініціатив влади. Вплив цих факторів на діяльність організації опосередкований, і в процесі їхнього аналізу доводиться багато в чому покладатися на досвід і інтуїцію аналітика. Фактори загальноекономічного впливу знаходяться в тісному взаємозв'язку з факторами

впливу політичного середовища, займаючи по відношенню до них підлегле становище, але в окремі моменти здійснюють визначальний вплив на політичне середовище. Причина цього протиріччя в тому, що саме від дій влади залежить зміст економічного життя в країні. За допомогою прийняття законодавства, бюджетної, податкової та фінансово-кредитної політики суб'єкт влади впливає на економіку і визначає напрямок її розвитку. Однак несприятливі тенденції в економіці, наростання кризових явищ та інші негативні процеси можуть змусити владу радикально переглянути економічну політику, а в ряді випадків – спричинити за собою зміну самого суб'єкта влади.

Відзначимо, що фактори загальноекономічного впливу здійснюють конкретний вплив на діяльність господарських організацій, і в ряді випадків цей вплив виражається в цифрових показниках. Наприклад, прогнозування тенденцій розвитку економіки, виражене в таких показниках, як цикл ділової активності в країні та перспективи її зростання або зниження, дозволяє аналітикам оцінити збільшення або зменшення числа потенційних клієнтів організації і відповідно зростання або зниження прибутку; аналіз рівня інфляції і прогнози її подальшого розвитку дають матеріал для оцінки того, що чекає в майбутньому імпортерів і експортерів і т. д.

Соціально-культурні фактори – це загальна соціальна ситуація в країні, рівень доходів населення, демографічна ситуація, рівень освіти населення, ставлення населення до праці і відпочинку; рівень споживання в країні і т. п. Дані фактори також здійснюють цілком конкретний вплив на діяльність господарських організацій, що обумовлює необхідність їх постійного вивчення. Так, аналіз і оцінка соціальної структури населення, об'єднання в групи всіх жителів країни, регіону (в залежності від масштабів діяльності організації) за статевими, віковими та іншими ознаками дозволяє реально оцінити число потенційних клієнтів, а також перспективи їх збільшення або зменшення.

Вивчення доходів населення дозволяє оцінити платоспроможність своїх потенційних клієнтів, тобто ту частину доходів, яку вони можуть витратити для придбання товарів організації. Дослідження демографічної ситуації дає

розуміння динаміки зміни соціальної структури і відповідно зміни ситуації на ринку. Не менш важливе значення має розгляд культурних, освітніх і етнічних характеристик населення і аналіз їх впливу на ментальність і потреби людей.

Фактори науково-технічного впливу включають в себе: останні досягнення в області науки і техніки та перспективи подальшого розвитку науки; ймовірність появи нових технологій і перспективи їх впровадження; ймовірність появи нових товарів і їх вплив на ситуацію на ринку. Простіше кажучи, мова йде про необхідність постійного аналізу тих досягнень науки і техніки, які можуть привести на ринок товар-замінник. Наприклад, сьогодні ні в кого не викликає сумнівів той факт, що в міру появи і масового поширення мобільних телефонів попит на послуги міського телефонного зв’язку значно знизився. Аналогічна ситуація з новими технологіями. З історії відомо, що впровадження конвеєрного виробництва на заводах «Форда» настільки серйозно скоротило собівартість продукції, що випускається і відповідно ціну на неї, що просто поставило в глухий кут усіх конкурентів. Відзначимо, що в ряді джерел підхід, що полягає у виділенні політичних, економічних, соціальних і технологічних факторів, отримав назву PEST-аналізу.

Фактори ближньої навколишнього середовища – це, в першу чергу, наявність і поведінка потенційних клієнтів, можливості здобувати ресурси для виробництва товарів і послуг і т.д. Аналіз цієї групи факторів передбачає їх ранжування та оцінку і виявлення тих факторів, які безпосередньо визначають успіх або, навпаки, невдачу організації на ринку. Більшість дослідників вважає, що головну увагу слід приділяти конкурентам.

Американський вчений М. Портер пропонує аналізувати п'ять основних факторів конкурентного середовища.

Ступінь жорсткості боротьби між функціонуючими в галузі конкурентами залежить від наступних умов:

- кількості організацій в даній галузі: чим більше організацій, тим гостріше конкуренція;

- прибутковості даного ринку, тобто можливості отримати високий

прибуток на цьому товарному ринку;

- труднощі виходу із даного ринку, наприклад через наявність дорогого і вузькоспеціалізованого обладнання, яке не може бути використано для виробництва іншого товару.

Безпосередньо аналіз включає в себе ряд взаємопов'язаних стадій:

1) формування списку всіх організацій, які в тій чи іншій мірі можуть бути віднесені до числа конкурентів;

2) вивчення діяльності кожної з конкуруючих організацій та їх ранжування;

3) визначення головного конкурента або декількох конкурентів і зіставлення можливостей своєї організації з можливостями організацій-конкурентів;

4) попередні висновки про перспективи розвитку конкурентної боротьби і доцільну лінію поведінки на ринку.

Деякі фахівці рекомендують також попередньо визначати організацію, яку можна розглядати як «еталонного конкурента», поведінка якого на ринку може бути прикладом для наслідування. Така організація може функціонувати в іншому регіоні або навіть в іншій країні і не представляти безпосередньої загрози для аналізованої організації. Наявність еталону дає можливість критично оцінити власні можливості, виявити слабкі сторони і продумати заходи щодо їх усунення.

Загроза появи нових конкурентів багато в чому залежить від того, в якій формі функціонує ринок того чи іншого товару. Наприклад, товарні ринки, які функціонують у формі досконалої або монополістичної конкуренції, відкриті для входження. Для того щоб почати роботу на цих ринках, не потрібно великих капіталовкладень; тут не існує правових перешкод. Але саме на цих ринках спостерігається найактивніша конкуренція через наявність безлічі організацій, які агресивно поводяться по відношенню до конкурентів.

На олігополістичних ринках конкуренція трохи нижча внаслідок значно меншого числа «гравців». Як правило, їх не більше 5-6, що пояснюється

необхідністю великих капіталовкладень в будівництво підприємств, наприклад металургійного або автомобільного заводу. Напрошується об'єктивний висновок: чим важче увійти в галузь, тим менша конкуренція. Тому в процесі аналізу загрози появи нових конкурентів необхідно враховувати ті бар'єри, які об'єктивно доведеться долати новому учаснику ринку і оцінювати його можливості і перспективи.

До числа таких бар'єрів М. Портер пропонував віднести:

- необхідність швидкого досягнення великих обсягів виробництва і подальшої економії за рахунок низької собівартості продукції;
- великі витрати на формування бренду нового гравця на ринку, що вже стабілізувалася і завоювання своєї частки ринку;
- відсутність можливості швидко повернути початкові інвестиції;
- труднощі залучення споживачів на товар нової компанії, якщо у них вже сформувалися певні стереотипи;
- більш високі витрати виробництва і реалізації продукції, ніж у старих гравців на цьому ринку.

Здатність покупців домагатися зниження цін як чинник стає значущою, якщо:

- клієнти купують товари великими партіями і вимагають надання оптових знижок;
- клієнти зацікавлені в економії коштів через високу собівартість своєї продукції, в якій вартість сировини, що поставляється організацією, становить значну частку;
- при наявності великого числа виробників аналогічного товару конкуренти можуть запропонувати більш вигідні умови;
- залучення клієнта на продукт-замінник не вимагає великих витрат;
- клієнти можуть організувати виробництво даного продукту.

Здатність постачальників добиватися підвищення цін найбільш актуальна в тих випадках, коли: у покупця (у організації що розглядається) невеликий вибір постачальників, які диктують свої умови; постачальник не боїться появи

продукту-замінника, яким організація може замінити поставлений їм товар; частка покупця в загальному обсязі продажів постачальника незначна.

Загроза появи на ринку замінників товарів організації що розглядається, стає реальністю в тому випадку, якщо ціна нового товару при рівних або навіть кращих споживчих якостях нижче, ніж у попереднього товару. Так як товари-замінники – це взаємозамінні товари, тобто такі, які пропонують різні способи задоволення будь-яких потреб клієнтів, то поява таких товарів можлива не тільки в тій галузі, де функціонує організація. Загроза може виходити звідти, звідки її зовсім не чекають, зокрема наукове відкриття в суміжній галузі може дати несподіваний побічний результат і спричинити за собою нове, нетрадиційне рішення давно відомої проблеми, в результаті чого товар організації перестане користуватися попитом.

Аналіз факторів ближнього навколишнього середовища не обмежується розглядом лише конкурентного середовища. Існує безліч інших регіональних, місцевих або галузевих чинників, які також слід враховувати при аналізі зовнішнього середовища.

Висновки. У сучасних умовах кожному підприємству особливо важливо правильно оцінити ситуацію, обстановку, що склалася на ринку і тенденції її розвитку з тим, щоб визначити вірні цілі та запропонувати ефективні шляхи їх досягнення, враховуючи особливості виробничого процесу конкретного підприємства. На ринку відсутні універсальні схеми конкурентної поведінки через унікальність кожного підприємства, динаміку конкурентного середовища і стан зовнішнього середовища. Але існуючі алгоритми і моделі сучасного стратегічного аналізу дають уявлення про етапи, зміст робіт та логічну послідовності їх виконання для досягнення організацією конкурентної переваги в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОБЛІКУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ ІТАЛІЇ КІНЦЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Ліпський Роман Вікторович
Мокієнко Тетяна Володимирівна
Прийдак Тетяна Борисівна
к.е.н., доценти
Полтавський державний агарний університет
м. Полтава, Україна

Введення. В сучасному світі існує єдина, майже досконала, методологічна основа ведення обліку, яка ґрунтується на використанні подвійного запису, веденні рахунків обліку та складанні балансу. В різних країнах, на різних континентах в цій системі є свої особливості, недоліки та облікова культура, яка сформувалася під впливом наукових шкіл, історичних передумов та національних особливостей. Але, беззаперечно, основне місце в практичному застосуванні обліку належить Італії, як історичному осередку облікового мистецтва, але в жодному разі не винахіднику сучасної бухгалтерії, а лише систематизації облікових знань нагромаджених людством з початку часів.

Мета роботи. У роботі на основі досліджень історичного, методичного та наукового матеріалу розкривається хронологія та причини зародження обліку (зокрема і подвійного запису) та його розвиток в Італії в період XIV-XV століть, який вважається основоположним для виникнення перших наукових думок ефективно втілених у практику, що стали основою сучасної системи бухгалтерського обліку у світі.

Матеріали і методи. Прийоми рахівництва, способи відображення господарських операцій та методи їх систематизації і перевірки були постійно різними, вдосконалювалися, а іноді й змінювалися не в кращу сторону. Кожен етап розвитку науки закономірно пов’язаний з попереднім, так і в обліку, завдяки розумній інтерпретації та доповненню попередніх вчень та практичних

застосувань (а найголовніше з розвитком людства та технологій) облік розвивався і модернізувався відповідно до потреб торгівлі, економіки, військової справи та ремесла.

Результати та обговорення. Щоб повністю розвинути думку щодо історичних передумов формування подвійного запису та ведення обліку необхідно повернутися до ситуації, яка склалася в Італії XIII століття.

На початку 1200 року в Італії знання арифметики було зведено до мінімуму, майже все населення навіть не знало, як робити чотири прості математичні операції. Римська буквена нумерація була важким гальмом розвитку знання та арифметики. Крім того, матеріал для письма складалися з оброблених шкур тварин (і їх кількість була обмеженою), оскільки папір та процедури його виготовлення ще не дійшли до Італії того часу. Якщо до всього цього додати дуже хитку соціально-економічну ситуацію у багатьох Італійських регіонах, в яких основним видом розрахунків був бартер, стає зрозуміло, на скільки рахунки компаній, записи та фінансові операції були обмежені як кількістю, так і за обсягом.

Однак Італійські регіони та купецькі компанії у морських містах (Венеція, Генуя, Піза та інших), що мали комерційні відносини з портами Північної Африки, Близького Сходу і взагалі з усіма містами, що виходили до басейну Середземного моря розросталися швидкими темпами і ситуація з відображенням облікових записів та веденням рахунків і господарства повільно розвивалась у сприятливому напрямку.

Ще у 1202 році математик Леона́рдо Піза́нський (італ. Leonardo Pisano), відоміший як Фібоначчі (Fibonacci) завершив свою головну наукову працю Книга абака (лат. Liber abaci), в якій він звернув увагу Західного світу на індоарабську нумерацію на основі чисел, включаючи нуль, простоту і зручність виконання математичних операцій та інших складних обчислень. Сам Фібоначчі навчився і застосовував арабську математику в Алжирі, працюючи нотаріусом.

Через повільне розповсюдження свого вчення (проблеми з папером,

відсутність друкарства) арабські цифри викорінилися у економіку та облік торгівельних компаній Італії ближче до середини XIV століття. А вже у 1340 році в записах муніципалітету Генуї є згадки про подвійних запис при проведенні операцій та рахунки, як доказ того, що арабські цифри можуть використовуватися в бухгалтерському обліку без незручностей. Однак було і багато прихильників латинської нумерації, які наголошували на збереженні культурної історичної складової та пояснювали, що арабськими цифрами легше фальсифікувати дані в записах.

Другою важливою подією кінця XIII століття було введення паперу та будівництво першої в Італії паперової фабрики в місті Фабріано (італ. Fabriano) у регіоні Марке, провінція Анкона. Це дозволило отримати більше бухгалтерських записів за нижчою ціною вартості паперу. Починаючи з XIV століття, використання реєстрів на папері дедалі більше поширюється, стаючи не тільки ексклюзивним, а обов'язковим при здійсненні господарських операцій. Соціально-економічні умови населення розвинутих регіонів значно зростають. Тепер усі умови для еволюції бухгалтерського обліку готові.

На початку XV століття крім використання подвійного запису відбувається введення Журналу (італ. Libro giornale) – в якому реєструються операції початкового сальдо, виправлення помилок у записах та коригування в торгівельному обліку.

Так венеціанські бухгалтери 1400-х років вже використовували бухгалтерські книги:

– для елементарних записів: меморіал (італ. Memoriale або Brogliaccio);

– для складних записів: журнал (італ. Journal або Quaderno (Ledger).

Венеціанські журнали складалися з двох частин: надходження (італ. Dare) та вибуття (італ. Avere), розташованих на двох аркушах.

Цю форму рахунків називали «alla veneziana», оскільки вона була «методом Венеції» – це перші спроби відтворення дебетових і кредитових рахунків.

Необхідно враховувати раціональність використання цих реєстрів, оскільки і сьогодні вони складають основу всього бухгалтерського обліку.

Але в Ломбардії (італ. Lumbardía) пішли ще далі, адже за записами від 1197 року муніципалітет Мілана вимагав реєструвати борги та кредити в реєстрах з розділеними розділами, які називалися «tabulae». Така реєстрація, що застосовувалася в Ломбардії приблизно початку 1400-х років це перша форма табличного методу записів операцій, що включає кредити та кредиторську заборгованість, задумані як відображення бухгалтерських операцій для ведення обліку. Характерним для цих «tabulae» є фактично запис цінностей, які стають предметом виявлення, що спонтанно приводить обліковців того часу до нового методу: подвійного запису.

В архівах міст регіону зберігаються головні книги, що оформлені за відносним табличним методом, їх кількість та однорідність як за формою, так і за «системами», до яких були застосовані бухгалтерські записи, припускають, що бухгалтери того часу пройшли одну бухгалтерську школу, де викладали системний метод ведення обліку.

А в муніципалітеті Генуї навпаки, ще у 1340 роках є записи і журнали про використання подвійного запису, однак наступні реєстри, що дійшли до нас з архівних джерел, більше не ведуться за цим методом, це, на наш погляд, означає, що винахід подвійного запису був дещо випадковим і не сприймався середньовічними бухгалтерами як відповідна подія та така, що її слід наслідувати.

Висновки. Всі згадки та архівні матеріали про ведення обліку та відображення записів діяльності компаній Італії того періоду свідчать про певний хаос і відсутність системного підходу. Однак третя важлива подія яка трапляється у 1494 році ставить крапки в цих питаннях, адже італійський чернець і математик Лука́ Пачо́лі (італ. Fra Luca Bartolomeo de Pacioli) публікує свою роботу з математики під назвою «Сума арифметики, геометрії, дробів, пропорцій і пропорційності» (італ. Summa di arithmetica, geometrica, proportione et proportionalita), один з розділів, якої називається «Трактат про обчислення та

записи» (італ. Tractatus de computis et scripturis), де пояснює основні принципи та методи ведення обліку, базові поняття та способи відображення записів та використання рахунків.

На наш погляд праця Бенедетто Котрульї (хорв. Benedikt Kotruljevic, італ. Benedetto Cotrugli) «Про торгівлю і досконалого купця» (італ. Della mercatura e del mercante perfetto), яка вийшла 1458 року була більш змістовною і в ній вперше говориться про бухгалтерський облік як науку, однак тут свою роль зіграв фактор маркетингу. Пачóлі скористався найвидатнішим винаходом того часу – книгодрукарським верстатом Йоганна Гутенберга і швидко розповсюдив свою працю на всю Італію, а потім і Європу, що стало ключовим фактором його успіху.

Ми не скільки не зменшуємо важливість і цінність значення праці Пачóлі, проте він не був винахідником чи основоположником подвійного запису чи рахунків, він лише систематизував знання і інформацію отримані в процесі своєї роботи, а методи і форми обліку були впроваджені і застосовувалися італійськими компаніями задовго до нього.

УДК 519.816

ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИЯ ПРОЦЕССОВ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ ПЧЕЛОВОДСТВА

Лисицкий Василий Лаврентьевич
канд. техн. наук, доцент,
кафедра программной инженерии
информационных технологий управления,
НТУ «ХПИ».
Зизин Александр Михайлович
студент,
кафедра программной инженерии
информационных технологий управления,
НТУ «ХПИ»

Аннотация. В работе рассматриваются вопросы повышение эффективности производственной деятельности предприятия пчеловодства, функционирующего в условиях динамической внешней среды, за счёт повышения его доходов путем систематизации процессов стратегического управления его деятельностью на основе применения методов и инструментария современной теории интеллектуальных информационных технологий. Разработанную предметную технологию стратегического управления предлагается использовать в качестве теоретической основы для создания интеллектуальной информационной технологии управления производственной деятельностью предприятия пчеловодства.

Ключевые слова: Интеллектуальная информационная технология стратегического управления; математическая модель шифрования; предприятие пчеловодства; нечеткая логика; задача линейного программирования.

Введение. На современном этапе развития экономики Украины, интеграция её в Европейский Союз актуальными являются повышение качества и объемов производства продукции, пользующейся повышенным спросом в

Европе. Среди таких продуктов находится мёд и продукты, создаваемые на его основе. Это требует повышения эффективности производственной деятельности передовых предприятий пчеловодства Украины, характеризующих комплексностью и неопределенностью условий сбора, обработки, хранения и реализации своей продукции. К одним из перспективных направлений повышения эффективности предприятий пчеловодства является актуальная задача интеллектуализация процессов стратегического управления путём применения интеллектуальных информационных технологий, методов и стратегического управления, нечеткой логики, искусственных нейронных сетей, генетических алгоритмов [1, стр 10-12].

Цель работы. Повышение эффективности производственной деятельности предприятия пчеловодства путем разработки предметной технологии стратегического управления с применением методов и средств вычислительного интеллекта.

Материалы и методы. Ситуационное управление функционированием и развитием сложных систем предполагает использование ситуационной модели, описывающей не отдельные факты и взаимодействие между ними, а целые образы сложившихся в системе условий. Упрощённо это отражается правилом " если <ситуация>, то <решение> ". Существенным моментом в реализации этого правила является описание сложившейся ситуации. Для этого могут быть использованы языки ситуационного управления, языки математического программирования и другие формальные средства описания ситуаций. В работе предполагается использовать язык математического программирования предполагающий описание ситуации задачей математического программирования (1)

$$h = f(\vec{c}, \vec{x}) \to max, f_i(\vec{a}, \vec{x}) \leq b_i, i = \overline{1, m}, \vec{x} \geq 0$$

в задаче(1) заданы компоненты векторов $\vec{c}, \vec{a},$ параметры b_i.

Однако для реальной ситуации, описываемой задачей (1), не всё так однозначно и просто. Задача (1) является идеализацией в действительности, она пригодна для некоторых условий и действующих ограничений. С другой

стороны задача (1) позволяет применять мощные средства вычислительного аппарата математического программирования, современной вычислительной техники. В результате решения задачи (1) находят идеализированное решение$\vec{x}^*$, которое является вариантом для дальнейшего выбора лицом, принимающим решение. Идеализация задачи (1) обусловлено тем, что параметры $\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}$ фиксированны заданием их идеализированных значений. На самом деле их значение точно не определены, зависят от множества действующих фактором. Поэтому для задания этих параметров необходимо использовать не четкую логику. В этом случае происходит интеграция вычислительного аппарата математического программирования с более адекватным описанием сложившейся ситуации. Применение нечеткой логики отражает процесс решения задачи человеком в условиях неопределенности, когда он выдаёт результат пусть и не всегда точный, но практически значимый и применяемый.

Стратегическое управление производственной деятельностью предприятия пчеловодства предполагает наличие стратегии предприятия. Стратегия это качественно определенное направление производственной деятельности предприятием пчеловодства, касающиеся сферы, средств и форм его деятельности, системы взаимоотношений внутри предприятия, а также его позицией в окружающей среде, приводящее предприятие в целевое состояние [2, стр17]. Учитывая, что производственная деятельность предприятия пчеловодства осуществляется на достаточно коротком временном интервале, ситуацию можно достаточно полно описать с помощью задачи линейного программирования [3. стр63]

$$L = (\vec{c}, \vec{x}) \to max, A\vec{x} = \vec{b}, \vec{x} \geq 0,$$

записанной в канонической форме. $\vec{c} = (c_1, \dots, c_n)$ - вектор рыночных цен продукции, $\vec{b} = (b_1, \dots, b_{n)}$ – вектор имеющихся ресурсов, A – матрица использования ресурсов, отражающая особенности технологических способов осуществление производственной деятельности предприятия пчеловодства.

Задача (1) способна на различные особенности объекта стратегического управления, обусловленный его строением, назначением, функционированием в процессе производства продукции, движение в целевое состояние. Технологическая сторона к рассматриваемой ситуации, как правило, достаточно стабильна на краткосрочных временных интервалах, хотя могут присутствовать изменения, обусловленные обновлением оборудования и технологических процессов. Задача (1) способна отразить экономические предпочтения в поведении предприятия, при которых одно поведение оказывается предпочтительнее других поведений. В основе этих предположений, как правило, лежат принципы экономики. Достижение наибольшей эффективности при ограниченных ресурсных возможностях или достижение заданного эффекта при минимальных затратах. Наложенный опыт использование аналитического аппарата и вычислительных средств линейного программирования показывает что задача (1) достаточно адекватно моделирует технологические возможности и реализуемые экономические предложения в различных возникающих ситуациях поэтому для описания ситуации можно использовать кортеж $< A, \vec{b}, \vec{c}, L_n >$, где L_n – планируемый доход предприятия от реализации продукции по рыночным ценам. Кортеж определяет инвариант - (ядро) ожидаемой ситуации на рассматриваемом временном интервале.

Однако расплывчатость ситуации в которой будет функционировать предприятие, не даёт возможности задать истинные значения параметров для $\vec{c}, A, \vec{b}$. Предлагается для их приближенного значения применить методы нечеткой логики, использующий для описания лингвистические переменные(ЛП). [4, стр182] ЛП - это переменная x заданная на некоторой базовой шкале X, принимающее значения из T(x), являющиеся словами естественного языка описывающееся нечеткими множествами. Количество термов в T(x) считается фиксированным T(x)={" низкое", " средние"," высокое"}, обеспечивающим нечеткая разбиение базового множества X. В качестве ЛП = { x, T(x), X} в рассматриваемом случаи могут выступать: ожидаемая средняя температура, ожидаемое дождливость, технологическая

нагрузка, средний доход населения, урожайность и т. д. и т. п. В этом случае ожидаемую ситуацию можно на описать визуально изображением в виде матрицы ИЛП. Строки которой соответствуют ЛПϵLP, , а столбцы термам Т(Х). LP - множество ЛП выбранных для описания ожидаемая ситуации. Цвета клеток матрицы ИЛП.

Черный –«Низкое» - (-1)

Светлый –«Среднее» - (0)

Красный –«Высокое» - (+1)

Матрица ИЛП может быть представлена в цифровой форме с использованием чисел {-1,0, +1}.

На основе накопленного опыта можно выделить прецеденты $T_j, j = \overline{1,r}$, каждый из которых характеризуется словами из Т(х) логических переменных входящих в LP, а также отчетными данными, на основе которых можно определить численные значения компонент $A, \vec{b}, \vec{c}$ задачи (1) и осуществить их приведение к нечеткой форме (фаззификация) и получить соответствующие функции принадлежности. Прецедент T_jможет быть представлен в виде изображения и в виде цифровой матрицы ИЛП$_j$. Расстояние d_j между ИЛП и ИЛП$_j$ определяется эвклидовой метрикой, как расстояние между векторами. В результате решение задачи выбора прецедента

$$\min_{\text{ИЛП}_j \epsilon \text{T}} d(\text{ИЛП}, \text{ИЛП}_j),$$

где Т множество матриц ИЛП$_j$прецедентов $T_j, j = \overline{1,r}$ определяется ситуация в прошлом, наиболее близкая к ожидаемой ситуации и соответствующая пределу T_k.Функции принадлежности прецедента T_kиспользуются для приведения к четкой числовой форме значений компонент $A, \vec{b}, \vec{c}$ (дефазификация) задачи (1), которая моделирует ожидаемую расплывчатую ситуацию. В результате решения пронормированной задачи (1) находят направление стратегии предприятия пчеловодства, задаваемое оптимальным планом $\vec{x}^*$задачи (1).

Результаты и обсуждения. В результате проведенных исследований

предлагается один из возможных подходов к реализации принципа несовместности Л. Заде “Высокая точность несовместима с большой сложностью”. В предлагаемом подходе осуществляется системная интеграция при описании расплывчатой ситуации методов математического программирования и методов нечеткой логики, в результате которой математическое программирование нейтрализует недостатки нечеткой логики и усиливает её преимущества, а нечеткая логика нейтрализует недостатки математического программирования и усиливает его сильные стороны. В результате предлагаемого подхода может быть получен результат не абсолютно точный, но критически значимый и применимый.

Выводы. Предлагаемая предметная технология интеллектуализации процессов управления производственной деятельностью предприятия пчеловодства может служить теоретической основой для создания информационной технологии стратегического управления предприятием, функционирующей в условиях динамической, непредсказуемой внешней среды.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Глухих И.И. Интеллектуальные информационные системы. – СПб.: Питер. 2019. – 136с.

2. Савельева И.А. Стратегический менеджмент – Ростов Н/Д.Феликс.2012.382с.

3. Лисицкий В.Л. Автоматизация операционных процессов исследований на базе персональных ЭВЛ. – Харьков. НТУ”ХПИ” 2006 – 114с.

4. Беллман Р., Заде Л. Принятие решений в расплывчатых условиях “Вопросы анализа” процедуры принятия решений. – М.: Мир. 1976 с. 172-215.

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Лищенко Олена Германівна
к.е.н., доцент, завідувач кафедри
Обліку та оподаткування
Ярмусь Дмитро Володимирович
магістр
НУ «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

Вступ./Introductions. Довгострокове функціонування та розвиток підприємств безпосередньо залежать від наявності дієвої системи управління. Підвищення значення обліково-аналітичної інформації для потреб стратегічного управління актуалізують питання вдосконалення обліку та аналізу основних засобів, адаптації їх методів до потреб управління.

Мета роботи./Aim. Метою роботи є розвиток теоретично-методичних положень з формування обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами в контексті забезпечення довгострокового функціонування та розвитку підприємств.

Матеріали та методи./Materials and methods. Значний внесок у дослідження вітчизняних та зарубіжних проблем та особливостей обліку основних засобів зробили такі вчені, як: С. М. Бичкова, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, А. П. Гринько, М. Ф. Огійчук, М. С. Пушкар, С. В. Свірко, В. Я. Савченко та інші.

Результати та обговорення./Results and discussion. Система обліково-аналітичного забезпечення відіграє одну з ключових ролей у функціонуванні системи управління, забезпечуючи взаємодію різних структурних підрозділів, реагуючи на зовнішні та внутрішні зміни.

П(с)БО 7 "Основні засоби" дає визначення поняттю "основні засоби" - матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в

оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [5].

Бухгалтерський облік основних засобів повинен забезпечити правильне документальне оформлення та своєчасне відображення в облікових регістрах надходження, переміщення всередині установи, вибуття з установи основних засобів та надання повних і об'єктивних даних для здійснення контролю за збереженням та правильним використанням кожного об'єкта. Бухгалтерський облік основних засобів ведеться за 10 синтетичним рахунком "Основні засоби", який, в свою чергу, має 9 субрахунків, що використовуються для аналітичного обліку. Перелік аналітичних рахунків ведення обліку основних засобів наступний :

- 101 - "Земельні ділянки";
- 102 - "Капітальні витрати на поліпшення земель";
- 103 - "Будинки та споруди";
- 104 - "Машини та обладнання";
- 105 - "Транспортні засоби";
- 106 - "Інструменти, прилади та інвентар";
- 107 - "Тварини";
- 108 - "Багаторічні насадження";
- 109 - "Інші основні засоби".

Субрахунок 100 "Інвестиційна нерухомість" не призначений для ведення обліку основних засобів.

Призначення і порядок ведення рахунків бухгалтерського обліку наведено в "Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій" № 291, що затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 [3].

Для визначення ефективного використання основних засобів на підприємстві проводиться аналіз основних засобів. Фінансовий аналіз являє

собою метод оцінки минулого і майбутнього фінансового стану господарюючого суб'єкта на основі вивчення залежності і динаміки показників фінансової інформації.

Головною метою фінансового аналізу є своєчасне з’ясування і виправлення недоліків у фінансовій діяльності підприємства та знаходження резервів покращення фінансового стану підприємства і його платоспроможності [2].

При цьому виникає необхідність розв’язати наступні завдання:

– на підставі вивчення причинно-наслідкового взаємозв’язку між різними показниками виробничої, комерційної і фінансової діяльності дати оцінку виконанню плану з надходження фінансових ресурсів та їх використанню з метою покращання фінансового стану підприємства;

– надати прогноз можливих фінансових результатів, економічної рентабельності, виходячи з реальних умов господарювання і наявності власних та позикових ресурсів;

– розробити конкретні заходи, спрямовані на більш ефективне використання фінансових ресурсів та зміцнення фінансового стану підприємства.

Аналіз фінансової звітності повинен дати відповідь на два запитання: перше – чи має підприємство прибуток за результатами своєї господарської діяльності і друге – чи спроможне підприємство виконати взяті на себе зобов’язання і чи не призведе таке виконання до його ліквідації в зв’язку з недостатністю ресурсів [2].

Для розрахунку елементів фінансового аналізу використовуються Баланс (Звіт про фінансовий стан) форма №1 і Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) форма №2, форми яких затверджені НП(с)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [4].

Управління основними засобами відіграє важливу роль у функціонуванні підприємства. Метою управління основними засобами підприємства є забезпечення ефективності їх використання при мінімізації витрат на їх

утримання та обслуговування.

Особливістю управлінського обліку основних засобів є те, що вони обліковуються у розрізі центрів відповідальності - виробничих підрозділів: цехів, бригад, ферм, складів та ін., де вони закріплені за матеріально відповідальними особами. Ефективність обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами залежить від своєчасного усвідомлення управлінським персоналом важливості організації стабільної та послідовної роботи обліково-аналітичної системи та своєчасного обліку, аналізу та комплексної взаємодії всіх видів інформації (нормативно-правова, фінансово-аналітична, не облікова), галузевих особливостей і факторів, що беруть участь у розробленні та здійсненні управлінських рішень на тактичному та стратегічному рівнях[1].

Висновки./Conclusions. Ефективне управління основними засобами підприємства потребує налагодженої системи обліково-аналітичного забезпечення, здатної своєчасно формувати достовірну інформацію про стан, інтенсивність та ефективність використання засобів виробництва, адже управлінські рішення, прийняті на основі неактуальної та обмеженої інформації, можуть не тільки не принести бажаного ефекту, а й деструктивно вплинути на хід виробничого процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єршова Н.Ю. Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами підприємств: стратегічний аспект. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/161791916.pdf (дата звернення 21.04.2021).

2. Зміст і завдання аналізу фінансової звітності. URL: https://buklib.net/books/27695/ (дата звернення 21.04.2021).

3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій № 291 від 30.11.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#text (дата звернення 21.04.2021).

4. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства Фінансів України від 07.02.2013. № 73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#text (дата звернення 21.04.2021).

5. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби": Наказ Міністерства Фінансів України від 27.04.2000. № 92. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#text. (дата звернення 21.04.2021).

ВИБІР МОДЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ФОНДОВОГО РИНКУ КРАЇНИ: КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ

Шаравара Роман Іванович,
к.е.н., доцент,
професор кафедри правознавства та фінансів
Відокремлений структурний підрозділ
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»

Вступ. Посилення міжнародної конкуренції і стрімкий розвиток світового фінансового ринку сприяють підвищенню ефективності ринків за рахунок створення такої системи регулювання ринку цінних паперів, яка краще адаптована до існуючих умов в даній країні. Але в основному, головними цілями регулювання фондового ринку в будь-якій країні залишаються захист інвесторів, забезпечення прозорості та ефективності ринку, а також чесних правил торгівлі, зниження рівня систематичного ризику.

Якби були відсутні трансакційні витрати і конкурентна ціна була ефективною, то конкурентний ринок не потребував би регулювання з боку держави. Однак в сучасних умовах, в яких функціонує фондовий ринок, учасники ринку стикаються з рядом проблем, вирішення яких неможливо без участі регуляторів.

Мета роботи. Аналіз класифікаційних ознак та системних засад побудови моделі фондового ринку країни.

Матеріали і методи. Перш за все, для розвитку фондового ринку в Україні стримуючим фактором є інфраструктурні проблеми: як і раніше учасники ринку стикаються з високими ризиками на ньому і завищеними витратами взаємодії. Поліпшити ситуацію і підвищити конкурентоспроможність ринку могло б, наприклад, створення центрального депозитарію і єдиної системи клірингу. Іншим недоліком, неврахованим в законодавстві і істотним для учасників ринку, є те, що деякі емітенти, частина

яких відносяться до «блакитних» фішок, несвоєчасно оголошують про закриття реєстру (найчастіше це відбувається або в останній момент, або навіть заднім числом), а це вже створює умови для інсайдерської торгівлі [1]. На жаль, суттєвою проблемою є і недостатня прозорість діяльності компаній, приховування інформації про реальних власників і афілійованих організаціях. Проблема довіри учасників один до одного все сильніше заявляє про себе.

Результати і обговорення. Регулювання фондового ринку є впорядкуванням діяльності всіх його учасників (емітентів, інвесторів, посередників, організацій та інших учасників) і операцій між ними з боку уповноважених органів. Воно охоплює різні види діяльності і операцій, здійснюваних на ринку цінних паперів: емісійні, посередницькі, інвестиційні, спекулятивні, заставні, трастові і т.д.

Державне регулювання ринку цінних паперів, є механізмом для підтримки рівноваги взаємних інтересів всіх учасників ринку цінних паперів в рамках чинного законодавства. Воно необхідне, оскільки існує потреба в створенні нормальних умов роботи всіх його учасників, захисту їх прав, підтримці ціноутворення в залежності від попиту і пропозиції на ринку, розвитку інфраструктури фондового ринку. Його важлива роль полягає не тільки в розвитку ринку цінних паперів, а й у розвитку економіки всієї країни. Недостатній розвиток фондового ринку, головним чином в результаті відсутності ефективного механізму державного регулювання, призводить до погіршення інвестиційного клімату, недовірі потенційних інвесторів.

У світі прийнято розрізняти дві моделі державного регулювання ринку цінних паперів. Відповідно до однієї з них регулювання ринку в основному сконцентровано в державних органах, а невелика частина повноважень щодо контролю, нагляду та встановлення правил передається саморегульованим організаціям (СРО). Інша модель передбачає більший обсяг повноважень саморегулюючих організацій і збереження за державними органами основних контрольних функцій і можливості втрутитися в процес саморегулювання.

У різних країнах співвідношення повноважень державних органів і

органів саморегулювання різний. На це впливає, як культурні та історичні традиції країни, так і рівень розвитку ринку цінних паперів. В одних країнах роль саморегулівних організацій на фондовому ринку мінімальна або ж вони взагалі можуть бути відсутніми, що передбачає підвищену роль державного регулювання ринку (Німеччина, Франція). В інших - ці організації активно беруть участь в процесі регулювання ринку цінних паперів (Великобританія, США і Японія).

Так, наприклад, у Великобританії, ринок традиційно був в основному саморегульованим. Але в 1990-ті роки почався відхід від моделі саморегулювання фондового ринку. У 1997 р в Англії було розпочато реформа системи регулювання фінансового сектора. Регулятивні функції різних відомств і саморегулівних організацій передані Раді з цінних паперів, яка перейменована в Раду з фінансових послуг. Рада з фінансових послуг стає державним органом, контролюючим банки, страхові компанії, компанії з цінних паперів, фондові біржі, пенсійні фонди, депозитарно-клірингові організації. Таким чином, в Великобританії переважає саморегулювання ринку, але жорстко обмежується діяльність комерційних банків на фондовому ринку [2]. У Франції діяльність на фондовому ринку жорстко регламентована державними приписами, а професійні учасники обмежені у встановленні і здійсненні контролю за виконанням правил на ринку.

Зазвичай контроль і регулювання фондового ринку покладається на незалежний спеціальний державний орган, але в деяких країнах ці функції може здійснювати підрозділ будь-якої державної установи (наприклад, міністерства фінансів або центрального банку). У ряді країн може здійснюватися змішане управління ринком. У деяких країнах може не бути єдиного центрального органу, що регулює ринок цінних паперів. Так, наприклад, його не існує в Швейцарії, де регулюючі функції ринку цінних паперів виконують регіони.

Зразком систем регулювання ринку цінних паперів для багатьох країн, в тому числі і для України, була система регулювання фондового ринку США, в основу якої було покладено модель, що базується на детально опрацьованих

нормах та правилах і жорсткому контролі за їх дотриманням.

Можна виділити дві моделі регулювання ринку за ступенем жорсткості приписів для діяльності на ньому. Так, в ряді країн система регулювання фондового ринку ґрунтується на жорстких, детальних правилах і формальних процедурах, жорсткому контролі за їх дотриманням (США); іншим країнам властиво поряд з жорсткими приписами, використання неформальних домовленостей, традицій, переговорів щодо розв'язання складних ситуацій (Великобританія, Швейцарія).

Модель регулювання фондового ринку для тієї чи іншої держави не є заданою раз і назавжди. Як правило, моделі можуть модифікуватися в залежності від змін фінансово-економічної кон'юнктури. Останньою тенденцією в сфері регулювання ринку цінних паперів в розвинутих країнах є зближення німецької та англо-американської систем фінансування господарської діяльності. В даний час здійснюється процес об'єднання національних фондових ринків держав-членів ЄС. Інтеграційне регулювання ринку цінних паперів здійснюється відповідно до норм ЄС, що регулюють фондовий ринок, більшість з яких сформульовані як директиви. Ці директиви максимально враховують досвід США в сфері розкриття інформації, можливість маніпулювання і інсайдерської торгівлі на ринку, а також забезпечення чесних практик торгівлі.

Загальносвітовою є тенденція перетворення банків у фінансові конгломерати, які надають послуги, характерні для компаній з цінних паперів, страхових компаній і портфельних керуючих. У США комерційні банки з кінця 1970-х років в більшій мірі стали здійснювати операції на ринку корпоративних цінних паперів.

Важливо зауважити ще один аспект регулювання фондового ринку, пов'язаний з тим, що цей ринок може виступати не тільки як ряд норм і правил, які обмежують поведінку економічних агентів і упорядковують взаємодію між ними, а й як соціальна організація. Економічні агенти не просто сприймають ринкове середовище таким, яким воно є, але беруть участь у її створенні. Вони,

звичайно, зацікавлені не тільки в максимізації свого прибутку, але і в тому, щоб ринки, на яких вони діють, продовжували існувати. Отже, можна сказати, що ринки саморегулюються. Це саморегулювання здійснюється не тільки формальним, але і неформальним чином. З одного боку, очікується, що учасники ринку переслідують свої власні інтереси, а з іншого - ринки не можуть функціонувати без деякого інституційного обмеження, інакше між сторонами неможна очікувати довіри. Спільні домовленості і соціальні норми формують основу обміну на ринку. Деякі з цих соціальних норм законодавчо встановлені або є елементом саморегулювання, нормами поведінки.

Висновки. Для багатьох країн стає характерною тенденція об'єднання функцій регулювання на ринку цінних паперів в одному відомстві. Загальна тенденція свідчить про необхідність централізації системи регулювання фондового ринку, незалежно від відомства, якому буде підпорядковано дану інституцію. Важливе значення для функціонування фондового ринку мають саморегульовані організації, які створюються професійними учасниками ринку цінних паперів. На них також покладається обов'язок здійснення контролю за виконанням законів про цінні папери. Саморегулювання допомагає зміцнити довіру інвесторів до фондового ринку і здійснюється у всіх економічно розвинених державах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Михальчишина Л. Стратегія вдосконалення ринку цінних паперів в Україні. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2016. Вип. 249. С. 306-314.

2. Полюхович В. Удосконалення правового регулювання фондового ринку України з урахуванням вимог документів міжнародних організацій. Юридична Україна. 2010. № 12. С. 57-60.

РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС ХАРКОВА ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Шаповал В. В.
Магістрант 1-го курсу
Київський університет культури,
Київ, Україна
Манов М. А.
к.е.н., доцент
Київський університет культури,
Київ, Україна

Вступ В наукових дослідженнях доводиться, що розвиток ресторанного бізнесу відбувається під впливом низки чинників, зокрема урбанізації, розвитку транспортної і туристичної інфраструктури, збільшення реальних доходів населення, національними традиціями тощо [1], [2]. Сьогодні людство переживає надзвичайну подію планетарного масштабу – пандемію Covid-19, яка призвела до негативних соціально-економічних наслідків. Ресторанний бізнес належить до галузей, які найбільше постраждали від наслідків пандемії.

Мета роботи Мета статті полягає в аналізі впливу карантинних заходів, що застосовуються під час пандемії Covid-19, на діяльність закладів ресторанного бізнесу м. Харкова, пошуку можливостей відновлення сталого розвитку після подолання наслідків надзвичайної події.

Матеріали і методи При написанні статті використовувалися матеріали наукових публікацій, статистичні дані, публікації у засобах масової інформації, інтернет-джерела, результати особистих досліджень авторів.

Результати і обговорення Ще восени 2019 року більшість власників і менеджерів готелів, ресторанів, туристичних агенцій, а також науковців прогнозували динамічне зростання попиту на послуги гостинності у 2020 році та на перспективу. Цей прогноз мав усі підстави здійснитися, якби не пандемія Covid-19. Під час спалахів кількість хворих, що потребували невідкладного стаціонарного лікування перевищувала можливості системи охорони здоров’я

навіть у високорозвинених країнах.

Період карантину був надзвичайно тяжким для ресторанного бізнесу. На початку карантину, за прогнозами Української ресторанної асоціації - близько 20% українських закладів ресторанного господарства повинні були закритися, та ще близько 20% не витримати виходу з карантину [3]. Адже з міркувань безпеки та виходячи з фінансового становища людей, навряд чи всі відразу пішли б по закладах ресторанного господарства. Найбільше в зоні ризику, на думку експертів, був середній сегмент ресторанного бізнесу, в той час як доступні заклади та заклади преміум сегменту змогли б пережити це легше.

Відносно простіше карантин пережили ті заклади, які заздалегідь почали готуватися, робити переформатування, шукати різні способи продажу своєї продукції через інтернет.

Наприклад, готельно-ресторанна група First Line Group побачила перші ознаки майбутньої кризи ще на початку 2020 року [4]. «Коли в Україні почали згущатися хмари, то ми для себе ухвалили важливе рішення, що ми дивимося на цю ситуацію не як на тимчасову, а як на ситуацію, яка чекає нас найближчий рік. Ми почали робити реорганізацію у кожному з наших ресторанів десь на початку лютого, і коли це все нас наздогнало у березні, коли просто вимкнули, як з розетки, ресторани, ми вже були на півдорозі до запуску нових послуг доставки, маленького бренду домашньої їжі та заморозки», — зазначив Володимир Ташаєв, бренд-шеф ресторанно-готельної групи First Line Group (працює в Києві та Харкові, до неї входять зокрема ресторани «Улюблений дядько», ЖЗЛ, «1654»).

Також одним із заходів пристосування до теперішніх умов у First Line Group був запуск власної доставки їжі зі своїх ресторанів, адже служби доставки беруть значну частину прибутку собі. Такий крок допоміг зберегти значну кількість робочих місць. Повари готували їжу, але вже на доставку, а частина офіціантів перейшли в кур’єри, тому, в перший місяць карантину вийшла на роботу 1/3 працівників, через пару місяців вже 2/3.

Якщо ми візьмемо, наприклад, мережу ресторанів FARSH, також у місті

Харків, вона має 4 філіали [5]. На початку карантину 2 з яких зачинилися. Після початку локдауну працював тільки один ресторан і тільки на доставку. Більшість персоналу звільнилася, адже почалися затримки з заробітними платами, які тривають і досі. Сім'я ресторанів FARSH також вступила в організацію підтримки закладів ЗРГ під час карантину, створену деякими ресторанами України, для підтримки один одного в цій складній епідеміологічній ситуації. При виході з локдауну кількість відвідувачів знизилася в рази, тому щоб хоть якось втриматися на плаву заклад почав пропонувати різні акції та продовжував працювати до 23.00-00.00 не зважаючи на обмежувальні заходи. В цій мережі також є доставка, їх головною фішкою стала доставка не тільки їжі, а і коктейлів. В цілому вигляді, звичайно, коктейль не можна було доставити, але вони знайшли вихід – окремо кожен інгредієнт та прикраси до коктейлю запаковували, а гостю залишалось лише змішати це вдома. Також, в мережі ресторанів FARSH намагалися перекваліфікувати частину офіціантів в піших кур'єрів, щоб зберегти хоча б частину працівників.

Мережа ресторанів «The Varenik» дуже ретельно підійшла до послуги доставки. «The Varenik» - заклад з багатою палітрою смаків та страв української кухні, який не залишить байдужими навіть гурманів [6]. Ресторан доставляє не тільки готову продукцію, а і свої напівфабрикати, також пропонують продуктовий набір на тиждень, що дозволяють економити час на приготування.

Звичайно є і ті заклади ресторанного господарства, які закрилися взагалі. Багато з них, не зважаючи на прогнози, із доступного сегменту, наприклад декілька філіалів AROMA KAVA, на межі закриття бар Aperol Spritz .

Тому коли у листопаді 2020 року Харківська обласна адміністрація ввела ще жорсткіші карантинні обмеження для закладів ресторанного господарства, близько 700 працівників ресторанного бізнесу вийшли на протести під стіни ХОДА. На їхню думку, при дотриманні всіх санітарних норм, вони можуть працювати довше 20.00, адже метро працює, церкви працюють, а де логіка в зачиненні ресторанів о 20.00. ХОДА почула мітингарів та все таки повернула обмеження в часі роботи до 22.00.

Не зважаючи на локдаун, спад відвідування гостями закладів ресторанного господарства у Харкові, є велика кількість ресторанів та барів які відчинилися після локдауну. Також, є ті які планують відчинитися невдовзі.

Вихід з локдауну був тяжким для всіх, нажаль, не всі ресторани Харкова та і взагалі України, змогли втриматися на плаву та забезпечити робочими місцями своїх працівників, але є і ті заклади, які не зважаючи на пандемію, намагаються ввірватися в ресторанний бізнес.

Висновки В результаті дослідження встановлено наслідки пандемії Covid-19 для ресторанного бізнесу м. Харкова, які полягають у зменшенні завантаженості закладів, що обумовлюється карантинними обмеженнями. Внаслідок цього частина ресторанів змушена призупинити діяльність. Продовжувати господарську діяльність на задовільному рівні спроможні заклади, які зуміли організувати реалізацію страв на виніс та доставку замовлень. Можна очікувати, що по мірі послаблення та припинення карантинних обмежень попит на ресторанні послуги швидко відновиться і галузь повернеться до сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. М.А. Манов, О.О. Каролоп Проблеми розвитку готельно-ресторанного бізнесу в період подолання кризи» / М.А. Манов, О.О. Каролоп // Збірник наукових праць «Ресторанний і готельний консалтинг. Інновації». - Випуск 1.- 2018. – С.31-41

2. З. Сіройч, Ю. Карягін, М. Манов Значення сфери гостинності в управлінні сучасним мегаполісом/ З. Сіройч, Ю. Карягін, М. Манов// Науковий журнал «Ресторанний і готельний консалтинг. Інновації».- Том 2 №1, Київ: КНУКіМ, 2019. – с. 110-120

УДК: 502.33:504.03(477.74)

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ НА СЕЛІ

Юхименко Петро Іванович,
д.е.н., професор,
Однорог Максим Анатолійович,
к.е.н., доцент,
Ястреб Віталій Вадимович,
Студент, 5 курс
Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна

Вступ./Introductions. Сучасні інтеграційні процеси та розвиток туристичної інфраструктури сприяли виокремлення туристичної галузі в одну із найбільш швидкозростаючих в структурі світової економіки. За даними Всесвітньої ради подорожей і туризму (WTTC) у загальній архітектоніці економіки на галузь туризму припадає понад 12 % світового продукту, 6,5% загального світового експорту та 27,2% світового експорту послуг, світовий обсяг зайнятих у цій сфері становить більш 10% від загальної зайнятості [3].

Мета роботи./Aim. Дослідження спрямоване на поглиблення теоретико-концептуальних положень щодо ефективного використання туристичного потенціалу України на основі формування туристичних кластерів.

Матеріали і методи./Materials and methods. Для досягнення поставленої мети автори використали матеріали власних наукових напрацювань та статистичні дані, загальнонаукові системний та еволюційний підходи.

Результати і обговорення./Results and discussion. Україна з 2016 року увійшла в число 30-ти туристично-привабливих країн світу. Нині доходи від туризму складають 1,5-3% в структурі ВВП, тоді як українські туристи витрачають за кордоном суму, еквівалентну 8% ВВП [2]. За оцінкою експертів потенціал зростання туристичного сектора в Україні – до 10% ВВП, – майже на рівні Іспанії або Греції. На реалізацію цього потенціалу спрямовані програмні

аспекти розвитку туристичного бізнесу в Україні відображені у затвердженій Кабінетом Міністрів Державній цільовій соціальній програмі розвитку в Україні спортивної і туристичної інфраструктури на 2011–2022 рр. [1]. Програма спрямована на залучення довгострокових інвестиційних ресурсів для створення відповідної туристичної та транспортної інфраструктури, реалізацію ефективних бізнес-проектів у сфері туризму.

В новому конкурентному середовищі реалізація цієї Програми передбачає створення і розвиток кластерних моделей через поєднання державних програм та приватних проектів на основі державно-підприємницького партнерства (далі ДПП) в одній системній моделі. Найважливішим завданням такого поєднання – досягти якісно нового рівня конкурентоспроможності на ринку туристичних послуг за рахунок спільних бізнес-інтересів та координації дій членів кластера. Щодо сільських територій, на нашу думку, це одна з альтернатив для підвищення доходів і потенційної життєздатності малих фермерських господарств і сільських громад.

Особливо варто виділити розвиток підприємництва у сільському зеленому туризмі, який пов’язаний з кількома об’єктивними причинами. По-перше, інтерес до туристичних послуг у сільській місцевості зростає в наслідок посилення урбанізації міст, їх віддаленості від природи, що стимулює туристів до пошуку альтернативи міського життя. По-друге, за період незалежності суттєво підвищилася екологічна обізнаність та інтерес населення до навколишнього середовища й історико-культурної спадщини. По-третє, хоча і незначний, проте розвиток туристичної інфрастуктури, транспортного сполучення, зв'язку, усунення політичних та економічних бар'єрів для подорожей значно спростило доступність туристів до сільських районів.

Серед проблем розвитку сільського туризму виділимо наступні:

1) необхідність у створенні досконалого інституціонального середовища функціонування сільського туризму на основі ДПП, що сприяло б узгодженню правового механізму легалізації діяльності у цій сфері, належну правову регламентацію стандартизації та сертифікації послуг, розробку і впровадження

системи страхування ризиків за організації та надання послуг сільського зеленого туризму;

2) відсутність системної державної політики формування позитивного іміджу України як території, привабливої для відпочинку, підтримки малого підприємництва, фермерства та кооперації в галузі сільського туризму, що забезпечує умови їх сталого функціонування, подолання адміністративних бар'єрів на шляху їх розвитку, доступ до фінансових і матеріальних ресурсів;

3) налагодження в координації дій новостворених регіональних органів влади, громад та адміністрацій муніципальних утворень у комплексному вирішенні завдань щодо розвитку різних видів і напрямів сільського туризму;

4) створення єдиної бази даних про туристичні ресурси та їх розміщення на території України та налагодження інформаційної складової сільських жителів про можливості розвитку сільського туризму, посилення участі місцевих органів у позиціонуванні туристичних проектів, формування спеціалізованих консалтингових структур, що надають системну допомогу в організації даного сектору туріндустрії;

5) економічне стимулювання розвитку туристичної кластерів, що забезпечило б реалізацію турів, які б включали повне обслуговування туристів – від переміщення до харчування інфраструктури, сприяння у підготовці кваліфікованих кадрів здатних забезпечити обслуговування туристів із європейських країн, що вимагає і відповідної участі державних органів у формуванні сприятливого інвестиційного клімату для розвитку сільського туризму.

В умовах євроінтеграції та входження в конкурентне середовища цієї галузі значно підвищить туристичну привабливість сільських територій України на європейському ринку туристичних послуг використання інноваційних підходів до просування національного туристичного продукту. Практика підтвердила ефективність одного із таких інноваційних підходів як «брендинг». Такий підхід передбачає формування обізнаності і прихильності потенційних туристів до нашої країни, проектування і представлення брендом переваги

майбутнього відпочинку.

На основі вивчення практик, висвітлених в періодичних публікаціях, дозволило нам сформулювати декілька бізнес-моделей державного підприємницького партнерства в даній сфері.

1. Розвиток туристичного бізнесу на базі малого сімейного готельного господарства. Ця модель передбачає підтримку розвитку мережі засобів розміщення (приватних мікроготелей) на базі існуючого в сільській місцевості житлового фонду та сільськогосподарських (ферми, пасіки, риболовецькі господарства тощо) і спеціалізованих об'єктів (історичні архітектурні пам'ятники, музеї, спортивні центри і т.д.).

2. Будівництво великих і середніх приватних туристичних об'єктів у сільській місцевості: спеціалізовані приватні готелі у формі стилізованих «екоферм», «агротуристичних сіл», культурно-етнографічних центрів і т. п. Ця модель для успішної реалізації потребує, насамперед, інвестиційних ресурсів – як місцевих, так і зовнішніх, а також підтримки відповідних проєктів на рівні регіону і на місцях.

3. Створення державних (або приватних) агропромислових парків. Крім розвитку тургалузі та дорожньої інфраструктури як такої, ця концепція ставить в основу популяризацію, соціалізацію та пропаганду досягнень сільського господарства на конкретній території, збереження практичних навичок і демонстрацію прийомів національного (традиційного) сільськогосподарського виробництва. У світовій практиці програму з реалізації такої моделі зазвичай курирує відомство, яке відповідає за розвиток сільського господарства (а не тургалузі як такої).

4. Створення інфраструктури підтримки сільського зеленого туризму. Говорячи про підтримку даного виду туризму, слід пам'ятати, що це похідний елемент державної соціальної політики, тісно змикається з такими сферами як місцеве самоврядування, розвиток саморегулюючих громадських організацій, системна підтримка малого та середнього бізнесу, тому розвиток даного напрямку передбачається на основі державно-приватного партнерства.

Висновки./Conclusions. В загальному конкурентному середовищі туристичної галузі привабливість країни визначають наявні туристичні ресурси (природно-рекреаційні, історико-культурні), який складає основу формування конкурентоспроможного туристичного продукту; рівень розвитку туристичної інфраструктури; загальний імідж країни; маркетингові заходи щодо популяризації турпродукту; соціально-психологічні фактори тощо. Україна має переваги завдяки вдалому географічному розташуванні, сприятливому клімату, унікального природно-рекреаційного та історико-культурного потенціал, що складає основу формування передумов для залучення іноземних туристів. Проте, за відсутності ефективної державної політики формування сільських туристичних кластерів туристична галузь України характеризується низькою ефективністю та низьким рівнем використання наявних туристичних ресурсів. Досягнувши пристойного місця серед європейських країн за кількістю туристів (понад 20 мільйонів туристів щорічно), а от за доходами від міжнародного туризму значно їм поступається. Для підвищення привабливості та економічної ефективності України на європейському ринку туристичних послуг необхідне на державному рівні формування інноваційної стратегічної концепції управління розвитком туристичної привабливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна цільова соціальна програма розвитку в Україні спортивної та туристичної інфраструктури у 2011–2022 роках. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/707-2011-%D0%BF#n12

2. Шинкаренко І. Туризм в Україні: народжений кризою. URL: https://strategi.com.ua/event/turyzm-v-ukraini-narodzhenyy-koronavirusom/

3. Travel & tourism economic impact. 2019. World. URL: https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economicimpact-research/regions-2019/world2019.pdf

LEGAL SCIENCES

ORGANIZATION OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN DIFFERENT LEVEL GROUPS

Sikaliuk A. I.,
Perminova V. A.,
PhD, Associate Professors
Chernihiv Polytechnic National University
Chernihiv, Ukraine

Introductions. Nowadays, the issue of teaching a foreign language in non-linguistics specialties is relevant, namely the methods of teaching in groups whose students have different levels of language skills. Although level tests are conducted in groups to divide students into groups with relatively the same level of knowledge, but given that a foreign language is a non-core subject, groups consist mostly of students who have radically different levels of language proficiency. It depends on the foreign language that was studied at school and that is studied at the university, on the specifics of language teaching at school and other subjective reasons. That is why the actual problem is teaching a foreign language in such groups, because the teacher needs to find effective teaching methods that would meet the needs of the whole group.

Aim of the article is an investigation of methods of organizing foreign language teaching in different levels of non-linguistics specialties in higher education and analysis of the effectiveness of their use.

Materials and methods. The key concept of our study is “different level group”, the general meaning of which is defined as a group in which students with different levels of knowledge and learning needs.

Since a foreign language is not a compulsory subject when entering non-linguistics specialties, it can be noted that groups in such specialties are formed of

students who have different levels of speech competence. In addition, in the process of learning, students learn and improve their skills at different rates, requiring an individual approach to each of them, which is why in different groups there are relevant problems in learning a foreign language. Among them the most important are: material and resource provision, preparation of tasks for classes, motivating students and their work in class [1].

When planning a lesson in a different level group, a foreign language teacher must take into account not only the level of knowledge of foreign languages of students, but also the psychological characteristics of students and their needs.

Results and discussion. J. Budden offers two ways to organize foreign language learning in different groups:

1. Division of students into level subgroups (stronger, medium and weaker) and selection of level tasks and exercises individually for each subgroup, which work independently of each other. This method is productive only in high school teaching, when a foreign language lesson is conducted with two classes at the same time and the classes differ in language proficiency levels, age and curriculum.

In a different level group of students studying a foreign language in higher education, this method has a number of disadvantages and is not effective enough. Yes, the effectiveness of the teacher's participation in the lesson is impossible. In addition, students with a lower level of foreign language skills may experience discomfort and inferiority, realizing that they are weaker than others, and students with a better level of knowledge may be superior to the weaker ones. This can lead to disorganization of the learning process in the classroom and loss of motivation and interest of weaker students to learn the language [2].

2. Work on the plan and materials, which are focused on the average level of knowledge of a group of students in a foreign language and the distribution of common tasks at different levels. This method makes it possible to organize the joint work of the group in the classroom, taking into account the individual needs of each student and promotes the full participation of the teacher in the process of learning a foreign language.

Having determined the method of organizing the lesson in different level group, it is also important to organize the work of students in the classroom. For this purpose it is possible to take as a basis the basic ways of work of students at employment in a foreign language, namely: individual work, work in pairs, work in groups, collective work. Using these methods in a different level group, you can apply different methods of forming pairs and groups, as well as to diversify the tasks and exercises that must be performed. Consider in more detail each of these methods.

Individual work. This method of dividing students in a foreign language class in a different level group is quite effective, as the teacher can prepare and select an individual task for each student according to his level of language proficiency. Also, when students work independently, the teacher can monitor the work of each student individually, determining his success, efforts and improvements. An important element of this method is the use of material and resource base, because for weaker students and for students who speak the language should be better provided appropriate materials for the use of the task, as well as different goals for their implementation [3].

Working in pairs is a way to organize the work of students in the classroom, which develops communication skills. J. Bell distinguishes two options for selecting pairs of students in different level group: heterogeneous pair (heterogeneous) and single-level pair (homogeneous).

The work in pairs succeeds in tasks in which the roles of partners are interchangeable or of equal complexity. Tasks in which there is a partial lack of information are most often used for such groups. To perform this task, partners need to learn from each other the missing information, thus practicing communication skills. Examples of such communication exercises for single-level couples are dialogues, role-plays or interviews.

Researchers define group work as a collective work of six or fewer students, which creates the best conditions for participation in the work of all group members and the achievement of effective communicative competence, which is a basic principle in learning a foreign language [3].

Collective work, or the work of the whole group, scientists recommend to use at the beginning of the lesson for introductory conversation and orientation of students on the topic of the lesson (warming up) and at the end of the lesson to summarize it [1, p.167]. Examples of such tasks may be group project work, in which each student is responsible for some relevant part of the project (the level of the task should correspond to the level of knowledge of the student), or the creation of presentations. Another advantage of teamwork is that it develops students' sense of responsibility for the success of the whole group and teaches them to trust each other.

Conclusions. So, teaching a foreign language in different level groups is a complex process, as it requires careful preparation and a special approach to the organization of work in the classroom. Ways to more effective foreign language learning in such groups are the use of various methods of foreign language teaching and their improvement, as well as work on the development and publication of relevant teaching materials and complexes, active use of technical teaching aids, and further study of the problem and search for new productive teaching methods.

REFERENCES

1. Hordienko N. M., Lomakina L. V. Teaching EFL to Mixed-Ability Classes: Strategies, Challengies, Solutions / Hordienko N. M., Lomakina L. V. // National Technical University of Ukraine “Kyiv Politechnic Institute”. Advanced Education. – Kyiv, 2015. 3-d Edition. – P. 39-43.

2. Budden J. Adapting materials for mixed-ability classes / J. Budden // British Council. Teaching Tips. – Access code: http://www.teachingenglish.org.uk/language-assistant/teaching tips/adapting–materials-mixed-ability-classes.

3. Shank C. C., Terrill L. R. Teaching Multilevel Adult ESL Classes – Washington, DC: Center for Applied Linguistics. - Access code: http://www.cal.org/caela/esl_resources/digests/SHANK.html.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ЮРИСТА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Киричук Богдана Сергіївна
студентка 1 курсу навчально-наукового інституту права
Національний університет водного
господарства та природокористування
Якимчук Мирослава Юріївна
к.пед.н., доцент кафедри спеціальних юридичних дисциплін
Національний університет водного
господарства та природокористування

Вступ. У сучасних умовах гармонізації правової системи відповідно до вимог європейських стандартів імідж юриста та його професійні якості відіграють важливу роль не лише у формуванні сучасної системи цінностей, але й в індивідуальній картині світу людини. Позитивний імідж прийнято вважати головним критерієм успішності особистості.

Наука про імідж юриста широко ввійшла у практику українського суспільства тоді, коли інформаційні та телекомунікаційні технології зайняли провідне місце у формуванні громадської думки. Відтак, особливо уважного ставлення дослідників, вимагає питання формування професійного іміджу юриста в сучасному суспільстві. На нашу думку, створення позитивного іміджу юриста є безсумнівною запорукою його успіху як якісного показника високого рівня професіоналізму.

Мета статті – проаналізувати поняття «професійний імідж юриста», виявити та систематизувати структурні елементи, які створюють цілісний комплекс новоутвореного іміджу юриста.

Аналіз наукових досліджень. Дослідницькі передумови до розроблення науково-теоретичних основ професійного іміджу широко представлено в роботах таких вітчизняних учених, як П. Власова, Е. Галицької, В. Гриньової, Н. Гусака, О. Нурнєєвої, А. Радченка, В. Свистуна, Г. Почепцова та інших. Окремі аспекти формування професійного іміджу юриста досліджено у працях

К. Атаманської, Л. Кайдалова, Н. Ларина та інших.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що в сучасному українському суспільстві, яке будує розвинену правову державу, імідж є невід'ємною складовою життя кожного професіонала, а його формування – активною цілеспрямованою діяльністю, мовознавці ще досі не дійшли згоди щодо єдиного тлумачення терміну «професійний імідж юриста».

Нам імпонує думка Л. Кайдалової, що професійний імідж юриста – це уявлення правника, яке він створює про себе і яке виступає як зовнішнє відображення особистості такої людини та показник її професійних та особистісно значимих якостей [2].

На думку Є. Рапацевича, імідж майбутнього правника – це стереотипний образ конкретного об'єкта, що існує у свідомості мас. І, як правило, імідж стосується конкретно визначеної людини, але й також може поширюватися на певний товар, організацію чи цілу професію тощо [6].

Аналіз наукових студій дає можливість нам уточнити дефініцію поняття «професійний імідж юриста», яке ми будемо розуміти *як інтегрована та емоційно забарвлена в громадській та особистісній свідомості форма відображення образу юриста у вигляді комплексу основних та невід'ємних чинників загальної його культури.*

Вважаємо за необхідне акцентувати на тому, що професійний імідж є «живою» морально-психологічною підготовкою, яка створюється з урахуванням можливості її удосконалення, корекції, адже імідж є орієнтованим і слугує для інформування про сильні сторони тих особливих якостей, які повинні мати об'єктивне значення для успішної роботи з клієнтами. На нашу думку, імідж юриста має бути правильно та доцільно структурованим, керованим самою особистістю, а тому й передбачати розробку та реалізацію відповідно до заздалегідь створеної схеми свого позитивного сприйняття та бачення.

Створюючи власний імідж, юрист має розуміти, що його якості можуть бути як позитивними, так і негативними. Завдяки іміджу складається перше

враження про людину, можливість її кар'єрного росту. Саме тому ми працюємо над систематизацією чинників поняття «професійний імідж юриста», яке поєднує в собі *зовнішній вигляд юриста, інтелектуальне враження, психологічні, соціальні характеристики та його статусне сприйняття.*

Зовнішній вигляд юриста охоплює природні зовнішні дані та вміле їх використання з тієї метою, щоб створити приємне враження на громадськість за допомогою одягу, зачіски, косметики та відповідних аксесуарів. Одяг юриста повинен бути зручним, акуратним, не зухвалим, чистим, доглянутим, без непередбачуваних експресивних кольорів. На нашу думку, стиль – це перша ознака індивідуальності, основною рисою якої є грамотний та правильний вибір, хоч і недорогого, проте вишуканого вбрання, що відповідає офіційно-діловому стилю. Зазначимо, що на відмінну від стилю, мода є мінливою, тому юрист, який хоче відповідати стандартам сучасного життя, повинен бути готовим до змін.

Інтелектуальне враження – це характеристика юриста, яка проявляється під час комунікації, передусім це стосується компетенцій, здобутих шляхом освіти, самоосвіти та самовиховання. Важливим критерієм успішності іміджу юриста є його мотивація до постійного самонавчання та поповнення своїх знань. Зауважимо, що імідж юриста формує й така риса, як ефективне володіння навчальним матеріалом та вміння його застосувати на практиці.

Невід'ємним чинником у формуванні позитивного іміджу правника є його навички самопрезентації. Поняття самопредставлення є багатогранним та розглядається в різних наукових галузях. Самопрезентація з точки зору психології та соціології – це вміння представити свою особистість громадській думці. Цікавою для нашого дослідження є думка Н. Ларіної, що у 72% загальних випадків позитивне чи негативне сприйняття юриста залежить від першого враження:зовнішній вигляд, культура мовлення, сфера його зацікавлень тощо [3].

Щоденно професія юриста впливає на слухачів за допомогою усного слова, що залежить від культури його мовлення. Закономірно, що

непереконливий та невиразний виступ не задовольнить аудиторію, інколи навіть може викликати хвилю обурення. Саме тому сучасне суспільне життя потребує від фахівця вільного володіння державною мовою в усній та писемній формах, багатства словникового запасу, готовності до продуктивного спілкування з різними категоріями громадян, адже це не лише показник загальної культури особистості, але й запорука його професійного успіху.

Психологічні характеристики –це наявність чи відсутність індивідуальних психологічних особливостей, що проявляються у манері поведінки та можуть відзначити людину з-поміж цілого суспільства. До них належить комунікабельність, відкритість, наявність уявлень про систему життєвих цінностей та чеснот, ставлення юриста до своїх помилок, розуміння відповідальності за здоров'я та гідність своїх клієнтів тощо. Ми схиляємося до думки, що уявлення, яке юрист створює сам про себе, визначає чи посилиться, чи згасне довіра клієнта до нього. Далекоглядність та формування правильної тактики дій допоможуть розв'язати нагальні суспільно-політичні та економічні проблеми, а отже це сприятиме створенню успішного позитивного іміджу юриста та його команди в цілому.

Соціальні характеристики – це ще один із чинників формування професійного іміджу юриста, що передбачає володіння бездоганною його репутацією під час спілкування з колегами, клієнтами, родиною та ЗМІ. Соціальні характеристики відображають моральні цінності, манеру поведінки в суспільстві, мотивацію, дієві корисні вчинки та стійкість попри соціальне напруження. В основі такої класифікації, з огляду на її багатогранність та комплексність, є принцип справедливості – основна норма природного права людини. Для суспільства – це можливість отримати те, на що воно справді заслуговує, а для юриста-управлінця – виконання своїх повноважень відповідно до принципів відкритості, прозорості та ґрунтуванні на законі.

Варто зазначити, що усі дослідження вітчизняних вчених [1, 3, 5] підтвердили, що основною вимогою української громадськості до діяльності юриста є його стабільність, яка полягає у формуванні ефекту передбачуваності

та постійної перспективності його політики та роботи з клієнтами.

Зазначимо, що статусне сприйняття юриста – це його практична діяльність, спрямована на вирішення важливих політичних проблем сучасності. З точки зору соціології, статусне сприйняття правника має підґрунтя відповідальності та відчуття морального обов'язку перед Батьківщиною, саме тому й розглядається в цьому зв'язку. Юрист позитивно сприймається соціумом за умови, коли він здатний брати на себе відповідальність за покращення політичного та особистого життя громадян, за намагання задовольнити їхні інтереси та потреби. Відтак у діловій людині цінують цілеспрямованість, чесність, пунктуальність та ввічливість.

Висновок. Отже, вплив людини на людину залежить не тільки від її розуму та вміння безпосередньо комунікувати, але й від того, яке враження вона справляє на оточення, наскільки у неї привабливий вигляд. Велику роль відіграє і те, яким чином образ людини сприймає громадська думка. Безумовно, професійний імідж юриста – це головна запорука успіху, показник високого рівня професіоналізму правника в кар'єрному зростанні.

Узагальнивши наукові роботи, ми не заперечуємо, що професійний імідж юриста – це результат морально-психологічної підготовки та удосконалена форма відображення особистості юриста, яка слугує для інформування про сильні сторони тих особливих якостей, які повинні мати об'єктивне значення для успішної роботи правника зі своїми клієнтами. Відтак ми переконані, що формування іміджу юриста безпосередньо залежить від переліку відповідних чинників, а саме: зовнішнього вигляду правника, інтелектуального враження, психологічної, соціальної характеристики та його статусного сприйняття. Формування позитивного іміджу можливе лише за умови комплексного застосування усіх чинників.

Проведене дослідження не претендує на остаточне вирішення усіх аспектів обраної проблеми. Перспектива подальшого дослідження може бути спрямована на пошук інших чинників формування успішного позитивного іміджу юриста в сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аронов Ян. Професійна культура юриста та її значення у юридичній практиці: дис. к. юр. н.: 12.00.01 / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «Крок». Київ, 2020. 223 с.

2. Кайдалова Л.Г. Професійна компетентність та імідж сучасного викладача. *ХОВНОКУ ХДАДМ.* 2013. № 1. С. 72-74.

3. Ларіна Н.Б. Імідж як комінкативна основа позиціонування влади. *Державне будівництво*. 2013. № 2. С. 26-36.

4. Максименко С.Д., Заброцький М.М. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя: сутність і шляхи формування). Київ: Главник, 2005. 112 с.

5. Почепцов Г.Г. Професія: іміджмейкер. Київ: Студцентр, 2004. 256 с.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ:ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ

Корогод Світлана Володимирівна
Науковий керівник
викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Васил'єва Дар'я Вячеславівна
Курсант
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
м.Дніпро, Україна

Кожна держава світу на шляху до створення демократичного суспільства, де одним із пріоритетних напрямків є законність у всіх сферах державотворення, постійно актуалізує питання щодо правового регулювання тих чи інших проблематичних аспектів. Зокрема, не меншої уваги приділяється і сфері кримінально-правового регулювання з метою захисту усіх напрямків суспільних відносин. Вказана позиція обумовлює потребу у розумінні сутності явища кримінально-правового регулювання в українському кримінально-правовому просторі, а також, встановлення можливих проблемних аспектів у вказаному напрямку з метою своєчасного та адекватного регулювання для їх подолання.

Перш, слід наголосити на притаманності кримінальному праву України двох найголовніших функцій: охоронної та регулятивної. Так, регулятивна функція корелюється з кримінально-правовим регулювання. Що ж загалом являє собою таке явище як кримінально-правове регулювання? За вказаним напрямком існує чимало доктринальних поглядів, які, хоча і частково дублюють одне одного, однак все ж різняться.

Т.Ю. Фалькіна стверджує, що правове регулювання – особливе регулювання, яке відрізняється від інших форм соціального регулювання. Воно передбачає різні методи, способи, типи, режими, юридичні конструкції, включає ряд стадій [1, с. 10].У свою чергу, Ю.В. Баулін пропонує кримінально-

правовим регулюванням вважати урегульовану кримінальним правом діяльність держави щодо застосування кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчиняють злочини [2, с. 24]. А.А. Вознюк визначає кримінально-правове регулювання суспільних відносин як здійснюване державою за допомогою закріплених у Кримінальному кодексі України засобів упорядкування суспільних відносин, їх закріплення, охорону, захист і розвиток [3, с. 219]. Крім того, Г.О. Петрова пропонує таке визначення кримінально-правового регулювання: це самостійний елемент системи правового регулювання суспільних відносин, який дозволяє впорядкувати діяльність людей і здійснюється за допомогою кримінально-правової норми і кримінально-правових відносин [4, с. 129]. Враховуючи вказані наукові підходи, на нашу думку, кримінально-правове регулювання – це урегульований закономірний процес, що охоплює етап створення норм кримінального законодавства, а також етап його реалізації.

Слід наголосити, що одним із найбільш проблемних аспектів у контексті вирішення питання кримінально-правового регулювання є його ефективність в сучасних реаліях. Так, ефективність – показник, що визначається відношенням між результатом та затратами. Виходячи з цього, ефективність кримінально-правового регулювання – є співвідношенням результату дії норм кримінального законодавства, а так само і актів застосування норм кримінального права України з кінцевим позитивним результатом, з метою якого були ухвалені вказані законодавчі положення.

Також Ю.В. Баулін стверджує, що ефективність кримінально-правового регулювання визначають також як співвідношення рівня впорядкованості кримінально-правових суспільних відносин між державою і особами, які вчиняють злочини, до витрат і зусиль, спрямованих на досягнення цього рівня. Іншими словами, ефективність кримінально-правового регулювання відображає результативність цього регулювання [2, с. 24].

Зауважимо, що ефективність кримінально-правового регулювання не може залежати від конкретного фактору впливу, адже будь-яке явище, його

стан залежить від зовнішнього впливу. Так, перш за все, одним із визначальних факторів ефективності кримінально-правового регулювання є якість укладання кримінально-правових норм, від чого залежить їх подальше застосування та результат відповідного застосування. Не менш важливим моментом є рівень розвитку суспільства, його здатність прийняти та дотримуватись кримінально-правових норм. Наступним важливим моментом є економічна спроможність держави у напрямку своєчасного реформування джерел кримінально-правового регулювання.

Враховуючи вказане вище, ми переконані, що одним із найбільш проблематичних напрямків кримінально-правового регулювання є недосконалість вітчизняного кримінального законодавства, наслідком чого, відповідно, є неякісне його застосування та неналежне регулювання суспільних відносин, що потребують захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фалькина Т.Ю. Формы реализации права и механизм их осуществления: автореф. дис. … канд.. юрид. наук : 12.00.01. Нижний Новгород. 2007. 25 с.

2. Баулін Ю.В. Кримінально-правове регулювання: основні проблеми. Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18–19 жовт. 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 23–28.

3. Вознюк А.А. Про деякі проблеми викладання концептуальних засад кримінальноправового регулювання суспільних відносин. Підготовка працівників міліції (поліції). Право і суспільство № 4 / 2019 державні та міжнародні стандарти : матер. між нар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 28 квіт. 2011 р.). Донецьк, 2011. С. 217–220.

4. Петрова Г.О. Уголовно-правовое регулирование и его средства: норма и правоотношение : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Нижний Новгород, 2003. 304 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КРИМІНАЛІСТИЦІ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ

Курилін Іван Ростиславович,
кандидат юридичних наук, доцент
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна

Вступ. Технології проникають практично в усі сфери нашого життя, тому перед співробітниками правоохоронних органів стоїть завдання в застосуванні нових інформаційних технологій, розвитку навичок та інструментів, необхідних для проведення ретельних розслідувань кримінальних правопорушень. Часто розкриття злочинів відбувається лише за рахунок злочинців, які помилково роблять самовикриття. Однак, правоохоронці, які не володіють інформаційними технологіями, можуть втратити ряд доказів або ж їх неправильно зафіксувати. Тому, проблематика інформаційних технологій в криміналістиці є надзвичайно актуальною.

Ціль роботи. Проаналізувати стан впровадження інформаційних технологій в криміналістиці та встановити перспективи їх застосування.

Матеріали і методи. Для досягнення поставленої мети використовувався метод аналізу, порівняння, узагальнення та аналогії, елементно-теоретичний метод. В науковій роботі здійснено аналіз досліджень науковців з 2007 року по 2017 рік, які вивчали проблематику впровадження інформаційних технологій в криміналістиці та перспективи впровадження сучасних інформаційних технологій. Дослідження проблемних питань інформаційних технологій в криміналістиці здійснювали: Маланчук П.М., Невмержицька Ю.А., Захаров В.П., Рудешко В.І., Ищенко Е.П., Белоус В.В., Fritsvold E. та інші.

Результати і обговорення. Інформаційні технології – це категорія, яка поступово стає вагомим фактором забезпечення ефективності криміналістики. Використання технологічного підходу можливе не лише в криміналістичній техніці, а й у криміналістичній тактиці і методиці (технології провадження

окремих слідчих дій, слідчі або криміналістичні технології) [4, с. 918].

Сьогодні аналітичний пошук або, за термінологією низки фахівців, “аналітична розвідка”, стає першим установчим етапом інформаційної роботи. Такий підхід дозволяє мінімізувати витрати робочого часу оперативного складу та значно підвищити якість інформаційно-пошукової роботи, вивести її на якісно новий рівень [2, с.243].

Цифровізація є майбутнім всіх технологій, а тому головним напрямком розвитку криміналістики є освоєння штучного інтелекту, діджіталізації всіх сфер життєдіяльності, втіленням в життя нових інформаційних технологій, їх використанням в правоохоронній та злочинній діяльності [3, с. 371-372].

Перехід багатьох країн світу до постіндустріального інформаційного суспільства, зростання чисельності населення (понад 7 млрд людей), числа Інтернет-користувачів (понад 2,2 млрд), підключених до Всесвітньої мережі пристроїв (більше 35 млрд), практично повне охоплення стільниковим зв'язком, невідворотність процесів глобалізації, зумовлюють удосконалення програмування і алгоритмізації слідчої і судової діяльності, розвитку інтегрованої інформаційно-аналітичної системи судочинства, впровадження технологій штучного і гібридного інтелекту як ефективних засобів підтримки прийняття важливих рішень і оптимізації боротьби зі злочинністю в світовому (транскордонному, транснаціональному) вимірі [1].

Криміналістика включає дві мети: шляхом використання криміналістичної техніки забезпечити ефективне розслідування кримінального правопорушення та шляхом застосування криміналістичної техніки попередити та не допустити вчинення злочину. З врахуванням цього можна виділити чотири основних проблемних питання впровадження інформаційних технологій в криміналістиці в Україні, які потребують вирішення:

- законодавче врегулювання застосування інформаційних технологій з метою ефективного розслідування та попередження злочинів з одночасним дотриманням основоположних прав та свобод людини;
- розробка стратегічних програм впровадження інформаційних

технологій в правоохоронну та судову системи з обов'язковим їх фінансуванням;

- пряме застосування інформаційних технологій при розслідуванні кримінальних проваджень, фіксуванні доказів та попередженні вчинення злочинів;

- розробка навчальних програм та методик навчання працівників правоохоронних органів для застосування інформаційних технологій у практичній діяльності.

Сучасні інформаційні технології передбачають [5]:

- створення баз даних, наповнених максимальною інформацією про біометричні дані осіб, які передбачають програми для розпізнавання облич, їх прив'язка до камер спостереження, розширення спектру біометричних показників (розпізнавання голосу, відбитки пальців, вени на зап'ясті, розпізнавання райдуги ока, аналіз ходи і навіть серцебиття). Водночас такі бази даних повинні формуватися з дотриманням прав та свобод людини. Завдяки розробленим електронним базам даних для більш ефективного використання ДНК та інших біометричних даних у правоохоронних органах, навіть використання відбитків пальців для ідентифікації підозрюваних стало високотехнологічним. Наприклад, поліція Лондона тепер може використовувати мобільний біометричний пристрій INK (Identity Not Known) для сканування відбитків пальців підозрюваного, що в багатьох випадках дох\зволяє встановити особу протягом 60 секунд;

- автоматичне розпізнавання номерних знаків;

- застосування робототехніки та штучного інтелекту, що передбачає підтримку інформаційних технологій, включаючи розпізнавання обличчя та біометрію, прогнозування та картографування злочинів;

- технологій аналізування метаданих абонентів стільникового зв'язку й мережевого аналізу [4, с. 919].

При плануванні проведення слідчих дій необхідно враховувати тенденції, згідно з якими зі зростанням кількості електронних пристроїв, що

використовуються однією особою, а також застосуванням особистих смартфонів і планшетів у корпоративних цілях набувають популярності хмарні сховища інформації, що дозволяють завантажувати особисті дані в Інтернет для віддаленого зберігання файлів із правом доступу до них за допомогою необмеженої кількості засобів комунікації [4, с. 919].

Висновки. Технічний, технологічний та інформаційний прогрес мають двояке значення для криміналістики. З однієї сторони, новітні технології та бази даних полегшують розслідування та попередження злочинів, водночас з іншої – сприяють застосуванню нових методів вчинення злочинів, в тому числі, з використанням кіберпростору. В Україні застосування інформаційних технологій в криміналістиці є надзвичайно актуальним, так як існуючі інформаційні технології є дещо застарілими, а новітні не застосовується у зв'язку з правовими, фінансовими, кадровими проблемами. Отже, перспективою впровадження інформаційних технологій в криміналістиці є подолання визначених проблем та застосування інноваційних інформаційних технологій із дотриманням прав та свобод людини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Белоус В. В. Информационные технологии в криминалистике: постановка проблемы. *Проблемы законности*. 2012. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnye-tehnologii-v-kriminalistike-postanovka-problemy-1.

2. Захаров В.П., Рудешко В.І. Проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних структур: Навчально-практичний посібник. Львів: Льв. ДУВС, 2007. 372 с.

3. Ищенко Е. П. Перспективы развития криминалистики в аспекте освоения виртуальной реальности. Перспективы развития уголовно-процессуального права и криминалистики (посв. Н. В. Радутной): матер. 2-й междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 11-12 апр. 2012 г.). М.: ИД «Юриспруденция», 2012. С. 371–374.

4. Маланчук П. М., Невмержицька Ю. А. Інформаційні технології в криміналістиці: крок в майбутнє. *Young Scientist.* 2017. №11. С. 918–921.

5. Fritsvold E. 10 Innovative Police Technologies URL: https://onlinedegrees.sandiego.edu/10-innovative-police-technologies/

ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ У ЗАРУБІЖНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Масенко Артем Олександрович
Аспірант кафедри
адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара,
Дніпро, Україна

Вступ. Останніми роками у вітчизняній кримінологічній науці зростає інтерес до вивчення загальнотеоретичних та практичних проблем інституту спеціальної конфіскації, досліджуються окремі її моделі застосування в Україні, розглядаються деякі складові механізму реалізації, узагальнюється міжнародний досвід співробітництва при застосуванні спеціальної конфіскації як заходу боротьбі зі злочинності. Однак, як відзначає більшість вчених і практиків, розробленість цієї проблеми на сьогодні є недостатньою, що характеризується відсутністю предметного уявлення про сутність, особливості реалізації конфіскації доходів здобутих злочинним шляхом на світовій арені. Саме через відсутність фундаментальних теоретичних досліджень, присвячених кримінологічному аналізу сучасної моделі конфіскації, правоохоронним органам бракує повного бачення науково-обґрунтованих шляхів, дієвих організаційних та правових методів для вжиття ефективних заходів реалізації цього кримінально-правового заходу у контексті протидії злочинності.

Мета роботи – здійснення кримінологічної характеристики сучасної моделі спеціальної конфіскації та європейської практики її застосування у системі заходів протидії злочинності

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження постають сучасні положення теорії наукового пізнання соціальних і правових явищ. У дослідженні застосовувались загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема, діалектичний метод забезпечив комплексний підхід при дослідженні усіх

ключових проблем теми

Результати та обговорення.

Спеціальна конфіскація як покарання передбачено у КК України з 2013 року. Запровадження цього заходу – є результат виконання Україною вимог для вступу у Європейський союз, а саме щодо лібералізації візового режиму в Україні. Зміни в національному законодавстві є віддзеркаленням впливу сучасної превентивної практики Європейського Союзу. Вона представляє апробований у зарубіжній практиці варіант покарання. При цьому, слід зазначити, що в Україні спеціальна конфіскація віднесена до інших заходів кримінально-правового впливу. Вона не є покаранням. Тому більш оптимальним та таким, що відповідає змісту заходу конфіскації є термін «міра безпеки». Адже про яку відповідальність може йти мова, якщо у винної особи навіть не вилучається те, що вона отримала злочинним шляхом. Тому більшість науковців обґрунтовано вважають спеціальну конфіскацію ефективним заходом у протидії злочинності [1; 2; 3; 4]. Але проблемою такого заходу виступає практична його реалізації, особливо у контексті співробітництва на міжнародному правовому полі.

Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК України, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також якщо дії винного були кваліфіковані за відповідними статтями КК України [5].

У межах дослідження буде доцільно звернутись до сучасної зарубіжної практики застосування спеціальної конфіскації у протидії злочинності. Політичний курс України спрямований саме на країни-члени Європейського Союзу, відповідно і законодавство і практика його реалізації мають бути схожими на європейську модель. Така модель повинна базуватись на

міжнародних нормах та рекомендаціях.

У міжнародних нормах не закріплено єдиної моделі конфіскації. Так, у Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. прописано стислий набір основних принципів та дуже обмежена кількість процесуальних норм (ст. 12 Конвенції) [6]. Правоохоронний та судовий механізм, необхідний для здійснення конфіскації, та положення, що регулюють суттєві межі та вимоги, залишені для визначення окремим державам чи регіонам, щоб вони деталізували дані положення на національному та / або регіональному рівні з урахуванням своїх юридичних традицій та практики. Палермська конвенція вимагає, щоб кожна національна правова система відстежувала та здійснювала конфіскацію доходів, отриманих злочинним шляхом, та засобів, що використовувалися при здійсненні злочину, а також визначила ряд засобів щодо збереження активів (наприклад, арешт або виїмка). Конвенція також широко визначає категорії активів, що підлягають конфіскації, котрі включають власність, в яку незаконні активи були перетворені, а також незаконні активи, змішані із законними. Нарешті, багато положень даного міжнародного акту також неявно свідчать про те, що цілями Конвенції при призначенні конфіскації є ті, що зазначені на початку цього розділу, включаючи запобігання.

Свобода, яку конвенції залишають за національнім законодавством, могла б допомогти розширити повноваження щодо конфіскації, а запобіжна функція забезпечити основу для цього розширення, як це продиктовано політикою зменшення потенціалу діяльності організованих злочинних структур. Хоча національні закони про конфіскацію зазвичай узгоджуються з міжнародними нормами, вони не завжди походять від них повністю, а іноді вони є більш досконалими.

Італія має складну та розвинену правову систему у сфері конфіскації доходів, розгалужену систему форм конфіскації які можуть бути застосовані судом. Може бути застосована розширена конфіскація у справах, пов’язаних із торгівлею контрафактною продукцією та відмиванням доходів, в якій

вилучення нерухомості та грошей було настільки великим, що у разі підтвердження, це могло б привести до конфіскації на загальну суму у сотні мільйонів євро. Ця система конфіскації, пройшла правову адаптацію у Верховному та Конституційному Судах. Навіть на ранній стадії розслідування прокурор може збирати інформацію та докази щодо майна, яке знаходиться в розпорядженні обвинуваченої особи. Якщо особа засуджена, прокурор може потім вимагати проведення розширеної конфіскації. Прокурор повинен довести, що активи не пропорційні законним джерелам доходу засудженої особи; щоб уникнути конфіскації, засуджена особа повинна довести законне «походження» майна, включаючи законне походження засобів, за допомогою яких воно було придбане. Таким чином, на відміну від швейцарської системи конфіскації, при якій походження (кримінальне / некримінальне) активів взагалі не має значення, в італійському механізмі конфіскації походження активів все ще є частиною процедури доказування, яка зосереджується на дихотомії «доведена незаконність джерел доходу / доведена законність походження доходів».

Італійська модель представляє конфіскацію, встановлену в 1965 р., яка в італійській юридичній термінології називається «запобіжним заходом». Незалежно від вироку суду, наказ про такий вид конфіскації видається судом стосовно майна особи, яка підозрюється у причетності до організованих мафіозних формувань або у вчиненні певних серйозних злочинів, перелічених у законі. Майном, що підлягає конфіскації, є всі активи, що перебувають у розпорядженні фізичної особи, якщо тільки особа не може довести їх законне походження. Згідно з досвідом Італії, провадження за цим видом конфіскації часто ведеться паралельно із кримінальним провадженням за злочини, пов’язані з організованою злочинністю.

Накопичення великих статків (у тому числі доходів) неминуче означає причетність до відмивання грошей, тому будь-яке розслідування діяльності транснаціональних угрупувань, організованої злочинності неминуче включатиме паралельне фінансове розслідування, пов'язане з відмиванням

коштів. Криміналізація цієї практики забезпечує необхідну основу для належного розвитку розслідувань щодо підозр у незаконному збагаченні. У зв'язку з цим міжнародними експертами наводиться рекомендація, що в кожній країні повинні бути спеціалізовані поліцейські, прокурорські та судові органи або підрозділи, підготовлені для боротьби з відмиванням доходів та організованою злочинністю. Дійсно, операції з відмивання грошей часто надзвичайно складні і вимагають від слідчих певного рівня технічної експертизи та тривалого досвіду в цій галузі, що дозволяє їм проникати в надзвичайно складні фінансові операції та схеми «прикриття».

Викладені нижче випадки описують як складний, так і надзвичайно простий приклад відмивання грошей:

1. В ITA 11 (Італія) серія фальшивих закупівель міжнародних телефонних послуг вартістю понад 2 мільярди євро дозволила правопорушникам отримати 370 мільйонів євро (вартість ПДВ, яка не була сплачена за операції). Ця сума була введена в легальну фінансову систему шляхом внесення грошей на австрійські, італійські та британські банківські рахунки, які були відкриті в офшорних компаніях. Ці депозити були підтверджені фальшивою торговою документацією для приховування незаконного походження грошей. Кошти були надалі замасковані шляхом переказів між офшорними компаніями, а потім вони були передані на зберігання в банки Кіпру, Гонконгу, Сейшельських островів, Сінгапуру, Швейцарії та Об'єднаних Арабських Еміратів. Зрештою, кошти були зняті з банків Люксембургу, Сан-Марино, Швейцарії та Великобританії та повернуті до Італії, де вони були вкладені в нерухомість, розкішні машини і човни, коштовності і ювелірні вироби. Кошти поверталися до Італії переважно за звичайними банківськими каналами для переказу грошей, хоча обмежена частина транспортувалась за традиційною системою перевезення готівки через кордон.

2. У справі VEN 1 (Венесуела) в аеропорту було заарештовано сім осіб, які повернулися до Венесуели (Боліварська Республіка) з Німеччини, котрі перевозили кошти загалом на суму понад 600 000 євро, законне походження

яких вони не змогли підтвердити. Їх звинуватили у відмиванні доходів та зв’язках зі злочинною діяльністю, а гроші конфіскували за припущення, що це доходи від злочину. Цей випадок показує, наскільки різкою може бути криміналізація відмивання доходів, якщо опис злочинної поведінки охоплює просто володіння доходами, а попереднє правопорушення можна припустити без необхідності доводити його. У зв'язку з цим один із міжнародних експертів заявив: «Одним із позитивних аспектів, що випливають з цієї справи, є створення прецеденту, що дозволяє засудити групу людей за злочин відмивання доходів як самостійне та незалежне правопорушення в тому сенсі, що воно не вимагає офіційного визнання основного злочину; у цьому випадку незаконне походження коштів було опосередковано перевірено за допомогою непрямих доказів злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків, що дозволило припустити, що гроші мали незаконне походження».

Окрім конфіскації, яка призначається у кримінальному провадженні, існують і інші види конфіскації, які пов'язані із скоєнням злочинів, але є незалежними від кримінального провадження і не залежать від обвинувального вироку суду. У країнах загального права, як правило, доступна цивільна «майнова конфіскація», форму конфіскації, при якій в порядку цивільного судочинства подається позов проти самих активів з метою передачі їх державі. Стаття 354 ЦК України передбачає, що до особи може бути застосовано позбавлення права власності на майно за рішенням суду як санкція за вчинення правопорушення (конфіскація) у випадках, встановлених законом. Конфісковане майно переходить у власність держави безоплатно. Обсяг та порядок конфіскації майна визначено законом [7]. Така форма конфіскації також заслуговую на увагу при реалізації заходів протидії злочинголсті.

Висновки. Спеціальна конфіскація у світі та Україні виступає дієвою формою у протидії відмивання доходів отриманих злочинним шляхом. Конфіскація відповідає загальноприйнятому в багатьох національних правових системах розумінню, що вона здійснюється лише в разі винесення відповідного судового рішення. Необхідність ефективнішої боротьби з відмиванням доходів,

у поєднанні з усвідомленням нових можливостей правоохоронних органів надійно відстежувати незаконні активи транснаціональних організованих злочинних груп, детермінує необхідність міжнародного співробітництва та вироблення прийнятної моделі конфіскації для адаптації до національних правових систем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Литвинов О., Ященко А., Харитонов С. «Конфіскація майна спеціальна конфіскація як заходи кримінально-правового впливу на суспільно небезпечні посягання з боку фізичних осіб». Юридичний вісник України. URL:https://yvu.com.ua/konfiskatsiya-majna-ta-spetsialna-konfiskatsiya-yak-zahody-kryminalno-pravovogo-vplyvu-na-suspilno-nebezpechni-posyagannya-z-boku-fizychnyh-osib/ (дата звернення: 9.04.2021)
2. Батиргаєва В.С. Спеціальна конфіскація як засіб запобігання злочинності в Україні. Наукові дослідження. 2014. Вип. 27. С. 101–109. URL:http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7312/1/ (дата звернення: 9.04.2021)
3. Орловська Н.А. Актуальні проблеми кримінально-правового регулювання спеціальної конфіскації в Україні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка 2015 №2. С. 135-144. URL:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlduvs_2015_2_18. (дата звернення: 9.04.2021)
4. Винник А. О. Спеціальна конфіскація майна як засіб боротьби із корупційними злочинами. Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, попередження та припинення корупційних проявів: матеріали постійно діючого науково-практичного семінару (інтернет видання) (м. Львів, 25 травня 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С.47-51
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 9.04.2021).

6. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (Палермська конвенція) URL: https://zakon.rada.gov.ua. Дата звернення 09.04.2021

7. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text. Дата звернення 04.04.2021

УДК 321 (477)

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Медвідь Федір Михайлович,
доктор наук в галузі політології,
канд. філос. н., професор МКА,
академік Міжнародної академії
безпеки життєдіяльності
Маркелова Анастасія Андріївна,
кандидат філологічних наук, магістрантка
Боршиполець Катерина Василівна
Висоцька Оксана Анатолієвна,
Кузьменко Валентина Леонідівна,
Суярко Олександр Миколайович,
магістранти
Міжрегіональна академія управління персоналом
м. Київ, Україна

Анотація: Проаналізовано основні підходи до процесу трансформації політичної системи України. Розкрито її генезу і становлення. Охарактеризовано становлення структур громадянського суспільства і правової соціальної держави в Україні.

Ключові слова: політична система, трансформація політичної системи, правова держава, соціальна держава, громадянське суспільство, становлення правової соціальної держави в Україні.

Вступ./Introductions. Політична система України виступає сукупністю політичних відносин, правових і політичних норм, інститутів, ідей, пов'язаних з реалізацією влади та управлінням. На рубежі XX-XXI ст. Україна опинилася перед необхідністю трансформації своєї політичної системи на демократичних засадах. Перехід до демократії в Україні, на думку Френсіса Фукуями, найважливіша демократична трансформація, яка відбувається зараз у світі.

Мета дослідження./Aim. Аналіз літератури по проблемі засвідчує, що вагомий внесок у розробку трансформації та модернізації політичних системи державного управління зробили Г. Алмонд, Д. Пауелл, Ж. Блонделя, С. Хантінгтон, Д. Растоу, Г. Зеленько, І. Кресіна, М. Михальченко, А. Пшеворський, В. Гельман, Р. Кортарело, Г. Доннеллта, Ф. Рудич, Ф. ПІміттер, Е. Шнайдер, С. Телешун та ін.[5, с.175 - 185]. Орієнтація на демократичний тип політичної системи закріплена в Конституції України. У політичній сфері головними пріоритетами є утвердження принципів демократії, політичного плюралізму, забезпечення прав і свобод громадян, формування громадянського суспільства, поділ політичної влади на виконавчу, законодавчу та судову, формування систем місцевого самоврядування. В економічній сфері орієнтирами є багатоукладна, соціально ринкова економіка із забезпеченням реального плюралізму власності. У духовному житті цей процес пов'язаний з подоланням ідеологічного монізму, утвердженням невід'ємних прав і свобод громадян, серед яких однією з найважливіших є свобода совісті.

Виклад основного матеріалу дослідження./Materials and methods. Основні елементи політичної системи держави визначені Конституцією України, прийнятою 28 червня 1996 р. Згідно зі ст. 5 Україна є республікою[4, с.4]. Державна влада в ній будується на засадах її поділу на законодавчу - Верховна Рада України; виконавчу - Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади та судову. До системи державних органів належать також Президент України, органи прокуратури, Збройні сили, органи служби безпеки, міліція(тепер - поліція).

Форма правління в Україні є унікальною, оскільки не вкладається в класичні рамки відомих форм державного правління. Україна не є парламентською республікою, бо призначає і звільняє високопосадових представників державної влади Президент. Проте її не можна визначити і як президентську республіку, оскільки Президент не є главою виконавчої влади; в Україні існує ще колегіальний орган виконавчої влади, очолюваний прем'єр-міністром, а Президент не відповідає одноосібно за дії виконавчої влади. Сама

Конституція не дає однозначної відповіді щодо форми правління України: вона президентсько-парламентська чи парламентсько-президентська. Ця особливість зумовлена складним процесом трансформації тоталітарного режиму в демократичний.

Особливим елементом політичної системи сучасної України є її багатопартійність, так як політичні партії (зареєстровано біля 400) як об'єднання громадян України, що є прибічниками певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, створюється з метою участі у формуванні державної політики, органів влади та місцевого самоврядування.

Проблема розвитку політичних систем характеризується багатозначністю й недостатнім опрацюванням у сучасних теоріях. Розбіжності перебувають у найширшому діапазоні - від ототожнення демократичної політичної системи із правовою державою (традиція, що сходить до Гегеля) до її обмеження функціями державного управління (позиція, більш близька до американської традиції). Сутнісний підхід, на наш погляд, до поняття, його концептуального бачення, адаптивність для українських історичних, правових, політичних, економічних, соціальних і світоглядних умов розроблені недостатньо. Аналіз змін, що відбуваються в Україні, зокрема у політичній сфері, свідчить, що функціонування політичної системи має низьку соціально-політичну ефективність, що дозволяє припустити, що трансформація політичної системи переважно відбувається відповідно до характеристик, передбачених для країн з авторитарно-тоталітарним минулим, яка характеризується незавершеністю, нерівномірністю, нестійкістю багатьох процесів, наявністю великої кількості ризиків і відступів від базових варіантів перетворень. Серед основних причин труднощів становлення ефективної демократичної системи в Україні більшість дослідників виділяють негативні наслідки проведених соціально-економічних та політичних реформ.

Формування нової політичної системи відбувається поступово, з розвитком і закріпленням різноманітних базових характеристик. У юридичній енциклопедії політична система визначається як «сукупність державних і

недержавних інститутів, які здійснюють владу, управління суспільством, регулюють взаємовідносини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність суспільства, відповідний порядок у ньому. Політична система включає в себе: соціальний зміст влади, її носіїв, взаємодію з економічним ладом. Вона визначає інститути, організації, через які організується влада в суспільстві й регулюються політичні відносини, а також принципи, норми і спрямованість діяльності інститутів політичної влади» [9, Т.4, с. 632]. Політична система виступає фундаментальним і системотворним фактором суспільної системи, тому і визначає характер суспільного розвитку в цілому. Сама соціальна якість політичної системи визначається багато в чому тими соціальними групами, які сформували конкретну політичну систему.

Також у процесі політичної трансформації та модернізації політичної системи необхідно шукати оптимальні шляхи для переходу від командно-авторитарної системи до системи раціональної, пом'якшення вірогідного зіткнення старих, традиційних для даної національної політичної культури цінностей і норм політичного життя з новими модернізованими інститутами.

Здійснюваний Україною політико-правовий перехід від конституційного проголошення до практичної реалізації ідей громадянського суспільства та правової держави передбачає тривалий і надзвичайно складний процес, однією з найважливіших складових якого є розбудова та правове забезпечення розвитку демократичної політичної системи. Важливою умовою того, щоб реформування не набуло декларативного характеру і не зупинилось за причини відсутності ретельної розробки механізмів реалізації в суспільному житті проголошених правових норм, необхідне досконале правове та політичне вивчення процесів реалізації влади в суспільстві, тих систем, інститутів та елементів, через які вона безпосередньо здійснюється. Одна з таких перепон – необхідність переосмислення завдань державного управління та приведення форм і способів його здійснення у відповідність до вимог часу[3, с. 14-20]. Ключовими моментами такого досвіду виявилися певні проблеми та суперечності у здійсненні державної влади за принципом її поділу між трьома

гілками. Тому останнім часом все більшої актуальності набуває питання реформування існуючої моделі поділу влад в Україні.

Практична розбудова правової держави пов'язана з посиленням легітимації влади, забезпеченням у суспільстві свободи, дотриманням окремими гілками влади принципу верховенства права, відповідністю законів суспільній етиці, усуненням численних порушень прав та свобод людини і громадянина, посиленням стабільності законодавства, декриміналізації суспільства[2, с. 168-177]. Започаткування правової держави означало прагнення до розбудови державності, в якій влада була б максимально обмежена правом і правами людини[1, с.125]. Отже, правова держава певною мірою є поняттям ідеологічним з історично змінюваним змістом починаючи від ліберальної закінчуючи соціальною моделлю і те, що вважалося ідеалом на момент започаткування теорії, на початку XXI ст. не повністю відповідає сучасним уявленням про роль і місце держави в житті суспільства.

Правова держава виступає як організація політичної влади, діяльність якої заснована на визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини, верховенстві права і взаємній відповідальності особистості і держави[6, с. 23-35]. Соціальна природа правової держави означає законодавче закріплення рівних прав і рівних шансів їх реалізації представниками різних соціальних верств, а отже, досягнення соціального плюралізму. Це створює можливість різним соціальним групам рівною мірою брати участь у формуванні органів влади, впливати на політику, а також нести відповідальність за стан справ у суспільстві. Постійний контроль з боку громадськості за діяльністю державних органів, доповнений демократичною процедурою формування цих органів, унеможливлює використання влади в егоїстичних інтересах певних соціальних верств і груп населення.

Право, по відношенню до держави, є первинним, адже за допомогою законів, судових прецедентів тощо держава лише надає праву формальної визначеності. У реальній діяльності вона повинна втілювати право в життя. Принцип верховенства права вимагає, щоб як мета діяльності держави, так і

сама ця діяльність визначалися правовими рішеннями законодавців. Його реалізація забезпечує незалежність державного апарату від зміни правлячих політичних сил, а також відносну безперервність розвитку держави в умовах постійних змін, що відбуваються в житті суспільства і навіть стають передумовою таких змін[7, с.129-147].

Панування права в житті суспільства забезпечує створення демократичних державних структур, воно гарантує верховенство конституції як найвищого за юридичною силою нормативно-правового акту, а також правових законів, підвищення їх якості, здійснення принципу поділу влади тощо. Конституція, яка завжди має правовий характер, таким чином визначає межі втручання державної влади у сферу саморегуляції громадянського суспільства, яке набуває субсидіарного характеру і не може зашкодити інститутам і механізмам саморегуляції.

Правова держава зароджується і функціонує в умовах громадянського суспільства. Процес їх розвитку хоча і був різношвидкісним, але йшов паралельно і супроводжувався узгодженням між собою цих інститутів. Тому, коли під громадянським суспільством розуміють сукупність недержавних і неполітичних відносин, які утворюють сферу специфічних інтересів вільних індивідів-власників і їх об'єднань, то це аж ніяк не означає його абсолютної відокремленості від держави. Навпаки, вони завжди були досить тісно пов'язаними між собою. Отже, громадянське суспільство розвивається в діалектичній єдності з соціальною правовою державою[8, с. 78 - 92].

Теоретична конструкція правової держави складається поступово, відповідно до усвідомлення громадянським суспільством об'єктивної потреби в зміні сутності держави. Вона реалізується тоді, коли досягає «критичної маси», яка здатна перевлаштувати людське буття. Таким чином, можна зрозуміти гальмування процесу розбудови України як правової держави, оскільки громадянське суспільство в нас ще не склалося. У правовій державі діє правовий режим, відповідно до якого державним органам і посадовим особам дозволено робити лише те, що для них прямо передбачено законом. Так,

держава має право і навіть зобов'язана за порушення законів застосовувати примус до особи, але при цьому особа повинна мати реальні юридичні засоби захисту своїх прав.

Особливо важливого значення для ефективного функціонування правової держави набуває незалежний і ефективний суд. Забезпечення провідної ролі в суспільному житті справедливого, демократичного суду, як найбільш дійової гарантії прав людини і громадянина, є переконливим доказом того, що держава набула правового характеру[4, с.36-38].Звідси у правовій державі на належному рівні повинні знаходиться правосвідомість і правова культура як окремого індивіда, посадової особи, так і суспільства в цілому.

Висновки./ Conclusions. Отже, трансформація політичної системи проходить в умовах поступового складання теоретичної конструкції правової держави. Конституція, проголосивши Україну соціальною правовою державою, закріпила не стільки реальний, скільки бажаний стан держави, що констатується в її преамбулі. Отже, в Україні створені лише правові передумови для становлення і подальшого розвитку правової держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1.Zarosyilo V.O., Kozachenko O.I.,Medvid F.M., Nikonov M.M., Zfrosylo V.V. Philosophical problems of human being in the legal environment in Ukraine // ASTRA Salvensis, Supplement. № 1, 2020. C.125.

2. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права: Підручник. – Львів: «Новий Світ-2000», 2003. – 584 с.

3. Кіндратець О. Модернізація в Україні та її вплив на стабільність суспільства // Людина і політика. – 2004. - №3. – С.14-20.

4.Конституція України, прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року зі змінами та доповненнями згідно із Законом України «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-1У. – Харків : Весна, 2007. - 48 с.

5.Медвідь Ф.М., Медвідь А.М. Інституалізація громадянського

суспільства в Україні в умовах політичної модернізації // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2011 / 6 (56) – С. 175 – 185.

6.Михальченко М. Методологічні проблеми дослідження взаємодії соціально-правової держави і громадянського суспільства / М. Михальченко // Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. - 2004. - Вип. 25. - С. 23-35.

7. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т.- Х.: Право, 2008. - Т.1.: Методологія та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – 728 с.

8.Цвєтков В. В., Крєсіна І. О., Коваленко А. А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: Політико-правові детермінанти: Монографія. - К.: «Ін Юре», 2003. – 496 с.

9.Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. - К.: Укр. енцик., 1998 - 2001.

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ У СФЕРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

Шульгін Володимир Вікторович,
к. ю. н.,
доцент кафедри
військово-спеціальної підготовки
факультету післядипломної світи
Військового інституту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Вступ. Введення з 17.03.2014 року в Україні особливого періоду викликало інтенсифікацію законотворчої діяльності у сфері оборони. Але збільшення кількості законопроектів та прийнятих Верховною Радою України законів, якими вносяться чисельні зміни не свідчить про високу якість роботи законодавця. Низька якість законодавчої техніки та тактики вітчизняних законотворців в умовах особливого періоду несе реальну загрозу національній безпеці та обороні нашої держави. А це вимагає вже не тільки ретельного наукового аналізу та критики, але і застосування до авторів законопроектів адекватних заходів не політичної, а юридичної відповідальності.

Мета роботи. Метою дослідження є теоретико-правовий та прикладний аналіз ефективності законотворчої діяльності у сфері оборони України в умовах особливого періоду.

Матеріали та методи дослідження. Важливий вклад у розробку шляхів ефективності законотворчої діяльності внесли: Ж.О. Дзейко, Є.П. Євграфова, Р.З. Лівшиць, Я.І. Ленгер, Н.М. Оніщенко, О.Ф. Скакун, Ю.А.Тіхоміров, Ю.С. Шемшученко, О.І. Ющик та ін. Але ефективність законотворчості у сфері оборони, зокрема в особливий період, у достатній мірі ще не досліджувалася. Для вирішення завдань дослідження використані загальнонаукові (діалектичний, історичний, структурно-функціональний, формально-логічний, системний) та спеціальні методи (порівняльно-правовий, аналізу, тлумачення

правових норм тощо) пізнання військово-правових явищ.

Результати дослідження та обговорення.

Одним із основних завдань законотворчого процесу є удосконалення законодавства у сфері оборони та підвищення ефективності його реалізації шляхом попередження та усунення колізій та прогалин. Належить акцентувати увагу на цій тезі, бо саме змістом нашого дослідження є виявлення причин та умов зворотного результату, коли неузгодженості приписів закону з'являються після підготовки, прийняття та внесення змін до законів у сфері оборони.

Так, до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-XII за особливий період з 17.03.2014 до 05.11.2020 (6 років 7 міс.) 45 законами були внесені численні зміни та доповнення, а всього за весь період дії зазначеного закону до 2014 року (за 22 роки) прийнято 55 таких законів про внесення змін. Тобто, майже половина всіх змін відбулася за останні 6 років (2014-2020).

Закон України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2012-XII - з 27.03.2014 до 17.09.2020 (6 років) таких законів налічує - 37, а за весь період дії Закону до 2014 року - 41 закон. Що також за особливий період складає майже половину всіх змін.

До Закону України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932-XII - з 17.03.2014 до 17.09.2020 (6 років 6 міс.) - 16 та 17 таких законів відповідно, що складає половину всіх змін тільки за особливий період.

До Закону України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 № 1935-XII – з 17.03.2014 до 17.09.2020 - 12 та 16 законів відповідно. Що підтверджує втричі збільшену інтенсифікацію законотворчої діяльності у сфері оборони за цей період. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 № 3543-XII – з 17.03.2014 до 19.09.2019 – 18 та 8 законів відповідно. Що взагалі складає майже 70% всіх змін у зазначений період на рівні законів.

Але критичну ступінь безсистемних, не професійних, а од же деструктивних законодавчих змін і доповнень цього періоду наочно підтверджує здійснений нами превентивний аналіз навіть невеличкої частини

внесених до Верховної Ради України законопроектів у сфері оборони лише у першому кварталі 2021 році.

1. Так, законопроектом «Про внесення змін до Закону України «Про військовий обов’язок і військову службу» № 5236 від 12.03.2021 (автор - Заремський М.В., член Комітету ВР України з питань бюджету) пропонується:

викласти у такій редакції пункт 8 ст. 43 зазначеного Закону: «8. При проходженні громадянами України строкової військової служби, військовослужбовцям державним бюджетом України забезпечується фінансове та соціальне забезпечення відповідно до встановлених чинним законодавством норм (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата та інше). При проходженні військової служби за контрактом військовослужбовцям встановлюється фінансове забезпечення відповідно до норм та стандартів НАТО.», а також ст. 46 наступного змісту:

«Стаття 46. Захист прав військовозобов'язаних та військовослужбовців.

Військовозобов'язані та військовослужбовці у разі порушення їхніх прав та інтересів мають право звернутися за захистом до суду, а також до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в порядку передбаченому чинним законодавством України.»

Слід нагадати автору - «слузі народу», що для військовослужбовців існує грошове забезпечення, а не заробітна плата чи фінансове забезпечення. До того ж, не існує у природі фінансового забезпечення відповідно до норм та стандартів НАТО. У кожній державі, яка входить до блоку НАТО існують свої стандарти та особливості грошового забезпечення військовослужбовців. Таким чином, перша запропонована зміна елементарно не фахова, друга - нікчемна, адже декларативна, а обидві не відповідають нормам законодавчої техніки.

Але головний цинізм, який випливає зі змісту пояснювальної записки, полягає в тому, що законопроект не потребує додаткових видатків з державного бюджету України. І це констатує член Комітету ВР України з питань бюджету.

2. Основною метою законопроекту № 5121 від 19.02.2021 (авторський колектив – Павлюк М.В. та інші 32 депутати) є відновлення норм

Дисциплінарного статуту Збройних Сил України щодо такого виду заохочення, як зняття раніше накладеного дисциплінарного стягнення (зміни до ст. 15), законодавче врегулювання механізму зняття раніше накладеного дисциплінарного стягнення (нова ст. 26[1]), надання права таким військовим посадовим особам, як командир корпусу, командувач військ оперативного командування, командувач виду, окремого роду військ (сил) ЗС України застосовувати дисциплінарні стягнення щодо підпорядкованих їм військовослужбовців не нижче тих прав, що надані їх підлеглим військовим посадовим особам (зміни до статті 56), а також врегулювання питання щодо поєднання/роз'єднання обов'язкових умов з настанням або ж ненастанням однієї з них, командир щодо військовослужбовця, якому накладено дисциплінарне стягнення у виді попередження про неповну службову відповідність, зможе прийняти рішення про переміщення цього військовослужбовця на нижчу посаду або звільнення його з військової служби (зміни до статті 102).

Раніше, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання військового обов'язку та проходження військової служби» від 17.10.2019 № 205-IX було внесено зміни до Дисциплінарного статуту ЗС України, якими виключено таку заохочувальну норму права, як «зняття раніше накладеного дисциплінарного стягнення».

До скасування цієї заохочувальної норми права діяв чітко регламентований механізм її реалізації відповідно до п. 78 Положення про проходження громадянами України військової служби у ЗС України, затвердженого Указом Президента України від 10.12.2008 № 1153 («військовослужбовці, понижені у військовому званні в порядку дисциплінарного стягнення, можуть бути поновлені в попередньому військовому званні в порядку заохочення відповідно до вимог Дисциплінарного статуту ЗС України»). Згідно з п. 95 цього Положення військовослужбовці, переміщені з вищих посад на нижчі, у подальшому просуваються по службі з дотриманням вимог, передбачених п. 83 Положення, а понижені у посаді в

дисциплінарному порядку, — після зняття дисциплінарного стягнення.

Але застосовувати цей напрацьований механізм на сьогодні неможливо, оскільки зі змісту Дисциплінарного статуту Збройних Сил України виключена норма, яка передбачала механізм зняття раніше накладеного стягнення.

3. Законопроекти № 4636 від 25.01.2021 (авторський колектив – Фріз І.В. та інші 25 депутатів) та № 4636-1 від 08.02.2021 «Про внесення змін до Закону України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України» щодо військового поховального ритуалу» (авторський колектив – Остапенко А.Д. та інші 4 депутати) елементарно не узгоджені з положеннями Закону України «Про поховання та похоронну справу», зокрема, із його ст. 14, у якій йдеться про «військові почесті», а не про «військовий поховальний ритуал», як це передбачено у законопроекті. Крім того, ст. 14 вказаного Закону містить зовсім інший перелік осіб, які можуть бути поховані «з військовими почестями», ніж це передбачено у законопроекті.

Із буквального тлумачення нової редакції п. «г» ч. 2 ст. 81 Статуту можна дійти висновку, що Служба безпеки України є військовим формуванням, що не відповідає ст. 1 Закону України «Про Службу безпеки України» та ст. 19 Закону України «Про національну безпеку України». ГНЕУ апарату ВР України вже висловлювалась думка про те, конституційні положення вимагають затвердження законом лише Дисциплінарного Статуту Збройних Сил України, оскільки відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються «…діяння, які є дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них» (див. висновки до з/проектів № 10181 від 22.03.2019 та № 2466 від 19.11.2019). Натомість, Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України, так само як і Статут внутрішньої служби Збройних Сил України та Стройовий статут Збройних Сил України фактично є збірками суто інструктивних положень. Тому виникає сумнів у доцільності регулювання саме законом, зокрема, таких технічних питань, як: відстань, на якій встановлюється мольберт із портретом загиблого (померлого), порядок проносу труни, колір і розмір подушечок для державних нагород, ноти до сигналів, схема розміщення

родичів померлого, «конструкція спускового механізму для опускання труни до поховальної ями» та «креслення спускового механізму» тощо (п. п. 19, 29, 30, ноти і схеми до п. п. 15, 19 Додатку 18 до Статуту гарнізонної та вартової служб).

4. Законопроект № 4626 від 22.01.2021 «Про Службу військового капеланства» (авторський колектив - Костенко Р.В. та інші 53 депутати) передбачає, що «військовий капелан – *військовослужбовець, який є священнослужителем* зареєстрованої в Україні церкви чи релігійної організації, що отримав від керівного центру власної конфесії мандат на право до здійснення капеланської діяльності та у складі Служби військового капеланства здійснює капеланську діяльність у підрозділах Збройних Силах України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України та інших утворених відповідно до Законів України військових формуваннях на підставах та в порядку, передбачених цим Законом, *на посадах офіцерського складу та відноситься до духовного персоналу*» (п. 5 ст. 1 проекту).

Але, відповідно до ст. 35 Конституції України церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави. Це означає, що релігійні організації чи їх структури не можуть входити до структури державних органів чи бути їх частинами, а особи, які є служителями церкви, не можуть одночасно перебувати на роботі чи службі у держави. У той час, військове законодавство України містить низку положень, що встановлюють гарантії релігійних прав військовослужбовців. Так, відповідно до ч. 9 ст. 1 Закону України «Про військовий обов’язок і військову службу» «військовослужбовці – особи, які проходять військову службу». Згідно з ч. 1 ст. 2 цього ж Закону військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров’я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов’язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. При цьому, *військова служба в Україні організовується з дотриманням конституційної вимоги про відокремлення церкви і релігійних організацій від*

держави (ч. 5 ст. 2 вказаного Закону). Відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 та Додаткового протоколу до неї, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 священнослужителі не вважаються особами, які беруть участь у бойових діях, і зберігають свій статус, потрапляючи у полон, – їм має бути надане право продовжувати своє служіння серед полонених. Майже аналогічні приписи також містяться у ст. 93 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. Крім того, священнослужителям, які закінчили заклади вищої або середньої духовної освіти і займають посаду в релігійних організаціях, що діють на основі статуту (положення), зареєстрованого у встановленому порядку, – на час виконання обов'язків священнослужителя *надається відстрочка від призову на строкову військову службу* для продовження професійної діяльності (ч. 13 ст. 17 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»).

Враховуючи наведене, ГНЕУ цілком вірно зазначає, що *військові капелани не можуть мати статус військовослужбовця,* і притаманні цьому статусу інші ознаки, зокрема, мати військові звання, займати посади у військовій частині (підрозділі), військовому навчальному закладі, установах та організаціях Збройних Сил України, отримувати грошове і матеріальне забезпечення та соціальний захист як військовослужбовці.

З огляду на неприйнятність правового статусу капелана як військовослужбовця, внесення змін до законів України «Про військовий обов'язок і військову службу» та «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» вважаються не тільки не доцільними, але і протиправними (п. п. 2, 4 розділу IV законопроекту).

5. Законопроект № 4504 від 16.12.2020 «Про територіальну оборону України» (авторський колектив - Шараськін А.А. та інші 11 «фахівців») передбачає виведення Військ територіальної оборони (далі – ВТО) зі складу Збройних Сил України в окреме військове формування. Їх чисельність затверджуватиметься Верховною Радою України, а також вводиться новий вид

служби – територіальна військова служба. Передбачається створення Головного цивільно-військового органу територіальної оборони України, який входитиме до структури Міністерства оборони України та Командування ВТО, що в мирний час підпорядковуватиметься Міністерству оборони України, а в особливий період, зокрема, у воєнний час – Головнокомандувачу ЗС України.

Законопроектом № 4504 передбачено внесення змін до законів України «Про оборону України», «Про національну безпеку України», «Про Національну поліцію», «Про місцеве самоврядування», «Про правовий режим воєнного стану», «Про Збройні Сили України», «Про військовий обов'язок і військову службу» та «Про громадські об'єднання» з метою врегулювання правових аспектів запровадження територіальної оборони України.

Але положення законопроекту потребують узгодження з Конституцією України та іншими законами України. Зокрема, законопроект не узгоджується із ч. 2 ст. 37 Конституції України; ст. ст. 10-13Закону України «Про оборону України; ст. ст. 15, 16, 19 - «Про національну безпеку України»; ст. 36 - «Про місцеве самоврядування в Україні»; ст. ст. 1, 3, 19 - «Про Збройні Сили України»; ст. 4 - «Про громадські об'єднання» тощо.

Висновки. Численні законопроекти безсистемних, популістських та не фахових змін у сфері оборони, які стають чинними законами, завдають не менше шкоди ніж тимчасова окупація РФ на Сході України, адже приймаються без будь-якої відповідальності їх авторів («слуг народу») за реальну ефективність їх реалізації. Науково-обґрунтовані зауваження та пропозиції Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України до першого читання безкарно ігноруються законодавцем. Поява «новелізованих», фрагментарних, не пов'язаних між собою понятійно-термінологічних «іностранізмів» та інших алогічних юридичних конструкцій внесли до системи законодавства України у сфері оборони чисельні суперечності та колізії, що суттєво розбалансувало та деформувало ефективність реалізації її юридичних механізмів.

КОНФІСКАЦІЯ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ - ЕФЕКТИВНИЙ ЗАХІД ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИМ ФОРМАМ ЗЛОЧИННОСТІ

Юзікова Наталія Семенівна
доктор юридичних наук, доцент,
Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
професор кафедри адміністративного
і кримінального права
м. Дніпро. Україна

Вступ. Розробка основних концептуальних підходів до формування системи ефективних заходів запобігання злочинності, шляхом конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом, є: з одного боку, відображенням головних засад політики держави та домінуючої ідеології у сфері захисту суспільства від злочинності, особливо транснаціонального організованого характеру, а з іншого – забезпеченням прав і свобод особи у сфері кримінальної юстиції. Ефективність (результативність) запобігання та протидії організованій злочинності може бути досягнуто шляхом нейтралізації доходів, одержаних злочинним шляхом. А окремих випадках, такі заходи мають поширюватися на будь-яке майно, отримане в результаті діяльності злочинного характеру.

Враховуючи, що транснаціональні організовані злочинні групи не мають кордонів, зростає потреба в ефективному здійсненні міжнародного співробітництва з питань повернення активів і взаємній правовій допомозі. Тому, питання міжнародного правового співробітництва держав у сфері кримінального правосуддя посідає одне з найважливіших місць у системі пріоритетів розвитку відносин держав. Цей досвід може бути використаний і в українському кримінальному законодавстві у процесі гармонізації вітчизняних кримінальних норм із правом інших держав та дозволить правоохоронним органам здійснювати більш ефективну роботу у сфері попередження злочинності та реалізації кримінального правосуддя.

Метою роботи є кримінологічний аналіз інституту конфіскації як ефективного заходу протидії злочинності, крізь призму міжнародних норм та зарубіжної практики.

Результати та обговорення. В теорії кримінального права та судовій практиці останніх десятиліть конфіскація доходів, отриманих злочинним шляхом, зайняла чільне місце серед заходів боротьби з особливо небезпечними формами злочинного прояву, до яких відноситься транснаціональна організована злочинність.

Найпоширенішим і вагомим аргументом на користь ефективності конфіскації, є те, що позбавлення порушника прибутку від злочинної діяльності є не лише справедливим покаранням, а й ефективним інструментом у запобіганні і протидії подальшій злочинній діяльності.

Конфіскація доходів, отриманих злочинним шляхом, виступає оптимальним стримуючим фактором щодо злочинності, мотивованої отриманням прибутку, та ефективним механізмом вилучення фінансових та інших матеріальних ресурсів, які вони могли б використати для продовження злочинної діяльності. Більше того, конфіскація заважає злочинцям реінвестувати незаконно придбані активи, тим самим значно допомагаючи у протидії проникненню організованої злочинності у законний бізнес. Таким чином, запобіжна функція конфіскації (включаючи, конфіскацію засобів вчинення злочину) є складовою державної політики боротьби з організованою злочинністю. Позбавлення незаконно придбаних активів перешкоджає розвитку організованої злочинності, в цілому, навіть коли активи належать окремим членам злочинного угрупування. У зв’язку з цим, якщо злочинна група стабільно та з діловим підходом здійснює свою незаконну діяльність, її учасники розглядають активи, безпосередньо придбані в результаті вчинення кримінальних правопорушень, як загальний резерв ресурсів для розвитку та просування своєї незаконної та законної діяльності[1, с. 87-88].

На міжнародному рівні, питанням доцільності та ефективності конфіскація доходів, отриманих злочинним шляхом приділено значної уваги у

Директиві 2014/42 / ЄС Європейського парламенту та Ради від 3 квітня 2014 року про заморожування і конфіскацію коштів і доходів здобутих злочинним шляхом в ЄС. У Директиві 2014/42 / ЄС наголошено, що основною метою транскордонної організованої злочинності, в тому числі злочинних організацій мафіозного типу, виступає фінансова вигода. Виходячи з цього компетентні органи повинні здійснювати заходи для відстеження, заморожування, управління і конфіскації доходів здобутих злочинним шляхом [2].

Поряд з цим, ефективність боротьби з організованими формами злочинності повинні досягатися шляхом нейтралізації доходів, одержаних злочинним шляхом та, в окремих випадках, мають поширюватися на будь-яке майно, отримане в результаті діяльності злочинного характеру.

У Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, отриманих у злочинний спосіб, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 року наголошено на необхідності використання сучасних та ефективних методів (одним з яких є позбавлення злочинців доходів, отриманих злочинним шляхом) на міжнародному просторі для боротьби з тяжкими злочинами [3]. У Конвенції також передбачено застосування конфіскації як національними засобами так і використовуючи міжнародне співробітництво у межах відповідного законодавства (ст. 3). Ефективність заходку конфіскації відображується у національній судовій практиці, що допомагає адаптувати цей захід кримінально-правового характеру до українських реалій. Адже слушно зазначав відомий філософ Жан-Жак Руссо: «Мудрий законодавець починає не з видання законів, а з вивчення їх придатності до даного суспільства» [4]. На підтвердження цієї мудрої думки у ст. 5 Конвенції зазначено, що кожна Сторона приймає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для забезпечення заморожування, вилучення та конфіскації доходів отриманих злочинним шляхом та іншого майна яке було змінено, частково придбано законним шляхом тощо.

У зарубіжній превентивній практиці досить розгалужена система ефективних інструментів щодо повернення засобів для здійснення

кримінальних правопорушень (злочинів) та доходів від таких кримінальних правопорушень (злочинів). Ці інструменти охоплюють: перекладання тягаря доказування на винного, коли правопорушник зобов'язаний довести законність походження статків задля збереження своєї власності від конфіскації (передбачено законодавством Італії, Литві, Нідерландів, Фінляндії, Франції); можливість застосування конфіскації без судового рішення та повернення активів у рамках *цивільного судочинства* (Італія, Сполучене Королівство); *примусові судові розпорядження щодо розкриття всіх* активів по всьому світу в обмін на ризик вважатися особою, що виявила неповагу до суду (Сполучене Королівство); застосування додатково до конфіскації *грошових покарань та штрафних санкцій (*Нідерланди*).*

Важливість конфіскації добре проілюстрована у справах щотижневого Дайджесту ООН 2012 р. Наприклад, у випадку транснаціональної торгівлі наркотиками, ITA 6 (Італія), конфісковані активи включали: страхові поліси та банківські рахунки на суму 10 мільйонів євро; чотири компанії; 50 легкових автомобілів, вантажівок та катерів; 12 будинків та інших об'єктів, у тому числі один за межами Італії. Другий приклад, у США в результаті восьми років розслідування та ведення судового провадження було винесено вирок понад 80 співучасникам з Канади, Китаю, провінції Тайвань та США за торгівлю наркотиками, тютюновими виробами та зброєю, підробкою валюти та відмивання грошей. Було видано ордери на конфіскацію загальною сумою у 24 млн. доларів США, а також автомобілів, ювелірних виробів та нерухомості.

Конвенція ООН Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1988 р.) стала першим багатостороннім документом, що містить органічний набір міжнародних норм про конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та близькоспоріднених питань, таких як відстежування, арешт, вилучення та міжнародне співробітництво. Ця Конвенція також була першою, яка передбачила криміналізацію відмивання доходів отриманих злочинним шляхом [5]. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (Палермська конвенція)

включає майже ідентичні норми з додаванням положень про міжнародне співробітництво (адміністративного характеру), які по суті спрямовані на виявлення діяльності з відмивання доходів [6]. Конвенція ООН проти корупції додає до цього інші заходи міжнародного співробітництва; серед іншого, вона встановлює інноваційні правила щодо повернення конфіскованих активів державі походження [7].

Міжнародні норми не надають єдиної моделі конфіскації. Вони прописують короткий набір основних принципів та дуже обмежену кількість процесуальних норм (ст. 12 Палермської конвенції). Правоохоронний та судовий механізм, необхідний для здійснення конфіскації, та положення, що регулюють суттєві межі та вимоги, залишені для визначення окремим державам чи регіонам, щоб вони деталізували дані положення на національному або регіональному рівні з урахуванням своїх юридичних традицій та практики. Палермська конвенція вимагає, щоб кожна національна правова система відстежувала та здійснювала конфіскацію доходів, отриманих злочинним шляхом, та засобів, що використовувалися при здійсненні злочину, а також визначила ряд засобів щодо збереження активів (наприклад, арешт або виїмка). Конвенція визначає категорії активів, що підлягають конфіскації, котрі включають власність, в яку незаконні активи були перетворені, а також незаконні активи, змішані із законними. Незважаючи на широке визначення доходів, які підлягають конфіскації, та можливість конфіскації «майна, вартість якого відповідає такому доходу», концепція конфіскації в Палермській конвенції все ще принципово пов'язана з активами, отриманими від окремих підтверджених правопорушень. У цьому сенсі конфіскація відповідає загальноприйнятому в багатьох національних правових системах розумінню, що вона здійснюється лише в разі винесення відповідного рішення суддею[6].

Необхідність ефективнішої боротьби з відмиванням доходів, у поєднанні з усвідомленням нових можливостей правоохоронних органів надійно відстежувати незаконні активи організованих злочинних груп, спонукала багато національних законодавчих органів запровадити новий тип конфіскації:

розширена конфіскація. Розширена конфіскація - це можливість конфіскувати не лише доходи від правопорушення, за які особа засуджена, але й інші активи, що перебувають під її контролем, які, як доведено, або припускається, безпосередньо чи опосередковано були отримані у результаті злочинної діяльності. Вирок суду є необхідною передумовою, і, як правило, закон передбачає, що це повинно бути саме засудження за участь в організованій злочинності або злочини, пов'язані з нею.

Величезне різноманіття процедур здійснення конфіскації можна знайти в національних правових системах. Наприклад, провадження щодо конфіскації може підпадати під дію кримінального чи цивільного законодавства; здійснюючи конфіскацію, органи влади можуть діяти проти правопорушників або проти самого активу; конфіскація може бути суворо пов'язана з доходами від окремих правопорушень, або вона може включати все незаконно придбане майно; конфіскація може залежати від обвинувального вироку або відбуватися незалежно від нього. Різноманітність внутрішніх процедур конфіскації лише частково демонструється справами, описаними в Дайджесті, оскільки їхні презентації часто описує лише вилучені або конфісковані активи, не визначаючи принципів та процедур, що були застосовані. Зміни в національних законодавствах розширили повноваження щодо конфіскації, а запобіжна функція забезпечує основу для цього розширення, як це продиктовано політикою зменшення потенціалу діяльності організованих злочинних структур. Свобода, яку конвенції залишають за внутрішнім законодавством, могла б допомогти цьому розвитку подій. Хоча національні закони про конфіскацію зазвичай узгоджуються з міжнародними нормами, вони не завжди походять від них повністю, а іноді вони є більш досконалими.

Накопичення великої кількості доходів неминуче означає причетність до відмивання грошей, тому будь-яке всебічне розслідування організованої злочинності неминуче включатиме паралельне фінансове розслідування, пов'язане з відмиванням коштів. Криміналізація цієї практики забезпечує необхідну основу для належного розвитку розслідувань щодо підозр у

незаконному збагаченні.

Міжнародні експерти надають рекомендації, щодо запровадження у кожній країні спеціалізованих поліцейських, прокурорських та судових підрозділів спрямованих на боротьбу з відмиванням доходів та організованою злочинністю. Дійсно, операції з відмивання грошей часто надзвичайно складні і вимагають від слідчих певного рівня технічної експертизи та тривалого досвіду в цій галузі, що дозволяє їм проникати в надзвичайно складні фінансові операції та схеми «прикриття».

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що конфіскація доходів, отриманих незаконним шляхом, є ефективним засобом запобігання та протидії організованій злочинності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: [підр.] / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни. Харків: Право, 2009. 288 с.
2. Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union URL:https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/42/oj. Дата звернення 04.04.2021.
3. Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism. Council of Europe Treaty Series - No. 198. Warsaw, 16.V.2005 URL: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008371f Дата звернення 04.04.2021
4. Величні думки великих людей. URL: http://school44.edu. kh.ua/rozdil_dlya_uchniv_ta_batjkiv/storinka_uchnya/velichnee_dumki_velikih_lyudej/ Дата звернення 04.04.2021
5. Конвенція ООН Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин URL: https://zakon.rada. gov.ua/

laws/show/995_096#Text Дата звернення 04.04.2021

6. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (Палермська конвенція) URL: https://zakon.rada.gov.ua. Дата звернення 04.04.2021

7. Конвенція ООН проти корупції URL:https://zakon.rada. gov.ua /laws/show/995_c16#Text. Дата звернення 04.04.2021